

OB DESETLETNICI OF

1951

KOLEDAR OSVOBODILNE FRONTE
SLOVENSKEGA NARODA ZA TRŽAŠKO OZEMLJE

NAVAJNO LETO 1951

KOLENDAR
OSVOBODILNE FRONTE
SLOVENSKEGA NARODA
ZA TRŽAŠKO OZEMLJE

1951

TRST

IZDALA GREGORČIČEVA ZALOŽBA

POPRAVKI

Poleg majhnih tiskarskih pogreškov, ki jih bralec lahko sam popravi, popravite še sledeče napake:

Na str. 42 v levem stolpcu v 18. vrstici »Oslovju« popravite v »Oslavju«.

Na str. 61 je izpadlo pod sliko besedilo: »Sličica iz parka Tivoli v slovenski prestolnici Ljubljani«.

Na str. 153 pri napisu nad sliko v levem stolpcu naj se glasi namesto »ustreljenim« »obešenim«.

Na str. 157 v desnem stolpcu v besedilu pod sliko popravite »v Repentabru« v »v Velikem Repnu«.

Na str. 178 v levem stolpcu v 12. vrstici popravite »Pavlovčič« v »Pavlovič«.

Na str. 227 v desnem stolpcu v odstavku »Časopisi in revije« v 3. vrstici namesto zgrešene telef. štev. »98.808« postavite pravilno »93.808«.

V koledarskem delu str. 4 med ljudskimi prazniki za požig Narodnega doma namesto 18. julija popravite »13. julija«.

Pri mesecu decembru je treba v nekaterih izvodih popraviti datum ustrelitve Pina Tomažiča; stoji naj »15«.

Trst K

KOLEDAR Osvob

1951

050 92(450.361 Trst)

019551099

MESEČNA IN ŠTUD.
KNJIŽNICA TRST

COBISS •

15.7.55/1009

NAVADNO LETO 1951

ima 365 dni med temi 52 nedelj in 9 cerkvenih praznikov. Začenja se s ponedeljkom in se končuje s ponedeljkom.

Ljudski prazniki

8. marec. Mednarodni praznik žena. 27. april. Ustanovitev Osvobodilne fronte. 1. maj. Praznik delovnega ljudstva. 9. maj. Obletnica zloma nacifašizma. 25. maj. Rojstni dan maršala Tita. 13. julij 1920. Obletnica požiga Narodnega doma v Trstu. 6. september. Obletnica ustrelitve bazoviških junakov. 8. september. Obletnica zloma fašizma in splošnega upora primorskega ljudstva. 2. oktober. Mednarodni dan miru. 1. november. Dan žrtev nacifašistične strahovlade. 7. november. Praznik velike socialistične revolucije. 10. november. Svetovni mladinski dan. 29. Praznik ustanovitve Jugoslavije z AVNO-jem v Jajcu. 15. december. Obletnica ustrelitve Pinka Tomaziča in tovarišev.

Astronomski letni časi

Pomlad se začne 21. marca ob 11. uri 26 minut. Poletje se začne 22. junija ob 6. uri 25 minut. Jesen se začne 23. septembra ob 21. uri 37 minut. Zima se začne 22. decembra ob 17. uri 0 minut.

Vstop sonca v znamenju ekliptike (zverinskega kroga)

Januarja 20. ob 21. uri 52 minut v znamenju vodnarja. Februarja 19. ob 12. uri 10 minut v znamenje rib. Marca 21. ob 11. uri 26 minut v znamenje ovna (začetek pomladi). Aprila 20. ob 22. uri 48 minut v znamenje bika. Junija 22. ob 6. uri 25 minut v znamenje raka (začetek poletja). Julija 23. ob 17. uri 21 minut v znamenje leva. Avgusta 24. ob 0 uri 16 minut v znamenje device. Septembra 23. ob 21. uri 37 minut v znamenje tehtnice (začetek jeseni). Oktobra 24. ob 6. uri 36 minut v znamenje škorpijona. Novembra 23. ob 3. uri 51 minut v znamenje strelca. Decembra 22. ob 17. uri 0 minut v znamenje kozla (začetek zime).

Znaki za lunine mene

☉ Mlaj; ☾ Prvi krajec; ☿ Ščip ali polna luna; ☾ Zadnji krajec

Mrki

Leta 1951. bosto dva sončna mrka. 1. obročasti dne 7. marca (pri nas neviden). 2. obročasti dne 1. septembra (le delno viden pri nas).

31 D N I

SLOVANSKA IMENA

1	Ponedeljek	Novo leto	Dragovid	☾
2	Torek	Makarij	Zlatan	
3	Sreda	Genovefa	Slavomir	
4	Četrtek	Izabela	Dobromir	
5	Petek	Telesfor	Grozdana	
6	Sobota	Trije kralji	Darin	
7	Nedelja	Valentin	Svetoslav	☼
8	Ponedeljek	Severin	Bogoljub	
9	Torek	Julijan	Nikosava	
10	Sreda	Pavel	Dobroslav	
11	Četrtek	Higis	Božidar	
12	Petek	Arkadij	Bodigoj	
13	Sobota	Veronika	Bogomir	
14	Nedelja	Feliks	Neda	
15	Ponedeljek	Maver	Radoslav	☾
16	Torek	Marcel	Tomislav	
17	Sreda	Anton	Zvonimir	
18	Četrtek	Sv. Petra stol v R.	Vera	
19	Petek	Kanut	Hranimir	
20	Sobota	Boštjan	Živojin	
21	Nedelja	Neža	Janja	
22	Ponedeljek	Vincencij	Sviloj	
23	Torek	Zaroka M. D.	Voljica	☼
24	Sreda	Timotej	Milislava	
25	Četrtek	Spreobr. sv. Pavla	Kosava	
26	Petek	Pavla	Vsevlast	
27	Sobota	Janez. Zlatoust	Dušana	
28	Nedelja	Julijan	Dragomil	
29	Ponedeljek	Franc Sal.	Gorislava	
30	Torek	Martina	Desislav	
31	Sreda	Marcela	Divna	

LUNINE MENE

Zadni krajec dne 1. ob 6. uri 11 minut.

Mlaj dne 7. ob 21. uri 10 minut.

Prvi krajec dne 15. ob 1. uri 23 minut.

Ščip dne 23. ob 5. uri 47 minut.

Zadni krajec dne 30. ob 16. uri 13 minut.

PREGOVORI

Ce se v januarju mušice igrajo,
naj kmet varčuje z ži-
vinsko klajo.

Ce Vinka sonce peče,
v sode vino teče.

Ce januar je brez snega,
v aprilu pride ta.

Ce prosinec je mrzel, da
poka,
bo sadje jeseni in moka.

Ce prosinca grmi,
slabo vreme sledi.

DELO NA KMETIJI. — **Januar.** Na polju in na vrtu razvažanje gnoja in, če vreme dopušča, oranje ali kopanje zemlje za pomladansko setev. Pri domu pripravimo zaprto

ZAPISKI

Do 31. januarja je vložiti prijavo za odmero uslužbenskega davka (R. M. C 2).

Do 31. januarja je prijaviti za odmero dohodnirskega in dopolnilnega davka vse dohodke, katerih proizvodnja se je začela v preteklem letu.

SPOMINSKI DNEVI

1. 1881. Začel je izhajati «Ljubljanski Zvon».
3. 1942. Padli v Begunjah na Gorenjskem prvi talci.
4. 1797. Začele so izhajati «Lublanske Novize».
6. 1929. Uvedena diktatura v Jugoslaviji.
6. 1943. Umrli slavni Jugoslovan Nikola Tesla, oče moderne elektrotehnike. Roj. 10. jul. 1856.
9. 1905. Začetek prve revolucije v Rusiji. 1856. Rojen Anton Aškerc.
9. — 11. 1942. Veliki boji v Dražgošah na Gorenjskem. Padlo je 1200 Nemcev in Madžarov.
12. 1942. Začela prva fašistična ofenziva proti NOV in POJ.
16. 1888. Umrli v Celovcu nar. prebuditelj A. Einspieler.
17. 1943. Začela četrta sovražna ofenziva proti NOV in POJ.
21. 1924. Umrli Vladimir Iljič Uljanov-Lenin, organizator sovjetske revolucije.
23. 1878. Rojen Oton župančič, veliki slovenski pesnik.
25. 1943. Uničena nemška armada pri Stalingradu.
30. 1946. Sprejeta ustava FLRJ.

ali toplo gredo za setev rane solate in drugih vrtnin za poznejše presajanje na prosto. — V vinogradu nadaljujemo z globokim kopanjem ali rigolanjem zemlje za nov nasad trt. V zavetnih in sončnih legah sejemo zgodnje sorte graha. Za trte pripravimo kole in pocinkano žico. Kole namakamo več dni v 4-5% raztopini modre galice, da trajajo dalj časa v zemlji. Ob lepem vremenu popravljamo porušene zidove. Ob slabem pa popravljamo in čistimo razno orodje in stroje.

V kleti dopolnjujemo sode z vinom in jih pregledamo, če so dobro zapečateni — zaprti in da ne puščajo. Po potrebi zadelamo okna s slamo, da obvarujemo klet pred hudim mrazom.

Zivinski hlev naj bo primerno zračen, čeprav mora biti dobro zaprt posebno ponoči. Gnoj odvažati sproti, ker kvari živini zrak. Ob južnem vremenu razvažanje in trošenje komposta in primerne mešanice gnojil po travnikih.

28 D N I			SLOVANSKA IMENA
1	Četrtek	Ignacij	Budmil
2	Petek	Svečnica	Ljubomira
3	Sobota	Blaž	Jagoda
4	Nedelja	Andrej	Žalimir
5	Ponedeljek	Agata	Malina
6	Torek	Pust. Doroteja	Zvezdodrag
7	Sreda	Pepel, Romuald	Blagoslava
8	Četrtek	Ivan Matejski	Vojmil
9	Petek	Ciril	Dobrana
10	Sobota	Skolastika	Zvonimir
11	Nedelja	Lurška M. B.	Vratigoj
12	Ponedeljek	Evlalija	Cvetna
13	Torek	Gregor	Ljuboslava
14	Sreda	Valentin	Strahomir
15	Četrtek	Favstin	Vesela
16	Petek	Julijana	Dobrana
17	Sobota	Frančišek Kl.	Bratomil
18	Nedelja	Simeon	Drago
19	Ponedeljek	Konrad	Miloslav
20	Torek	Eleverij	Gojслав
21	Sreda	Maksimilijan	Čudomil
22	Četrtek	Sv. Petra stol	Ant. Divka
23	Petek	Peter Dam.	Bludomir
24	Sobota	Matija	Milena
25	Nedelja	Valburga	Inoslav
26	Ponedeljek	Porficij	Sodka
27	Torek	Leander	Nedaš
28	Sreda	Roman	Sebidrag

LUNINE MENE

Mlaj dne 6. ob 8. uri 54 minut.

Prvi krajec dne 13. ob 21. uri 55 minut.

Sčip dne 21. ob 22. uri 12 minut.

Zadnji krajec dne 28. ob 23. uri 59 minut.

PREGOVORI

Ce na svečnico sneži,
po pomladi že diši.

Ce je februarja lepo,
bo celo leto grdo.
Matija led razbija,
če ga ni, ga pa naredi.

Ce februarja grmi,
se kosec žalosti.
Svečan raztegne dan.

Ce konec svečana sever
brije,
dobre letine up zasiže.

Ce v svečanu mačka na
soncu leži,
v sušcu spet rada na peč
pribeži.

Februar. Na polju in njivah trosimo gnoj in odgovarjajoča umetna gnojila ter orjemo ali kopljemo. Sejati moramo jara žita in mešanice krmskih rastlin za zeleno krmo. Splošna

Z A P I S K I

Od 10. do 18. februarja je plačati prvi obrok davkov in taks za leto 1951.
Do 28. februarja je vložiti prijavo za odmero davka na poslovni promet (IGE).

SPOMINSKI DNEVI

2. 1804. Pričela prva srbska ustaja proti Turkom.
7. 1809. Rojen Matija Majar - Ziljski, koroški narodni buditelj.
8. 1849. Umrl France Prešeren, največji slovenski pesnik.
10. 1947. Jugoslovanska delegacija je podpisala mirovno pogodbo z Italijo, a se ni odpovedala Trstu, Goriški, Beneški Sloveniji in Kanalski dolini.
1837. Umrl Aleksander S. Puškin, največji ruski pesnik.
12. 1809. Rojen Charles Darwin, slavní biolog. Umrl je 19. aprila 1882.
15. 1573. Kronan z razbeljeno krono Matija Gubec, voditelj hrvatskih kmečkih puntarjev.
18. 1950. Umrl v Mariboru Prežihov Voranc - Lovro Kuhar, veliki slovenski pisatelj. Rojen 10. avgusta 1893.
19. 1944. Prvo zasedanje SNOS-a v Crnomlju na Dolenjskem.
23. 1918. Ustanovitev Rdeče armade v Sovjetski zvezi.

setev tudi poznih sort graha. Na vrtu sejemo špinačo, peteršilj, korenček, vrtno peso, bletvo (bledes), redkev in solato rezivko ter sadimo še česen in čebulček tudi med solato. V sončno lego sejemo gomoljasto zeleno in še solato rezivko. Za poznejše presajanje sejemo v toplo gredo rano zelje, melancane, paradižnike, paprikaše in glavno solato - kodrasto.

V vinogradu nadaljujemo z globokim kopanjem zemlje za nove trte in za sadna drevesca. Obrezujemo in vežemo najprej stare trte, proti koncu meseca tudi mlade. Sadno drevje moramo obrezati. Mlada drevesca posadimo v jame, ki so bile skopane po možnosti že jeseni. Proti koncu meseca opravimo drugo zimsko škropljenje sadnega drevja z 3-4% bordoško brozgo proti glavnim glivičnim boleznim in z 5-7% drevesnim karbolinejem (Neodendrin in pod.) proti raznemu mrčesu.

V kleti pregledati sode, če so polni ter dobro zamašeni in da ne puščajo. V živinskem hlevu naj bo zrak vedno čist, ker živina bolje uspeva v mrzlem kot pa v toplem in smrdljivem zraku. Čiščenje travnikov in pašnikov kamenja in mahovja. Gnojenje istih s kompostom in z odgovarjajočimi umetnimi gnojili. Hlevski gnoj zaleže mnogo bolj na vrtu ali na njivi kot na travniku. — Pripraviti se je treba za občni zbor Kmetijske zadruge in poizvedeti o njenem stanju in delovanju.

31 D N I			SLOVANSKA IMENA
1	Četrtek	Albin	Mojmir
2	Petek	Simplicij	Belin
3	Sobota	Kunigunda	Milana
4	Nedelja	Razimir	Mislav
5	Ponedeljek	Janez	Sladoje
6	Torek	Fridolin	Danica
7	Sreda	Tomaž	Zvezda
8	Četrtek	Janez	Jelen
9	Petek	Franciška	Bodin
10	Sobota	40 mučencev	Danimir
11	Nedelja	Sofronij	Stana
12	Ponedeljek	Gregor	Radoja
13	Torek	Rozina	Božena
14	Sreda	Matilda	Svetovid
15	Četrtek	Klemen	Desimir
16	Petek	Hilarij	Velislav
17	Sobota	Jedert	Ljubislava
18	Nedelja	Ciril	Budimir
19	Ponedeljek	Jožef	Slavoljub
20	Torek	Feliks	Zlata
21	Sreda	Benedikt	Vlada
22	Četrtek	Benvenut	Tuga
23	Petek	Pelagija	Slavo
24	Sobota	Gabrijel	Dražislav
25	Nedelja	Velika noč	Jaroslav
26	Ponedeljek	Emanuel	Predrag
27	Torek	Rupert	Srdan
28	Sreda	Janez	Stanimir
29	Četrtek	Ciril	Uma
30	Petek	Amadej	Branivoj
31	Sobota	Gvidon	Pribislav

LUNINE MENE

Mlaj dne 7. ob 21. uri
50 minut.

Prvi krajec dne 15. ob
18. uri 40 minut.

Sčip dne 23. ob 11. uri
50 minut.

Zadnji krajec dne 30. ob
6. uri 35 minut.

PREGOVORI

Ce ne prve, pa zadnje
dnoje,
pokaže marec nam ro-
gove.

Kar marca cveti,
navadno ne rodi.

Ce sušca grmi,
lakota beži.

Ce breskve pred Grego-
rijem cveto,
trije eno pojedjo.

Marec. Zadnja setev jarega žita. Setev krmske pese in korenja. Saditev krompirja; na Krasu in v Primorju dajo prednost le ranim sortam. Setev lucerne na sušna tla in triletna

ZAPISKI

Do 31. marca je plačati prvi obrok davka na poslovni promet (IGE).

SPOMINSKI DNEVI

1. 1945. NOV in POJ bila preimenovana v Jugoslovansko armijo.
2. 1824. Rojen Bedrich Smetana, veliki češki skladatelj.
4. 1844. Rojen Josip Jurčič, slovenski pisatelj. Umrl. 3. maja 1881.
6. 1836. Rojen Josip Stritar, slovenski pesnik in pisatelj. Umrl 1924. leta.
12. 1917 Zmaga demokratske revolucije v Rusiji.
14. 1883. Umrl Karl Marx, ustanovitelj modernega socializma. Rojen 5. maja 1818.
15. 1942. Začela tretja fašistična ofenziva proti NOV in POJ.
18. 1414. Zadnje ustoličenje koroškega vojvode na Gosposvetskem polju.
1904. Rojen Srečko Kosovel. Umrl 27. maja 1926.
20. 1942. V Sloveniji ustanovljene grupe partizanskih odredov.
22. 1832. Umrl veliki nemški pesnik J. W. Goethe. Rojen 28. avgusta 1749.
27. 1941. Je Narodni odbor strmoglavil Cvetkovičevo vladno.
26. 1868. Rojen A. M. Gorkij.

detelje na bolj mokrotna tla. — Na vrtu sejemo še špinačo, gredno peso, korenček, bletvo in solato rezivko. Iz zaprte grede presajamo na prosto v zavetne lege rano zelje, glavnato solato «Kraljico maja» in kodrasto. V drugi polovici meseca setev radiča. V zaprti gredi postopno utrjevanje in pikiranje rastlinic melancanov, paradižnikov in paprikašev. Po potrebi sejati to vrtnino in tudi kumare v zaprto gredo. Sajenje česna in čebulčka se konča tudi v mrzlejših legah. — V vinogradu je treba končati z režnjo in vežnjo trt. Treba je tudi pridno kopati zemljo, ki mora biti vsaj vsako tretje leto pognojena s hlevskim gnojem, dopolnjenim z umetnimi gnojili. Saditev mladih trt cepljenk ali pa korenjakov (bifle). Cepljenje ameriških divjakov in precepljenje slabih trt z dobrimi, poznanimi sortami. — Pretakanja mladega in starega vina ob lepem in mrzlem vremenu. Za vstekleničenje starega vina je ta mesec najprimernejši. — Končati s sajenjem mladih dreves in z obvezovanjem sadnega drevja. Tudi zimsko škropljenje sadnega drevja mora biti končano, preden drevje začne poganjati. V drugi polovici meseca cepljenje sadnega drevja v razkol. — Z vina naj se razgiblje ob lepem vremenu po nekaj ur na prostem. Priprava jajc za valjenje; podloži jih, če je koklja pri rokah.

MALI TRAVEN

TRAVANJ

30 D N I

SLOVANSKA IMENA

1	Nedelja	Hugon	Mutimir
2	Ponedeljek	Franc	Gojmir
3	Torek	Abundij	Žarko
4	Sreda	Izidor	Dušica
5	Četrtek	Vincencij	Dabiživ
6	Petek	Celestin	Čudna
7	Sobota	Herman	Radivoj
8	Nedelja	Albert	Viljenica
9	Ponedeljek	Marija	Ljuban
10	Torek	Ecehiel	Srčanica
11	Sreda	Leon	Rada
12	Četrtek	Julij	Sava
13	Petek	Ida	Zdegoj
14	Sobota	Justin	Jelača
15	Nedelja	Helena	Gestirad
16	Ponedeljek	Benedikt	Božislava
17	Torek	Rudolf	Vitigoj
18	Sreda	Apolonij	Gradislava
19	Četrtek	Leon	Tihorad
20	Petek	Marcelin	Dragislav
21	Sobota	Anzelm	Dragomira
22	Nedelja	Soter in Gaj	Ljutomer
23	Ponedeljek	Adalbert	Bobrica
24	Torek	Fidelis	Juroslav
25	Sreda	Mark	Tugomir
26	Četrtek	Klet	Sekana
27	Petek	Cita	Raduna
28	Sobota	Vital	Slavica
29	Nedelja	Robert	Tankoslava
30	Ponedeljek	Katarina	Samorad

LUNINE MENE

Mlaj dne 6. ob 11. uri
52 minut.

Prvi krajec dne 14. ob
13. uri 55 minut.

Sčip dne 21. ob 22. uri
30 minut.

Zadnji krajec dne 28. ob
13. uri 17 minut.

PREGOVORI

Ce lastovke v aprilu gne-
zda spletaajo,
nam dobro letino obeta-
jo.

Kadar v aprilu sneži,
siromakom zemljo gnoji.

Jurjeva luža pa kresna
suša;
kmet se smeji - če je ni,
se duša.

Aprilski dež —
mana iz nebes.

Ce v dežju drevo cvetě,
nikdar sadja ne daje.

April. Žita na polju po potrebi okrepiti s čilskim ali pa z apnenim solitrom in z bran-
nanjem. Konec saditve krompirja. Okopavanje in pletev ranih kultur ali setev. Razred-

ZAPISKI

Od 10. do 18. aprila je plačati drugi obrok davkov in taks za leto 1951.

SPOMINSKI DNEVI

1. 1809. Rojen Nikolaj V. Gogolj, slavni ruski pisatelj. Umrli 4. III. 1852.
4. 1943. Ustanovljen prvi koroški bataljon.
6. 1941. Razbojniški napad Italije in Nemčije na Jugoslavijo. Beograd hudo bombardiran.
11. 1950. Umrli dr. France Kidrič, slovenski znanstvenik, predsednik Akademije znanosti in umetnosti. Rojen 25. marca 1880.
12. 1869. Rojen Rihard Jakopič, veliki slovenski slikar. Umrli 22. IV. 1943.
- 14 — 15. 1942. Nasilna izselitev koroških slovenskih družin.
21. — 23. 1919. Kongres social. delavske stranke, ki se je naslednje leto preimenovala v KPJ.
22. 1870. Rojen Vladimir Iljič Uljanov-Lenin voditelj delovnega ljudstva vsega sveta. Umrli 21. jan. 1924.
23. 1616. Umrli William Shakespeare, genialni angleški dramatik. Rojen leta 1564.
27. 1941. Ustanovitev Osvobodilne fronte slovenskega naroda.

čenje pese, ko je ta v petem listu. Košnja zelene krme sproti za pokladanje živini, ki jo je treba polagoma privaditi iz suhe zimske krme na zeleno. Setev koruze, fižola in buč. — Na vrtu smemo sejati vsako vrtnino brez strahu pred pozebo. Presajanje iz zaprte grede na prosto zelja in glavnate solate. V gredi pa je treba še utrjevati in pikirati melancane, paprikaše, paradižnike in kumare. Ponovna setev na prosto glavnate solate in špinade. Pobirati pravočasno seme motovilca, ker se to hitro osuje. — V vinogradu nadaljevanje kopanja zemlje. Končati je treba z vezanjem in cepljenjem trt vsaj do polovice meseca. Nakup modre galice in žvepla. Če so trte v tem mesecu pognale že toliko, da je videti prvi zarod, jih je treba požveplati in če je vreme vlažno in toplo, tudi poskropiti z 1% boroško ali pa burgundsko brozgo. Skropljenje sadnega drevja tik pred cvetenjem in po odcvetenju z odgovarjajočimi sredstvi. — Klet smemo prezračiti le v mrzli, jasni noči. Izogibati se prepihom. — Če primanjkuje sena, pokladamo živini tudi slamo z zeleno krmo in jo priučimo na pašo. Prašičke je treba privaditi na svežo in zeleno krmo: deteljo, radič, bletvo in podobno. — Opešane travnike zalijemo ob deževnem vremenu z gnojnico, če je na razpolago.

VELIKI TRAVEN

SVIBANJ

31 D N I			SLOVANSKA IMENA
1	Torek	Filip	Žiga
2	Sreda	Afanazij	Živana
3	Četrtek	Vnebohod	Šončarica
4	Petek	Florijan	Valhun
5	Sobota	Pij	Desirad
6	Nedelja	Janez	Zdemir
7	Ponedeljek	Prikaz. Stanislav	Prisnoslav
8	Torek	Mihaela	Budislav
9	Sreda	Beat	Prvinica
10	Četrtek	Antonin	Dvorna
11	Petek	Mamert	Ljerka
12	Sobota	Pankracij	Stojmir
13	Nedelja	Binkošti	Jasna
14	Ponedeljek	Bonifacij	Svetolik
15	Torek	Zofija	Jaromila
16	Sreda	Janez	Mladena
17	Četrtek	Paskal	Dušoje
18	Petek	Erik	Mladica
19	Sobota	Ivo	Vitoslava
20	Nedelja	Bernardin	Milodar
21	Ponedeljek	Valens	Jelina
22	Torek	Julija	Boža
23	Sreda	Deziderij	Milorad
24	Četrtek	Rešnje telo	Cveta
25	Petek	Urban	Zdestan
26	Sobota	Filio	Dragica
27	Nedelja	Beda	Volkašin
28	Ponedeljek	Viljem	Jaromil
29	Torek	Maksim	Dana
30	Sreda	Ferdinand	Milica
31	Četrtek	Angela	Bojslav

LUNINE MENE

Mlaj dne 6. ob 2. uri
35 minut.

Prvi krajec dne 14. ob
6. uri 32 minut.

Sčip dne 21. ob 6. uri
45 minut.

Zadnji krajec dne 27. ob
21. uri 17 minut.

PREGOVORI

Ce je maj vroč in suh,
teško bo kmetu za kruh.

Mrzli ledeni možje,
debele prašiče zrede.

Sele ko minejo ledeni
možje,
zime zares konec je.

Ce je ta mesec dosti de-
ža,
jeseni bo dosti vsega bla-
ga.

Velikega travna suhota,
malega srpana mokrota.

Maj. Okopavanje in pletev krompirja in druge okopavine. Osipanje krompirja. Prekop zemlje, kjer je rastle zelena krma. Končati setev koruze, fižola in buč. Paziti na morebitno

Z A P I S K I

S 1. majem začne teči rok 3 mesecev, v katerem smejo davkoplačevalci zahtevati popravilo davčne osnove dohodninskega (R. M.), dopolnilnega (complementare), imovinskega in davka na zemljiški dohodek.

SPOMINSKI DNEVI

1. Praznik delovnega ljudstva in vsega naprednega človeštva.
1945. Jugoslovanska armada osvobodila Trst.
3. 1941. Fašistična Italija priključila del slovenskega ozemlja kot »Ljubljansko provinco».
5. 1818. Rojen Karl Marx, veliki voditelj in učitelj svetovnega proletariata. Umrl 14. marca 1883.
8. 1945. Kapitulirala Nemčija.
10. 1876. Rojen Ivan Cankar. Umrl 11. decembra 1918.
15. 1943. Začela peta fašistična ofenziva proti NOV in POJ.
20. 1799. Rojen Honoré de Balzac, slavni francoski pisatelj. Umrl 18. avgusta 1850.
25. 1892. Rojen Josip Broz-Tito, generalni sekretar KPJ in ministrski predsednik FLRJ.
26. 1944. Začela šesta fašistična ofenziva proti NOV in POJ.
28. 1641. Rojen v Ljubljani Ivan Vajkard Valvasor, zgodovinar.
1830. Rojen Janez Trdina, slovenski pisatelj. Umrl 14. julija 1905.
31. 1941. So se začeli zbirati na Gorenjskem in Dolenjskem prvi partizanski borci.

pojavo koloradskega hrošča. Na vrtu pridno pleti in okopavati ter pobirati zelenjad. Presajanje na prosto paradižnikov, melancan, paprikašev, kumar in gomoljaste zelene. Sejati ponovno glavnato solato za presajanje in radič, da boš imel zopet njegov »prvi rez» (primo taglio), ki se najdražje proda. Polje in vrt morata biti ta mesec zasejana ali posajena do zadnjega kotička. V drugi polovici meseca seješ cvetačo in druge kapusnice za poznejše presajanje. — Košnja deteljišč in travnikov, kadar so detelje in trave še v cvetju. Trtam povežemo mladje, namenjeno za drugo leto, odstranimo brezplodne poganjke ter skrajšamo rodne poganjke na 2-3 liste nad zadnjim grozdičem. Zveplamo vdrgič s prav drobnim žveplom (superventilato) mešanim z 3-5% modre galice ali pa s prahom »Caffaro». Ako je vreme deževno in vlažno ter presega najnižja dnevna toplota 10 stop. C, tedaj je treba trte ponovno in dobro poškopiti z 1% bordoško ali pa burgundsko brozgo. Pobirati zavitke rožja še preden se isti posuši. Proti koncu meseca pazi na pojav grozdnega molja, ki ga je treba zatirati po strokovnih predpisih (pripravki ali preparati z nikotinom so sicer najdražji ali zato najboljši!!!). — V kleti naj bo vedno največja snaga in zrak svež, kar dosežemo z zračenjem le v hladnih nočeh. Vino v toplem in vlažnem zraku se rado kvari. — Ta mesec gonimo živino že stalno na pašo in jo varujemo pred napenjanjem, oziroma pred rosno deteljo in travo. Živina, posebno mlada mora dobiti večkrat klajno apno in druge rudninske snovi. — Ne pozabi na kompost! Zbiraj vse rastlinske odpadke in mešaj jih.

30 DNI		SLOVANSKA IMENA	
1	Petek	Juvencij	Radovan
2	Sobota	Marcelin	Velimir
3	Nedelja	Klotilda	Radoslava
4	Ponedeljek	Franc	Dika
5	Torek	Valerija	Dobromil
6	Sreda	Norbert	Milutin
7	Četrtek	Robert	Bogomil
8	Petek	Medard	Svetin
9	Sobota	Primož	Dostana
10	Nedelja	Marjeta	Rusmir
11	Ponedeljek	Barnaba	Hrvoje
12	Torek	Ivan	Zorica
13	Sreda	Anton	Zlatana
14	Četrtek	Bazilij	Brislav
15	Petek	Modest	Dragomir
16	Sobota	Franc	Tratimir
17	Nedelja	Lavra	Budin
18	Ponedeljek	Feliks	Bogdan
19	Torek	Gervazij	Mileva
20	Sreda	Silverij	Nenadej
21	Četrtek	Alojzij	Miloš
22	Petek	Ahacij	Gostimir
23	Sobota	Eberhard	Višeslav
24	Nedelja	Janez	Janislav
25	Ponedeljek	Viljem	Grlica
26	Torek	Virgilij	Hrana
27	Sreda	Hema	Ladislav
28	Četrtek	Irenej	Zorana
29	Petek	Peter in Pavel	Pernislav
30	Sobota	Spomin sv. Pavla	Predislav

LUNINE MENE

Mlaj dne 4. ob 17. uri
40 minut.

Prvi krajec dne 12. ob
19. uri 52 minut.

Šcip dne 19. ob 13. uri
36 minut.

Zadnji krajec dne 26. ob
7. uri 21 minut.

PREGOVORI

Junij stori, da žito
dobro ali slabo rodi.

Ce je v dežju trtnj cvet,
malo teče vinca v klet.

Ce trta ne cvete kresni-
ka,
ostane le lesnika.

Ce na kresni dan dežuje,
orehom slabo prerokuje.

Vid, dežja ne daj,
da bo zrna v klasju kaj.

Junij. Ako je vreme deževno, škropimo tudi krompir in paradižnike z 1% brozgo kakor trte. Okopavanje in osipanje krompirja in drugih okopavin. Zito požanjemo, preden je po-

Z A P I S K I

Od 10. do 18. junija je plačati tretji obrok davkov in taks za leto 1951.

Do 30. junija je plačati drugi obrok davka na poslovni promet (IGE). V juniju smejo davkoplačevalci zahtevati popravo davčne osnove dohodninskega (R.M.), dopolnilnega (complementare) in imovinskega davka ter davka na zemljiški dohodek.

SPOMINSKI DNEVI

2. 1946. Italija postala republika z odločitvijo ljudskega glasovanja.
5. 1941. Začeli na Jelovici prvi boji med partizani in Nemci.
6. 1944. Otvoritev druge fronte v Normandiji z izkrcanjem.
7. 1935. Umrl I. V. Mičurin, slavni sovjetski učenjak - selekcionar. Rojen 1855 leta.
8. 1508. Rojen Primož Trubar, utemeljitelj slovenske književnosti.
10. 1912. Umrl Anton Aškerc, slovenski pesnik.
11. 1949. Umrl Oton Zupančič, veliki slovenski pesnik. Rojen 23. jan. 1878.
15. 1876. Rojen Ivan Grohar, slovenski slikar.
15. 1389. (po takratnem srbskem štetju 28. 6.). Bitka na Kosovem polju. Srbi so bili poraženi in prenašali turški jarem do leta. 1830.
18. 1936. Umrl Maksim Gorkij, veliki ruski pisatelj. Rojen 26. marca 1868.
22. 1941. Nemčija napadla Sovjetsko zvezo.
22. 1941. Ustanovljeno glavno poveljstvo partizanskih čet Slovenije.
24. 1940. Kapitulacija Francije.
29. 1919. Sklenjen versailleski mir.

polnoma dozorelo, da se preveč ne osuje. Strnišče zorjemo ali skopljemo takoj po žetvi in zasejemo z ajdo, s činkvantinom, z repo ali pa z zeleno krmno. Na dobro pognojena in rodovitna zemljišča sadimo v drugi polovici meseca cvetačo, zelje in ohrovt. Na vrtu sejati in presajati poletno glavnato solato. Presajati še paradižnike, melancane, paprikaše in gomoljasto zeleno. Plevel pridno rijemo, preden gre v seme. Zalivanje vrtnine je poleti najuspešnejše v poznih večernih ali v zgodnjih jutranjih urah. — Ta mesec je primeren za cepljenje trte «v zeleno» z elastikom, ker poganjki niso niti več mehki niti še pretrdi. Cistimo trte pred cvetjem, kakor že navedeno maja. Po potrebi ponovno žveplanje in škropljenje trt. Tudi sadno drevje je treba skrbno škropiti proti raznim zajedavcem z odgovarjajočimi sredstvi. Drevju skrajšamo — pinciramo — predolge veje in vejice in odstranimo nepotrebne. — Klet naj bo po dnevi vedno zaprta, da se toplota v njej ne viša brez potrebe. Na travnikih končamo s košnjo trave, Deteljo kosimo ponovno, ko začne cvesti. Spraviti jo moramo pazljivo, preden se močno posuši, da ne zgubimo preveč listja. — Pri živini je treba paziti, da ne trpi preveč vročine in žeje. S čistočo v hlevu in z rabo praška DDT jo obranimo pred nadležnim mrčesom in muhami.

MALI SRPAN

SRPANJ

31 DNI			SLOVANSKA IMENA
1	Nedelja	Presv. R. kri	Bogoslav
2	Ponedeljek	Oton	Dragomana
3	Torek	Bertram	Nada
4	Sreda	Ulrik	Belizar
5	Četrtek	Ciril in Metod	Bogomila
6	Petek	Izaija	Domogoj
7	Sobota	Vilibald	Negoda
8	Nedelja	Elizabeta	Milojka
9	Ponedeljek	Veronika	Hvalimir
10	Torek	Amalija	Ljubica
11	Sreda	Olga	Medo
12	Četrtek	Mohor in Fortunat	Draguška
13	Petek	Marjeta	Dragan
14	Sobota	Bonaventura	Svobodin
15	Nedelja	Henrik	Vladimir
16	Ponedeljek	M. D Škap.	Bogdan
17	Torek	Aleš	Držislav
18	Sreda	Kamil	Miroslav
19	Četrtek	Vincencij	Radoš
20	Petek	Elija	Česlav
21	Sobota	Daniel	Zora
22	Nedelja	Marija Magd.	Pribina
23	Ponedeljek	Apolinarij	Brana
24	Torek	Kristina	Ratimir
25	Sreda	Jakob	Boljedrag
26	Četrtek	Ana	Debrina
27	Petek	Pantaleon	Dušana
28	Sobota	Inocencij	Svetomir
29	Nedelja	Marta	Bobrila
30	Ponedeljek	Abdon in Senen	Vitodrag
31	Torek	Ignacij	Jelonica

LUNINE MENE

Mlaj dne 4. ob 8. uri
48 minut.

Prvi krajeec dne 12. ob
5. uri 56 minut.

Sčip dne 18. ob 20. uri
17 minut.

Zadnji krajeec dne 25. ob
19. uri 59 minut.

PREGOVORI

Ce je julija presuho,
grozdje ostane drobno.
Julija huda vročina,
sledila bo huda zima.
Daž na dan Cirila-Me-
toda,
orehe in kostanj ogloda

Pasji dnevi mrzli in de-
ževni,
viničarju močno so te-
ževni.

Mrzel in moker mali sr-
pan,
trdnemu sadu močno je
ubran.

Julij. Končamo z žetvijo žita. Omlatimo ga na mlatilnici ob suhem vremenu, ko je v snopeh popolnoma dozorelo. Pri shrambi žita je treba paziti na čistočo in zračenje, da se

ZAPISKI

Dne 31. julija poteče rok za popravo davčne osnove dohodninskega, dopolnilnega in imovinskega davka ter davka na zemljiški dohodek.

SPOMINSKI DNEVI

3. 1941. Osnovan prvi partizanski odred Srbije.
7. 1941. Pričel v Srbiji boj proti okupatorju.
11. 1858. Rojen Ignacij Borštnik, veliki slovenski gledališki igralec. Umrl 23. septembra 1919.
13. 1920. Fašisti zažgali Narodni dom v Trstu in izvršili pogrom na Slovence in Hrvate po vsej Julijski krajini.
14. 1789. Zavzetje Bastilje — začetek francoske revolucije.
1795. Umrl Anton Linhart, pisec prve zgodovine Slovencev.
15. 1904. Umrl Anton P. Cehov, slavni ruski pisatelj. Rojen 1860 leta.
23. 1919. Ustanovljena slovenska univerza v Ljubljani.
25. 1943. Padeč Mussolinija in fašizma v Italiji.
1586. Umrl Primož Trubar, ustanovitelj slovenske književnosti.
26. 1914. Začetek prve svetovne vojne.
27. 1941 Na Hrvaškem in v Bosni začela vstaja proti okupatorju.
30. 1943. Padli narodni heroji: Milovan Saranović, Dragan Jeftić, Ivan Kavčić.
31. 1892. Umrl Matija Majar - Ziljski, buditelj koroških Slovencev.
1949. Italijanski trikoloristi umorili Beneškega Slovenca Andreja Juša v Petjahu ob Nadiži.

ne razmnožijo žitni molji in žužki. Na njivi krompirišču zaznamujemo, če tega nismo napravili junija, s palicami lepše grme krompirja z zdravno in močno krompirjevico. Če bodo ti grmi imeli pri kopanju tudi najlepše in največ gomoljev, bodo le ti najboljši za seme. Krompir skopljemo, preden se krompirjeva stebela posuše, kar je posebno važno za semenski krompir. Setev činkvanta in ajde moramo končati v prvi polovici meseca. Če je pridelek sena skromen, je treba sejati koruzo ter razne mešanice krmskih rastlin za zeleno krmo. Na vrtu presajamo še cvetačo, zelje in ohrovt ter gomoljasto zeleno. Za poznejše presajanje je treba sejati poletno solato, broklje in endivijo. Okopavati in pleti sadike ter pridno zalivati vso vrtnino. Pobirati moramo rastline semenskega radica, solate, peteršilja itd. pravočasno, da se seme preveč ne osuše. Izkopati je treba česen. Ostalo vrtnino pobiramo pridno, dokler je sočna in godna za rabo in trg. — V vinogradu odgrebi cepiče in odreži morebitne korenine iz čepica. Ponavljaj škropljenje takoj po deževnem in žveplanje tudi po vetrovnem vremenu. Proti koncu meseca okopljemo vinograd. Pomni, da velja na splošno za vse rastline enkratno okopanje za dvakratno zalivanje. Sadje, ki samo odpada, je treba sproti pobirati in ga skuhati ali pa dati praščem, ker je navadno črvido. — Zivinski hlevi naj bodo zasenčeni in zračni. — Prekopati in zaliti kompostne tvarine na kompostišču.

31 DNI

SLOVANSKA IMENA

1	Sreda	Makab. bratje.	Detomir	
2	Četrtek	Porc. Alfonz	Bojan	☉
3	Petek	Lidija	Mirača	
4	Sobota	Dominik	Ljubičica	
5	Nedelja	Snežnica	Predobra	
6	Ponedeljek	Sikst	Vlastica	
7	Torek	Kajetan	Vidojka	
8	Sreda	Cirjak	Godeslav	
9	Četrtek	Roman	Našmir	
10	Petek	Lorencij	Jurica	☾
11	Sobota	Suzana	Bolemir	
12	Nedelja	Klara	Dobrogoj	
13	Ponedeljek	Hipolit	Davola	
14	Torek	Evzebij	Dobrina	
15	Sreda	Vnebovzetje M. D.	Hudinja	
16	Četrtek	Rok	Nemira	
17	Petek	Liberat	Radigoj	☼
18	Sobota	Helena	Bronislava	
19	Nedelja	Ludovik	Ljudevit	
20	Ponedeljek	Bernard	Zorka	
21	Torek	Ivana	Mirjana	
22	Sreda	Hipolit	Ostrivoj	
23	Četrtek	Filip	Bogovoljka	
24	Petek	Jernej	Borivoj	☾
25	Sobota	Ludvik	Dragorad	
26	Nedelja	Samuel	Pernika	
27	Ponedeljek	Natalija	Zlatko	
28	Torek	Avguštin	Milivoj	
29	Sreda	Obglav sv. Janeza	Želided	
30	Četrtek	Roza	Bronislava	
31	Petek	Rajmund	Milodrag	

LUNINE MENE

Mlaj dne 2. ob 23. uri
39 minut.

Prvi krajec dne 10. ob
13. uri 22 minut.

Ščip dne 17. ob 3. uri
59 minut.

Zadnji krajec dne 24. ob
11. uri 20 minut.

PREGOVORI

Ce veter nam avgust
zvedri,
se dolgo brez dežja trpi.

Ce se lastovke v avgu-
stu selijo,
pred hudo zimo bežijo.

Kakor zadnji srpan vre-
meni,
tako cela jesen drži.

Sonce srpana grozdje
meči,
z medom pojena ajda
diši.

Ce se avgusta po gorah
kadi,
kupi si kozuh za zimske
noči.

Avгust. Fižol pobereмо in ga takoj omlatimo ter razkužimo z ogljikovim žveplecem ali pa z drugimi odgovarjajočimi sredstvi. Polje in njive zasejemo po potrebi s koruzo in

ZAPISKI

Od 10. do 18. avgusta je plačati četrti obrok davkov in taks za leto 1951.

SPOMINSKI DNEVI

5. 1895. Umrl Friderik Engels, soustanovitelj znanstvenega socializma. Rojen 28. novembra 1820.
5. 1941. Jeseniška in Jelovška četa partizanov se združijo v bataljon.
5. — 7. 1945. I. kongres Ljudske fronte Jugoslavije.
12. 1944. Sestanek Tita in Churchilla v Neaplju.
14. 1941. Podpisana Atlantska karta.
16. 1941. Zažgana prva slovenska vas Rašica pri Crnučah na Gorenjskem.
21. 1780. Rojen Jernej Kopitar, znameniti slovenski jezikoslovec. Umrl 11. avgusta 1844.
30. 1835. Začelo v Sovjetski zvezi stahanovsko gibanje. Tega dne je rudar Stahanov nakopal 102 kub. m premoga.
31. 1589. Umrl Jurij Dalmatin, prvi prevajalec celotne biblije v slovenski jezik.
31. 1941. Padel narodni heroj Slavko Slander. Nemci so na Gorenjskem ustrelili prve talce.

z različnimi mešanicami hitro rastočih rastlin za zeleno krmo v jeseni. V slabšo zemljo sejemo inkarnatno deteljo za prihodnjo pomlad. — Na vrtu skoplremo čebulo, presajamo še ohrovt, broklje ter poletno solato. Ponovno sejemo radič in glavnato solato. V drugi polovici meseca presajamo endivijo, sejemo špinačo, motovilec in solato rezivko za jesensko rabo. Ta mesec sejemo tudi belo čebulo za prihodnje leto. Vrtnino pridno zalivajmo in pobirajmo. Če je mnogo paradižnikov, pripravimo si iz njih mezgo ali konservo. — V vinogradu končamo okopavanje trt. Po potrebi posebno mlade trte še požveplamo in poškopimo kakor prejšnje mesece navedeno. Na sadnem drevju odstranimo vse divjake in redčimo ter krajšamo predolgo rastoče veje in vejice. Listne uši zatiramo najuspešneje s škropljenjem rastlin z nikotinskimi preparati (Nicol in pod.), ki uničijo tudi drugi mrčes. Ta mesec cepimo sadno drevje v »speče oko«. — Klet prezračimo v hladnih nočeh. Vino je pustiti na miru. Morebitno pokvarjeno (skisano) pa odstranimo takoj iz kleti. Pregledati moramo vso prazno posodo in jo pripraviti za bližnjo trgatve. — Živino varujemo še pred hudo vročino in pred nadležnimi muhami. — Na dobrih travnikih je treba pokositi prvo otavo, kadar so trave v cvetju. Taki travniki nam dajo v mokrih letih še drugo otavo ali vsaj dobro jesensko pašo.

30 DNI			SLOVANSKA IMENA
1	Sobota	Tilen	Mijdin
2	Nedelja	Štefan	Miljeva
3	Ponedeljek	Doroteja	Lepa
4	Torek	Rozalija	Nedamisel
5	Sreda	Lavrencij	Nedeljka
6	Četrtek	Caharija	Radonica
7	Petek	Bronislava	Merna
8	Sobota	Rojstvo M. D.	Gostinja
9	Nedelja	Peter Kl.	Vsemir
10	Ponedeljek	Nikolaj	Rakita
11	Torek	Pulherija	Milan
12	Sreda	Ime Marijino	Večedrag
13	Četrtek	Frančišek K.	Zremil
14	Petek	Notburga	Znanoslav
15	Sobota	Marija 7 ž.	Svogoj
16	Nedelja	Ljudmila	Sodomir
17	Ponedeljek	Lambert	Prvan
18	Torek	Jožef K.	Sokolica
19	Sreda	Konst. muč.	Vitograd
20	Četrtek	Evstahij	Morana
21	Petek	Matevž	Blagoslav
22	Sobota	Mavricij	Celimir
23	Nedelja	Tekla	Slavna
24	Ponedeljek	Marija D.	Radivoj
25	Torek	Firmin	Uroš
26	Sreda	Justina	Stojslava
27	Četrtek	Kozma in Dam.	Radomira
28	Petek	Venceslav	Vidica
29	Sobota	Mihael	Stojan
30	Nedelja	Hieromin	Jakica

LUNINE MENE

Mlaj dne 1. ob 13. uri
49 minut.

Priv krajec dne 8. ob 19.
uri 16 minut.

Sčip dne 15. ob 13. uri
38 minut.

Zadnji krajec dne 23. ob
5. uri 13 minut.

PREGOVORI

Ce septembra še grmi,
bo še mnogo toplih dni.

Ce zgodaj selijo se pti-
či,
hudo čutijo zimo o bo-
žiči.

Mala maša suknjo vpra-
ša,
lastavice od nas odnaša.

Ce o Mihelu žerjavi od
nas ne gredo,
pred božičem zime še
ne bo.

September. Na njivah in polju pobiranje koruze in navoz gnoja za jesensko oranje, ki naj bo globoko. Pri slabi letini sena sejemo mešanico zimske grašice, rži in inkarnatke (na

Z A P I S K I

Do 30. septembra je plačati tretji obrok davka na poslovni promet (IGE).

SPOMINSKI DNEVI

1. 1939. Začetek druge svetovne vojne z napadom Nemčije na Poljsko.
2. 1945. Kapitulacija Japonske.
3. 1941. Prestrašeni Nemci proglasili obsedno stanje v Mariboru.
3. 1883. Umrli I. S. Turgenjev, slavni ruski pisatelj. Rojen 1838. leta.
4. 1941. Ustanovljen štajerski partizanski bataljon.
4. 1834. Rojen Fran Erjavec, slovenski pisatelj in naravoslovec. Umrli 12. januarja 1887.
6. 1930. Bidovec, Marušič, Miloš in Valenčič ustreljeni v Bazovici.
8. 1943. Kapitulacija Italije.
10. 1943. Ustanovljena v Podgorici jugoslovanska NO mornarica.
15. 1947. Ratificirana mirovna pogodba med Italijo in Jugoslavijo, ki predvideva ustanovitev STO-ja
16. 1943. Sklep OF o priključitvi Slovenskega Primorja in Koroške k združenim Sloveniji.
16. 1947. Slovensko Primorje z Istro priključeno k Jugoslaviji. — Gorica priključena k Italiji. Fašisti in izposojenci iz Italije so izvršili pogrom na slovenske meščane. Kulturna Italija je tako sprejela nove državljane.
20. 1941. Na Mokreju osnovan Krinski bataljon.
22. 1846. Rojen Svetozar Marković, srbski pisatelj, pionir napredne družbene miselnosti.
22. 1941. Velika bitka med partizani in Nemci na Čreti v Savinjski dolini.
28. 1831. Rojen Fran Levstik, slovenski pisatelj, pesnik, politični delavec in jezikoslovec. Umrli 16. nov. 1887.

ha 100+70+12 kg semena) za zgodnjo pomladansko zeleno krmo. Drugače sejemo ozimna žita, v kolikor se še izplača pridelovati v naših krajih. Koruznico ali pitnik režemo živini sproti, dokler so rastline zelene in sočne. Če je v mokri jeseni mnogo zelene krme, tedaj jih shranimo v primernem silosu, ki ga pripravimo po nasvetu strokovnjaka. — Na vrtu sejemo špinačo, motovilec in solato rezivko. Presajamo še poletno glavnato solato in endivijo ter pozne broklje. — V vinogradu zaznamujemo najboljše trte, od katerih bomo vzeli spomladi cepiče. Pripraviti moramo vse potrebno za trgatve: prostore, posodo in prevozno sredstvo ter stiskalnico. Če se nam zdi grozdje zrelo, se preverimo z moštno mero «Babo», kdaj doseže zadostno in stalno količino sladkorja. To se zgodi pri nas večinoma proti koncu meseca. Tedaj začnemo v lepem vremenu trgati. Kdor trga prezgodaj, ima slabše vino in vadno tudi manj. Gnilo in zeleno grozdje loči od zdravega in zrelega. Slabo grozdje daje kvečjemu dober jesih, nikakor pa ne dobrega vina. V kipelni kleti pazi na snago in svež zrak brez prepriha. Sadno drevje cepimo v «speče oko» še prvo polovico meseca. — Živino privajamo na debelo rezano krmo kakor je koruznica, pesa, listje zelja itd. V škafe z rezanico in očno krmo ne pozabimo dodati nekoliko soli in klajnega apna. Kokošim je treba nuditi mnogo zrnja in rudninskih snovi, posebno apna in žvepla, ker menjujejo perje.

31 DNI			SL OVANSKA IMENA
1	Ponedeljek	Remigij	Semislava
2	Torek	Kandit	Miran
3	Sreda	Evald	Vitomir
4	Četrtek	Frančišek	Tebidrag
5	Petek	Placid	Dumnuka
6	Sobota	Bruno	Brunoslav
7	Nedelja	Justina	Dragonika
8	Ponedeljek	Brigita	Dragosta
9	Torek	Dionizij	Sortina
10	Sreda	Frančišek B.	Stremil
11	Četrtek	Nikazij	Negoslava
12	Petek	Maksimilijan	Drugislav
13	Sobota	Edvard	Rosica
14	Nedelja	Kalist	Sestrana
15	Ponedeljek	Terezija	Radislav
16	Torek	Gal	Velena
17	Sreda	Hedvika	Mira
18	Četrtek	Luka	Travica
19	Petek	Etbin	Stojgoj
20	Sobota	Peter	Raša
21	Nedelja	Uršula	Stojslav
22	Ponedeljek	Kordula	Zorislava
23	Torek	Severin	Živka
24	Sreda	Rafael	Blagosta
25	Četrtek	Krišpin	Zlatija
26	Petek	Evarist	Vranica
27	Sobota	Fermencij	Srebra
28	Nedelja	Simeon in Juda	Mila
29	Ponedeljek	Narcis	Gradimir
30	Torek	Klavdij	Vladika
31	Sreda	Volbenk	Gorazd

LUNINE MENE

Mlaj dne 1. ob 2. uri 57 minut.

Prvi krajec dne 8. ob 1. uri 0 minut.

Sčip dne 15. ob 1 uri 51 minut.

Zadnji krajec dne 23. ob 0 uri 55 minut.

Mlaj dne 30. ob 14. uri 54 minut.

PREGOVORI

Oktobera sončno in gorko, kmet k letu zadovoljen bo.

Kakršna setev, taka žetev.

Vreme vinotoka, daje za april poroka.

Ce hrast listje obdrži, mraz bo vse zimske dni.

Kakor Urška je začela, bo zima vsa izpela.

Oktober. Poleg hlevskega gnoja trosi tudi umetna gnojila na zemljo, namenjeno ozimnemu žitu ali pa mešanici za zeleno krmo. Posvetuj se s strokovnjakom ali s strokovno

ZAPISKI

Od 10. do 18. oktobra je plačati peti obrok
davkov in taks za leto 1951.

SPOMINSKI DNEVI

1. 1945. V Kočevju I. zasedanje Zbora odposlancev slovenskega naroda.
3. 1943. Ustanovljen v Sloveniji VII. korpus NOV in POJ.
3. 1866. Beneška Slovenija priključena k Italiji.
10. 1920. Na Koroškem izveden krivični plebiscit, ki je odtrgal od slovenskega narodnega telesa slovensko Koroško.
11. 1941. Organizirana prva makedonska partizanska skupina.
15. 1844. Rojen Simon Gregorčič, slovenski pesnik. Umrli 24. nov. 1906.
16. 1941. Začela v Slavoniji vstaja proti okupatorju.
18. 1868. Prvi tabor goriških Slovencev v Sempasu. Nad 10.000 udeležencev.
19. 1941. Stajerski bataljon prodira proti Kozjemu, da prepreči izseljevanje Slovencev iz Brežic in okraja.
20. 1944. Osvobojen Beograd, prestolnica nove Jugoslavije.
28. 1918. V Ljubljani in Zagrebu proglašeno združenje avstrijskih Jugoslovancev v samostojno državo Jugoslavijo.
31. 1941. Organiziran SNOO, Slovenski narodnosvobodilni odbor.

knjigo, katera gnojila boš rabil. Ajdo moramo požeti ter pobrati krmsko peso in korenje, da nas ne iznenadita mraz in deževno vreme. Na vrt sejemo še špinačo in motovilec ter sadimo česen in čebulče za prihodnje leto. Na zavetno južno stran sejmo solato «kraljico maja» in med njo sadimo bolj redko česen in čebulo. — V vinogradu končamo s trgatvijo. Potrebno je skrbno nadziranje kipenja mošta v kleti. Ne puščaj mošta dolgo na tropinah! Beli mošt stočimo v sode, dokler je še sladek. Sode je treba zažveplati, preden točimo vanje mošt ali vino. Sode z moštom zamašimo s kipelnimi vehami. Dobro je vinograd hitro po trgatvi pognojiti in zorati ali skopati. Zasejemo ga z mešanico metuljčnic za pomladansko zeleno krmo ali pa zeleno gnojenje, imenovano «zelenišanje». Ta setev je zelo koristna, kadar primanjkuje gospodarju krme ali pa gnoja. — Na travnikih pokosimo še kaj otave, ostalo pa popasemo, če le vreme dopušča. — Prašiče začnemo rediti ali debeliti. Ni gospodarsko, rediti prašiče s samo koruzo ali pa s koruzno moko, kakor to delajo še pretnogi kmetovalci. Vsaj enak uspeh dosežemo, če dajemo prašičem mešano tečno hrano: na pr. 6-8 kg kuhanega krompirja, krmske pese in korenja, 2-3 kg koruznega zdroba in 1 kg ječmenovega zdroba. Zdrob primešamo kuhani krmi, ko je ta že skoraj ohlajena. Taka hrana za prašiče stane manj kot sama koruza in daje bolj okusno meso. Odbrati moramo piščance in zaklati ali odprodati odvišne peteline, če tega nismo naredili že septembra.

LISTOPAD

STUDENI

30 DNI			SLOVANSKA IMENA
1	Četrtek	Vsi sveti	Ljubomir
2	Petek	Vseh ver. duš dan.	Zdanila
3	Sobota	Hubert	Bogomil
4	Nedelja	Karl	Dravomir
5	Ponedeljek	Caharija	Savina
6	Torek	Lenart	Ratislav
7	Sreda	Engelbert	Zdenko
8	Četrtek	Bogomir	Neživ
9	Petek	Božidar	Sebislav
10	Sobota	Andrej	Golobica
11	Nedelja	Martin	Višnjica
12	Ponedeljek	Kunibert	Davorin
13	Torek	Stanislav	Nevenka
14	Sreda	Serapijon	Borislava
15	Četrtek	Leopold	Volčica
16	Petek	Edmund	Večerin
17	Sobota	Viktorija	Ljubava
18	Nedelja	Odon	Oliva
19	Ponedeljek	Elizabeta	Imica
20	Torek	Feliks	Vladiboj
21	Sreda	Darov. M. D.	Grmislav
22	Četrtek	Cecilija	Jezdimir
23	Petek	Klemen	Ravijola
24	Sobota	Janez	Jeca
25	Nedelja	Katarina	Holomir
26	Ponedeljek	Konrad	Zdedrag
27	Torek	Valerijan	Vedrana
28	Sreda	Gregorij	Lelija
29	Četrtek	Gelazij	Skoromir
30	Petek	Sendrej	Hrabroslov

LUNINE MENE

Prvi krajec dne 6. ob 7. uri 59 minut.

Sčip dne 13. ob 16. uri 52 minut.

Zadnji krajec dne 21. ob 21. uri 1 minuto.

Mlaj dne 29. ob 2. uri 0 minut.

PREGOVORI

November rad zdivja, pa kmalu poneha.

Ce Martinova gos po le-du lazi, o božiču pa po blatu gazi.

Martin naj bo suh, da pozimi raste kruh.

Ce mokro zemljo sneg pokrije,

čez leto malo prida za kmetije.

November. Na polju in njivah dokončati opravila, ki smo jih pričeli oktobra. Pobratí moramo repo in zelje ter vse, kar je še dobrega tam ostalo. Tudi na vrtu pobiramo pridno

ZAPISKI

S tem mesecem začne teči rok za plačanje koncesijske takse za javne lokale (tassa di concessione governativa).

SPOMINSKI DNEVI

1. 1813. Rojen Peter Njegoš, veliki cr-gorski pesnik. Umrl 1851. leta.
4. 1944. Partizani osvobodili Zader, ki je trpel 24 let pod Italijo.
6. 1893. Umrl Peter I. Čajkovskij, slavni ruski skladatelj. Rojen 25. decembra 1840.
7. 1917. Začetek velike oktobrske socialistične revolucije v Rusiji (25. oktobra po našem koledarju). 1944. Padel general Franc Rozman-Stane, komandant NOV in POJ Slovenije.
11. 1821. Rojen Fedor M. Dostojevskij, slavni ruski pisatelj. Umrl 9. novembra 1881.
13. 1813. Rojen A. Einspieler, koroški preroditelj.
15. 1946. V Gorici javno sežgane slovenske knjige.
16. 1887. Umrl Fran Levstik
20. 1910. Umrl Lev. N. Tolstoj, znameniti ruski pisatelj. Rojen 9. IX. 1818.
23. 1941. Pričela prva fašistična ofenziva proti NOV in POJ.
24. 1906. Umrl Simon Gregorčič.
28. 1820. Rojen Friderik Engels.
29. 1943. Zgodovinsko zasedanje AVNOJ v Jajcu. Dan ustanovitve nove Jugoslavije.
30. 1943. Začela šesta fašistična ofenziva proti NOV in POJ.

zadnjo vrtnino: gomoljasto zeleno, korenje, špinačo, endivijo in drugo. Repo, zelje, zeleno in endivijo shranimo v kleti ali pa v zemlji za zimsko rabo, in za semenice. Repa in zelje, zribana in kisana v leseni posodi, nam dajeta pozimi zdravo prikuho. Ako čas dopušča, kopljemo zemljo in jo pripravimo za zgodnjo pomladansko setev. Ta zemlja bo vsrkala vso zimsko vlago in zimski mrazovi jo bodo še bolj zrahljali. — V zavetne lege, tudi v vinograde, sejemo v globoko skopano zemljo zgodnji grah «Expres». Ta mesec začnimo s prekopavanjem ali rigolanjem zemljišča za nov nasad trte. V starem vinogradu je treba pripraviti kole in v lepem vremenu lahko režemo stare trte. Pripraviti je treba zemljo in primerne jame za sadna drevesca. Korenjake trt ali bilfe, ki jim je listje odpadlo, izkopljemo iz trsnice in jih presadimo na svoje stalno mesto. Korenjake ali pa cepljenke iz oddaljenih trsnic, si preskrbimo decembra ali pa februarja. Enako naredimo s sadnimi drevesci. — Po sv. Martinu, ob jasnem in mrzlem severnem vremenu, pretočimo novo vino, da ga ločimo od drož (fece). — Živine ne gonimo več na pašo, ker bi se nam tam lahko prehladila. Doma ji pokladamo seno in rezanico z močno krmo, da se ohrani pri moči. Hlev naj bo vedno zračen, tudi če je mrzel. V mrzlem, okrog 10 stop. C, čistem zraku sicer živina več poje, zato se pa boljše redi in je zdrava. Preskrbeti je treba steljo za zimo.

GRUDEN

PROSINAC

31 DNI			SLOVANSKA IMENA
1	Sobota	Natalija	Božena
2	Nedelja	Pavlina	Tihomir
3	Ponedeljek	Franc Ks.	Sveljub
4	Torek	Barbara	Veljko
5	Sreda	Sava	Stojana
6	Četrtek	Miklavž	Vladovita
7	Petek	Ambrož	Veselin
8	Sobota	Brezn. spoč.	Rodana
9	Nedelja	Valerija	Savica
10	Ponedeljek	Lav. M. B.	Dražič
11	Torek	Damazij	Gojica
12	Sreda	Epimah	Široslav
13	Četrtek	Lucija	Vitača
14	Petek	Spiridijon	Vojmir
15	Sobota	Kristina	Cvetana
16	Nedelja	Adela	Zaronega
17	Ponedeljek	Lazar	Strojslav
18	Torek	Gracijan	Ljubonega
19	Sreda	Favsta	Uglješa
20	Četrtek	Liberat	Boživoj
21	Petek	Tomaž	Tomislav
22	Sobota	Cenon	Zvezdana
23	Nedelja	Viktorija	Ogrislav
24	Ponedeljek	Adam in Eva	Dunja
25	Torek	Božič	Žitigoj
26	Sreda	Štefan	Zlatka
27	Četrtek	Janez	Pelislav
28	Petek	Nedol. otročiči	Zorica
29	Sobota	Tomaž	Vrhoslav
30	Nedelja	David	Branimir
31	Ponedeljek	Silvester	Blažena

LUNINE MENE

Prvi krajec dne 5. ob 17. uri 20 minut.

Sčip dne 13. ob 10. uri 30 minut.

Zadnji krajec dne 21. ob 15. uri 37 minut.

Mlaj dne 28. ob 12. uri 45 minut.

PREGOVORI

Dež in veter pred božičem, koplje jamo rad mrličem.

O božiču vetrovno, ob letu bo sadja polno.

Ce grudna suh veter piska, suša poleti navadno pri tiska.

Zelen božič, bela velika noč.

Grudna mraz in sneg, žita dovolj vsevprek.

December. Prosto zemljo na njivi in na vrtu preorjemo ali prekopljemo, potem ko smo jo pognojili. V Zavetne in sončne lege na vrtu sejemo solato «kraljico maja» in rezivko

ZAPISKI

Od 10. do 18. decembra je plačati šesti obrok davkov in taks za leto 1951.

Do 31. decembra je plačati četrti obrok davka na poslovni promet (IGE).

Do 31. decembra je plačati koncesijsko takso za javne lokale (tassa di concessione governativa) za leto 1951.

SPOMINSKI DNEVI

1. 1918. Ustanovitev stare Jugoslavije.
2. 1941. Partizani zavzeli Poljane nad Skofjo Loko.
3. 1800. Rojen dr. France Prešeren, največji slovenski pesnik.
7. 1941. Japonska napadla Ameriko in Anglijo.
11. 1918. Umrli Ivan Cankar, veliki slovenski pisatelj.
12. 1941. V Novem mestu izključenih iz gimnazije čez 200 dijakov, ker so se udeležili manifestacije OF z molčanjem.
15. 1941. Pinko Tomažič, Bobek, Ivančič, Kos in Vadnal ustreljeni na Opčinah.
1770. Rojen Ludvig van Beethoven, slavní nemški skladatelj. Umrli 26. marca 1826.
22. 1941. Ustreljen narodni heroj Ljubo Šercer.
25. 1934. Ustanovljen IX. korpus NOV in POJ.
1848. Rojen Hristo Botev, največji bolgarski pesnik. Padel v borbi s Turki, 20. maja 1876.
26. 1941. Drugi štajerski bataljon v težkih borbah z Nemci pri Primskovem.
28. 1789. V Ljubljani vprizorjena Linhartova »Županova Micka«. To je rojstni dan slovenskega gledališča.
30. 1922. Dan ustanovitve Zveze sovjetskih socialističnih republik.
31. 1941. Pričela ljudska vstaja proti okupatorju v Bohinju, Poljanski in Selški dolini, v Kranjski gori in na Jesenicah.

kodrašto. Med solato sadimo bolj redko v vrste česen in čebulček. Če po zimi ne bo hudega mraza, bomo marca meseca že rezali »solatice« ali solatino. — V vinogradu nadaljujemo, v kolikor vreme dopušča, z globokim kopanjem zemlje za nov nasad trt. Pripravljamo kolec, ki jih namakamo v 5% raztopini modre galice, da bodo bolj trpežni. Pripravimo si beke za vežnjo trt. Če vreme dopušča sejemo še zgodnji grah. — Novo vino moramo pretočiti ta mesec, če ga nismo že novembra. Sodom dolivamo vino, da so vedno polni do vehe, ki jo sedaj dobro začepimo ali zapremo. — Sadnemu drevju opravimo prvo zimsko škropljenje, preden pritisne mraz. Za breskvine in hruškine nasade je to škropljenje prepotrebno. Škropimo z 3-4% bordoško brozgo in z 5-7% drevesnim karbolinejem. — Živini dajemo več stelje, kar velja še posebej za krave, ki so pred storitvijo ali pa so že storile tele. Živina naj ne pije preveč mrzle vode. Na travnike razvažamo in trosimo kompost in umetna gnojila. Na kisle zemlje dovažamo apneni prah ali tudi pesek iz apnenca. — Kmet gospodar naj napravi ta mesec inventar vsega svojega posestva in lastnine ter nekaj obračun za minulo gospodarsko leto. Nato pa naj naredi še ob praznikih in v sporazumu z družino, približni proračun in načrt dela za bodoče leto v upanju, da mu bo tudi to prineslo sreče in zadovoljnosti s kmetovanjem.

Kakšno bo vreme ?

Herschlov ključ pravi: Če se luna spremeni

ob uri	bo poleti (15. IV. — 15. X.)	bo pozimi (15. X. — 15. IV.)
od 24. do 2.	lepo	mrzlo, če ni jugozapadnik
od 2. do 4.	mrzlo in dež	sneg in vihar
od 4. do 6.	dež	sneg in vihar
od 6. do 10.	spremenljivo	dež ob severozapadniku sneg ob vzhodniku
od 10. do 12.	veliko dežja	mrzlo in mrzel veter
od 12. do 14.	veliko dežja	sneg in dež
od 14. do 16.	spremenljivo	lepo in prijetno
od 16. do 18.	lepo	lepo
od 18. do 22.	lepo ob severu ali zapad- niku, dež ob jugu ali ju- gozapadniku	dež in снег ob jugu ali jugozapadniku
od 22. do 24.	lepo	lepo

Se do danes niso dokazali, ali luna vpliva na vreme ali ne. Ponovna opazovanja pa le kažejo, da je na tem nekaj resnice. Herschlov vremenski ključ, ki napoveduje vreme iz luninih sprememb, je torej še precej dober vremenski prerok, posebno če ga uporabljamo z drugimi vremenskimi napovedmi.

Kratko si zapomnimo lahko ta ključ takole:

1. Vreme bo tem bolj zanesljivo lepo, čim bližje polnoči se luna spremeni.
2. Vreme bo tem bolj gotovo grdo, čim bližje poldneva se luna spremeni.

Lepo bo torej, če se spremeni luna od 22. zvečer do 2. zjutraj, grdo pa, če se spremeni luna od 10. dopoldne do 14. popoldne. Vmesne ure (med 2. in 10. ter med 14. in 22.) malo pomenijo; takrat vplivajo na vreme drugi vzroki bolj kakor luna.

Če Herschlov ključ napoveduje, recimo, lepo vreme za določen dan, moramo to razumeti tako, da bo okrog tega dneva, približno v teh dnev lepo.

Deset let Osvobodilne fronte

BRANKO BABIČ

Pred desetimi leti, 27. aprila 1941, je slovenski narod položil temelje novemu razdobju svoje zgodovine. Stoletne težnje in borbe slovenskega ljudstva za narodno, socialno-ekonomsko in politično neodvisnost in svobodo so v ustanovni listini Osvobodilne fronte našle dokončni izraz in nakazana je bila pot za doseg te težnje.

partija, politično prekaljena in izkušena ter organizacijsko utrjena v preteklih ilegalnih borbah, pozvala ves slovenski narod na oborožen upor in narodnoosvobodilni boj. Pod vodstvom Komunistične partije so se tedaj združile vse napredne in pozitivne sile slovenskega ljudstva v enotno vseljudsko politično organizacijo: Osvobodilno

Fašistični požig Narodnega doma v Trstu 13. julija 1920.

V najtežjih dneh zgodovine slovenskega naroda, ko mu je pretila nevarnost iztrebljenja in popolnega uničenja od strani nemško-italijanskih fašističnih okupatorjev, je Komunistična

fronta in v njenem okviru je slovenski narod začel svoje največje in najbolj junaško zgodovinsko dejanje — borbo na življenje in smrt s stoletnimi narodnimi sovražniki za dokončno

osvoboditev domovine. V tej veličastni borbi ni izostalo slovensko ljudstvo Primorske in Koroške, ki je ves čas ječalo pod tujčevo peto in težilo k osvoboditvi in združitvi z ostalim slovenskim ljudstvom v skupni domovini. Neizprosni narodnoosvobodilni boj je bila edina pot za dosego teh teženj.

V junaški osvobodilni vojni in ljudski revoluciji je slovensko ljudstvo po-

ga ljudstva. Slovenski narod je tako skupno z ostalimi narodi Jugoslavije tudi prispeval časten delež k skupni oboroženi zmagi zavezniških sil nad fašizmom.

Zmaga nad fašističnim okupatorjem in domačimi protiljudskimi ter izdajalskimi silami je slovenskemu narodu odprla nova pota v lepšo in srečnejšo bodočnost. Sprostila je do sedaj še neslutene ustvarjalne ljudske sile in ustvarila pogoje za zgraditev nove, pravičnejše socialistične družbene in državne ureditve, da bo lahko še v nadaljnjem nezadržanem razvoju svoboden slovenski delovni človek resnično živel srečno in vsestransko polno življenje, ki si ga bo samostojno krojil po svojih željah in potrebah.

Na tej poti je bil slovenski narod skupno z ostalimi narodi Jugoslavije postavljen pred novo nič manj težko preizkušnjo. Napad Informbiroja na Jugoslavijo je pred njene narode postavil vprašanje: ali prodati komaj težko priborjeno svobodo in ukloniti se zavojevalnim težnjam vladajoče birokratične kaste v Sovjetski zvezi, ki se je odpovedala socialistični politiki in s tem zapraviti vse pridobitve narodnoosvobodilne vojne in ljudske revolucije ali pa vztrajati in braniti za vsako ceno te pridobitve in pravico do samostojnega in neodvisnega življenja. Kakor so se narodi Jugoslavije pod vodstvom Komunistične partije 1941 uprli, se strnili v skupno fronto in zmagali, tako so sledili junaškim tradicijam osvobodilnega boja in se uprli v letu 1948 temnim naklepom Informbiroja in zmagali. Brez upora 1941 ne bi bil mogoč upor 1948.

Obe letnici sta zgodovinskega pomena ne samo za slovenski narod in za ostale narode Jugoslavije, ampak za ves napredni demokratični svet. Upor leta 1941 in junaška narodnoosvobodilna borba, ki je nato sledila, predstavljata primer in bogate izkušnje za vse narode, kako se je treba boriti za svojo osvoboditev. Upor 1948 je pa postavil pred vse svobodoljubne narode sveta vprašanje odnosov med sociali-

Tak je danes slovenski »Narodni dom«, plod dela ljudskih žuljev: last, po fašističnem »pravu« (požig, rop...) neke, katere koli italijanske delniške družbe, je na uporabo angleške okupacijske vojske (Div. Devonshire).

razilo fašističnega okupatorja in vladajoče protiljudske izkoriščevalske sile narodnih izdajalcev, ki so se v obrambi svojih izkoriščevalskih pozicij postavili v službo fašističnih okupatorjev. Narodnoosvobodilna borba in ljudska revolucija se je zaključila z oboroženo zmago nad vsemi sovražniki slovenske-

stičnimi državami in narodi sploh, slo-
nečih na enakopravnosti in samostoj-
nosti vseh narodov, malih in velikih,
brez česar ni mogoč nadaljnji razvoj
v korist napredka, miru in boljše bo-
dočnosti človeštva. Vsak poskus vsteti
se komu na vrat lahko dovede samo
do vojn, uničevanja in zaviranja na-
predka. To spoznanje narekuje vsem
poštenim in naprednim ljudem na sve-
tu neizprosno borbo proti reakcionar-
ni politiki Informbiroja kakor proti
vsaki drugi obliki imperialističnega
zasužnjevanja.

Ko takole, četudi bežno, gledamo na
deset let prehojene poti, ko ponosno
in samozavestno ugotavljamo naše u-
spehe pa tudi ogromne žrtve, ki jih je
naš narod dal za svojo osvoboditev in
da bi dokončno zmagala pravična in
napredna stvar v svetu, nas zabolijo še
nezaceljene rane na našem narodnem
telesu. Kakor da ni bilo še dovolj žr-

tev, ki jih je naš narod dal za svojo
osvoboditev. Po zaslugi velikih sil,
vključivši Sovjetsko zvezo, ki v intere-
su svoje politike razdeljevala sveta
na vplivna področja, kupčujejo s svo-
bodo malih narodov, so deli našega na-
roda še ostali izven meja svoje domo-
vine in so podvrženi nadaljnjemu za-
tiranju tujih imperialističnih gospo-
darjev. Trst, Gorica, Beneška Sloveni-
ja, Slovenska Koroška so pokrajine,
kjer mora naš narod zopet voditi ogor-
čen boj za svoj narodni obstoj. Ko se
ob desetletnici oziramo na slavno pre-
hojeno pot Osvobodilne fronte, se zato
zamejski Slovenci obvezujemo, da v
duhu načel, tradicij in izkušenj Osvo-
bodilne fronte ter v tesni povezanosti
z matičnim narodom v domovini, zdru-
ženi v slavni Osvobodilni fronti, nada-
ljujemo boj za naše narodne pravice v
trdnem prepričanju, da bo prišel tudi
dan našega končnega osvobojenja.

Borba tržaškega ljudstva za demokracijo

FRANC ŠTOKA

Z letom 1941 se začne za tržaško in
za slovensko ljudstvo sploh nova zgo-
dovinska doba, nova doba tudi za vse
demokratsko gibanje na našem ozem-
lju, ker so imeli dogodki, ki so se odi-
grali v zvezi z borbo jugoslovanskih
narodov, nemajhen pomen za demo-
kratični razvoj primorskega ljudstva
sploh. Doba zadnjega desetletja je vse-
skozi prežeta z velikimi političnimi
dogodki, ki so se odigrali na naši zem-
lji. Politični dogodki so terjali od de-
mokratičnih množic mnogo žrtev in
borbe. V teh borbah so se udeleževali
slovenski in italijanski demokrati. Bili
so skupno borbo za demokracijo, po-
vezani v bratstvu in enotnosti, borbo
za človečanske pravice in za narodno
enakopravnost.

Politični položaj našega ozemlja s
svojim središčem Trstom je bil dru-
gačen kakor v ostalih pokrajinah Ita-
lije, ki so si mogoče slične po gospo-

darski strukturi. Trst in njegovo za-
ledje je bilo posebna strateška točka
ekspanzije italijanskega fašizma in im-
perializma. Svojo posebnost pa ima
poleg geografskega položaja naš teri-
torij tudi po svoji etnični sestavi; rav-
no ta je dala borbi za demokracijo tu-
di poseben značaj.

Na našem ozemlju je obstajala Ko-
munistična partija kot izraz antifaši-
stičnega gibanja, ki je zajelo večino
antifašistov obeh narodnosti; poleg nje
so obstajale še manjše skupine, in si-
cer republikanci in neke vrste tržaški
neodvisneži, ki so se pa spajali v anti-
fašistično gibanje »Giustizia e libertà«.
Te skupine so imele svoje pristaše le
med italijanskim elementom. Poseb-
nost borbe, ki se je odigrala na našem
teritoriju, je v tem, da je delovalo pri
nas politično gibanje, ki je že od svo-
jega početka zajelo v svoje vrste mno-
go slovenske mladine, ki se je vztrajno

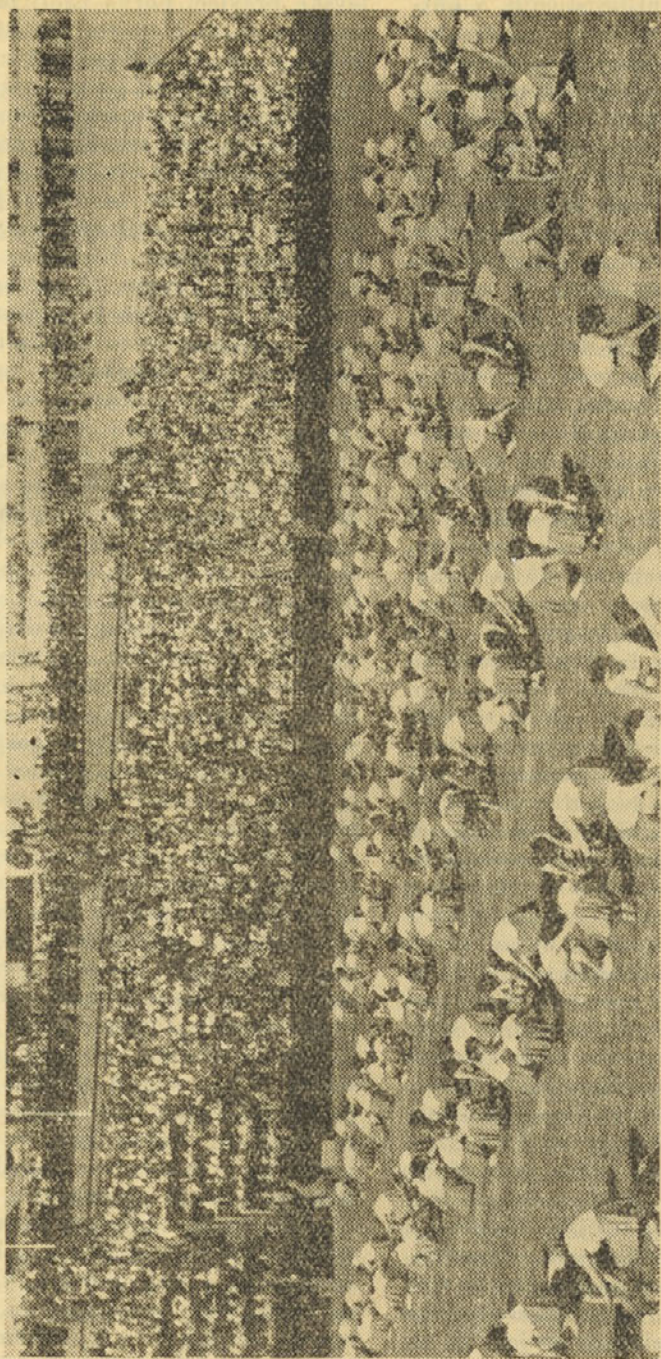
borila za svoje narodne pravice in ki ni štedila svojih sil. V škodo revolucionarnemu gibanju na našem ozemlju je bilo dejstvo, da ni Komunistična partija Italije v praksi izvajala pravilne politike v perečem narodnem vprašanju, to je do slovenske narodne manjšine v Italiji, politične linije, ki je bila sicer teoretično priznana in so jo obdelali najvišji, tudi mednarodni forumi. Pod pritiskom razmer ob začetku druge svetovne vojne, ob pričetku vseljudske vstaje narodov Jugoslavije in ob vpadu nemškega fašizma v Sovjetsko zvezo se je politična aktivnost pri nas močno razvila. Ponovno moramo resnici na ljubo priznati, da v tej dobi nikakor ni bila organizacija Komunistične partije Italije v Julijski krajini zmožna igrati vlogo avantgarde.

Narodnoosvobodilna borba jugoslovanskih narodov se je razvila preko meja stare Jugoslavije in je zajela vso narodno manjšino, to je v prvi vrsti vse Slovence in Hrvate, živeče v mejah Italije, ki so videli v vstaji jugoslovanskih narodov tudi svojo narodno rešitev. Njihova borba ni ostala omejena, ampak so se v vsej Julijski krajini pridruževale tej borbi vedno bolj tudi demokratične množice italijanske narodnosti. Revolucionarno gibanje našega Primorja je imelo svoje moralno in konkretno središče izven območja organizacije Komunistične partije Italije. Nagel razvoj političnih dogodkov je ponesel preko stare jugoslovanske meje ne samo ideje, ampak tudi organizacijsko mrežo narodnega upora. Že v letu 1941 imamo v Trstu prve skupine Osvobodilne fronte, ki postopoma razširi svojo aktivnost med večino slovenskega življa. Vsenarodni upor zajame v svoje vrste tudi tiste sile slovenske mladine, ki je prej iskala različne poti do narodne osvoboditve. Vsa aktivnost te struje se z malimi izjemami zlije v Osvobodilni fronti in postopoma aktivno v narodnoosvobodilni borbi. Z razvojem politične dejavnosti se razvija kot rdeča nit tudi partijsko gibanje na našem ozemlju, toda ne Komunistične partije Italije, ampak

Komunistične partije Slovenije. Ni moglo biti drugače. Revolucija ni mogla priznati krivičnih meja rapalske mirovne pogodbe. Tako imamo v samem Trstu že leta 1942—1943 nenormalno stanje: na istem teritoriju delujeta dve stranki, in sicer KPI in KPS; med njima seveda ni nasprotij, obratno, takoj po razpadu fašizma pride do koordinacijskega odbora s pristankom vodstva obeh partij; ta koordinacijski odbor deluje vse do osvoboditve in do ustanovitve Komunistične partije Julijske krajine.

V začetku smo omenili obstoj raznih političnih skupin, ki so delovale v samem Trstu in specifično v italijanskem antifašističnem gibanju, to je »Giustizia e libertà«. Te skupine so se koalirale s tukajšnjo italijansko reakcijo in niso imele nikakega namena sodelovati v borbi proti nacifašizmu, ampak so hotele ustvariti le neko lažno demokratično vodstvo, ki je hotelo speljati tržaško demokratično gibanje v slepo ulico neaktivnosti in kolaboracije. To vodstvo si je po zgledu italijanskega antifašističnega gibanja nadelo ime CLN. Specifičnost tega gibanja je bila v tem, da bi čimbolj ohranilo zrahljane pozicije italijanske reakcije in tržaške buržoazije, ki se je hudo kompromitirala z italijanskim fašizmom in tako tudi z nacifašističnim okupatorjem.

Zgodovinski dnevi v maju 1945, dnevi zmage demokratičnih sil v Trstu nad fašizmom, so dali kot rezultat te zmage oblast ljudstvu. Ta oblast je v kratki in precej težki povojni dobi dokazala, da so tržaške demokratične sile pod vodstvom Komunistične partije zmožne vladati in pravilno voditi ljudsko upravo. V dobi ljudske oblasti zaznamuje zgodovina tržaškega demokratičnega gibanja velik polet borbenih množic, ki so strgale fašistične verige in se sprostile v svobodi. Do največjega izraza je prišlo resnično bratstvo med slovenskim in italijanskim ljudstvom. Prišlo je prvič do ustvaritve tesnega bratstva med podeželskim ljudstvom in delovnimi množicami v mestu.

Tak je bil letos naš prvi maj na Stadionu 1. maja v Trstu. »Delovne demokratične množice
zaupajo se vedno v lastne sile in se bore za svoje pravice.« (Fr. Stoka.)

Tik pred osvoboditvijo se je ustanovil iz množičnih antifašističnih, v borbi osnovanih organizacij s Komunistično partijo na čelu Slovansko-italijanski protifašistični izvršni odbor. To je prvi oblastni organ demokratičnega ljudstva, ki se pozneje preimenuje v Mestni osvobodilni svet. Kratka doba ljudske oblasti je črtala iz javnega življenja vse fašistične zakone, sprostila roke demokratičnemu, kulturno-prosvetnemu življenju, začela je obnavljati domače gospodarstvo. Enotni sindikati, ki so zrasi iz Delavske enotnosti, prevzamejo dolžnosti obnove porušene industrije. Enotne delovne množice začenjajo uresničevati svoje stoletne sanje in ustvarjajo, ne več za kapitalistične izkoriščevalce, ampak zase.

Za časa 40-dnevne ljudske oblasti so izginili iz javnosti lažni demokrati, zastopniki tržaškega CLN-a. Ako je kateri ostal v Trstu, se je skrival pod zaščito že prisotne anglo-ameriške vojske. Drugi so pa iz Benetk junaško »vodili« politične akcije v Trstu.

Doba ljudske oblasti v Trstu je bila kratka. Imperialističnim zaveznikom ni bilo prav, da so demokratične sile v Trstu obračunale s svojim sovražnikom — fašizmom, s tržaško buržoazijo in visokimi funkcionarji italijanskega finančnega kapitala. Zato so dosegli z zahrbtnim pristankom vodstva Sovjetske zveze, da se ljudska oblast ukine in vzpostavi angloameriška vojaška uprava, ki je takoj pokazala svoje protiljudsko lice. Naše ljudstvo je v odgovor na poizkus povratka k staremu ustvarilo veliko organizacijo slovansko-italijanskega bratstva: Slovansko-italijansko antifašistično unijo. Ta organizacija je bila izraz borbe proti skupnemu sovražniku. Pod vodstvom Komunistične partije Julijske krajine je prevzela nase izročilo osvobodilne borbe in je vodila nadaljnjo borbo za očuvanje pridobitev narodnoosvobodilne borbe. V to organizacijo se je zlila tudi Osvobodilna fronta in tako utrdila bratstvo med Slovenci in Italijani. Enotni sindikati, ki so za časa ljudske oblasti že obnavljali tržaško industri-

jo, so morali spet začeti borbo za delavske pravice, borbo proti brezposelnosti in proti ofenzivni politiki delodalajcev, ki so zaščiteni od novega okupatorja že hoteli uveljavljati stare fašistične metode in izkoriščanje.

Spet so morale množične organizacije začeti borbo za očuvanje svojih pravic. Antifašistične žene, antifašistična mladina, bivši politični preganjanci, Partizanska zveza, Slovenska prosvetna zveza in Centro di cultura popolare italiano zavzamejo borbena mesta proti poizkusom povratka fašizma. Stotisoč tržaških demokratov je večkrat na ulicah Trsta pokazalo, da novi človek noče več tujega jarma na svojih plečih. Stavke tržaškega proletariata bodo vedno ponos in častna stran zgodovine našega demokratičnega gibanja. Ljudske množice Trsta in okolice so se vse do podpisa mirovne pogodbe z Italijo borile za priključitev našega ozemlja k novi, demokratični, ljudski republiki Jugoslaviji. Zakulisne diplomatske spletke, katerih sad je bila mirovna pogodba z Italijo, so naprtilo našemu ljudstvu, našemu gospodarstvu in naši zemlji še eno krivico. Trst, ki je zrasel z delom svojega zaledja, ki mu je služil kot pot v svet, Trst, ki spada po vseh zakonih k svoji zemlji, je od nje odrezan na ljubo anglo-ameriškim imperialistom in italijanski reakciji, zopet s pristankom vodstva Sovjetske zveze, v zasmeh vsem človeškim in demokratičnim načelom. V škodo demokratičnemu gibanju se uveljavlja le tisti del mirovne pogodbe z Italijo, ki je v gospodarsko škodo in zato proti življenjskim interesom našega ljudstva. Vedno bolj je postajalo jasno, da je ta mirovna pogodba le kos papirja v rokah oblastnikov, ki je nočejo spoštovati. Delovne demokratične množice zaupajo še vedno v lastne sile in se bore za svoje pravice. Večkrat pa na lastni koži spoznajo, da je diplomacija velikih le v njihovem interesu in v škodo delovnemu človeku. Borba ne odneha. Demokratične množice come A bijejo velike politične in ekonomske bitke, vse do razglasenja nesrečne

informbirojevske resolucije. Naše ljudstvo je raslo v borbi proti poizkusu povratka fašizma, bilo je boj za svoj gospodarski obstanek, borilo se je na kulturnem, prosvetnem in političnem področju za uveljavljanje demokracije. Velike in zmagoslavne so bile borbe tržaških demokratičnih sil proti povratku k staremu.

Politikanti kominformizma so pa le našli način, da so zgladili pot domači reakciji in okupatorju za zrušenje enotne fronte demokratičnih sil. V svoji sovražni, ogabni in klevetniški gonji so z lažmi nadomeščali ideale našega ljudstva in blatili našo preteklost. Uspelo jim je zaslepiti delovne množice, vnesti v delavske in demokratične vrste nezaupanje in sovraštvo. Ubili so v delovnih množicah zaupanje v lastno moč. Namesto slovansko-italijanskega bratstva so prinesli narodno mržnjo in sovraštvo do narodov Jugoslavije, ki ji v svoji besni zaslepljenosti groze celo z vojno. Laž in klevete zlivajo ti nesrečneži tudi na ljudsko oblast cone B Tržaškega ozemlja. Ta njihova dejanja jih nič ne razlikujejo od besne italijanske reakcije, ki je izgubila v tem delu Tržaškega ozemlja svoje izkoriščevalske pozicije. Ti ljudje so s svojo politiko, inspirirano iz krogov sovjetske birokratske klike, najboljši zavezniki domače in tuje reakcije v borbi proti ljudski demokraciji.

Razdor, ki ga je prinesla med demokratične vrste kominformistična resolucija, je dal reakciji možnost ojačiti agenturo okupatorja, Slovensko demokratsko zvezo. Ta organizacija zbira v svojih vrstah vsakovrstne begunce in odpadnike, celo vojne zločince, ki pljuvajo strup in sovraštvo proti vsemu, kar je ljudskega onstran meje in so zato tudi zagrizeni sovražniki tukajšnjega demokratičnega gibanja. Njihovo početje je tem hujše, ker hočejo odtrgati naš življenjski od ostalega sloven-

skega ljudstva in ga tako izročiti na milost in nemilost našim starim sovražnikom.

Proti vsej tej protiljudski fronti vstajajo iz trdih izkušenj naše množične organizacije, ki iz dneva v dan jačajo svoje vrste. Prerojeni Osvobodilni fronti in vsem ostalim našim organizacijam se postavljajo nove naloge: preosnovati našega človeka v borca in ga usmeriti v borbo za svoje demokratične pravice. Proti kominformistični politiki, ki je s svojo izdajalsko aktivnostjo dovedla demokratično gibanje našega ozemlja skoraj do razsula; proti spekulantski politiki narodnih odpadnikov, ki so združeni v SDZ; proti vsestranski šovinistični ofenzivi italijanske klerofašistične reakcije se bolj in bolj večajo naše vrste. Na političnem, narodno-kulturnem, prosvetnem področju so obnovljene naše postojanke, sad trdega dela prekaljenih političnih delavcev, ki jim naše ljudske množice sledijo zato, ker so na pravi in edino mogoči poti borbe za demokratične pravice našega ljudstva. Na sindikalnem področju pozdravljamo zdrav pojav: obnovljene Enotne razredne sindikate, ki križajo kompromisarske namene kominformističnih in žoltnih elementov v sindikalnem gibanju. Med našimi kmeti in obrtniki se spet prebuja zdrav duh samozavesti in obrambe življenjskih interesov. Vzpostavljena je organizacija bratstva med demokratičnimi Slovenci in Italijani, slavna SIAU, ki bo nadaljevala borbo za bratstvo in enakopravnost.

Borba za pravične in demokratične težnje našega slovenskega ljudstva v zvezi z borbo demokratičnih sil italijanskega ljudstva na našem teritoriju je največji prispevek, ki ga more dati naše demokratično gibanje v borbi, ki jo danes vodi vse svobodoljubno človeštvo za demokracijo, svobodo in enakopravnost vseh narodov in za mir.

Ljudstvo si bo samo pisalo sodbo, ne bo mu je pisal ne frak ne talar.

IVAN CANKAR

V Istrskem okrožju se gradi socializem !

JULIJ BELTRAM

Če analiziramo enoletni gospodarski plan za leto 1950, ki ga je z odlokom sprejel Istrski okrožni ljudski odbor, vidimo, da je težišče gospodarske dejavnosti usmerjeno na izgradnjo ekonomske osnove za socialistično preobrazbo našega okrožja. Seveda je naše gospodarstvo najtesneje povezano s svojim zaledjem, od katerega živi, in se skladno z njegovo ekonomsko ureditvijo tudi razvija. Ko govorimo o izgradnji socializma v Istrskem okrož-

Perspektivo naglega gospodarskega razvoja dajeta Istrskemu okrožju tudi njegovo toplo podnebje in geografska lega; zaradi tega ima vse prednosti za ugoden plasman prvovrstnih zgodnjih kmetijskih pridelkov. Dosedanji uspehi in tudi nadaljnji napredek tega teritorija so neločljivo povezani z Jugoslavijo, ki mu daje vso materialno pomoč in ugodno tržišče. Kmetje in ribiči bi o tem lahko marsikaj povedali iz dobe petindvajsetletne okupacije,

Lepak za Gospodarsko razstavo v Kopru

ju, predpostavljamo neločljivo povezanost tega ozemlja z Jugoslavijo, mislimo na težko industrijo, na hidrocentrale itd., ki jih narodi Jugoslavije gradijo za celotno gospodarsko ozemlje. Naše razpravljanje skuša prikazati razvojno pot in napore oblasti za socialistično preobrazbo, zlasti našega podeželja.

ko je vsa Istra gospodarsko vidno propadala. Vsi ukrepi, ki jih je Italija uporabljala, da umetno kolikor toliko zadrži to propadanje, niso zadostovali in niso mogli zadostovati. Šele po zmagi nad okupatorjem, ko je ljudstvo prevzelo oblast v svoje roke, so dozoreli pogoji za dvig gospodarstva tega področja.

Velike investicije, ki se vlagajo v Istrskem okrožju za gospodarski in kulturni dvig, se že občutno odražajo v življenjskem standardu prebivalstva. Vendar je treba poudariti, da se šele odpravljajo ostanki zaostalosti, kajti življenjski standard tega prebivalstva, zlasti glede stanovanjskih udobnosti, zdravstva, higiene je bil na precej nizki stopnji. Dohiteti druge pomeni izvršiti ogromno delo na vseh področjih, zlasti na področju gradbeništva, kanalizacije, mehanizacije itd., delo, ki zahteva časa in ogromnih naporov. Tega dela se je lotila ljudska oblast in

nizacijo poljedelstva, ki je možno le s kolektivno obdelavo zemlje in z dvigom zavesti delovnih ljudi. Zato si pa ljudska oblast prizadeva, da oskrbi poljedelstvo s stroji in daje izpodbudo za organizacijo produkcije na višji stopnji. Najtežje in najbolj komplicirano je vprašanje organizacije kmetijske proizvodnje, namreč, kako naj kmetijstvo daje večji donos z manjšim naporom. Zadrúžna obdelava zemlje je najprimernejša oblika za prehod na višjo stopnjo in temu vprašanju posveča ljudska oblast posebno pozornost. Danes lahko trdimo, da so delovni

Volitve v Istrski okrožni
ljudski odbor v Bujah

se vztrajno bori, da bi čim prej dosegla ta cilj.

Težišče naših naporov je v dvigu produkcije in življenjskega standarda prebivalstva sploh. To je mogoče doseči z boljšim načinom dela, z meha-

kmetje že spoznali prednosti takega gospodarstva in se zato v vedno večjem številu vključujejo v produktivne zadruge.

Razvoj našega zadrúžništva, zlasti zadrug višjega tipa, dokazuje, da živi

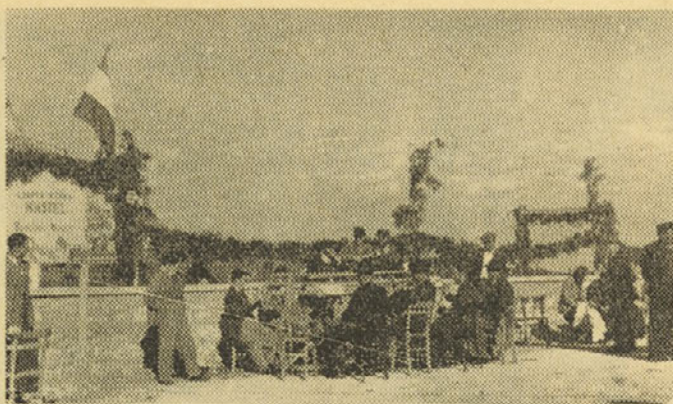
v delovnih kmetih težnja po združitvi in po socialističnem sistemu proizvodnje. Statistika dokazuje porast zadrug in zadrugarjev v dveh letih takole:

	1948	1950
Število zadrug	10	25
Število družin	199	721
Število članov	996	2.756
ha zemljišča	1.177	3.303
Štev. goveje živine	267	890
Število prašičev	30	559
Št. kmet. strojev	87	316
Investicije	3.080.000	17.966.960

Te številke nič ne povedo, če jih ne primerjamo z obsegom teritorija in s številom upravno-teritorialnih enot. V

riščevalcem, ustvarja se doslej nezna- na enotnost vasi.

Naravno je, da je rast zadružništva zvezana s sto težavami. Ljudje, ki niso nikdar vodili takih kompleksov, natele pri delu na tisoč težav in ovir, ki jih je treba premagati. Upravljati zadružno ni nič lažje, v mnogih primerih je celo težje, kot voditi tovarno, ki ima seveda večjo kapaciteto; in vendar so se ljudje brez posebne strokovne izobrazbe lotili tega posla in z ob- čudovanja vrednim požrtvovanjem vo- dijo zadruge preko vseh težav po poti socialistične preobrazbe. Pomanjklji- vosti v poslovanju, v sistemu dela, pri

Volitve v Istrski okrožni ljudski odbor: v Kaštelu, veselje na dan volitev

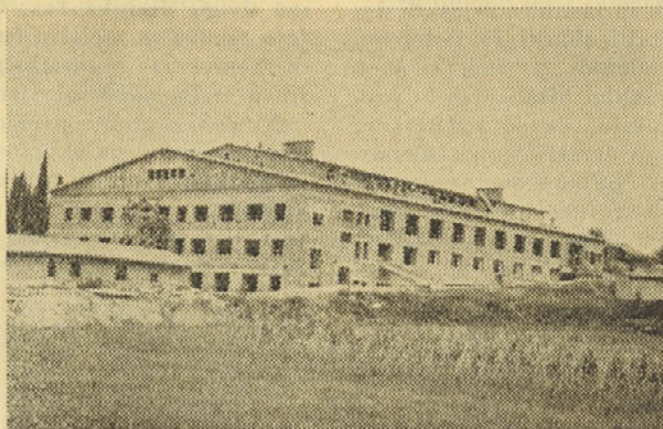
okrožju je 37 krajevnih in mestnih ljudskih odborov. V razmerju s 37 krajevnimi odbori je 25 produkcijskih zadrug lepo število; letos se bodo usta- novile nove, ostale pa razširile. Zelo značilno je, da pristopajo k obstoje- čim zadrugam novi člani, kar pomeni, da zadruge dokazujejo življenjsko spo- sobnost in moč in da izvenzadružni kmetje uvidevajo prednosti kolektivne obdelave zemlje. Produktivne zadruge v Pučah, Krašicah, Bujah in drugod imajo danes od 200 do 300 družinskih članov, kar pomeni, da so to že kolek- tivi, ki odločilno vplivajo na razvoj v vasi. Imamo odlične primere kolektiv- ne zavesti, izginjajo vaški spori med posamezniki, ki se urejujejo v okviru zadružnega kolektiva, spori, ki so de- setletja razjedali naše vasi v prid izko-

štednji z materialom in finančnimi sredstvi je še mnogo, neštete so tudi napake in slabosti, ki jih je treba po- praviti in odpraviti. Začetek je težak, toda ledina je preorana, treba je sa- mo nadaljevati z delom.

Hkrati z zadrugami rastejo tudi za- družni domovi po vaseh. Človek ob- stane pred veličastnimi zgradbami in se nehote zamisli. Koliko je v njih vlo- ženega truda! Tisoči kubikov nalom- ljenega in prevoženega kamena, sto- tine kubikov peska in drugega mate- riala, deset tisoči prostovoljnih delov- nih ur so vloženi v posamezne domo- ve. Poleg praktične koristi (zadružni domovi so gospodarska in kulturna središča vasi) bodo ti domovi spome- niki neugnanih sil in volje delovnih ljudi našega podeželja.

Skoraj vsaka zadruga ima traktor in kamion poleg drugih kmetijskih strojev. Z mehaničnimi stroji prodira na vas tehnika, z elektrifikacijo energija. Če upoštevamo, da bo samo letos dobilo električno luč okoli 50 vasi, potem nam postane jasneje, da se naša vas

jale prve rezultate. Z namakalnimi napravami bomo v teh dolinah obvarovali pridelke pred sušo, ki tako pogosto povzroča našemu kmetijstvu in vrtnarstvu občutno škodo. V dolini Mirne so možnosti za namakanje celotne površine, ki obsega nad tisoč hektarjev

Nova vinska klet v Skocijanu pri Kopru

spreminja iz zaostale vasi v moderna naselja, da nastaja nekaj novega na našem podeželju.

Ker zahtevajo socialistični proizvodni odnosi bolj razvitega, na višji kulturni stopnji stoječega človeka, je ljudska oblast poskrbela tudi za kulturni razvoj prebivalstva, odprla nove šole, pospešuje ljudsko prosveto in ustvarja materialne pogoje za hiter kulturni dvig prebivalstva. Z razvojem kulture nastajajo tudi večje potrebe, ki zahtevajo večje količine različnih artiklov in boljšo kakovost. Ne moremo razviti industrije, ki bi zadovoljila te potrebe, pač pa pospešujemo ono produkcijo, ki je možna na tem teritoriju. Z obnovo rudnika in objektov za produkcijo gradbenega materiala bo rešena samo ena vrsta naših potreb. Težišče pa je na usposabljanju in izkoriščanju tistih kmetijskih površin, ki bodo omogočile zlasti hiter dvig površine in kmetijskih pridelkov. V ta namen so se že začela dela večjega obsega v dolini Mirne, Dragonje in Rižane. Dela so šele na začetku, vendar bodo namakalne naprave že drugo leto da-

rodovitne zemlje. Od teh bo v letošnjem letu rešenih pred sušo nekaj sto hektarjev. Gradi se namreč več kilometrov dolg glavni kanal z mrežo stranskih kanalov. Da se uredi celoten kompleks, bo treba še nekaj let, vendar je delo zastavljeno in se uspešno nadaljuje. Isto velja za dolino Dragonje in Rižane, kjer so dela tudi v teku. To so investicije na daljšo perspektivo, ki se pa bodo kmalu izplačale.

Hkrati skrbi ljudska oblast za mehanizacijo poljedelstva. Četudi so možnosti nabave strojev omejene, smo danes mnogo na boljšem kot kdaj koli prej. S širšo iniciativo in izkoriščanjem vseh možnosti bomo hiterje premagali tudi te težave.

Ustavili smo se nekoliko dalj na podeželju, ker se prav tu najbolj očitno odraža težišče našega dela in najbolj določno nakazujejo pota izgradnje socializma. Še mnogo več bi lahko povedali o drugih panogah našega gospodarstva: o trgovini, prometu, industriji itd., kjer so osnovna sredstva ljudska imovina, ki jo posamezni oblastveni organi upravljajo v prid skupnosti.

Razvita je komunalna dejavnost posameznih mest in krajevnih ljudskih odborov (naj navedemo samo MLO Koper, ki ima 25 različnih podjetij), ki poleg trgovine prevzemajo najrazličnejše panoge pod svojo upravo. Govorili bi lahko še o preskrbi delavcev, o otroških vrtcih in jaslih, o dijaških domovih in o skrbi oblasti za vzdrževanje revnih študentov. O tem in še o mnogočem bi lahko pisali; vse bi prepričljivo pokazalo, da se v Istrskem okrožju gradijo temelji nove socialistične družbe. Nočemo samozadovoljno prekrižati roke nad uspehi ali pretiravati njihov obseg (napake in pomanjkljivosti so nujno zvezane z rast-

jo nove družbene stvarnosti), ostati hočemo v mejah skromnosti in samokritičnosti. Vendar je treba poudariti, da se na tem koščku slovenske zemlje danes dela mnogo več, kot se je delalo kdaj koli, in da so napore ljudske oblasti usmerjeni h gmotnemu in kulturnemu dvigu prebivalstva. Tu se ustvarjajo osnove za socialistično preobrazbo in ureditev, te osnove so postavljene in jih je treba samo razvijati dalje.

Nihče ne more spremeniti teh dejstev, najmanj pa zlagana propaganda lažnivih prijateljev ljudstva, nihče ne bo mogel prepričati delovnemu ljudstvu Istrskega okrožja, da si ustvari lepše, socialistično življenje.

Borba Slovencev v Italiji

Preteklo je že tretje leto, odkar je stopila v veljavo mirovna pogodba z Italijo. Slovenci v Kanalski dolini, Beneški Sloveniji in na Goriškem so že dodobra doumeli, kakšni so smotri italijanske uprave nad njimi. Stanje, ki so ga zatele italijanske oblasti po umiku zaveznških vojaških oblasti na ozemlju, kjer prebivajo Slovenci, nikakor nočejo izboljšati v korist slovenske narodne manjšine. Če je le mogoče, hočejo izpodjesti in okrniti še ono malo pravic, ki si jih je slovensko ljudstvo v Italiji priborilo v narodnoosvobodilni borbi proti fašizmu. Spričo tega so slovenske organizacije, slovenske šole, sleherna slovenska družina v nenehni obrambni borbi proti poizkusom oblasti, javnih nameščencev, italijanskega tiska, italijanskih političnih organizacij, da bi zožili že itak ozek krog narodnih pravic Slovencev, da bi preprečili razvoj slovenske narodne manjšine v Italiji.

Diskusije v goriškem mestnem svetu, intervencije slovenskih organizacij pri goriškem in videmskem prefektu, potovanja slovenskih delegatov v Rim do centralnih državnih oblasti, odgovori višjih italijanskih državnih uslužbencev na razne slovenske peticije, pi-

sanje dnevnega tiska ter celo izjava najodgovornejših italijanskih državnikov, kot na primer grofa Sforze, vse to kaže na začasnost stanja, v katerem žive Slovenci v Italiji.

Ne izvajata se glede Slovencev v Italiji niti mirovna pogodba niti italijanska ustava, čeprav obe točno predpisujeta manjšinsko zaščito.

Pač vsi vedo, da že uživajo avtonomijo in v okviru avtonomije manjšinsko zaščito Nemci v Južnem Tirolu, Ladinci v dolinah Gardene in Badije, Francozi v dolini Aosta, le Slovenci v Italiji so brez sleherne zaščite.

21 slovenskih osnovnih šol, 4 otroški vrtci, 4 slovenske srednje šole na Goriškem sicer delujejo, toda niso zaščitene s posebnim zakonom in vanje se zaletavajo ob kongresih razne politične stranke, kot na primer goriška sekcija republikanske stranke ali pa razni novinarji po vseh italijanskih listih, celo kar je še huje, italijansko ministrstvo za prosveto v Rimu, ko na primer z ukrepom št. 5113-76 L z dne 25. novembra 1949 prepoveduje otrokom slovenskih staršev, ki so optirali za italijansko državljanstvo, da bi obiskovali slovenske šole. Popolnoma brez zaščite so tudi slovenski učitelji in pro-

fesorji na slovenskih osnovnih in srednjih šolah, ker nimajo slovenske šole nobenega matičnega seznama, v kategoriji bi bili vpisani slovenski učitelji in profesorji ter imeli tako svojo stalno službo, kakršno imajo njih italijanski tovariši. Slovenske šole niso namreč uzakonjene in sistemizirane.

v Ažli, Sv. Lenartu, Tipani, Krnahti in Oskoruši. Tudi v cerkvah zahodne Beneške Slovenije ne dovolijo več ne pridrig ne molitev v slovenskem jeziku, a v vzhodnem delu je tudi čedalje manj cerkva, kjer se sme pridigati in peti po slovensko.

Nič boljše niso razmere za Slovence

Ažla v Slovenski Benečiji, ki je utrpela toliko napadov italijanskih trikoloristov

Sto slovenskih šol za Beneško Slovenijo!

Slovenske šole v Beneški Sloveniji ni in približno 5300 slovenskih otrok mora hoditi v italijanske osnovne šole, ki jih je približno 100 v slovenskih krajih Beneške Slovenije. Italijanske oblasti hite zidati nova šolska poslopja in odpirati nove šole ter otroške vrtee v Beneški Sloveniji, seveda samo z italijanskim jezikom. Nočejo nič slišati o slovenskih šolah v Beneški Sloveniji; da, celo posamezni učitelji preganjajo slovenski jezik tudi v odmorih med učnimi urami. Ker se italijanske oblasti boje, da bi italijanizacija slovenske mladine samo s poukom v osnovnih šolah prepočasi napredovala, so odprle poleg že obstoječih še vrsto novih, seveda samo italijanskih otroških vrteev

v osnovnih šolah Kanalske doline. Obvezni pouk v šolah je samo italijanski. Kljub temu da so se skoraj vsi Nemci Kanalske doline izselili leta 1940 v Avstrijo, se trikrat tedensko poučuje dodatno nemški jezik tudi v slovenskih vaseh Žabnice in Ukve ter v Ovčji vesi, Lipalji vesi in Rablju, kjer živijo Slovenci kot močna narodna manjšina in kjer je Nemecev le neznatna peščica.

Stanje v šolah v Italiji, kjer živijo Slovenci, je tudi veren odraz stanja tudi na ostalih področjih manjšinskih pravic.

Težave in uspehi na Goriškem

Slovenci na Goriškem imajo sicer šole, toda te šole niso z ničimer zaščitene; italijanska vlada ni izdala nobenega zakona glede njih in slovenski

profesorji in učitelji so še zmeraj le začasno nastavljeni. Prav tako imajo goriški Slovenci nekaj več pravic od beneških Slovencev, toda vse te pravice niso z ničimer zajamčene. Na slovenskem ozemlju okoli Gorice se še ne dogaja, kot v Beneški Sloveniji, da bi organi državne javne varnosti, karabinjerji ali pa agenti, da, celó finančni stražniki ustavljali, legitimirali in podili vsakogar, ki govori slovensko in ki ni doma iz Beneške Slovenije. Pač pa se dogaja goriškim Slovincem, da jih karabinjerji, finančni stražniki ali pa oficir italijanske armade napadajo, ker govorijo glasno slovensko; to se je dogodilo v preteklem letu Slovincem na Oslavju, v Št. Mavru in pri Rdeči hiši. V vsej Beneški Sloveniji ne morejo beneški Slovenci imeti svojih prosvetnih prireditelj, goriški Slovenci pa jih lahko imajo v raznih vaseh, samo ne v mestu Gorici. Oblasti nočejo vrniti Slovincem dveh ustanov: »Ljudskega doma« in »Alojzijevišča«, kjer bi bil primeren prostor za večje prosvetne prireditve v Gorici. Ni pa samo vprašanje prostorov, ki onemogoča Slovincem v Gorici prirejanje prosvetne prireditve, temveč predvsem organizirano nasilje italijanskih šovinstičnih krogov, ki s potuho varnostnih organov razbijejo vsako slovensko prireditev. Prosvetno delo Slovencev na Goriškem sloni v glavnem na prosvet-

nem delu prosvetnih društev, včlanjenih v »Zvezi prosvetnih društev«: »Oton Župančič« v Štandrežu, »Podgora« v Podgori, »Briški grič« v Steverjanu, »Primorska zvezda« v Sovodnjah, »Naš prapor« v Pevmi, »Jezero« v Dobrdbu, »Gozdič« na Peči ter prosvetnih društev v Rupih, Krminu, Št. Mavru, Tržiču, Jamljah in Vrhju Sv. Mihaela. Zveza slovenske mladine pomaga s svojimi krožki v vseh naštetih prosvetnih društvih, v glavnem pa se izkaže s telovadnimi in športnimi nastopi 1. maja, v mesecu septembru ob ljudskem taboru in na dan mladine, ki je bil letos 23. julija 1950 v Sovodnjah. Velik delež v prosvetnem delu ima tudi Zveza slovenskih žena v Italiji, ki podpira s svojimi odseki ne samo delo v društvih, temveč skrbi tudi za redni potek dela v otroških vrtcih. Ni ogroženo samo delo slovenskih šol in prosvetnih organizacij, več, Slovinci na Goriškem niso nikdar varni, da jih ne bi varnostne oblasti spravile v ječo s katero koli pretvezo, ker so sodelovali v narodnoosvobodilni borbi. Ali je sploh kdo med goriškimi Slovenci, ki ne bi na en ali drug način — z borbo ali prispevki — pomagal razbijati fašistični jarem? Pobrali so septembra 1949 čisto po nedolžnem Tomišča, Cijana in Butkoviča iz Sovodenj in jih šele po dolgomesečnem zaporu izpustili; zaprli so dr. Avgusta Šfilita.

Ravenca v Reziji

goja in ga hoteli za 17 let poslati v podzemeljske kazemate na Elbi na podlagi krivične razsodbe že davno razpuščenega izrednega fašističnega tribunala. Če kršijo italijanske oblasti člen 15 mirovne pogodbe glede manjšinskih pravic, še bolj mirno in brezbrizno teptajo določila člena 16 mirovne pogodbe, ki določa, da »Italija ne sme preganjati italijanskih državljanov, ker so med 10. junijem 1940 in uveljavitvijo mirovne pogodbe izražali simpatijo ali sodelovali z dejanji pri stvari združenih in pridruženih narodov«.

Kolonija Beneška Slovenija

Italijanske oblasti in vsa italijanska javnost ima tako pomanjkanje čuta pravičnosti do narodnih manjšin, da si upajo trditi, da popolnoma pravično postopajo z beneškimi Slovenci in da ne kršijo glede njih niti svoje ustave niti mirovne pogodbe. In vendar so beneški Slovenci, odkar živijo v Italiji in posebno še po tej vojni, ena izmed držav najbolj zvestih in zanje so žrtvujočih narodnih manjšin, obenem pa tudi najbolj zapostavljeni in zatirani na svetu. Nimajo nobenih šol v svojem jeziku in še te šole v tujem jeziku so bile doslej večinoma v kletih, podstrešjih in mračnih sobah. V večjem številu njihovih cerkvá se ne smejo oglasiti njihova pesem, pridiga in molitev. Prepovedana je slovenska beseda na šolskih dvoriščih, kaj šele da bi se oglasila v šolskih sobah. Preganjana je živa in tiskana beseda. Zagroženo je bilo italijanskim tiskarjem v Čedadu, da ne smejo tiskati slovenskega časopisa, slovenske knjige, slovenskega molitvenika. Eno samo organizacijo imajo beneški Slovenci: Demokratsko fronto Slovencev v Italiji (na kratko DFS).

Politična organizacija DFS deluje na vseh treh slovenskih ozemljih v Italiji: na Goriškem, v Beneški Sloveniji in v Kanalski dolini. Glavni odbor DFS ima sedež v Gorici, v Beneški Sloveniji pa deluje poseben pododbor DFS. Postopanje oblasti nasproti DFS

na Goriškem in v Beneški Sloveniji je različno.

Glavni odbor DFS v Gorici sme delovati v omejenem obsegu in puste oblasti goriške člane v Gorici v miru. Le tu pa tam se finančni brigadir v St. Mavru, Števerjanu ali v kateri koli drugi vasi obregne ob nje. Toda vendar člani DFS na Goriškem še nekako hodijo okoli in jih zaradi tega še ne zapirajo; oblasti na Goriškem se še ne kaka sramujejo, zaradi ustave pač. Toda ne tako v Beneški Sloveniji: kadar koli se pojavi kak napadalen članek v videmskem listu »Messaggero Veneto« ali sploh kako umetno grmenje proti Slovincem v Jugoslaviji, že gori ali sedež DFS v Šentpetru ob Nadiži ali pa lovijo in klofutajo varnostni organi in navadni italijanski civilisti tajnika Marija Konta ali katerega koli izmed članov DFS.

Požigalna aktivnost proti sedežu DFS v Šentpetru je bila posebno živa v pomladanskih mesecih, in sicer 24. marca, verjetno v čast pokojnih fašijev, 16. aprila na dan volitev v cono B STO-ja in 12. maja ob veliki gonji proti Jugoslaviji.

Rekli smo že, da ne dovolijo Slovincem z Goriškega, da bi se kot italijanski državljani sprehajali po Beneški Sloveniji in razgovarjali z ljudmi. Ne dovolijo pa tudi beneškim Slovincem, zlasti njih mladini, da bi prihajala v posete k Slovincem v Gorico in Trst ali pa odhajala z njimi na izlete po Italiji. Ko so šli mladinci iz Maline dne 11. junija 1950 na »Dan slovenske kulture« v Trst, so jih po vrnitvi karabinjerji prijeli in zasliševali; ko so se povzpeli 25. junija iz Beneške Slovenije na kamione k svojim slovenskim prijateljem iz Goriške, da bi šli v furlanske kraje, so bili zopet tu karabinjerji s svojim zasliševanjem. Ob vsakem stiku Slovencev iz Gorice in Beneške Slovenije so že varnostni organi zraven. Toda niso samo zasliševali ali koga odpustili z dela, ko se beneški Slovenci družijo z goriškimi Slovenci, pokažejo se tudi kremplji stare trikoloristične zveri, ki je poži-

gala in divjala leta 1946 po Beneški Sloveniji. Že nad leto dni pokriva zelena ruša grob Andreja Juša, ki so ga 31. julija 1949 umorili trikoloristi v Petjanu ob Nadiži in si potem še izmislili žalitev, da so ga umorili morilci iz Jugoslavije, njega, zavednega Slovenca in starega partizana iz vrst narodnoosvobodilne vojske. Krvavi so napadi na člane izvršnega odbora DFS za Beneško Slovenijo. Tako si je Gvido Bataino 20. junija 1950 ves ranjen komaj rešil življenje iz rok trikolorističnih napadalcev. Lahko stavimo, da bi

prefekt nima nikoli časa in jih noče sprejemati. Za beneške Slovence je zadosti policijska oblast, njih sprejema samo policaj — videmski kvestor. Tak je odnos italijanske republike do beneških Slovencev. Toda kaj bi sprejemal najvišji uradnik videmske pokrajine beneške Slovence, ko pa ministrski predsednik De Gasperi ni hotel 4. junija 1950 sprejeti slovenske delegacije, čeprav je prišel obiskat videmsko pokrajino, da bi, kot je rekel, »v ljubezni zadušil vse, kar je nečistega v tej obmejni borbi«. Ne sprejema slo-

Telovadni nastop ob priliki mladinskega praznika v Sovodnjah pri Gorici

karabinjerski maršal v Sempetru, kvestor v Vidmu ali pa minister za notranje zadeve v Rimu, če bi jih povprašali, zakaj ne zatró trikoloristične organizacije in polové njenih voditeljev, odgovorili z narejenim začudenjem, kakšna je sploh ta trikoloristična organizacija in da jim ni nič znanega o njenem obstoju.

Prefekti brez Slovencev

Italijanske oblasti ne samo dobrohotno puste, da divjajo proti beneškim Slovencem trikoloristični elementi, temveč sploh nočejo pustiti predse slovenskih delegacij, ki pridejo protestirati proti zlorabam nižjih izvršnih organov. Za beneške Slovence videmski

venskih delegacij noben minister v Rimu. Slovenci nimajo svojih zastopnikov ne v parlamentu ne v senatu, dali jim niso avtonomije, nočejo jih sprejemati v avdienco. In to naj bo enakopravnost pred zakonom po mednarodnih določilih mirovne pogodbe in po najvišjih določilih italijanske ustave!

Posebno očitna je krivična razlika v postopanju italijanskih oblasti z Nemci v Južnem Tirolu in s Slovenci v Kanalski dolini. Še zmeraj je nekoliko stotin Slovencev iz Kanalske doline v Avstriji, ki so bili leta 1940 kratkoma vključeni kot Nemci v optiranje za nemški rajh in katerim sedaj ne dovolijo, da bi tako kot južnotirolski Nemci zopet optirali za Italijo in se

vrnili na svoje domove v Kanalsko dolino. Oni pa, katerim se je posrečilo vrniti se v Kanalsko dolino, žive pri sorodnikih in ne morejo zopet kupiti svojih posestev, ki so last instituta »Ente per la rinascita agraria delle tre Venezie«. »Ente« naseljuje na teh posestvih izključno italijanske koloniste. Kanalski Slovenci nimajo nobenih organizacij in so navezani izključno na zveze z goriškimi Slovenci. V vseh uradih, šolah in cerkvi vlada samo italijanski jezik. Deloma dovoljujejo italijanske oblasti uporabo nemškega jezika, čeprav je ostalo Nemcev v vsej Kanalski dolini komaj 600, medtem ko je Slovencev še zmeraj okoli 2000.

Ni mogoče trditi, da ne bi organizacije Slovencev v Italiji zahtevale in jasno določile, kako želijo, da bi se uzakonila in izvajala manjšinska zakonodaja v Italiji. Najvažnejša vseh intervencij v Italiji je bila spomenica DFS, ki jo je slovenska delegacija izročila dne 9. junija 1949 predsedstvu italijanske vlade v Rimu. Rimska vlada ni seveda na to in na druge spomene nikdar odgovorila in se je zganila šele januarja 1950, torej isti dan, ko je jugoslovanski opolnomočeni minister dr. Iveković v Rimu izročil italijanskemu zunanjemu ministrstvu protestno noto proti postopanju s Slovenci v Italiji. Iz previdnosti pa ni italijanska vlada ničesar zapisala, temveč je samo naročila goriškemu prefektu, naj pokliče k sebi slovenske zastopnike in jim ustno da nekaj obljub, v glavnem pa, da jim zatrdi, češ da so enakopravni državljani ...

Slovenske zahteve

Slovenci pod Italijo streme za tem, da se upravno-politično združijo v eno samo enoto. V tem pogledu določa že italijanska ustava, da bi vse ozemlje, kjer bivajo Slovenci, namreč Goriška in Videmska pokrajina, pripadalo deželi (regione) Friuli-Venezia Giulia. Po ustavi bi imela ta dežela avtonomijo z lastnim statutom, kakor ga ima Južni Tirol. Ker je avtonomija za Furlanijo-Julijsko Benečijo samo suspen-

dirana, vztrajajo Slovenci v svoji zahtevi, da se ta avtonomija oživetvori, še posebej, dokler traja suspenzija, da se v smislu določbe X. začasnih določil ustave izvaja zaščita jezikovnih manjšin v skladu s členom 6 ustave. Te zaščite namreč sedaj nikjer ni.

Slovenci so zahtevali v spomenici posebno šolsko avtonomijo za slovenske šole in so postavili 13 točk, v katerih so točno zažrtali svoje zahteve, ki bi zajamčile slovenske šolske pravice:

1. Vsem slovenskim šolam v Italiji načeljuj vice proveditore, ki mora biti popolnoma več slovenskega knjižnega jezika. Mora dobro poznati slovenske šolske razmere in mora biti priznan šolnik. Je neposredno odvisen od ministrstva, s katerim ima direktne stike.

2. Slovenski šolski svet naj bo sestavljen iz vrst slovenskega učiteljstva.

3. Slovenski didaktični ravnatelji morajo biti slovenske narodnosti in popolnoma večji slovenskega knjižnega jezika, morajo pa imeti vse pedagoške in didaktične zmožnosti.

4. Pri nameščanju učiteljstva naj sodelujejo vice proveditore, šolski svet in slovenski didaktični ravnatelji, ki naj podajo svoje mnenje o učiteljevih zmožnostih.

5. Na slovenske srednje šole naj se namestijo profesorji slovenske narodnosti s popolno kvalifikacijo in temeljnim znanjem slovenščine.

6. Slovenskim srednjim šolam naj se imenujejo slovenski ravnatelji.

7. Italijanščina naj se poučuje kot predmet v višini ur za posamezne razrede, kakor določujejo pedagoška načela, t. j. od tretjega razreda dalje po 4 ure tedensko.

8. Vnese naj se poseben člen v šolski zakon, da se ne smejo premeščati slovenski učitelji in profesorji v notranjost države. Slovenski učitelji in profesorji naj poučujejo na slovenskih osnovnih in srednjih šolah.

9. Ustanovijo naj se slovenske šole povsod, kjer prebivajo Slovenci, t. j. tudi v Slovenski Benečiji in v Kanalski dolini.

10. Preprečitev slehernega delovanja proti slovenskim šolam (kakor grožnje staršem, učencem, pisanje in govorjenje o manjvrednosti slovenskih šol itd.).

11. Določi naj se posebna komisija, ki naj pregleda učbenike, tiskane v Jugoslaviji, ki so uporabni tudi za tukajšnje šole. (To so bili na primer učbeniki za latinščino, grščino, prirodopis, naravoslovje itd.).

12. Provizoričnim učiteljem in profesorjem slovenske narodnosti, ki poučujejo na slovenskih osnovnih in srednjih šolah, naj se uzakoni stalnost na slovenskih šolah in prizna s posebnim zakonom stalnost na sedanjih mestih.

V večina Nemcev v Južnem Tirolu prebiva sicer v Bozenski provinci, nekaj nemških občin pa je tudi v Trentinski provinci, pa vendar so vse nemške šole podrejene šolskemu skrbništvu pri bozenski prefekturi. Slično bi želeli tudi Slovenci v Italiji, da bi bili v šolskem pogledu podrejeni samo enemu šolskemu skrbništvu, in sicer v Gorici, ker je v Gorici slovensko šolstvo sorazmerno dobro urejeno, medtem ko v Videmski pokrajini (tako v Beneški Sloveniji kakor v Kanalski dolini) doslej niso odprli še nobene slovenske šole in niso poskrbeli za pouk slovenščine.

Osnovne slovenske šole naj bi se odprle v vsakem kraju, ne samo na Goriškem, temveč tudi v Beneški Sloveniji in Kanalski dolini, kjer je po zgledu Južne Tirolske vsaj 8 šoloobveznih otrok. V središčih z manjšim številom slovenskih otrok naj se poskrbi za slovenski pouk z ustanovitvijo potovalne šole.

V krajih z zadostnim številom slovenskih otrok za otroške vrtee naj bi učile samo slovenske vrtnarice in skrb za slovenske vrtee naj bi imel poseben odsek, na čelu katerega naj bi stala oseba slovenske narodnosti s potrebno kvalifikacijo.

Učitelji in profesorji na slovenskih šolah naj bodo samo slovenske narodnosti. Prav tako naj bodo slovenske narodnosti ravnatelj srednjih in stro-

kovnih šol, didaktični ravnatelj slovenskih šolskih krožkov (cireoli) ter dva šolska nadzornika (eden za slovenske goriške šole, drugi za slovenske šole v Beneški Sloveniji) kakor tudi šolski vice skrbnik pri skrbništvu.

Za pouk na slovenskih šolah naj se sestavi poseben matični seznam učiteljev in profesorjev (ruolo speciale di maestri e professori). Pri sestavi tega seznama naj se upošteva število slovenskih pravih in potovalnih šol v skladu z zgornjo zahtevo po šolah v vseh krajih, kjer je vsaj minimalno število slovenskih otrok.

V seznam naj se vpišejo predvsem slovenski učitelji in profesorji, ki so bili od fašističnega režima odstavljani, upokojeni ali premiščeni v druge kraje Italije. Pri tem ne sme biti ovira po sili razmer pridobljeno tuje državljanstvo. Seveda bi morali taki učitelji ob vpisu v seznam reoprirati za italijansko državljanstvo. Za vpis v seznam oziroma za pripustitev k natečajem za vpis, se morajo upoštevati tudi učiteljske in profesorske diplome, pridobljene v inozemstvu.

Manjšinska zakonodaja

Same pravice na šolskem polju bi vsele v zraku in bi bile kaj lahko plen šovinističnih spletk, če ne bi bile uzakonjene v skladu z določili člena 6 in 116 Ustave. Zato so zahtevali in ne bodo prenehali zahtevati Slovenci v Italiji, da se s posebnimi zakoni zajamči:

1. Določeno število zastopnikov Slovencev v poslanski zbornici in v senatu, v deželnem zboru in v deželnem odboru ter sorazmerno število slovenskih zastopnikov v občinski upravi, kjer prebivajo Slovenci.

2. Enakopravnost slovenskega jezika v vseh javnih uradih v onih krajih, kjer prebivajo Slovenci strnjeno.

3. Obstoj in nemoten razvoj slovenskega osnovnega in srednjega šolstva.

4. Nemoten razvoj slovenskih kulturnih, gospodarskih in političnih organizacij.

5. Pravica do izobežanja slovenske narodne zastave in slovenskih napisov.

6. Kaznovanje oseb, ki so se pregrešile proti določilom manjšinske zakonodaje.

Slovenci zahtevajo pravico, da smejo uporabljati materin jezik v vseh javnih uradih, ki so na ozemlju, kjer prebivajo Slovenci ali imajo po svoji funkciji opravka s slovenskim prebivalstvom. Zlasti mora biti dovoljena raba slovenskega jezika na sodiščih. Slovenci, italijanski državljani, bodo enaki pred zakonom v smislu člena 2 Ustave le takrat, ko bodo lahko vlagali na upravne, politične in sodne oblasti vloge v svojem jeziku in se jim bodo izdajali odloki, rešitve in razsodbe in listine v njihovem jeziku ali vsaj dvojezično.

Slovenci imajo v smislu člena 15 mirovne pogodbe pravico do svobodnega razvoja in se bodo zato borili z vso silo proti tendencam in izjavam uradnih predstavnikov, kakršna je na primer izjava goriškega prefekta dne 24. januarja 1950, da oblasti ne marajo porasta slovenskega prebivalstva v Italiji.

Slovenci hočejo po načelu enakopravnosti imeti pravico do vstopa v vse

javne službe, sorazmerno številu njihovega prebivalstva.

Slovenci že vsa leta po vojni nenehno zahtevajo, da se jim čim prej popravi vse krivice, ki jim jih je povzročil fašistični režim. Italijanske oblasti in politične stranke morajo uvesti do Slovencev nov kurz strpnosti in razumevanja in ne smejo vztrajati pri dosedanjih prizadevanjih raznarodovanja Slovencev.

Želja slovenske manjšine v Italiji je, da bi se z njo postopalo kot z italijansko v Jugoslaviji, kjer ljudska oblast sama izpolnjuje želje italijanskega prebivalstva po šolah, prosvetnem delovanju in popolni gospodarski enakopravnosti.

Verujemo v iskreno sodelovanje italijanskega naroda z jugoslovanskimi in vemo, da je to sodelovanje mogoče ostvariti brez ukan na področju manjšinskih pravic slovenskega ljudstva v Italiji. Prava, resnično demokratična manjšinska zakonodaja za Slovence v Italiji, ki bi jo brez zahrbtnih misli izvajale oblasti in podpirala italijanska javnost, bi bila pravi preizkusni kamen za trajno prijateljstvo med Jugoslavijo in Italijo.

Naše ljudstvo vodijo isti ideali kot padle junake od Bidovca do Tomažiča in za njimi padle borce v narodnoosvobodilni borbi.

Ob 10-letnici ustrelitve Pinka Tomažiča in tovarišev

Letos 15. decembra bo minilo 10 let, odkar so fašistični krvniki na openškem strelišču ustrelili narodnega heroja Pina Tomažiča, Ivana Ivančiča, Simona Kosa, Ivana Vadnala in Vika Bobka. Te junake, zveste sinove našega ljudstva, ki so napojili s svojo mlado krvjo kraško zemljo, je obsodilo Izredno sodišče za zaščito države dne 14. decembra 1941 skupno z mnogimi drugimi tovariši. To sodišče je prišlo nalašč iz Rima in je hotelo s svojo sodbo prestrašiti slovensko ljudstvo, ki se je pod vodstvom Osvobodilne fronte

vedno bolj upiralo fašističnim okupatorjem. Toda fašistični zločinci so se zmotili in prelita kri je rodila tisočer sad.

Fašisti so vedeli, da jih naše ljudstvo sovraži. Ko so se pripravljali na vojno, je notranje ministrstvo ustanovilo v Trstu podružnico Generalnega inšpektorata, okrepilo kvesturo in OVRO. Ob vojni napovedi prve dni junija 1940 so se začele po vsej naši deželi množične aretacije. Zaporji v Trstu in Kopru so bili natrpani z našimi ljudmi. Po dolgi preiskavi so odbrali

med aretiranimi 60 tovarišev, da jih bodo sodili pred izrednim sodiščem, več ljudi pa so poslali v koncentracijska taborišča.

Tem 60 obtožencem je obtožnica očitala, da so bili početniki, voditelji in organizatorji zarotniške organizacije italijanskih državljanov slovenskega jezika, da je bil njih namen rušiti dr-

žavno integriteto in vstaja proti državnim oblastem.

V podrobnostih so bili posamezniki obtoženi propagande, cele vrste atentatov, požigov šol, rušenja javnih naprav, prepovedane shrambe in nošenja orožja, municije in eksplozivnih snovi, nezakonite posesti radijske oddajne postaje in končno nagovarjanja k izvršitvi vseh teh kaznivih dejanj. Obtožencem so hoteli celo naprtiti atentata na smodnišnici v Piacenzi in Bologni, kjer je bila povzročena ogromna materialna škoda in je bilo tudi več mrtvih.

Razprava proti 60 tovarišem se je začela v ponedeljek 2. decembra in je trajala do 14. decembra. Sodišču je predsedoval general fašistične milice Antonino Tringali-Casanova, državni pravdnik pa je bil strupeni Carlo Fallace. Obtožence so pripeljali uklenjene v dolgo verigo vsako jutro po pod-

zemskem hodniku iz Coronea v razpravno dvorano tržaške sodne palače.

Obtoženci so se ves čas procesa pogumno in samozavestno vedli. Državni pravdnik je zahteval 12 smrtnih obsodb in 973 let ječe. V nedeljo 14. decembra 1941 ob 12.35 je stopil v dvorano po kratkem posvetovanju sodni dvor in general Casanova je prebral razsodbo. Sodišče je obsodilo 9 obtožencev na smrt z ustrelitvijo v hrbet, ostalim obtožencem pa je odmerilo celih 978 let in pol težke ječe. Obtoženci so mirno sprejeli svojo obsodbo, fašistična drhal pa je začela v dvorani tutili in peti »Giovinezza«. Tedaj je Pino Tomažič dvignil proti tej zdvijani drhali svojo pest, kar jo je še bolj razkačilo. Naglo so karabinjerji odvedli obsojene tovariše iz dvorane. One, ki so bili obsojeni na smrt, so oddelili od ostalih in jih prepeljali v »celice smrti« v pritličju. Štirim izmed njih je bila smrtna kazen spremenjena v dosmrtno ječo, Pina Tomažiča, Simona Kosa, Ivana Vadnala, Ivana Ivančiča in Vika Bobka pa so odpeljali zjutraj ob zori na morišče.

Ves proces so imenovali »processo Tomasi«. In res, Pino Tomažič je bil najsvetlejši lik tega procesa. Vse obtožence, ne glede na njihov svetovni nazor, je gnala v boj proti fašizmu njihova ljubezen do domovine, do svojega naroda in njihovo sovraštvo proti fašizmu. Na pot borbe jih je privedlo njih življenje samo. Simon Kos je to jasno izpovedal v svojem zadnjem pismu staršem: »Zahvaljujem se vam, da ste me naučili ljubezni do svojega jezika in svoje zemlje. Srečen bi bil, ako ni znal, da more moja kri ohladiti le del gorja, ki ga trpi moj ubogi narod. In če bo moja žrtev le malo koristila trpečemu človeštvu, potem sem živel dovolj.«

Kar so drugi samo čutili in slutili, je Pino Tomažič jasno videl pred seboj. Vedel je, da bo naše ljudstvo skupno z vsem naprednim ljudstvom sveta zmagovalo nad fašizmom. Ko se je bližala druga svetovna vojna, se je takoj zavedal, da bo odločilna za naš

narod in za vse človeštvo. Zato je začel kot komunist še intenzivneje organizirati Partijo in antifašiste in jih pripravljati na oboroženo upor. Še v ječi je vzgajal svoje tovariše in jim kazal, katera je edino prava pot do osvoboditve. To pot je začrtal tudi v svojem programu, ki ima v sebi mnogo tega, kar je pozneje uresničila Osvobodilna fronta:

sednikom sodišča Tringalijem in pred njim odločno izjavil, da se je boril za priključitev Trsta k bodoči slovenski republiki, čeprav je vedel, da ga za to čaka smrtna kazen. Ta program je nato potrdil še s svojo krvjo.

Življenja pa niso žrtvovali samo junaki, ki so padli ob zori 15. decembra 1941. Kmalu po obsodbi je umrl v ječi na posledicah težkega mučenja Edvard

*Nobeno delo, ki ga je izvršil človek v prilog svobode, ne
izgine za vekomaj. Ne ogenj ga ne more za vekomaj
pokončati ne meč.*

IVAN CANKAR

»Neizprosna borba proti fašizmu do osvoboditve in odcepitve Trsta od fašistične Italije. Združitev vseh naprednih sil delovnega ljudstva v enotno fronto. Sodelovanje najširših slovenskih delovnih množic z italijanskim proletariatom v eni fronti. Ne zanikamo italijanskega značaja Trsta. Ker pa leži geografsko na pretežno slovenskem ozemlju, mora nujno pripadati k zadetju.«

Ta program ni ostal le na papirju. Pino Tomažič ga je branil pred pred-

Mlekuš iz Boveca, v kaznilnici v Italiji Adolf Uršič, v kaznilnici v San Gimignano Andrej Čok, v jetniški bolnici na otoku Pianosi pa Jakob Semec. Pozneje so padli v narodnoosvobodilni borbi obsojenci tega procesa Drago Štoka, Ante Babič, Ludvik Požrl in dr. Stanko Vuk.

Vse te junake bo ohranilo naše ljudstvo v trajnem spominu ter mu bodo v zgled, kako se je treba boriti in umirati za svobodo.

Poslovilno pismo Pinka Tomažiča

Napisano ob peti uri 15. 12. 1941

Mila deklica!

Mislil sem, da bo dovolj, kar sem pisal v prvem pismu, a me nekaj sili, da pišem še kaj. Morda spomin, menda dejstvo, da sem dobro spal in da sem miren in pripravljen. Sicer pa ne bom mogel povedati vsega, kar bi želel, kar bi hotel in kaj pomagajo besede brez dejanja? Žal mi je, da je bilo le teh v mojem življenju premalo. Žal

mi je, da bom odnesel s seboj to, kar sem nakopičil v možganih tekom dolgih let. Sicer ni mnogo, a vendar sem imel vedno dober namen, da bi koristil človeštvu.

Spomnil sem se nenadoma otrok na Krasu in ob Branici. Moji mili, dragi prijateljčki, uverjen sem, da me boste imeli v spominu, ko sem vam nagajal, ko sem se z vami igral. Kako so bili

lepi popoldnevi na Krasu, v Dolincah, kako je pelo morje v Čedasu in srebrna Vipava se je mirno vila v sanjavem bajnem svitu. Lepo je bilo življenje: užival sem vsak trenutek, vsak žarek sonca, najdrobnejšo kapljico dežja.

Pa mi ni prav nič žal, če bo končalo. Milijoni ljudi žrtvujejo v teh letih

sem se ločil od svojih tovarišev in jih moral tolažiti. Pa ne ustavljam se preveč ob meni: življenje kliče, in vsak kdor razume njegov klic, mora naprej živeti, kajti človek je le kaplja v morju človeštva.

Če bo vreme lepo, bom vesel in bom pozdravil še enkrat naravo in svet. Saj ne bo nič hudega. Vse bo minulo v hi-

*V solzah navdušenja, tovariš, glavo skloni, pred silnimi
mrličji se pokloni, pred silnimi, pred padlimi titani, ki v
njih bilo je, kar se v nas budi.*

KAJUH

groze svoje življenje. In malo jih je med njimi, ki razumejo, kot jaz, da ni smrt nič hudega ali celo nujna dolžnost napram človeštvu.

Prej je bil tu duhovnik in sva se mirno razgovarjala. Rekel sem mu, da je moja pot začrtana in da je ne izpremenim. Ločila sva se kot dobra prijatelja.

Ponavljam, da mi je težko le za Te in za vse, ki boste preveč trpeli zaradi mene. Prav tako mi je bilo hudo, ko

pu in zemlja, ki sem jo vedno ljubil, me bo sprejela in jaz bom njen del, kliče novih prenavljanj, kliče novih življenj.

Moja draga, najmilejša, tebi sem dal zadnji poljub, zato bo moja predzadnja misel. Ti veš, zakaj predzadnja. Živi, treba živeti in izpolniti svojo življenjsko nalogo, svojo dolžnost napram človeški družbi!

Misli, da Te poljubim na čelo.

GROB NA KRASU

IVO MARINČIČ

Pusta kraška je ravan,
bori sključeni stojijo,
rosne kaplje se bleščijo
in hripavo kraka vran.
Danes je vseh mrtvih dan.

Za ogrado, na samoti,
rdeča prst je prerahljana,
cvetje sveže na gomili,
kakor da so šele včeraj
vanjo truplo položili.

Pa pridrsala ženica
je po stezi kameniti.
Sključila se nad gomilo,
roke združila v molitvi:

»Sinko dragi, moj edini,
čakala sem te zaman,
ko prišla je k nam svoboda.
Zanjo pal si — partizan!

Težko meni je siroti,
ko brez tebe sem ostala,
vendar naj te to ne moti —
domovini sem te dalal.

Odlomek iz spominov

Spustili so me iz temnice, kjer sem sedel zaradi nekega vtihotapljenega pisma, zopet sem bil med znanci v stari celici. S poraslo brado sem bil na videz kot divjak, saj se me dvanajst dni ni dotaknila britev. Sonec, zrak, razgovor — neprecenljivi užitki po dolgem mraku, zatohlosti in molku. A ni se me dotaknila niti senca misli, da me le še nekaj dni loči od svobode.

Pa smo jo vendar tako pogosto omenjali, neredko je šla beseda samo nji, kakor zaljubljenec ne zna govoriti drugega kot o ljubezni. Po padcu fašizma smo zatrdno pričakovali vojaškega zlo ma Italije. O tem so nas vsak dan bolj prepričevali dogodki na bojišjih, ki so se razvijali po naših željah. Strastni bralci dnevnikov so odkrivali med vrsticami nič koliko zlatih obetov. Ta odkritja sicer niso bila zmeraj zanesljiva. Premnoga navidezna namigovanja so se izkazala kot utvare in se niso izpolnila. Srce je po svojih željah obračalo in prikrojevalo pomen besed.

Tiste dni je nekaj obetajočega viselo v zraku, nekaj, kar se ni dalo zagrabiti, a je bilo za naše duše vendar otipljivo. Odražalo se je še na obrazih paznikov, gledalo iz njihovih besed in vedenja. Plašila nas je le misel, da se za tem morda skrivajo kake neznanke, ki bodo vsa naša pričakovanja prevrgla na glavo. Vsako novico, ki se je vtihotapila od zunaj, smo hlastno zgrabili, jo vrteli in prikrojevali toliko časa, da nam je bila po srcu. Nihče bi nam ne mogel vzeti vere, da se bliža prostost, le da nismo mogli določiti dneva in ure. Morda v pozni jeseni, morda na zimo...

Tista ura je prišla, ko je še nismo zatrdno pričakovali. Neko noč, ko so že zdavnaj potihnile vse celice, se je odprla linica v vratih. Paznik, ki je bil pravkar prevzel službo, se je razgledoval po posteljah.

»Italija je kapitulirala.«

Eni smo se pogrezali v dremavec, drugi v razmišljanje — te tri besede so nas do konca zdramile. Gledali smo se od obraza do obraza, kakor da se vprašujemo: ali je resnica? Bila je resnica. Paznik je novico še svežo prinesel iz mesta, slišal jo je po radiu. Tu ni bilo treba veliko besed, govorili so široko nasmejani obrazi.

Vse celice je zajel nemir, glasno govorjenje se je kot žubor vode odbijal od zidov na dvorišču. Novica se je kot požar raznesla po vsej ječi in razburila duše. Tisoč raznih ugibanj o jutrišnjem dnevu, ki so vsa imela en sam pripev — svoboda. Njen dih je že stopil med mrke zidove in železne križe. Bil je strogo prepovedan vsak glas v urah, ko se je poslopje pogreznilo v spanje. Tisto noč pa ni nihče stopil na dvorišče in kričal v okna, nihče ni s ključi trkal na vrata, da bi zajezil tok besed.

Sedel sem na blazini, z rokami objemal kolena in z blaženimi občutki mozgal v sebi tri edine besede. Pred mojimi notranjimi očmi je stal Mussolini, kako grmi o osmih milijonih bajonetov, pred katerimi naj trepeta ves svet. Potem velika, s posteljami natrpana sobana koncentracijskega taborišča, v katero je udarjal z ulice grmeči glas radia z vsemi grenkimi podrobnostmi razsula Jugoslavije. Škodoželjne oči so se pasle na naših obrazih, ki so se spreminjali od tesnobnih občutkov in notranje bolečine. Ali se res ne bo našla niti peščica ponosnih ljudi — smo se vpraševali — ki bi se uprla nasilju in krivici? Nato dan, ko so se duše razjasnile in razširile, obrazi zasijali. Ljudska vstaja! Tujcem je bilo težko razumeti našo radost, imeli so jo za norost.

To je bilo že preteklost, oči so nam zdaj iskale v bodočnost. Ali je konec

vojne? Ali bodo Nemci dalje drveli v prepad? Na to bi mi takrat nihče ne mogel odgovoriti. Pa saj se je moja misel le rahlo dotaknila tega vprašanja. In: ali se nam bodo odprla težka, okovana vrata?

To vprašanje mi je trgalo spanec z oči, ko sem znova legel, in me venomer prebujalo. Spremenilo se mi je v vročo željo, ki se je kot pripev vpletala v slednjo misel... Dramilo me je prav do prve zarje svežega septembra jutra.

Celice so zašumele bolj zgodaj kot po navadi, bile so glasnejše kot kdaj prej. Nekateri pazniki so tihi in zaskrbljeni postajali po hodnikih in šepetali med seboj, drugim je smeh igral v očeh. Vsi pa so bili mehkejši in prizanesljivejši; gledali so, s čim bi nam ustregli. Bali so se nas.

»Zdaj je konec,« so nam zatrjevali, kakor da vse vedo ali kakor da je na-

ša usoda v njihovih rokah. »Domov pojdete. Čimprej, se razume. Politični bodo izpuščeni.«

Odšli smo na zrak, vsi nasmejani smo se vrteli v krogu, ni bilo konca besed. Vzklikali smo jetnicam v drugem nadstropju, ki so nam odgovarjale. Kadar so zaškrtnila vrata, ki so vodila na dvorišče, smo se zdrznili in se ozrli: ali se nam že odpirajo v sodbodo? A smo se znova vrnili med temne stene celice, za zaklenjene duri. Šum govornice pa ves dan ni potihnil.

Pazniki in pometači, ki so imeli stike z ulico, so nam vsak hip prinašali novic. Vsaka izmed njih je bila bolj razburljiva in bolj neverjetna od prejšnje. Baje je velika množica okoličanov pridrla prav do sodnije in glašno zahtevala izpust političnih jetnikov; Vilfan jih je navduševal s plamtečim govorom... Rad bi bil to verjel, a se

S konference Zveze primorskih partizanov. Pinko Tomažič proglašen za narodnega heroja.

nisem upal verjeti, četudi je bila resnica.

»Pred karabinjersko vojašnico stojijo trije partizanski avtomobili.« nam je v eni sapi pripovedoval neki kriminallec. »Na njih so slovenske zastave. Vilfan in Vojko sta z nekim angleškim generalom pri majorju. Takoj boste izpuščeni.«

Ugovarjal sem, da bi bil poleg tudi Vojko. Redki smo že nekaj časa vedeli, da je podlegel težki rani. To smo čuvali kot skrivnost, da bi za njegovo smrt ne izvedeli Italijani, ki jim je že zgolj njegovo ime vzbujalo strah.

»Pri moji duši, da je res,« je prisegel kriminallec, užaljen zaradi moje nejevernosti. »Vojko! Videl sem ga. Ali ga mar ne poznam?«

Pometal je gladko lagal. Vojka ni poznal. Njegovo legendarno, vsepričujočo osebnost mu je pričarala njegova domišljija. Izmed treh avtomobilov je bil le eden okrašen s slovensko zastavo. Namišljeni angleški general je bil navaden major za zvezo. Vilfan in Beller sta zahtevala izpust političnih jetnikov. Karabinjerski major je okleval in cinal, kakor da se boji odgovornosti. Ali pa je imel kaj drugega za bregom.

Raznesel se je glas, da nas bodo izpustili še pred večerom. A nastal je mrak, razburljive govorice so potihle, vrata ječe pa se nikomur niso odprla. Nespečna, nemirna noč, polna negotovosti in pričakovanja. Nekdo se je spomnil in raznesel, da nas bodo začeli izpuščati z novim dnem. Ko so nas druge krati za eno uro spustili na dvorišče, kakor da se ni nič zgodilo, se je razburjenje še stopnjevalo. Paznik nam je z lepimi besedami zaman prigovarjal, da bi se sprehajali v krogu, kakor je zahteval jetniški red. Postajali smo v gručah in se razgovarjali. Velika skupina se je ustopila v krog sredi dvorišča in prepevala narodne in partizanske pesmi, katerih nekatere sem takrat prvič slišal.

Na dvorišče je stopil ravnatelj z dvema uradnikoma. Obstal je v bližini priprtih vrat, da bi v vsakem primeru

lahko takoj pobegnil. Na videz miren nas je meril s pogledom od skupine do skupine, od obraza do obraza, kakor da presoja položaj. Disciplina je bila zrušena, nič več bi je ne moglo vzpostaviti. Bili smo kot tleča žerjavica, vsaka trda beseda bi lahko zanetila požar. Tako tiho kot je ravnatelj prišel, je tudi odšel. Za njim je šla pesem, ki je vedno bolj netila čustvo odpora.

Razburila nas je novica, da so vhod zastražili vojaki. Skozi okna pisarne nas je iz radovednosti opazovalo nekaj oficirjev. Na ulici pred ječo je stala strojnica. Kratek rafal je za grožnjo množici, ki je pritiskala k vhodu, od časa do časa zalajal v zrak. Šel nam je do mozga in nam blodil kri. Streljali nas bodo, mesto da bi nas izpustili?

Ko smo se vrnili v celice, petje ni utihnilo, vedno glasneje je odmevalo skozi okna. Spočetka je vsaka celica pela po svoje, nato pa je vso ječo zajela ena sama pesem od prtiličja do drugega nadstropja. Vmes so padali vzkliki, ki so bili vedno bolj glasni, grozeči in besni. Pesem je nazadnje utihnila, vse celice so odmevale le od vzklikov in krikov. Nekdo je začel s pestmi nabijati na vrata. Uporno je zabobnelo vzdolž hodnikov.

»Pokličite ravnatelja! Ravnatelj naj pride! Ravnatelj!«

Pazniki so kot brez uma tekali po hodnikih, odpirali linice in dopovedovali vsaki celici posebej:

»Potrpite! Ravnatelja ni. Odšel je k majorju po dovoljenje, da vas izpusti. Takoj se vrne. Začeli vas bodo izpuščati. Vsak trenutek! Vsak trenutek!«

Ob enajstih so nas začeli klicati v skupinah po pet. Pozneje smo izvedeli, da se nam vrata niso odprla le na našo zahtevo. V Šempetru se je bila medtem natekla velika množica ljudstva in se valila proti Gorici. Te množice, ki so vse kordone podirale pred seboj, so se bali, a ne nas, ki smo bili za rešetkami.

Niso se nam odprla vrata, da bi se vsi hkrati zgrnili na cesto, kakor smo pričakovali. Izpisovanje, računanje, izročanje hranjenih predmetov — šlo

je strahotno počasi, za nas stokrat prepočasi. Raznesel se je glas, da so Nemci že v Solkanu. Ta novica nam ni bila prijetna, a je bolj kot nas vznemirila uradnike in paznike, da so pospešili postopek.

»Vi greste, mi pa ostanemo,« so nam govorili s samopomilovanjem.

Ravnatelj mi je sladko prijazno, skoraj očetovsko stisnil roko, kakor da mi ni šele pred nekaj dnevi grozil z mučenjem.

»Da sem na vašem mestu, bi takoj izginil v gore in gozdove,« mi je go-

voril. »Sicer pa sami bolj veste, kam; kaj bi vam pravil!«

Pravkar je zvonilo poldan, ko sem po enajstih mesecih zopet stopil na ulico. Cesta pred ječo je bila prazna, sredi nje je stala strojnica in cev poševno molela v jasno nebo. Na koncu ulice je za kordonom vojakov stala množica, pozdravila z vzkliki vsakogar, ki je vstopil v svobodo. Tam zadaj, za množico, je plavala slovenska zastava; nosila so jo dekleta v svečanim sprevodu.

Berto Marinetti in njegov sin

JOŽE PAHOR

I

Rezko so pele piščali škotske dude pred rojansko vojašnico, kjer so menjavali stražo, ko se je Roman vračal iz predilnice h kosilu. Stanovali so v rebri, v svoji hiši, ki so si jo bili kupili za majhen denar še za časa črnih. Takrat so preganjali gospodarja, čigar predniki so živeli na tem sončnem pobočju morda že nekaj sto let. Moral je bežati in rodbina je bila prisiljena, da se izseli. Stara domačija je prešla v nove roke.

Nikogar ni bilo pod latnikom pred hišo, kjer so ob lepem vremenu jedli pri kamniti mizi. Roman je pozdravil mater v kuhinji, nato je sedel na terasi, od koder se je odpiral razgled na morje.

Nikakor ni mogel urediti svojih misli. Ko je odhajal iz fabrike, ga je pri vratih opozorilo naznanilo, da bo predilniško delavstvo imelo zvečer zborovanje v domu sindikatov. Iznenadilo ga je. Res je delal v laboratoriju, — še trije tovariši so bili zaposleni z njim — a bil je v podjetju že nad pol leta in vendar mu ni nihče niti črnil ni o tem, da se nekaj pripravlja v fabriki. Mar je tako daleč od delavcev, da mu ne zaupajo, da ga morda niti ne želijo k zborovanju? Saj se včasih razgovori z

njimi, vidi, kako trdo si služijo kruh in ni kakor oni trije v laboratoriju, ki menda nočejo vedeti, da je njihova zaposlitev v predilnici vendarle del vsega, kar izvršujejo stotine in stotine mož in ženâ obenem z njimi v istem podjetju.

Romana je zganila daljna misel. Kakor iz mraku je prihajala bliže, v opoldansko luč. Ali ni tu neke zveze z njegovim očetom? Dobro tri mesece je od tega, ko je Roman prišel zvečer domov s krvavo liso na licu. Bilo je pri Sv. Ivanu. »Desetega brata« so igrali tam. Nenadoma se je pri vhodu v dvorano pojavilo nekaj nepoznanih ljudi; kričali so, grozili in suvali, prav kakor v onih časih do vojne. Menili so, da bodo razgnali gledalce. Mladina je posegla vmes, uprla se je strahovalcem in jih vrgla na ulico. Roman je pomagal in dobil udarec s palico. Saj ni bilo pravzaprav vredno besede, le nekaj večja praska.

»Prav, še premalo!« se je posmehoval oče. »Škoda, da ti niso razbili nosa za spomin! Le nikomur ne pravi, kje si jo ulovil! Krave bi se ti smejale, idealistu. Veš, kdo je danes idealist? Bedak, pantalon. Če te bo kdo vprašal, reci, da si telebnil čez kanton. Pijan

si lahko, samo idealist ne bodi, da ne bo mene sram, ki sem tvoj oče!»

Začel se je krohotati, mati je prišla od sosedovih, ko ga je zaslišala. Ustrašila se je, ko je videla sinovo okrvavljeno lice.

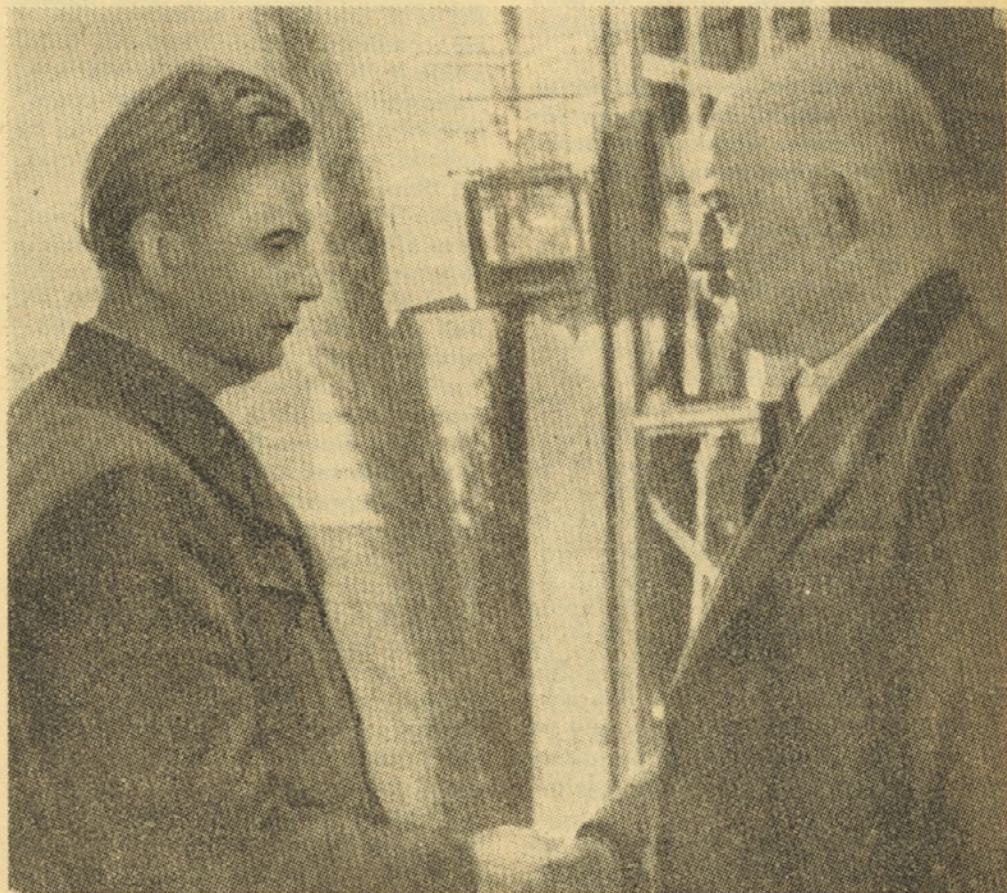
»Glej, kakšnega sina imaš!« se je rogal oče in kazal Romana z obema rokama. »Tepe se za oslovo senco. Zdaj bi bil rad še — eroe. Ni še prebolel otroških bolezni, ošpice je dobil. Mlada mačka izpregleda v osmih dneh, ta pa še z dvajsetimi leti ne vidi dobro. Pravi primer infantilizma, na žalost!«

Robati posmeh je sina tako osupnil, da ni našel besede v obrambo. To ni bil le posmeh zaradi krvave lise, bilo je poniževanje mladega človeka, vsega njegovega najglobljega bistva. Roman

se je tresel od razburjenja, vse v njem se je uprlo, imel je zoprni občutek, kako se oče nenadoma ves razgalja s svojim žaljivim porogom.

Tudi mati je menda čutila isto. »Surov si.« je dejala razdražena; »po tvojem imajo tisti prav, ki so Romana ranili. Ti bi jim še pomagal. Le dajte ga, bi tulil, le dajte, da se mu bo odprla pamet! Kajne, tista prava, tista tvoja pamet!«

»Moja pamet, ki pozna svet!« je pribil oče. »Kdaj so pa ženske še kaj razumele? Odkar svet stoji, je najvišja filozofija ta, da znaš živeti. Ljudje idealni? Larifari! O da, z jezikom, da te laže ogoljufajo! Potlej se ti smejejo za hrbtom. Idiot, pravijo, ki verjame v pravljice! Vesta, kaj je prvo, a? Ne

Iz novega slovenskega filma »Trs«

živiš, če ne ješ, to je prvo! To je ... realtā — kako se že pravi po slovensko? Stvarnost, ne? Odkar sveti sonce, je tako. In tako tudi bo! Ideali, kultura, morala, narod — kaj ostane od vsega tega, če nimaš kaj jesti, a? Govorim prav ali ne?»

Mati vsej tej znanosti ni odgovorila, bila je brez moči proti njej. S tako znanostjo je oče nezmotljivo reševal vsa mala in velika vprašanja zasebnega in javnega življenja v gostilniških družbah, enkrat na Greti, drugič na Konkonelu, tretjič spet drugje, kjer so točili boljše kapljico. Ni bilo vprašanja, da ga ne bi rešil s ključem svoje filozofije. Znanci so se sporekali z njim, pobijali njegovo modroslovje, spet drugi so mu pritrjevali. Le spoštovanje ga menda nihče ni. Ali ne pada senca takega očeta tudi na sina? Neizogibno!

Škotska duda doli pred vojašnico je odpiskala in odžujnjala, Romanov oče je stopil s širokim korakom na dvorišče. Položil je na mizo časnik, ki je še ves dišal po tiskarskem stroju, odkril se je in obrisal potno čelo.

»Kaj ga lomi vaša fabriška komisija?« je pozdravil sina. Očitno je bil že obveščen, kaj se godi v predilnici.

»Ne vem,« je odgovoril Roman kratko. Mati je prinesla na mizo kosilo. Kakor veter je prišumela medtem Rina, Romanova sestra, dve leti mlajša od njega, blondinka, z obrazom krepkih očetovih potez. Mudilo se ji je, ob dveh bi že rada bila na parniku, ki odhaja v Sosljan. Roman ji ni odgovoril, ni si bil na jasnem, ali se Rina šali ali misli resno. Tiho so ga jezile njene ustne, polne cinobrordečega barvila.

»Danes ne more,« je namesto Romana odgovoril oče; »zvečer ima zborovanje.« Pomežiknil je hčeri, nato pa je pristavil: »Vaša komisija bo ukazovala delničarjem, ki so vložili v fabriko denar, ne?«

Romana je speklo. Razumel je, da hoče oče nekaj od njega, ugibal je, kaj bi bilo. Način, kako je govoril, ga je izzval.

»Kje pa so delničarji dobili — svoj denar?« je vprašal pikro. »In kje ga dobivajo še danes, če plačujejo delavcem herške mezde?«

Oče ga je pogledal iznenaden, takega razpravljanja in pričakoval.

»Nič se ne razburjaj! Mezde, to je kruh. Če ga ne dajo zlepa, ga bodo dali zgrda — štrajkamo! Fabriška komisija, to je pa drugačen »par rokavov« — politika! Kapitalisti niso taki osli, da bi dali vajeti iz rok. Tudi angeleci niso, da bi dejali delavcem: Nate, vzemite naše fabrike, da bo že mir! O ne! Stvar je drugačna; tako je, kakor je rekel Lenin: kdo bo koga!«

»Seve, kapitalisti se učijo pri Leninu!« je pripomnil Roman.

Oče se ni dal motiti.

»Štrajk zato, da bo komisija gospodarila v fabriki, je neumnost. To ve vsak pameten delavec. Ali bodo vodili podjetja brez tehnikov, specialistov, inženirjev, kali? Kako je dejal Lenin? Boljševiki, je dejal, ni zadosti, da ste politiki, morate biti tudi strokovnjaki pri delu! Tako je dejal Lenin!«

Oče je zmagošlavno premeril sina. V mlajših letih zelo zmožen mehanik se je pri železniškem ravnanstvu povzpел do mesta v tehničnem oddelku. Rad je razkladal, kako je marsikdaj ugnal šolane ljudi s svojim znanjem.

»Nisi mi odgovoril, Roman,« se je vmešala Rina, ki ji ni bilo mar razgovora med očetom in bratom. Pokosila je že, vzela torbico, ogledovala se v zrcalu in popravljala svetle kodre. »Povej, ali greš v Sosljan?«

»Kakopak, da gre,« je odgovoril oče in poudaril zapovedovalno: »Z Rino pojdi! Kaj bi se valjal doma!«

Sin se je uprl.

»Ne grem nikamor!« je dejal, prešedalo mu je, kako ga oče priganja. Zadnje mesece se je pridno pripravljal za izpit, čas je bil dragocen, ni ga mogel tratiti.

Sestra je sunkovito zaprla torbico ter se pognala kvišku. Poslovila se je od očeta, ošinila Romana z jeznim pogledom, skočila še v kuhinjo k materi, nato je odhitela.

»Odljuden tipo si,« je zamrmral oče in mrščil obrvi. Zadnje čase se je sin spreminjal; postajal je gluha za njegove ukaze, zato mu je, zelencu, z vsem poudarkom razvijal svoje nazore, kako je treba živeti dandanes.

»Odljuden?« se je branil Roman. »Kar povejte, kdaj je sestra še potrebovala moje družine!«

»Danes!« je pribil oče trdo in meril sina; ki je vstal. »Da se razumeva,« mu je zabičeval, »zvečer ne boš šel zborovat! Plačan si dobro. Kako je drugim, ti ni mar!«

Tako torej? se je zavzel Roman. Na stotine delavcev v predilnici se bori za osnovne človeške pravice in on naj bi ob tej priliki zatajil tovariše v borbi? Iz kakšnega vzroka? Iz najbednejšega vzroka, ki si ga je mogoče misliti: ker mu podjetje daje nekaj več plače! Tako podkupnina zadošča očetu za izdajstvo izkoriščanih. Saj je Roman že imel priliko, da je poslušal očetove nazore, a ni mislil, kakšna zmes so v resnici — šli so mimo kakor prazen zvok. Danes pa je dobilo vse poseben, nenavaden pomen. Nikdar še ni tako grenko občutil, kako daleč narazen sta si v resnici z očetom. Zavrelo je v njem.

»Nisem Marinetti,« je kriknil, dasi ga je dušilo: »še vedno sem Marinček! Ma—rin—šek!« je zlogoval sovražno. »Marinetti je vaš priimek!«

Oče je razširil oči, sinova izjava ga je udarila. S pestjo je lopnil po mizi.

»Ali veš, kako je, kadar ti nož nastavijo na grlo? Si že kdaj poskusil?« je hropel. »Za kruh je šlo, ti bebec! Kdo bi ti ga bil oskrbel, če ne jaz?«

»Stric Ivan ni nikdar menjal priimka, tudi potem ne, ko so ga zaprli in internirali. Ostal je mož —.«

»Ali je bil kdaj v državni službi — stric Ivan?« mu je oče burno presekala besedo.

»Nikdar se mu ni dobro godilo, pa se ni uklonil,« je ugovarjal sin in čutil olajšanje, da more povedati nekaj, kar ga je že dolgo težilo.

»Končaj! Ne besede več!« je zakričal oče. »Zapomni si, kar sem rekel:

ne boš šel k zborovanju! Tebe tam ni treba in te tam ne bo!«

Sin ni odgovoril na vpitje. Vzel je skripta in se odpravil v hrib, kjer si je pod hrasti poiskal samotni prostor. Učil se je do mraka.

Zvečer je šel k zborovanju. Bilo je burno, delavstvo je pričenjalo borbo, ker ga je glodala beda. Neki delovodja je sicer predlagal, naj bi si ohranili »svobodne roke«, naj bi govorili le o gospodarskih vprašanjih, toda njegove besede so utonile v šumu. Romanu je bilo, kakor da čuje očeta. Ni mogel molčati, oglasil se je proti kapitulantstvu. Saj ni bilo treba besed. Nepristopnost predilniškega ravnanja je izživala, izkoriščano delavstvo je stopilo v stavko.

II

Mrak je legal.

V dnu tržškega kotla je žehlala soparica, na pobočja se je lahno vlivala mornik in hladil ozračje. Prve luči so se zabliskale doli med nešteti tiri železniške postaje, šum velikega mesta se je unašal.

Roman in mati sta sedela pred hišo na terasi. Po šesttedenski borbi se je stavka končala. Delodajalci so s pomočjo razbijaške Delavske zbornice razklali delavske vrste in jih potolkli. Delavci so izgubili bitko in nosili posledice.

Roman je popoldne zvedel, da je odpuščen. To ga ni niti iznenadilo. Kar ga je zadelo, je bila ugotovitev, da so njegovi trije sodelavci v laboratoriju vedeli že prej o njegovem odpustu, a niso imeli toliko iskrenosti, da bi mu bili kaj omenili. Toda — vse to je zdaj že mimo, v preteklosti. Roman se ne bo več vrnil mednje; zdaj je tu le vprašanje, kam naj se obrne kot brezposeln.

»Nikoder ne išči, dokler ne boš opravil izpitov!« je svetovala mati.

»Odkar se je stavka začela,« se je pritožil sin, »nisem imel več miru! Oče je zbadal, kakor bi jo bil jaz ukazal.«

»Ubogal bi ga bil! Zakaj pa si tako trmast?«

»Pridružil naj bi se bil stavkokazom in z očetom vred tolkel po delavcih, ki so se borili za svojo pravico?«

Spodaj pred vojašnico je godrnjavo zabrundala duda, glasovi piščali so se zarežali v ozračje, menjevala se je večerna straža. Iz bližnje cerkve je zabrnel zvon in skušal potlačiti piščali, sovražno so se glasovi bili med seboj.

Z ulice se je začul prešeren smeh; oče se je vračal iz službe, z znancem se je ustavil pred vrati. Mati je pomislivo pogledala sina.

»Najbrže še ne ve, da so te odpustili,« je dejala tiše.

Roman ni odgovoril, le z rameni je skomignil, oče je že prihajal.

»Ali sta umolknila?« ju je pozdravil nekoliko začudeno, ko ju je opazil pred hišo. Uravnal je ležalni stol in se udobno zleknil vanj.

»Polna ušesa imamo že tega piskanja,« je omenila mati; »vsako toliko otiskajo mehove, ves dan jih človek poslušaj!«

»All right!« je dejal oče. »Vesela bodi, da imamo dude. Mir in red so prinesle v Trst.«

»In svobodo in demokracijo,« je pristavil Roman.

Oče ga je pogledal, kakor bi ga hotel zavriniti, potem je nenadoma vprašal:

»Ali je res, da pri vas odpuščajo delavce?«

»Res je,« je odgovoril sin: »tudi mene so gospodje odslovili.«

»Tudi tebe?«

Oče je zaklel. Prvi trenutek mu je vzelo besedo, potem pa je zavrelo iz njega.

»Čemu te je vrag nesel k zborovanju, a? Ali ti nisem povedal, da je vaš strajk neumnost?«

Mati je zaskrbljena posegla vmes in vprašala, ali naj prinese večerjo. Osorno je oče odbil, češ da ni lačen. Sršel je v sina in čakal odgovora.

»Ali naj bi bil izdal delavsko stvar?« je vprašal Roman mirno. »Samo zaradi boljše plače, ki sem jo imel?«

»Že vidim, da ti je moj nasvet prazen dim. Seve, jaz sem političen anal-

fabet. Tebe še nikjer ni bilo, ko sem se že tepel za delavsko stvar; z besedo, pa tudi s pestjo, če je bilo treba. A izvozil sem še zmeraj, ker imam glavo za to, da mislim z njo. Po svoji pameti sem delal. In ti? Mešaš se v otrobe, ki so jih iznašli profesorji, advokati, politikanti in taka golazen. Svinje ga požrejo, kdor se meša v otrobe. Ali me razumeš?«

»Ne razumem vas,« je odgovoril sin kratko; »o kakšnih otrobih govorite?«

»Ali niso otrobi? Tisto o majhnem narodu, o jeziku, o lepi naši domovini in ne vem še o čem? Otrobi — in še kakšni! Koliko šteje danes majhen narod? Kdo se zmeni zanj? Drugega je treba! Treba je,« — oče je pribijal kakor s kladivom — »treba je, da si internacionalen, zares internacionalen, un internazionalista vero! To je treba danes! Razumeš zdaj?«

»Ne!« je odgovoril sin uporno. »Povejte mi raje, kakšno sramoto sem si nakopal, če sem bil solidaren z izkoriščanim človekom! Vsaj v oči mu bom lahko pogledal, pozdravil z odkritim čelom, če ga bom srečal, ki so ga vrgli na cesto.«

Oče se je porogljivo zasmel.

»Za las mu ne bo pomagano,« je pobijal sina. »Ta je tudi eden izmed tistih zapeljivcev, si bo mislil, ki jim verjamemo in se potlej opečemo. Inteligenca! Gospoda z belimi rokami!«

»Oče, zakaj zavijate?« je ugovarjal Roman, ki se je začudil, kakšno demagoško pot ubirajo očetove besede. »Ali so res vsi ljudje sami koristolovci in ničvredneži?«

»Tak je svet in ne bo nikdar boljši,« je pribijal oče svojo resnico, ki ni trpela ugovora.

»Ni res!« se je uprl sin.

»Mene boš učil, izkušenega moža? Saj se ti še mleko cedi po bradi! Vse meje presega, kar počenjaš.«

Roman je zbolelo, oče ga je že spet začel žaliti.

»Kaj sem naredil, povejte!«

»Najprej oni pretep in zdaj tole! Zveza je očitna, si že pod očesom! Jutri bodo vprašali mene, kaj mislim o

sinu. Zame je stvar odločena, enkrat za vselej. Uklonil se boš in šel — po vrvice! Tako, kot bom ukazoval!«

Očetov glas je postal oblasten, surov. V besedah ni bilo več niti tiste zveržene cinične filozofije, ki je včasih prikrivala očetovo samovoljnost z videzom življenjskih izkušenj. Romana je razburilo, kri mu je udarila v glavo.

»Uklonim naj se?« je privrelo iz njega. »Komu? Vam?«

»Meni!«

»Nikdar! Vam nikdar!« je sin poudarjal razburjen, da ga je mati prijela za roko in svarila, naj tako ne odgovarja očetu.

»Kako si rekel?« je zrasel ta. »Meni se ne ukloniš? Zakaj prav meni ne?«

Roman je molčal.

»Govori!« je srdito ukazoval oče, oči so mu gorele.

»Bili so časi, ko ste nosili na prsih fašistovsko — stenico! Ni vas bilo sram!« je odgovoril Roman.

Oče je planil kvišku in hotel s pestmi nad sina. Mati je priskočila in odločno prestregla napad. Sin se ni zganil in to je očeta še bolj razjarilo.

»Končala sva.« je vpil, »ne boš več jedel mojega kruha! Poberi se, zate ni več prostora pod mojo streho!«

Romana je zmedlo, za trenutek potem ga je preletela nenadna misel! Ali ni vse to le strah, beden strah majhnega človeka, ki vidi vedno le sebe? Tesno mu je postalo, srce mu je zalila grenkoba. Tvoj oče je to! ga je zabolelo, z živo ostrino se mu je zarezalo v možgane.

Vstal je, vedel je, kaj naj naredi.

»Pomirite se!« je dejal očetu. »S poti vam grem!«

Odšel je v hišo in pospravil nekoliko svojih reči. Slišal je še, kako je mati rotila očeta, naj pomisli, kaj počenja. Ta je rohnal, kako mu je sin dolžan spoštovanje. Otroci mu ne bodo nikdar ukazovali. Nikdar! Ali se sin upogne — ali naj gre!

Romanu je bilo jasno. Kar se je godilo med njim in očetom, je prišlo do zaključka. Dvoje poti se je ločilo, ne bosta se več našli. Začudil se je le, kako mu je oče že daleč in tuj. Kaj bi še premišljal?

Vzel je kovček, vrgel še plašč čez ramo in stopil na dvorišče. Mati mu je prihitela nasproti.

»Očeta prosi oprostjenja.« ga je rotila, »in vse bo spet dobro! Ostani doma, kam bi ob tej uri?«

Roman je molčal. Bilo mu je težko zaradi matere, a poti nazaj ni imel več ... Dal je materi roko in želel, da bi bili ti trenutki čim krajši. Mati je zaihtela, sin je zbežal na ulico. Prav tedaj se je vračala Rina iz mesta. Postal je in jo pozdravil. Sestra se ni ustavila, le besedo je zamrmrala.

Bil je zadnji čas! je pomislil Roman in se spustil po pobočju nizdol. Še trenutek je zvenela v srcu bolečina, potem se je v njem razvedrilo. Zdravo drevo raste v sonce in se ne boji viharjev. Tepel se bo. Življenje je lepo, če si močan. Le tak majhen človek ne bo nikdar. Zvržek nikdar!

Dvignil je glavo.

DRAGI, ALI VEŠ?

IVO MARINČIČ

Dragi, ali veš?

Tista zvezda na obzorju,
ki sva našla jo za naju,
vsak večer še vedno gleda
dol z neba.

Drevje še pošepetava,
vsa opojna je narava;
duša moja v hrepenjenju
več ne trepetava.

Kot takrat, po zvezdnem morju
blodi mi v tem mehkem maju
misel tožna in razjeda
mir srca.

Vse v naravi je tako,
kakor bilo je tedaj.
Tebe pa ni več nazaj,
tebe več nazaj ne bo ...

Odlomek iz daljše zgodbe

Tja do poletja je bil tisti, ki se je mislil vrniti, že doma. Malo se je čudil temu, kar je bilo po štirih letih novega, malo je pripovedoval iz svojega, se bahal, potem pa je bilo, kakor da ni šel nikdar zdoma. Kosil je, oral, hodil v kamnolom, imel otroke, kakor je to že od zdavnaj. Drugi pa so ostali po Srbiji, po Galiciji, po Karpatih, pri Doberdobu, ob Piavi. Za nekatere se je zvedelo: tega je ubilo, ko se je zrušil pod vso četo most, tega je pobral tam in tam tifus, tega je ubila granata, ko je vlekel vedro iz vodnjaka, ta je zbežal v zeleni kader, onega je prebodel z bajonetom Italijan pri Brixnu. Nekateri pa so zginili brez sledu, kakor da je njih same brigalo, kako in kam. Šli so in ni jih bilo več.

Vas pa je živela naprej, mnogo je bilo žalosti, tudi veselja je bilo.

Čas je tekel kot reka, ki nosi plazove peska, in v tem pesku se skrivajo drobeci zlata.

Sredi avgusta so se nekateri zmislili:

»Kaj pravzaprav delamo? Še imamo sonca, malo dežja in zima je tu. In po gmajni ni kaj žeti. Kaj bomo dali pod živino? Pojmo v Furlanijo! Tam je treba samo kositi in nalagati.«

Janez je pomislil: res, nič drugega ne preostane.

»Malija,« je rekel nekega večera. »Skuhaj kaj! Takole kmalu po polnoči greva z Marijo. Človeka prime lakota po poti. Zdaj grem pogledat, ali gre tudi Silvester.«

Malija se je prijala za ledja in to je bilo znamenje, da je voljna za prepir.

»Nič ne boš hodil ponoči,« je rekla trmasto in jokavo. Janez je hotel onemogočiti vnaprej vsako besedičenje. »Enkrat sem rekel,« je zarjul in zaklel, pri tem pa udaril s pestjo po mizi, da je vsaka posoda na nji zažvenketala s svojim posebnim glasom.

»Furijsi si bil in furija boš,« je oporekala Malija. Sama je bila najbolj vesela, da bo pozimi kaj stelje, toda zakaj delati ponoči? Ah, tak furijast človek! Rekla je Mariji, naj gre hitro spat, da se ji ne bo težilo vstati. Potem je skuhala vrček fižola. Nič kaj takega ni bilo pri hiši. Sicer pa, čeprav hoče odpotovati ponoči, naj gre lačen. Le otrok se ji smili. Ko je bila že slečena, mu je rekla skozi okno: »Kar poganjaj ubovega otroka. In pretepaj vole in zavozi kam, da bom še jokala zaradi tebe.«

»Kdaj pa še nisi, kolovrat.«

Šel je in naložil voloma, potem je legel na stol pod latnikom. Polnoč bo prišla, kakor bi pihnil. Prav nič ni bil zaspan. Čutil se je svežega in podjetnega, noč mu je navdihovala domislek za domislekom, kako bi spodzidal tisti osredeček, kako bi si kupil stroj za rezanico, in mnogo misli o ureditvi premoženja. Le da bi prišel do lastne hiše, da mu ne bi bilo treba vedriti v tem razpadajočem skednju kakor beraču. Vola sta požvenketavala z verigami, kmalu bosta sita. Kje le se baba sanja o tem, kaj pomeni voziti v hladu, brez komarjev! In to polnih pet ur poti! Sicer je zdaj taka mesečina, da bi človek lahko bral ob nji. Mesečina kakor morje belega tkiva, razlito med visokimi, gostimi travami sredi furlanskih močvirij. Trava, trava do pasu, šumeča, padajoča v redi...

Za uro je zaspal. Predramila ga je skrb.

Kmalu čez polnoč so šli.

Voz na beli, prazni cesti je enolično drdral in polnil praznoto noči. Mesec je že prehodil čisti pas vzhodnega neba in se je sedaj prebijal proti jugu skozi goščo razcefranih, puščobnih oblčnih lis. Mesečina je ugašala, da se je delala v kotlinah jezera tema, a v ozračju, čeprav se je bilo shladilo, je še stala sopara minulega dne. Ponoči,

ha, kako vse drugače je ponoči, je mislil Janez. Korakal je pred voloma in od časa do časa zajel s pestjo iz vrča, ki ga je bil obesil na konec ojesa.

Silvester je šel za vozom, če bi se kaj streslo z njega ali če bi bilo treba na strmini zavreti. Marija je trdno spala, zavita v cerado. Ko je voz proti jutru stekel na gladko, ravninsko cesto, je Silvester sedel na soro in tudi sam zakinkal.

Sonce jih je našlo že pri delu.

»Gre, gre, gre!« kakor da je začudeno pela Janezova kosa. Sukal jo je ob naporu vseh svojih moči, kakor da je prevzet od veselega brezumja. Kje so tisti časi, ko je za stavo dvignil in nesel težo dve sto štirinajst kil! Ob dvigu so se mu razleteli vsi sprednji gumbi na telovniku, a je šlo. Res, za take norosti njegovo telo ni bilo več. Toda vsceno bi se pri košnji še ne ustrašil nobenega mladega.

»Rsk, rrs, rrs!«

To je ravnina! Zamahneš, kar ti ne-se kosa, in se ti ni treba bati kamna. Ne kakor tam gori, kjer moraš izbirati s srpom vsako bilko posebej. Ali če kosiš, moraš imeti vedno pri roki klepilo. Tu je zemlja, kakor je bila ustvarjena za človeka.

Dan je bil vroč in siv, obzorje je vse naokrog migetalo od soparice. Iznad

trav je bilo videti še vedno trave in med njimi rokave negibnih, svetlečih se voda, iz katerih so rasli šopi suličastega ločja. In tam daleč razkropljene kmečke pristave in oglejski zvonik. In tamle blizu je moralo biti morje.

»Viš, to so pa močvirja,« je razlagal Janez.

Marija se je nagnila na grablje in gledala. Bila je kakor omotna od dela in vročine. Najraje bi legla. Ampak vse to bogastvo vode, vse to svetlikanje voda sredi trav! Voda! Tam gori so poznali samo tisto, ki prihaja z dežjem. A zemlja, zemlja tam gori je brez blagoslova, brez vode. Kaj bi dali za en sam studenec, za en sam curek iz zemlje! Da bi si polnili dlani, pili, se oblivali, močili kamenje in drevesa, da bi kakor saharški beduin molili čudež izvirajoče vode! Objestno znoreli ob tem elementu, bratu zemlje in zraka! Zato rod tam zgoraj nosi v sebi nagon po vodi, kakor živi v mornarju privid zemlje.

Voda, voda!

Marija je gledala, zapredena v pajčevino opoldanskih sanj! V bližnjem tolmunu se je gladina zganila, kakor če bi vanjo kanila težka kaplja. V istem hipu je pomolila navzgor črna, trikotna glavica, prerezala tolmun s tiho ravno črtno in izginila v trstju. Trstje je sedaj tiho zašumelo in dvoje sivih peruti je tlesknilo, se prevalilo na ono stran in izginilo.

»Raca je to ali kaj,« je rekel Silvester.

Stal je začuden, brez srajce, in kosa mu je zastala.

Potem je spet zamahnil.

Močvirje, kače in skrivnostne od ljudne ptice sredi ločja — ali ni to slutnja pragozda, slutnja pradavnega življenja, brez smrti, sredi brezdanje svobode?

»Kaj pa je to?« je nenadoma rekel Janez.

Kosa se mu je nekam zadrila. Obrnil je kosišče, da je imel rezilo pred očmi. »Saprabolt,« je rekel, ko mu je palec izkušeno drsal po niti rezila. »Da bi se skrhala?«

Rezilo ni bilo okvarjeno.

Od kod pa je padel sem kamen?

Ni bil kamen, ampak čevlji. Pa naj bodo čevlji. Janez jih je skušal zgrabiti s konico kose. No. Ali so bili privezani? »Saprabolt,« je rekel, stopil naprej in razgrnil travo.

»Oho,« je vzkliknil Janez. Ni bil plašljivec, a kosa mu je padla iz roke.

V travi je ležal mrtvec, iz iznakažene glave so mu sikaje vzletale ose. Uniforma pa je bila kar dobro ohranjena, gumbi so bili zarjaveli.

Janez je bil človek nagona, nasilen in grob, a tudi mehak, poln otroškega čudenja in usmiljenja.

»Bog se ga usmili, kdor koli je,« je rekel.

Silvester in Marija sta gledala oddaljeno. Potem je šel kosit daleč stran. Od časa do časa so našli še kakšnega drugega. Dolgo so se sukali v njegovi bližini, jedli in kramljali, pa so ga odkrili, ko so imeli stopiti nanj. Kakor da bi se delal norca iz njih. Bogve, ali je bil Italijan ali Romun ali Čeh ali Poljak ali Nemec ali Madžar — no, Italijan se je še dal ločiti od Avstrijea, če je imel le količkaj obleke na sebi. Vse naokoli, vsepovsod na teh zadnjih obronkih Krasa, na robu te vlažne ravnine so ležali pripadniki vseh narodov in se kuhali na soncu. Z vseh koncev Evrope so bili prišli sem, kakor jim je bilo zaukazano. Potem so jim ukazali, naj se pobijajo, in oni so ubogali. In sedaj je bil mir. Ležali so v ločju, če pa si stopil tja gor na planoto, na gmajne okoli Kostanjevice ali na Gramado, si ga našel lepo in močnato sedečega za grmom, ko da te čaka na pomenek. Bil je cel mož, z zlato uro na roki — znamenje, da je obsedel ob tem trnovem grmu sam, brez prič, daleč od vseh. Niti poželenje po zlatu ga ni našlo. Tako njegova mlada žena ni dobila mrtvala in ga je čakala. Tam neke v nekem češkem mestecu je živela sama zase, gledala njegovo sliko, izrezovala vzorce v lepenki — kajti njen Janoš je bil slikar, dober stenski dekorater, in po vojni se bo dalo dobro zaslužiti —, čakala ga je iz dneva v

dan in pasla kure, mnogo kur v vrtno za takrat, ko pride Janoš. Janoš pa je sedel z zvrnjeno glavo in razvezanimi obujkami oślinjenimi od polžev in modrasov, sam sredi razbeljene gmajne in roke so mu brezskrbno bingljale v travo. Nič več mi ni kaj dosti mar, pustite me spati, se je zdelo, da je govoril.

Vojna je šla od tod, je mislil Janez, toda kaj vse je pustila za sabo! Preveč je ljudi na svetu. In tako se kralji s svojimi ministri od časa do časa domisljujejo, da bi jih bilo treba malo iztrebiti, in si napovejo vojno. Drugega vzroka ne more biti za vojno.

Ko mu je pred dvajsetimi leti umrl v povojih sinko, je bil rekel Maliji: »Mislim sem, kako bo takrat, ko bo velik, kako bo sadil trte in se učil od mene. Zdaj pa me je konec.« Kakor da je usahnila korenina njegovega življenja, tako je bilo takrat. Toda kaj bi bilo šele, če bi bil šel Pepi kot zrel mož v vojsko in ga ne bi bilo nazaj? Res, človek je včasih krivičen do življenja. Tako pa je prišla za njim Marija, še bolj je bila živa od Pepija, takoj po rojstvu je bliskala po sobi s tistimi očesci kot robidnice. In prav tako je bila rejena in rožnata in kadar jo je poljubil, je vsa dišala po mleku. Marija — tako vsa kakor izrezana iz njega! Z Malijo sta ji pravila otrok, toda Marija je bila že dekle, ki je kljub svoji nežni postavi pri delu zaleгла za moškega.

»Marija,« jo je kar tako sredi dela poklical Janez. Pogledala ga je trudno, tako lepa sredi pokošenih trav.

»Pij, če si žejna.«

»Saj nisem.«

»Pa ponudi Silvestru. Potem pokrij bariglico, da se pijača ne spari.«

Tako so kosili in grabili, zvečer legli pod voz in drugo jutro začeli znova za še en poln dan. Zvečer so naložili in šli. Tako je šlo po cele tedne. Nihče ni prihajal k njim, da bi jih nahrulil: »Jaz sem na tem gospodar.« Na močvirjih so sedaj gospodarili vsi, živi in mrtvi. Trave je bilo dovolj za vse.

»Kot morja je je, res. Toda živina je ne bi pokusila. Tako vsa vlažna je in črna. Kaj vem kaj bi rekel,« se je oglasil Silvester. Vola je nista povohala. Zanju so jemali s sabo seno.

»Še kamenje bodo jedle pozimi,« je odgovorjal Janez. »Še kako.«

Ponoči so slabo počivali, ker so jih dražili komarji.

Toda bile so lepe, zvezdnate poletne noči.

Spali so vsi trije na ceradi pod vozom.

Silvestra je prebudil komar. V spanju se je udaril z roko po laktu in se zbudil. Vola, ki sta bila privezana za voz, sta ležé opletala z repom in kdaj pa kdaj sunila z rogom v škalar. Janez je spal, nadušno in globoko, in posmrčaval. Silvester pa le ni mogel.

Mislil je, kakor pač noč da misliti človeku. In vsaka misel je bila drugačna kakor podnevi. Vsaka se je započila v nek smisel, zdaj otožna, zdaj smešna, na primer: Čemu so ustvarjeni komarji?

Enkrat je celo prižgal žveplenko, da bi pregnal nesramneža, ki mu je šaril za senci. Taka neznatna, skoraj breztelesna živalca, samo tiste ukrivljene nožice ji je bilo videti, in tako zoprina! Sam strup je je moralo biti, tako jeznorito je brenčala in se zaletavala vanj.

Nenadoma pa je šepnil Silvester:

»Tudi ti ne spiš?«

»Ne,« je odšepnila Marija.

Sedaj so bili komarji potihnili.

»Ko bi ne bilo teh prekletih živali,« je povzel.

»Oh, pa tudi soparica. Rada bi iz teh močvirij.«

»Bodo tudi boljši časi, ko bomo lahko kupovali steljo. Pa saj jaz ne bom kmet. Kaj češ na Krasu. Še k vo-

jakom grem, potem pa v Francijo. Tam je dela.«

»Marija, midva bova vedno skupaj.«

Marija ni rekla nič. Tudi dolgo časa potem ni mogla reči nič. Nemogoče ji je bilo reči, da ljubi moškega. A Silvester je bil edini, katerega bi mogla ljubiti. Tako močno pusto ji je bilo, kadar sta šla sama z očetom na močvirje in je Silvester ostajal doma. Morda pa je to ljubezen, si je pravila takrat. Da, to je bila ljubezen, tista, ki zajame vsega človeka, sree in felo. Kadar koli je stopila na gank, jo je prevzela. Z ganka se je videlo tja gor na tisti borjač z orehom, kjer se je utegnil prikazati on. Lahko bi sedaj prišel kalat vodo k vodnjaku ali pa šel kar tako čez borjač. Zjutraj, ko je zalivala na ganku nageljne, je bilo najlepše. Nosila je vedro za vedrom in skrbno šla z lončkom v roki od grma do grma, vzdolž vse tiste nepregledne vrste nageljnov, po cele ure. Kajti Marija je bila nora na rože, kamor koli je prišla, je poprosila gospodinj: dajte mi vršiček tegale. In tako si je bila uredila v nekaj letih na ograji tistega starega, polomljenega ganka pravo gojišče nageljnov: belih, vinskih, rožnatih, vseh vrst.

Silvester ni šel v Francijo, morda zaradi nje. Vojaščine je bil oproščen, ker je nova oblast sklenila, da je dovolj, če so mu ubili v vojski dva brata. Malo je mislil, kaj bi, potem pa je nekega dne ulovil na dvorišču piščanca in šel dol na postajo, ali bi ga sprejeli v službo. Postajni načelnik je rekel, da mora vsak začetnik sprejeti pač kakršno koli delo, tudi če mu ne gre, in spravil piščanca. In tako je Silvester pometal na postaji — za tri sto lir na mesec. Bilo je za nič, a vendar ta malenkost zadnjega v mesecu ni ušla. Bila je služba.

Ne z zlatimi, s krvavimi črkami je pisana knjiga slovenske kulture.

Ivan Cankar

Morje se je penilo in hrumelo. Po nabrežju so se prehitevali ljudje, vsi proti mestu. Vozila po cesti so drvela v isto smer, le malo jih je hitelo iz mesta. Prve kaplje so se razletale po glavah in ramenih. Dečki so si žvižgali, se klicali, posnemali vreščee glasove preplašenih mater in vzbujali sredi trušča in buke smeh in jezo. Grom je naraščal od zapada. Strah pred nevihto je bičal množico in jo poganjal v naskok na tramvajске vozove pred parkom.

»Zbadaj, Iglič!« je kliknil suhoten, žilav deček s šopom kostanjevih las na čelu, zagorel, brez srajce, v sivih kratkih hlačkah in bos.

»Suvaj trebuhe, tri tržaške vampe, Trluh!« se je režal Iglič v kratki mrežasti majici in belkastih platnenih hlačicah, rastoč ko prekla iz vrtnca debelušnih žensk.

»Trska, bodi, kar si; strgaj sol s slanin skokov, mečkaj mlečne mehe!« je pridržano izpodbujal Trluh koščenega, trepatega, za spoznanje šepajočega mladiča s črnimi kodri na glavi, dvigajočega pošvedrane sandale na zgornjo stopnico pri vhodu v voz. Modrikaste hlačke so imele zaplato in so bile zelo zlizane.

Pomežiknili so si in rili vsak po svoje v množico. Trluh je meril v loku proti drugemu vhodu. Iglič se je vijugal okoli goste gruče k zadnjemu vozu. Kaplje so se gostile. Ženske so stokale, kak otrok je zacvilil, udje so se trli in prepletali. Daleč za hrbti je udarilo kakor tresk v steno in vrglo preplah v ljudi. Plašna ženska v rožastem krilu, ki so jo drugi potiskali v voz, se je trgala nazaj, češ da trešči v voz. Trska ji je odprl gaz, da je ušla v ozadje.

Močilo je že zdržema, treskalo in bobnelo. Stražnik je vpil zunanjim iz voza, naj bodo ljudje. Iglič je smuknil za njim v sredino in zabrlizgal skozi okno Trluhu na tleh.

Med smehom in zmerjanjem, dovti-

pi in kletvinami so glave vrvele in gomazele, telesa so valovila, pritiskali in popuščala ter se v naliveu znova obešala na voz. Iglič, Trluh in Trska so se sporazumevali z gibi in žvižgi. Prerivanje skozi vozove in ljudi jim je bilo užitek.

Voz se je počasi zganil. Na srednjem oknu je šklepetaje padla lesena durnica v obod in iz odprtine se je pognal Iglič v presenečene ljudi, brž za njim še Trluh.

»Vsi se bodo zadušili,« je razlagal Iglič najbližjim. »Preveč jih je — ko rib v škatli. Vampi so se nabadali na moje kosti. Boki so me mlinčili. Ne, rajši sem tu do niti moker ko zmečkan v vozu.«

Voz je zavil okoli parka. Ploha je zapluskala močneje. Treščilo je nekam blizu. Voz je obstal na oglu pri čolnih in mrežah. Nevihta je prekinila tok. Videč, da drugih voz ne bo, je mokra množica zalavovala proti cesti in čez njo v prvo kavarno. Zagozdila se je v glavni vhod. »Odprite vse!« so vpili zunanji pod bičajočimi curki.

»Zdaj bo zabava,« je žgolet Trska Igliču. »Tu so vajeni boljših ljudi, rokavic, Amerikancev. Zdaj pa vdiramo mi, ljudske množice, mokri in bosi. Natakarji vihajo nosove. No, samo da smo notri; bomo že kako vedrili.«

Mokra krdela so preplavila prostore. Vrvla so kakor prej na cesti. Pri prodajalniku so mnogi naročali kavo in pijače. Trije dečki so se prepuščali pehanju in prerivanju, ki jih je nosilo kakor val.

»Kuhamo se,« se je spačil Trluh, ko so se srečali. »Ne vzdržim v kipečem kotliču. Skopljimo se zunaj!«

Zarezal je gaz do izhoda in šinil v nalive. Tovariša sta mu sledila. Vsi trije so stekil k nabrežju in izginili v penecih se valovih. Vedrilci so jih gledali iz kavarne in delali pripombe:

»Ni tako noro; mokro je tukaj in mokro je tam. Tu se parimo v mokrih oblekah; tam se umijejo in pohladi-

jo. — Blizu napisa, da je kopanje prepovedano, so skočili noter. — Stražnik ne pojde za njimi. — Pa bi moral. Zakaj pa je plačan?« Dvigali so glasove in migali proti izhodu, kjer je stal pod platneno streho mlad, raven stražnik v beli opravi z zlatimi našivi, z belo čelado na glavi in svetlimi rjavimi čevlji na nogah. Lice se mu je modro smehljalo, kakor da razume nedolžno ščevanje.

Naliv se je počasi unašal. Grmenje je pojemale. Veje v parku se niso več križale in teple. Vedrilci so zaslanjali vse pragove kavarne in upirali oči k parku, kamor sta pridrdrala iz mesta dva prazna tramvajska voza. Redki so stekli po dežju tja, da bodo prvi. Drugi so oklevali in gledali na morje, kjer so tri glave plesale po valovih, izginjale za penastimi grebeni in znova vznikale. Razdalje med njimi so bile zdaj večje, zdaj manjše. Čez čas so vse tri izginile proti zapadu. Nova skupina se je odtrgala od vedrilcev in zdirjala do voz.

Trluh, Iglič in Trska so prihiteli po nabrežju od zapada in sedli v dežju na rdečo klop. S hrbti so bili obrnjeni k vedrilem, z rokami so se držali okoli ramen. Znova so zažuborele opombe:

»To je njih kopališče. — Zdaj se sušijo; niso nič bolj mokri od nas. — Ne vidijo napisa ali pa ne znajo brati. — Tudi stražnik ne vidi ne njih ne napisa. — Curki so drobni, a so še pregošči. — Tudi ti, prijatelj, ne bi silil tja, če bi imel tako lepo belo obleko z zlatimi našivi. Služba bodi vestna, a tudi pametna.«

Vozova sta se napolnila in odpeljala. Kmalu sta stala na njunem mestu druga dva. Kope oblakov so se valile proti severu. Zdaj je le še pršilo. Kavarna se je praznila. Beli stražnik je stopil do rdečee klopi.

»Vi se še zmeraj kopljete?« je vprašal.

»Sonca čakamo.« je povedal Trska.

»Vaše izkaznice!« je dejal stražnik strože.

»So še na županstvu,« je razlagal Iglič spoštljivo. »Dokler nimamo let, nam jih ne dajo. Čisto prav. Kam naj jih denemo na mokrem kopališču? Žepki so mokri,« je natezal stranske šive platnenih hlačk.

»Nimate let?« je zategnil stražnik maloverno. »Poznate tisti napis?« je stegnil kazalec proti belemu drogu s tablico na vrhu. »Kopanje je prepovedano.«

»Oprostite,« je menil Trska tiho, ponižno in ljubeznivo. »Napis velja tam, kjer stoji. Tu ga ni. Mi smo domačini. V našem jeziku ga ni ne tu ne tam. Tam stoji nekaj za tiste, ki se pripeljejo iz mesta, za Italijane in Amerikance.«

»A tako?« se je zasmel stražnik. »Ne, ne; velja tudi za domačine, tudi tu. Vaše ime, gospod?« Iz žepa je potegnil knjižico in svinčnik.

»Božidar Trta, Piščanci 17,« je povedal Trska skromno in vdano. Druga dva sta posnemala njegov zgled. Oba sta povedala izmišljeno ime.

Stražnik ju je nekaj časa gledal in se muzal. Nato je blago posvaril:

»Pazite vsi trije. Taki priimki so tukaj redki. Če pošljemo listek in ne more do vas, do vaših staršev, da plačajo globo, ker se kopljete, kjer je prepovedano, postane stvar nerodna. Kako naj vas iščemo? Z vozovi, psi, brzojavkami, telefoni? In vi ali vaši starši morate čez mejo, v Jugoslavijo, ali v kakšno kraško jamo, v hosto ali v Ameriko. Pazite!«

»Gospod stražnik,« je začel Iglič slovesno in proseče, »bodite usmiljeni. Vemo, da vi vse veste. Ne pošiljajte listkov. Mene bi stepla mati, tega oče, onega brat. Čez mejo in v jame ne moremo. Če ste domač človek, boste razumeli. Danes je tako, jutri bo drugače. Če je lepó, se ne kopljemo tu. Vemo, kaj se tiče za naše lepo obrežje. V vojni smo bili majhni šolarji, pa nas ni dobil ne Nemec ne fašist. Pred njim sem skočil v morje in odplaval okoli bark. V ustih sem imel pismo. Odšlo je pravočasno. Vi niste fašist, vem, da niste.«

»Stari boreci?« je mežikal stražnik. Sedel je na rob rdeče klopi in čakal.

Trluh je ostro pogledal Igliča. Pogled je ukazoval, naj molči. Sam pa je rekel:

»Stari plavači — stari čofotači. Matere so bile v skrbch. In so še danes.«

Stražnik jih je meril pol šegavo, pol sumljivo, kakor da se še ni odločil, kakšne strune naj ubere. Nato je znova posvaril:

»Pazite, pravim. Vsaka šala ni dobra.« Pogledal jih je strogo in krenil v park.

Naliv je bil že daleč na Krasu. Tudi pršenje se je odmikalo. Nad lagunami je zasijala modra lisa. Skoznjo se je pocedilo povescmo žarkov na sive stene nad obalo.

»Z njimi ne o naši borbi ne o naših tedanjih poteh,« je povzel Trluh. »Tudi jaz sem takrat nosil pisma in drugo. Listek je bil zašit v blago in prišit k obleki kakor gumb. Nemec je stikal po torbi — nikjer nič. Naši so gumb odprli, izpraznili in spet prišili. Straž-

nikom se s tem ne bomo hvalili. Ne vemo, ali niso bili takrat fašisti. Še lahko škodujejo.«

»Nisem pravil po resnici,« se je opravičeval Iglič. »Tisto o napisih je pa le izvedel. Prav je, da smo povedali. Naj le pove tepcem, ki jih postavljajo.«

»Niso tepci,« je menil Trska. »Lisjaki so. Naj le bodo. Če za nas nič ne napišejo, za nas nič ne velja. Lahko pridemo ponoči z lončkom in pritaknemo po naše — bo v treh jezikih.«

»Sam si boš kopanje prepovedoval?« se je zarežal Iglič. »Pusti, kakor je. Skakaj v vodo, kjer te je volja! Voda me je zlakvala. Domov, domov!«

»Jutri kakor danes?« je vprašal Trluh.

»Kakor danes, mislim, bodi sonce, bodi naliv,« je kimal Trska.

Zavili so pod temnorjavkasti obok, po katerem je zdrdral vlak proti mestu, in krenili v zeleno reber, vsak po svoji stezi.

Nona Marika

RADE PREGARC

Nenadoma so pridrveli na kamionih pred hišo none Marike in še tisti dan začeli z vso naglico graditi na holmcu poleg nje bunker.

Zasedli so tudi hišo: v čumnato v pritličju so se vselili fašisti, kuhinjo so napolnili vojaki, sobo na gornjem podu pa si je vzel komandant.

Nona Marika, dve ženi njenih vnukov in pet njihovih otrok so se morali stisniti v eno sobico.

Hiša none Marike je stala na samem ob glavni cesti, na velikem ovinku in prav v tem kraju so partizani napadali sovražnikove transporte, jih razbijali ter plenili orožje in municijo.

Italijan — so nejakrat poslali semkaj cele skupine svoje voske, da uničijo ali vsaj preženejo partizane, a vedno brez uspeha. Preiskali so gmaj-

ne, hribe in goščave vsepovsod naokoli, streljali so kakor obsedeni, zažgali nekaj hiš v bližnjih vaseh, toda vse zastonj: partizanov niso nikoli nobene-ga videli, kaj šele ubili ali ujeli!

Brž ko so odšli v veri, da je ozemlje očiščeno, je že prvi kamion, ki je po njihovem odhodu pripeljal tod mimo, naletel na minirano cesto in zletel v zrak.

Zato so jezni sklenili, da sezidajo na tem mestu bunker in postavijo stalno posadko.

Gradili so naglo, nemirni in negotovi, močno zastraženi od fašistov. Bunker je že prvega dne zrasel skoraj do polovice.

Nona Marika je sedela na dvorišču in varovala dva najmlajša pravnuke, ki sta se plazila okoli njenih nog in se

igrala na tleh. Tu in tam je s svojimi drobnimi, mežikavimi očmi pogledala proti vojakom, ki so delali, in v presledkih pregibala svoja brezzoba usta, kakor da sama sebi nekaj govori. Njen naguban, suh obraz je bil oblit s komaj vidnim nasmehom, bolj hudomušnim kakor prezirnim, čeprav je v njenem srcu tlelo sovraštvo do teh tujcev, ki so življenje na domači zemlji spremenili v peklensko trpljenje.

Golobrado fantè, črnosrajčnik, ki bi mu človek ne prisodil dvajset let, je v mimohodu hvalisavo, oblastno bevsknil proti noni Mariki:

— Finito coi partigiani.

Nona Marika se je ozrla za njim in za spoznanje premaknila ustnice. Kdor bi znal prebrati tako nemo premikanje ustnic, bi razumel, da je rekla: »Ja, klin!«, kar je po njenem pomenilo: »Da, figo!«

Fašistu se je menda zazdelo, da se mu starka od zadaj posmehuje, ker se je na vratih nenadoma obrnil in zakričal:

— In tudi z vami vsemi, ki te bandite na skrivaj podpirate in jim pomagate! Iztrebili vas bomo do zadnjega!

Zažugal je s pestjo in izginil v vratih. Kakor koli se je bil razčepiril na hišnem pragu in surovo kričal, nona Marika je vedela, kakšna je zadeva z njim. »Laješ, fantek, — je pomislila, — laješ kakor pesek, ki se boji!«

Da, seveda, pa še kako rada bi pomagala partizanom, če bi mogla! Ampak kako? Osemdeset let ima na grbi, palico komaj drži v rokah. Ali kar ne zmorejo več roke, zmore glava. Hudomušni nasmeh, ki je bil za trenutek zapustil njen oveli obraz, se je znova prikazal na njem.

Poznala je Italijane dobro. V svoji mladosti je več let služila v Trstu in se naučila njihovega jezika. Zakaj ga ne bi zdaj vzela v rabo? Včasih utegne biti beseda močnejše orožje kakor meč. Treba jo je le znati ročno zasukati.

In nona Marika jo je še tisti večer zasukala.

Vojaki so po večerji sedeli v kuhinji in se pogovarjali. Bili so ljudje iz juž-

ne Italije, po večini iz Abruzzov in Apulije. Govorili so skoraj popolnoma nerazumljivo narečje, vendar so nono Mariko razumeli. Ona je sedela v kotu in tiho, zaupno odgovarjala na njihova vprašanja, ki so čedalje bolj postajala radovedna in nemirna.

— Ben, vecchia, ste videli te partizane? vpraša eden, ki se mu je po glasu poznalo, da v njem tiči strah do grla.

— Kaj bi jih ne videla, seveda sem. Pa kako sem se ustrašila! Za nobeno ceno se ne bi hotela več srečati z njimi! je odgovorila nona Marika, pomežikala plašno z očmi in zalomila z rokami.

— So hudi? vpraša drugi, ki se mu je v očeh brala zaskrbljenost.

— Še vprašate?! Taki, da — no, kaj bi rekla? — strašni, no, kakor pošasti. Veliki so in močni kakor hrasti. Ampak to bi ne bilo nič ... Oboroženi so, pa kako oboroženi! To, to da vidite! Od glave do pete, okoli in okoli pasu jim bingljajo nekakšne železne hruške, vse polno takih hrušk! Potem, puške imajo — ampak to ni še nič — nože za pasom, če bi videli, kakšne nože imajo! Ostre kakor britve! Eden mi je las izpulil iz glave, ga vrgel v zrak in ga s takim nožem v letu prerezal na dvoje, pa zablskal z očmi in dejal: »Zdaj vidiš, stara, kako smo jih nabrusili — zanje!

— Za koga? je plašno vprašal nekdo.

— Kaj jaz vem za koga? — je skomignila nona z rameni, kakor da tega ne vé, in pristavila navidezno ravno-dušno: — za njihove sovražnike, najbrž!

— Za fašiste? — je zinil tisti tiho, komaj slišno.

— Jaz ne vem! — se obrne proti njemu nona in doda: — za vse menda!

— Ali jih je mnogo tod okoli teh partizanov? hlastno vpraša tretji.

— Hu, vrag bi vedel, koliko jih je! Vse polno. Kamor koli greš, v hosto ali gmajno, povsod naletiš nanje! Ondan sem šla po listje, pod grmovjem se ga drži še nekaj ... grem in med

potjo nisem srečala nikogar... žive duše ni... tiho je v gozdu kakor v prazni cerkvi. No, in komaj sem malo pobrskala z grabljami okoli grmov, pa so stali pred mano, kakor da bi iz zemlje zrasli. Gledajo me s takimi očmi, da me je zona spreletela in sem v strahu pomislila: »Zdaj me bodo!« Eden izmed njih, prava gora človeška, zagrmil nad mano: »Kaj delaš tukaj, stara?« »Listje grabim,« pravim, »za steljlo prašičem! Ne ubijte me, gospodje partizani, jaz sem stara in betežna, kaj bi imeli od moje smrti?« »Ne pobijamo žena in otrok in starcev, kakor delajo oni drugi,« je rekel in pri tem z glavo pokimal semkaj proti cesti, ampak to jim povej, da jih bomo zmleli v prah in pepel, če se ne poberejo od-tod!«

prekrižala in vsa zmedena gledala okoli sebe. Nikjer nikogar. Kakor da jih je zemlja požrla. In nič ni bilo več slišati, ne stopinj ne lomastenja po suhih trskah v gozdu, nič, tiho je bilo kakor prej...

Nona Marika je za tem prenehala s pripovedovanjem. V kuhinji je nastala tišina, da bi slišal brnenje leteče muhe. Vojaki, ki so nono napeto poslušali, so stali odprti ust. Oči so jim bile velike in iz njih je bolščal strah. Eden se je vendar malo opogumil in pretrgal molk s posiljenim nasmehom:

— To se ti je sanjalo, starka!

— Kaj bi se mi sanjalo, če sem pa na lastne oči videla! ga je zavrnila nona prepričevalno.

— Ne verjamem! To so prazne kvan-

Notranjost jugoslovanskega paviljona na dvoletni razstavi v Benetkah

Tako je rekel in strašno zaklel. Mrzel pot me je oblihl od strahu in noge so se mi tresle, da sem komaj stala.

»Le povej jim,« je še rekel, »da jim nič ne koristi tista fortezza, ki jo zidajo, mi se ji lahko približamo in jo razbijemo, kadar se nam zljubi, ker nas oni ne bodo niti videli. Mi imamo tako tajno moč, da se lahko naredimo nevidne.« Tako je rekel in komaj je izrekel, je skozi zobe še čudno zapisal in v tistem hipu so se vsi izgubili izpred mojih oči kakor megla pred soncem. V naglici sem se od strahu

te! je nadaljeval oni in pomahal z roko, toda po glasu se mu je poznalo, da misli drugače.

— Zakaj prazne kvante? se je vmešal v pogovor drugi. Pri nas v Abruzzu so tudi briganti in karabinjerji se zastonj trudijo, da bi koga ulovili. Vse preiščejo, pa le nikogar ne najdejo. Ti ljudje imajo svojo skrivno moč...

— Seveda jo imajo! povzrame živahno nona Marika.

— Ne verjamem! Ne morem verjeti! je spet zagodrnjal oni neverni Tomaž in stresel z glavo.

— Zakaj jih pa vsa naša vojska, ki je tod čistila teren, ni našla? Niti enega! Oni pa le venomer napadajo in razbijajo Transporte. Koliko so samo naših pobili? No, pa kako je to mogoče? Nekakšno skrivnost le morajo imeti! je trdil tretji.

— Pa kaj ti misliš, vecchia, kakšna je ta njihova skrivnost? vpraša tretji.

Nona Marika se je malce namuznila, kakor da ve, toda ne mara povedati, nato se je takoj zresnila, oślinila z jezikom ustne in začela tiho, tajinstveno pripovedovati, da je to že iz starodavnih časov znana reč, ki so jo partizani kdove od koga zvedeli in obrnili v svoj prid. Vsak partizan nosi pri sebi čudežen škapulir, v katerega je vшит košček posušene kože otroške posteljice, ki ga naredi nevidnega, kadar se znajde v veliki nevarnosti.

— Saj bi si tako kožico tudi naši vojaki preskrbeli, če bi res zalegla! je ugovarjal oni neverni Tomaž.

— Da, ampak to je posebna posteljica! je tolmačila nona Marika. — Mora biti od prvorojenega sina čisto nedolžnih staršev in od prvega sprijema spočetega in točno opolnoči in kresno noč. Drugače ne velja.

— Hm, to je pa precej zamotano! je mrmral oni neverni Tomaž in dodal vprašujoč:

— Kako to, od čisto nedolžnih staršev? Ne razumem.

— No, pa od take matere, ki še nobenega moškega pred svojim možem ni poznala, in pa od takega očeta, ki pred svojo ženo nobene druge ženske ni imel! je povedala nona Marika in jih zapovrstjo pogledala s svojimi mežikavimi očmi.

— Takega pa zlepa ne najdeš! je vzkliknil vojak-neverni Tomaž.

— To je tisto! je lokavo pristavila nona in počasi vstala. Bilo je že pozno in se je odpravila spat. Na vratih jim je zaželela lahko noč in odkrevsala po stopnicah na zgornji pod. Slišala je še, kako je nekdo v kuhinji glasno zartarnal.

— Kaj smo šli, vraga, grist skalovje v teh nevarnih krajih! Saj nas bodo vse pobili! Kako se boš branil pred nevidnim sovražnikom? Kaj ti pomaga puška, mitraljez, bomba? Nič.

Pozno v noč so še šepetali in ko so utrujeni le zaspali, je bilo slišati, kako se nemirno premetavajo po slami, zdihujoč in stokajoč v snu.

Ves drugi dan so vojaki in fašisti splaseni begali sem in tja, na vsak šum so se boječe ozirali proti goščavam in okrog hiše napeljali bodečo žico. Njihov preplah je še povečala patrolja, ki se je vrnila z okolnega pregleda, da je slišala neke čudne glasove v gmajni, podobne piskanju, da je v tisti smeri streljala, potem pa vse preiskala, a ni našla nikogar.

Čez noč so okoli hiše podvojili straže, na okna so postavili strojne puške. Komandant se je v svoji sobi že ob prvem mraku zaklepal.

Tretjega dne je neki vojak, ki je delal pri bunkerju, nenadoma začel vpiti kakor obseden: »Eccoli, eccoli!« in kazati s prstom proti cesti. Fašisti, vojaki, komandant — vse se je panično steklo, da vidi, kaj je, a ni bilo nikogar. Cesta se je bleščala v soncu bela in prazna. Toda vojak je ves brezumen trdil, da vidi partizane, kako hodijo okoli bunkerja, a da so brez glave.

Bilo je očitno, da se mu je zmešalo. Odpeljali so ga.

Nato so se še dolgo pogovarjali in si šepetali, kako čudno je, kar je videl v blaznosti. Njemu je bilo pač dano videti, njim pa ni in brez dvoma je vse resnica.

Nevidni partizani none Marike so vdrlj v njihove duše in jih ohromili.

Ona pa je nemo premikala ustne in mežikala z drobnimi očmi, ko je pripognjena na trati poleg hiše trgala poljsko cvetje in tu in tam izpod čela pogledala proti bunkerju.

Ko ga je nabrala precejšen šop, je odšla v sobico in na košček rjavega škrniela okorno napisala s svinčnikom: »toni 32 jih je nobeden od njih si po

noči ne upa več iz hiše lahko brez skrbi opravljate svoje delo le po dnevi ostanite v zakriti votlini.«

Ovila je papirček tesno okrog trdnjega stebelca cvetice, ga vtaknila na sredo šopka in vse skupaj zvezala z nitjo.

Stopivši iz hiše je poklicala starejšo, desetletno pravnikinjo:

— Mira, nesi tale šopek do znamenja na križišču in ga položi na vzhodje pred kameniti križ!

Že naslednji dan je kljub bunkerju italijanski kamion zletel v zrak.

Voli prihajajo

DRAGO GERVAIS

Deževen, jesenski dan, leta 1944.

Na partizanski postaji številka sedem, v baraki sredi bukovega gozda se je grel okoli ognja na neki gori v Istri majhen partizanski oddelek desetih borcev in nekaj kmetov, ki so bili v teku dneva prignali vole.

Sedeli so okoli ognja, pripovedovali in kadili, medtem ko je poveljnik postaje, trd borec z mehko dušo, pisal v oguljeni vojni dnevnik:

— Krasno je to ljudstvo. In čim bolj ga spoznavam, tem bolj se mu čudim. Dežela je okrašena s sovražnimi bunkerji, vse mrgoli od fašističnih tolovajev, proge in ceste so zastražene ponoči in podnevi, ljudstvo je na pol golo in lačno, hiše so požgane, polja uničena, toda — voli prihajajo.

Evo jih, zunaj pred barako, dvajset prelepih, velikih živali, ki so jih prignali iz vseh krajev Istre, in evo, njih spremljevalci sede pri ognju poleg mene in pripovedujejo tako mirno, hladnokrvno, kakor da nas ne more vsak trenutek presenetiti sovražnik, kakor da njih življenja niso izpostavljena vsak dan, vsak trenutek besu Hitlerjevih tolovajev.

In dasi sem v borbah otrdel in prihajajo voli dan za dnem, ko jih zagledam, kako se vzpenjajo po hribu navzgor, se zmeraj znova razburjam.

Pa je res čudež.

Ti voli prihajajo namreč iz vse Istre, goniti jih morajo mimo samih sovražnih bunkerjev in oporišč, izročati iz ene partizanske postaje v drugo, iz rok enih spremljevalcev v roke

drugih, dokler jih končno s postaje številka dvanaest ne spravijo v Gorski Kotar.

In nikoli se še ni zgodilo, da bi odpovedal kateri spremljevalec, nikoli se ni zgodilo, da bi odpovedal oddelek, ki spremlja vole.

In gledam te ljudi. Zdelani so, nimajo kaj jesti, a vole, svoje največje bogastvo, dajejo od srca, dajejo jih z radostjo.

— Za našo 43. divizijo, za naše otroke, — govorijo.

Da, njih 43. divizija se je morala umakniti pred mnogo močnejšim sovražnikom v Gorski Kotar, a niso je pozabili. In čeprav je zemlja poplavljenjena s fašisti, gredo voli mimo bunkerjev, med oporišči, skoraj pred očmi sovražnikovih obhodnih straž, čez proge, kakor da ni v tej deželi nobenega Nemca, nobenega fašista.

Danes pa je prišel s spremljevalci tudi neki originalen starček. Pravi, da jih ima že nad sedemdeset, da ima vnuka v triinštirideseti in da ga mora videti. Zahotelo se je starcu, da se sprehodi, kakor da živimo v najbolj normalnih časih. Tudi sam žene svoja dva edina vola, prav tam nekje iz Puljščine. Pravi: — Če že grem do vnuka, mu priženem vole. — Kaj bi? Naj gre. Zakaj bi starcu kvaril veselje?

Komandant je prekinil pisanje in poslušal razgovor, ki so ga imeli okoli ognja.

Glavno besedo je imel starček, očka Žvane, o katerem je komandant pisal v svojem dnevniku.

— Pa rečem svoji stari, — je govoril očka Žvane, medtem ko so ga drugi zadovoljno poslušali, — čemu nam bodo volji, vruga, če naš vnuk, če naši stradajo? Jaz odženem vole, tega sivca in debeluha, k našim. pa naj jim gredo v slast. Ko pa bo vojna končana in se vnuk vrne na dom, naj si kupi nove. Mlad je. Glavno je namreč, da pobijemo fašiste, za drugo bo lahko. Ali nisem prav povedal?

Moja stara pa, kakršno jo je pač mati prinesla na svet, ovija in ovija, tako, po diplomatsko pravi: Stori, kakor veš, potem pa ne obdolžuj mene. To se pravi, meni je prav — namreč njej, — a da se ti, — namreč jaz, — ne boš pozneje kesal. — Ne bom se kesal, ne boj se, — ji pravim — stvar sem dobro premislil in to je podpisano in zapečateno. In zato — pravim — bom sam gonil vole, dokler ne trčim na naše in ne vidim vnuka.

— Meni je prav, — reče ona, kakor bi bilo treba iti v drugo vas na kozarec vina in ne čez gore in doline, kjer se moraš prebijati skozi fašiste in kjer lahko meni nič tebi nič izgubiš glavo. — Lahko greš, — reče starka in ne pomisli na to, da se morda nikoli več ne vrnem. Vidite, otroci, takšen vrag je v ženi, — je rekel starček in veselo pomigal.

— In tako, — je nadaljeval, — grem na pot. Ženem vole skozi vas, ljudstvo pa, to se ve, ugiblje, na nosu mi bere, kakšen je moj namen, in vprašuje navidezno:

— Kajne, na pašo?

Na pašo, odgovarjam, pa se dobro razumemo, stvar ni pač taka, ljubimo šalo.

Ko trčim na Nemea, zakričim na sivca in debeluha ali zapojem takole, po domače. Pošten človek sem, kaj pa da, ne zbežim z volji, dobre namene imam, na pašo grem. Ko Nemec vidi te krasne živali, se mu gobec odpre, krokodil bi mogel skozenj, ne ve več, kako mu je ime.

Če pa vendar kaj vpraša, se jaz naradim neumnega, kajpada ne razumem nemški, čeprav sem služil pod Fran-

cem Jožefom, in vprašam: »Vos?« In če vprašuje dalje, »vosiram« toliko časa, da se me naveliča in mi obrne hrbet. In tako ti, sinko, ženem vole skozi vso Istro, kajpada zmeraj na pašo, paša pa je ostala tam na Puljšini.

— Pa se niste utrudili? — je vprašal komandant.

— Kdo? Voli? Kaj jih niste videli? Deset dni so že na poti, pa glejte, kakor da so prišli zdaj iz hleva. Ej, to je imenitna živina. Take ni nikjer.

— Ne vprašujem po volih. Za vas vprašujem.

— Zame? — je vprašal starček užaljeno. — Sinko moj, stari Žvane ni bil še nikoli utrujen, in ko bo utrujen, ga ne bo več na zemlji. Kmet se ne utru-di tako zlahka.

— In vi ste si deli v glavo, da greste v Gorski Kotar? — se je zabaval komandant dalje.

— Podpisano in zapečateno. Videti hočem vnuka. Pa tudi volji — nekako drago mi je, da jih sam ženem k našim.

— Nimam nič proti temu. Toda no-coj vas čaka najnevarnejši del poti. Treba je čez progo in tam so jo že mnogi izkupili.

— Zdaj tega ne bo. Glejte moja dva vola, ne, saj nista več moja, glejte mojo glavo, jaz bom umrl v postelji, v voji hiši. Nekaj mi tako pravi. Pretrd sem za nemške mitre, meni Hitler nič ne more. Gonili so me tudi Franc Jožef in Karel in Viktor Emanuel in Mussolini, pa kaj, poginili so, jaz pa sem ostal živ in zdrav. Vi zame nič ne skrbite, tovariš komandant, jaz že znam čuvati svojo kožo.

— Jaz le tako pravim. Vaša glava, vaša volja.

— Seveda, to mi je prav, da skrbite zame, toda vedite, trdoglav sem kakor naš istrski osel. Stari norec si je vbil v glavo, da vidi vnuka, in zdaj bi rad videl tistega Hitlerja ali Mussolinija, pes jima odgrizni glavo, ki bi me mogel pri tem ovirati.

Zgovorni starček je odmašil čutari-co, ponudil komandantu in drugim

žganja, napravil sam požirek, otrešal pipo in nadaljeval:

— Pa je res junak ta moj vnuk. Ne vem, ali je deset takih med našimi. Fašiste sovraži, odkar se ga spominjam. Ko je bil še majhen, ko je komaj shodil, če sem le zavpil: Fašisti gredo, — se je že drl: S palico po njih! — Tega, resnica je, sem ga jaz naučil, a dobra šola zmeraj velja.

Pozneje pa, no, le vprašaj! Z zobmi je škrtal, nono. Veliko vojno pri-

pravljajo, a delovno ljudstvo jih bo premagalo. Meni pa, verujte mi, je drago, ne samo, da imam pametnega vnuka, temveč, veste, tudi jaz sem, lahko rečem, delavno ljudstvo, kmet sem in veseli me, da pojdejo fašisti k vragu. Moj vnuk je uganil, ali ne?

Ko je bilo treba iti v Abesinijo, mi je dejal: Jaz, nono, ne bom ubijal črnih, nič mi niso storili, sužnji so kakor jaz. — Tako je, sinko, pravim jaz, dobro govoriš. — Drugo jutro ga ni bilo

Proslava 20-letnice ustrelitve prednočnikov narodnoosvobodilne borbe, bazoviških junakov Bidovca, Marusiča, Miloša in Valentiča. Tovariši s procesa na častni straži pri spomeniku.

nikjer. Zmanjkal je, kakor da ga je megla požrla. Pa pridejo karabinjerji in vprašujejo: — Dove že? — Kaj jaz vem, ali sem jaz njegova pesterna, da bi pazil nanj? V žep se mi ni skrnil, — jim rečem. Tedaj me zaslišujejo, vohajo, celo zaprli so me. Ali kaj to meni, jaz sem tega vajen, v hrk se jim smejem. Zapirali so me tudi drugi gospodje, pa kaj, kje so zdaj? Ni sledu za njimi. Jaz pa sem ostal živ in zdrav na svojih tleh.

Lani pa, nekako ob tem času, ležim, sinko moj, v postelji, kar potrka nekdo na oknu: tok tok! — Aha, to so partizani, si mislim in skočim, da odprem. Odprem ti vrata, sinko moj, na pragu pa stoji vnuk. Ej, da ga vidiš: titovka, peterokraka zvezda, puška, bomba, tako vam pravim, junak!

Tako je pripovedoval starček poleg ognja na partizanski postaji številka sedem, na istrski gori, v jeseni 1944. leta o svoji ženi, volih in vnuku in je potrpežljivo čakal, da pade prvi mrak in se odpravi s tistimi, ki so ga zadovoljno poslušali, na težko in nevarno pot.

Zunaj so stale, zbrane v čredo, velike, sive živali, z velikanskimi rogov, ki jih je istrsko ljudstvo poslalo svojim borecem.

O prvem mraku so odšli na pot.

Spredaj oddelek, za njim, čez nekaj časa, spremljevalci z voli in kurirjem Ivanom na čelu.

Pršil je gost in droben dež, bukov gozd je stokal od vlage, ki se je vpijala v zemljo in v velikanska drevesa, ljudje in voli so se nekako stisnili, zavlekli vase, kakor da jim bo dež tako manj škodil. Pred njimi je stopal mladi, izkušeni kurir Ivan, za njim drug, za drugim voli in zadnji so bili spremljevalci.

Stari Žvane je bil s svojima voloma na kraju spreveda in drselo mu je po mokrem listju, da se je komaj držal v ravnotežju.

Držali so se daleč od ceste, hodili so po obronkih in bregovih, po nekih stazah, koder se je noga vsak trenutek spotikala ob kamen, drvo ali kar koli,

stopali so skoraj pol kilometra daleč od obrambne črte in male vojašnice, ki so jo zgradili Italijani še pred vojno, spuščali so se v doline in se znova vzpenjali, molčeči, tihi, temne sence ljudi in živali, prebijajoči se skozi noč, polno nevarnosti, zased, grozečih senc in gozdov.

Iz oddaljenih vasi je segel do njih pasji lajež, videla se je kakšna osamljena mirna luč ali pa se je tam proti Reki zablskal reflektor kakšnega avtomobila.

Niso smeli kaditi, niso smeli govoriti. Napete oči so predirale mrak in ušesa so napeto spremljala vse nočne glasove.

Ko so stopali skozi gozd ali mimo posameznih debel ali kamnov, so se oči širile in gradile ljudske like: iz kamna so si ustvarile sključenega človeka, iz debla nejasne, grozeče podobe z mitro v roki. In kazalec je krepkeje stisnil petelina.

Nočno tišino je prekinilo daljno bobnenje vlaka in piskanje lokomotive, ki je prodirala skozi gore. Nato spet tišina — lokomotiva je prišla na postajo — tišina, ki jo je včasih prekinil samo lajež vaških psov in zamolkli udarci težkih volovskih nog.

In tedaj, po dolgi hoji, znova bobnenje vlaka in pisk lokomotive, toda zdaj čisto blizu in dve rdeči luči sta šinili mimo izpod gore, s katere stopajo navzdol.

Proga.

Nekaj časa so stopali navzdol še oprezneje, še tiše, s še bolj napeto pozornostjo, tedaj pa so se ustavili. Treba je bilo dognati, ali je proga »čista«, treba je bilo najti stik z oddelkom, ki je bil odšel naprej.

Stali so mirno na svojih mestih, ljudje in voli. Ljudje so prenesli vse svoje misli na progo; njih oči in ušesa so bile na progi. Proga pa je bila tiha, ni bilo čuti nabijanja vojaških cokel ne udarca okovanega čevlja ob tračnico ne razgovora, ni bilo videti svetlih krogov, ki jih meče žepna baterija.

Proga je bila tiha.

Krenili so dalje, na progo.

Počil je strel, nekdo je zastokal, nočno tišino je prekinilo streljanje, vpitje in klicanje na pomoč.

— Patrola! — se je zadrhl nekdo blizu starega Žvana in mimo njega so zletele temne sence tistih, ki so stekli na pomoč svojim tovarišem.

Starček je poskočil, kakor da hoče teči tudi on proti progi, toda dve misli sta ustavili njegov gib: — Voli, nimam puške.

Stekel je do sivea in zašepetal treplaje:

— Molči, sivec, molči, pridi z mano.

Zaradi streljanja vznemirjeni vol se je hotel prvi trenutek odtrgati, ali starčev glas ga je pomiril. Težko se je obrnil in odšel za Žvanom, ki ga je vlekel z vso silo na povodec. Od zadaj so splašeni pritiskali drugi voli, pritekli do starca in njegovih dveh volov in odšli, še zmeraj vznemirjeni, za njima.

Hitel je stari Žvane, vlekoč sivea za povodec, s sprevodom volov za seboj, in je neprestano šepetal:

— Tiho, tiho, pomirite se, to ni nič, izvlekli se bomo, lahko je to, — in se je zmeraj bolj in stalno odmikal ob progi od mesta, kjer se je prej vršila borba.

Streljanje se je čulo vedno slabše, vedno bolj iz dalje.

Proga je bila pred njim, mokre tračnice so sijale v mraku, na drugi strani so se videle temne sence dreves, mrtva tišina je vladala okoli njega, samo dež, tih in gost, je še zmeraj padal.

Stari Žvane je stal pred progo, držal sivea za povodec, nervozno grizljal brke in neprestano nekaj mrmral v brado.

In tedaj se je odločil.

Stopil je iz teme, s katero ga je zakrival gozd, približal se je progi in rekel, trepljaje sivea po vratu:

— Zdaj pa hrabro, sivec. Treba je »iskiratic«, če hočemo videti vnuka. Brez tega ne bo nič. Obstati ali propasti. Gotovo.

In pripognjen k zemlji, kakor da mu bo ona pomagala v nesreči, je prekoračil stari Žvane progo skoraj v teku,

za njim pa, okoren in težek, sivec. Drugi voli so se vlekli lepo za njima in starček je šepetal besno:

— Ali si videl, mrcina, kako se vlečejo? Kakor da se vračajo s paše. Hitreje, gadi, hitreje, drugače bomo ob glavo.

Ko pa so vsi voli prekoračili progo, se je starček razveselil in jim govoril, kakor da ga razumejo:

— Ha, dragi moji, ali ste videli, kakšni mojstri smo mi? Osleparili smo Nemce, da je kaj. Zdaj naj nas ujamemo, če morejo. Sol na rep. Zdaj pa dalje, k našim!

In starec je izginil obenem z voli v globini gozda.

Na postaji številka dvanajst so bili vznemirjeni. Oddelek je pobil Nemce. Dospel je z dvema ranjenima borecema, toda brez volov. Preiskali so vso okolico na drugi strani proge, toda starec in voli kakor da so se vdrli v zemljo. Tudi prej se je dogajalo, da so se voli, če je prišlo do borbe, razbežali. A pozneje so jih zopet našli. Če ne vseh, pa vsaj večino. Nikoli pa se ni zgodilo, da bi zmanjkalo vseh volov.

Pripovedovali so in ugibali na postaji številka dvanajst to in ono in samo neki mladi borec, skoraj deček, je rekel: — Morda pa je starec prekoračil progo? — ali na to ni nihče resno pomislil.

Sredi razgovora, ugibanja, odlokov in naredb o tem, kaj bi bilo treba storiti, so se prikazale med gostimi bukovimi vejami velikanske sive sence, ki so se pomikale druga za drugo.

— Voli! je kliknil nekdo.

Pred voli pa je stopal, vlekoč za seboj velikansko sivo žival, majhen, poten in izmučen starček, dobrodušno se je smehljal in je v znak pozdrava mahal z glavo.

Pritekli so od vseh strani, mu klicali v pozdrav in se smejali, dokler ni nekdo zavpil:

— Poglej, privezal je drugega za drugega!

— Ševeda, kaj pa mislite, — je rekel očka Žvane in veselo pomigal, v

očesu pa mu je zasijal ponos, — kako bi drugače? Jaz vlečem sivca, sivec debeluha, debeluh tistega za seboj in tako dalje. Kdo bi jih drugače privlekel sem? Odšli bi na pašo in tudi jaz bi jim pomagal, ker sem se zlakval kakor volk.

Tovariša Marka, vnuka starega Žvana, komisarja brigade v Gorskem Kotaru, so obvestili, da je prišlo dvajset volov iz Istre. Nikoli, razen če je imel kak neodložljiv popravek, ni komisar Marko opustil prilike, da počaka svoje istrske vole, in tudi zdaj je pustil opravke, stopil na cesto in z nekoliko tovariši pričakoval vole.

Stali so na cesti, kadili in se razgovarjali, dokler ni nekdo zaklical:

— Prihajajo.

Marko je pogledal doli po cesti, ki je padala naglo navzdol, in prvo, kar je zagledal, je bil par velikih, belih rogov, ki se je zdelo, kakor da se sami

premikajo. Za rogovi se je prikazala glava, nato ogromno truplo in spet rogovi, glave, trupla, cela čreda velikih, krasnih živali, zavitih v prah, ki so ga dvigale njihove silne noge.

— Voli, voli ...

Poleg močnih živali pa so stopali siromašni, na pol bosi in na pol oblečeni ljudje in zadnji med njimi mali starček, ki se je težko opiral na odsekano vejo.

In ko je Marko zagledal starčka, ga je nekaj velikega, silnega stisnilo v grlu in z naporom je zaklical:

— Nono!

— Evo, — je rekel očka Žvane svojemu vnuku z utrujenim, toda veselim nasmehom na ustnih, — prignal sem ti sivca in debeluha.

In tedaj so videli boreci brigade pravič solzo v očeh svojega komisarja.

Prevedel A. Budal

Čarobna koprena

VLADIMIR BARTOL

Marsikaj se je izpremenilo v mojem rojstnem mestu Trstu, odkar sem ga bil kmalu po prvi svetovni vojni zapustil. Ko sem se po skoraj četrstoletni odsotnosti povrnil vanj, me je ta izpremenjenost navdajala z nelagodjem in občutjem odtujenosti. Razen ožjih sodelavcev in starih znancev, ki so morali kot jaz nekoč zapustiti svoj rojstni kraj in s katerimi sem se pozneje srečaval v domovini in ki so se kot jaz po osvoboditvi povrnil v Trst, skoraj nisem poznal človeka. Trije ali štirje sošolci iz davnih dni, s katerimi smo se spogledali bolj kakor s tuji, ko smo se po tolikih letih na novo seznanili; vse ostalo samo tuji, neznani obrazi, kot da sem zašel v neko povsem drugo mesto, ne pa v kraj, kjer sem se rodil ter preživel svoja otroška in prva mladeniška leta in kjer sem bil nekoč zares doma.

Kakega pol leta po svojem povratku v Trst sem se kot po navadi odpravil

zdoma proti uredništvu. Bilo je sončno oktobrsko jutro in pihal je rahel jesenski vetrič, ki je s svojimi neenakomernimi sunki trgal orumenelo listje z dreves in ga vrtinčil nad glavami mimoidočih. Sem pa tja je veter kot na neslišen ukaz zastal, za trenutek je nastalo popolno zatišje in lističi so se lagodno zibaje spuščali na tla, od koder jih je naslednji sunek vetra zopet na lahno privzdignil, da so rožljaje in s šuštenjem odplesali dalje po ulicah in pločnikih. Vetrič je ponagajal tudi ženam in dekletom, ki so si ali smeje ali s sramežljivim muzanjem tiščale krila k telesu. Meni je prevetril glavo in zbistril možgane, da so se ostanki nočnih sanj in jutranje dremotnosti razpuhteli kakor splasene pošasti.

Tok množice, ki je hitela po jutranjih opravkih, me je potegnil s seboj. Srečaval sem uradnike, ki so jim molele glave dnevnikov iz žepa. Gospodinjje so hitele s torbami na trg ali se že

vračale težko obložene. Nališpana strojepiska se je prijetno pozibavala proti svoji pisarni. Učenke in učenci so se podili po pločnikih, mahali s šolskimi torbami in jih metali drug za drugim. Gimnazijke so smeje korakale po štiri ali pet vstrie, držeč se pod roko, druge so posamič požirale ljubezenski strip ali kričeče poslikan tednik. Policist z belimi rokavi je urejal promet, pred postajališči tramvajev in trolejbusov se je trlo ljudi, avtomobil Rdečega križa je v blaznem diru švigal po ulici in oglušujoče brlzigal.

Po svoji navadi sem kupil pri prvem vogalnem kiosku svoj dnevnik, z naglim pogledom preletel naslove na prvi strani ter stopil nato v sosedni bar, da stojč pozajtrkujem. V lokalu se je trlo ob točilni mizi ljudi in vriniti sem se moral med dvojico, da sem si priboril prostor. Dobil sem kavo in kruh in zajtrkujoč v naglici prebral časopisne novice.

Ko sem pozajtrkoval, sem spravil dnevnik v žep in si prižgal cigareto. Vpliv sočnega in vetrovnega jutra je še zmerom deloval v meni. Misli so mi bile nenavadno jasne in trezne in vse stvari so se mi zdele nekam prosojne, kot da bi jim videl prav do dna. Nahajal sem se v tistem bistrem razpoloženju, v katerem je človeku v nekakšno tiho in posebno radost, zaznavati stvari takšne, kakršne so, ne glede na to, ali so ti sicer prijetne ali neprijetne.

Stal sem pošev s komolecem naslonjen ob točilno polico in obrnjen proti desnemu sosedu, starejšemu moškemu, ki je srebajoč svoj ekspres prebiral časopis. Nenadoma sem začutil, da se je sosed za mojim hrbtom premaknil in zapustil prostor. Že sem se hotel nekoliko razmahniti, ko se je v vrzel vrnil nekdo, ki je moral biti precej širok in težak, da sem se nehote še za kako ped odmaknil. Vrgel sem pogled preko ramena, obraz čokatega, debelega človeka se mi je zazdel za čuda znan, pomislil sem, še enkrat pogledal in ker sem bil sedaj svojega dognanja gotov, sem polglasno pozdravil.

Ujel sem na pol začuden in na pol jezen pogled, ki mi je povedal, da sem se obrnil na napačen naslov.

— Vraga, saj se ne morem motiti! sem rekel pri sebi. — To je star Ljubljčan, na videz ga poznam najmanj že dvajset let.

Imena se sicer trenutno nisem mogel spomniti, toda v Ljubljani sva se srečavala leta in leta in se vljudno pozdravljala. Kot študent sem poznal njegovo ženo, ki je bila takrat še dekle. Bila je prijateljica neke moje dobre znanke in večkrat sem bil z njima in z drugimi na skupnih izletih. Spomnil sem se, da smo šli na Šmarno goro, in prav tisto leto, preden se je dekle poročilo, na Dobeno, vas na hričeku nedaleč od Ljubljane, kjer smo jedli izvrsten med. Ne vem, ali sem bil njemu možu kdaj predstavljen, to pa vem, da sva se vselej pozdravljala, odkar se je bil z mojo znanco poročil. In dobro sem se spominjal, da sem ga srečal še po osvoboditvi v Ljubljani z ženo in dvema otrokoma in da smo se ljubeznivo pozdravljali.

Ponovno in ponovno sem se oziral vanj. Zdelo se mi je nemogoče, da bi se utegnil motiti. Vedel sem, da moj moje znanke ni begunce, marveč da bi utegnil priti v Trst po kakem poslu.

Toda mož, kakor da me prvič vidi in kakor da mu postaja moje prepoznostno ogledovanje že vsiljivo in nadležno, je nejevoljno stresel z glavo in mi pokazal hrbet. Zatorej sem okleval, da bi ga ogovoril.

Poklical je natakarka in spregovoril z njim, ko je plačeval, nekaj besed.

Od začudenja sem izpustil cigareto iz rok. Mož je govoril z neposnemljivim naglasom pristnega tržaškega poslovnega človeka. Gledal sem za njim kot za prikaznijo, dokler ni izginil iz bara.

Zapustil sem bar in ker se mi še ni mudilo v urad, sem začel lagodno meriti tržaške ulice in gledati po izložbah in po mimoidočih. Na srečanje v baru sem že v nekaj trenutkih pozabil, jesensko sonce je začelo prijetno

greti in spreletelo me je nekakšno domačnostno občutje.

Sredi takega tavanja sem se nenadoma ujel s pogledom moža, ki mi je prihajal naproti. Obleden je bil v zelenkast trenčkot — bliskoma sem se domislil in si rekel: — Ob takem sončnem jutru! — in že mi je prišlo do zavesti, da ga poznam in da ga skoraj nikoli nisem videl brez plašča. Mož je bil visok, širokopleč in sivolas, z močno obokanim čelom in z velikimi vdrtimi očmi, ki so se zdele sredi temnih kolobarjev vodeno prozorne. Imel je veliko konjsko glavo, koščena in iz-

votljena lica — kljub vsemu lep, da, krasen starec! Poznal sem ga kot uradnika na ljubljanskem magistratu, govoril nisem bil kdove kaj z njim, toda dobro sem poznal še iz študentskih let njegovo hčerko, s katero sva skupaj zahajala na plesne vaje in od katere sem prejel na plesnem venčku tudi kotiljon.

Prihajal mi je naglo naproti in razpeti trenčkot je frfotaje opletal okrog njegove visoke, koščene postave. Ko sva si prišla vstric, sem ga spoštljivo pozdravil.

Kraška samota

Za trenutek mu je zastal korak, pogledal me je na pol začudeno in na pol splašeno, kakor človek, ki si ga zdramil iz daljnih misli, ter stresel z glavom, kot da se še nikoli nisva videla. V tistem trenutku sem zagledal v svojem spominu notranjo stran predvojnega ljubljanskega časopisa in na njej črno obrobljeno sliko magistratnega uradnika, ki je bil v Ljubljani znana osebnost in ki je tik pred vojno umrl.

Kakor pribit sem obstal na mestu in gledal za tujcem, ki se mi je zdel še pred nekaj trenutki star znanec.

— Škrat ti je potegnil čarobno kopreno čez oči, sem si rekel smeje. Drugi glas pa je z bobnečim krohotom odgovoril v meni: — Vraga! Kakšen škrat neki! Temu je kriv tvoj slabi spomin za fiziognomije.

In zares, kot v potrdilo tej ugotovitvi tudi nisem na prvi pogled spoznal debelušne gospe, ki mi je z nasprotni strani mahala naproti, kot da bi želela, naj počakam, da mi ima nekaj povedati. Tega sem se zavedal, da sva morala biti stara znanca, toda nisem se mogel domisliti, kam bi jo vtaknil. In kakor sem že tolikokrat storil, sem sklenil storiti tudi sedaj, da namreč počakam, da se mi sama v pogovoru z nehotenim namigom izda.

Toda ko je prišla čez ulico in sem ji kot stari znanki veselo pomolil roko naproti, me je ošinila s srditim pogledom in pohitela mimo mene k drugi gospe, ki je stala nekaj korakov za mano. In v tistem trenutku sem se tudi domislil, da bi morala biti neznana gospa, ki je govorila, kot sem ujel na uho, najpristnejše tržaško narečje, kuhana in pečena Ljubljančanka in sicer trgovka, pri kateri sem dolga leta kupoval perilo in ovratnice in ki sem jo šele pred nedavnim srečal v Ljubljani.

— Vidiš, da ti je zares škrat položil čarobno kopreno na oči, sem si spet rekel. In zopet mi je drugi glas z bučnim krohotom odvrnil: — Kakšen škrat neki! Veter ti je prepihal možgane in ti zganil tvoj dremajoči talent za pogajanje skupnih oznak in za posploševanje.

Šel sem dalje po ulicah in — resnično! — vsi ljudje, so se mi zdeli nekam taki, kot da bi jih že davno od nekod poznal. In čudno, skoraj pri vseh se mi je zdelo, da jih poznam še iz predvojne Ljubljane.

Vraga, ali ni oni možiček prav tak kot moj stari prijatelj Saško! Kolikokrat sva posedala skupaj po ljubljanskih kavarnah, premlevala naše slikarje in literate in se hahljala nad razveseljivimi družabnimi škandalčki stare predvojne Ljubljane.

— Škrat te ima zopet za norca! si pravim. Toda neka notranja sila mi da pospešek, da stečem za možičkom. Resnično, prav tako se ziblje kot moj Saško, stopa prav kot kakšen star mornar na kopnem, zdaj ga meče na levo zdaj na desno. Na glavi nosi poklapan siv klobuk z mastnimi madeži, ne more biti dvoma, on je! Toda ko se ozre in me pogleda skozi naočnike — prave Saškove naočnike —, je izraz njegovih svetlih oči tako srdit, da me takoj mine volja, da bi ga ogovoril.

— Ta še Ljubljane nikoli videl ni, si pravim. — Torej boš zdaj priznal, da si zares začaran, da ti je škrat potegnil čarobno kopreno čez oči!

In zopet se mi zakrohoče debel glas, kot bi prihajal iz dna trebuha: — Kaj ne veš, da ustvarjajo podobne razmere, podobne družbene okoliščine tudi podobne človeške tipe? Trgovci, obrtniki, uradniki, delavci, šivilje in kaj vem kdo še vsi imajo v vseh mestih podobne fiziognomije!

In tako stopam dalje po ulicah in zmerom več poznanih obrazov srečujem. In za vraga, za vsakega bi skoraj prisegel, da ga poznam še iz predvojne Ljubljane. Toda zdaj sem se že sprijaznil s tem, da mi je škrat potegnil kopreno čez oči. Postal sem previdnejši in čeprav se mi je človek zdel znan, da bi ga skoraj objel, se premagam in ga več ne pozdravim.

Toda zdaj se ne morem motiti: To je ona! To je zares ona, moja davna ljubezen, ki je že toliko let nisem več videl. Klobuček nosi malce po strani, prav tako, kakor ga je najrajši nosila

že takrat, ko sva hodila skupaj, in čeprav je danes drugačna moda. To je njena postava! Vitka, skokonoga in malec pozibavač se v bokih. Poznam jo kakor svoje sree. Med tisoči bi jo že po hoji spoznal.

Stopa pred mano, hitro, njene pete udarjajo po določenem ritmu, vendar je v njeni hoji neka ljubka malomarnost, od katere sem bil nekoč tako očaran. Sree mi glasno utriplje kot v nekdanjih časih. Pohitim za njo, dohitim jo in ji pogledam pod klobuček. Zadene me jezen in srdit pogled in njene ustnice sprožijo eno samo besedo, v kateri sta bili izraženi i grožnja i vprašanje:

»Signore?!«

— Začaran si, danes si resnično začaran. Zato je najbolje, da pohitiš v urad, da te noben vrag ne bo več preslepil.

In ko zagledam na nasprotni strani ulice človeka, ki se mi reži naproti, kot bi mi hotel dopovedati, da se že od nekdanj pozna, in za katerega bi tudi sam prisegel, da ga zares poznam, ne da bi kajpada spet vedel, od kod in kako mu je ime, se krepko premagam in pogledam v stran.

— Naj bo za danes dovolj čarovnije, si pravim. Ta človek, ako ni ravno Tržačan, pa je za gotovo vsaj Sicilijanec ali Kalabrež.

Mahnem jo naprej po ulici in nočem se ozreti, tudi ko zaslišim za sabo hitre korake in nekakšno klicanje.

Dokler me krepka roka ne pograbi za ramo in me znan glas ne ogovori: »Preklete smo postali ošabni, prijatelji!«

In ko se ozrem in se zastrmim v neznansko znani in spet neznansko neznani obraz, mi pravi prišlec:

»Kaj me zares ne poznaš več? Ivan sem in skupaj sva hodila v ljudsko šolo pri Sv. Ivanu.«

Takrat mi je zares padla koprena z očmi, spoznal sem svojega prvega otroškega prijatelja, s katerim sva zahajala v isti razred in skupaj lovila metulje po Razklanem hribu in s katerim se nisva videla najmanj trideset let.

In bobneči glas je radostno zaklical v meni:

— Ali si zdaj končno spoznal svoj stari Trst? Spoznal davno znane obraze iz otroških let? Rasli so, kakor si rasel ti, in postarali so se, prav kakor si se postaral ti.

In naenkrat sem se začutil v Trstu doma in kot da nisem bil tistega četrto stoletja nikjer drugod. Vse se mi je zdelo znano in vse mi je bilo, kot da sem nekoč doživel. In čudna ganjenost me je takrat prevzela.

BAJTARJI

TONE BATAGELJ

Pod lipo birič stoji
in bajtarjem govori:
»Gosposka tako ukazuje:
Kdor davkov odrajtal še ni,
naj tega zdaj ne zamudi.
Vsakdo naj postavlo spoštuje.
To danes je zadnji oklic...«

A bajtarji žalostnih lic
okoli stoje in molče.

In dalje oznanja smeje:
»Prestopnikom kazni slede:
Ušljiva, zasmrjena keha
(dokler nepokornost ne neha)
in rubežen krav in volov,
na boben poženemo krov,

nad glavo in ono ped njiv.
Ne plačlaš, znaj, sam si boš kriv...«

Beseda je bajtarjev grenka:
»Zarubi še babe, otroke,
zarubi nam žuljave roke,
saj v bajti ni kruha ne cvenka.

Od zgodnjega jutra do mrkle noči
ko črna živina na njivi pregaraš
pa prideš domov, a žandarm na pragu.

Hudičaš in škripaš, da vse se kadi,
brkate žandarme s pogledom pobaraš
in zraven jih pošlješ potihoma k vragu.

Razgrne papir: He, za davke, za davke...

O kar ne požrejo nam miši in kavke
in kar ne uniči nebeški nam bič,
odnese za davke pogoltni birič.
Kaj gledaš, birič? Kaj vame zijaš?
Se žulje na boben poženi,
v cekine jih svetle spremeni!
To delo je tvoje, to vižo poznaš.

MATERINE ROKE

TONÉ BATAGELJ

Polnoč je že mimo... Le moja stopinja
v tišino globoko samotno zvoni
po cesti, ki v polje srebrno izginja
in mesec nad njim se veselo vrti.

Pijan sem od sreče, ljubezni in maja,
na ustnah goré mi poljubi deklet...
Le senca se moja ob meni spreha,
življenje gre z mano in moj je ves svet.

In hiše so tiho, ko ptičke na letu,
ob cesti posedle in mesečev svit
čez strehe in zide in okna v trepetu
čarobnem ko sanje je čeznje razlit.

Le eno še okno na vaši gori,
le eno še jutru kljubuje,
le eno ubogo srce še ne spi,
le eno še sanja in snuje.

Poslušam, poslušam: Vreteno brni,
se nitka neskončna med prsti vrti,
oj nitka, oj nitka pretanka.
In svetla šivanka
ko iskra živi,
hiti brez prestanka
in v luči drhti
in šviga v prečudežne loke.
O roke slabotne, o majcene roke,
samotne in tihe in blede in sloke,
kot beli plameni
nad svilo goré.
O goni jih, ženi,
ubogo srčé.

Na svili prebeli je kaplja krvi,
od kaplje krvi se življenje suši,
od kaplje krvi mi je težko takó,
od kaplje krvi mi srčé je bolnó.

O mati, rdečo zaveso odgrni,
o mati, odgrni... Ze jutro zori...
O mati, še lučko smrdljivo utrni...
Od luči dimljive bole me oči.

In pojdi z menoj na cvetoče poljane
in pojdi z menoj med vesele ljudi.
Odpri jim roke in razgali jim rane.
Iz tvoje krvi se življenje rodi...

In bajto prodaj in primakni še leho
in daj nam kvartir
in močnik in keho,
potem bo vsaj mir.
Birič se jim smeje in brke viha
in mimo gredo žandarji...
Seveda, seveda: Gliha vkup štriha.
Besede še niso viharji.

TLAČANSKA PESEM

TONÉ BATAGELJ

Zrak je razbeljen, nad poljem visi
težko, moreče... in sonce žari,
sonce pripeka na zemljo razpokano,
kapljice rose izžema iz tal.
Njive ožgane in polje izlokano
kréijo v suhem se vetru puščav.

Zita so zrela in v vetru šume,
kličejo žanjcev marljive roke,
da jih požanjemo, v snope povežemo,
urno omlatimo, nosimo v mlin,
s kruhom dehtečim gospodi postrežemo,
z grenko skomino tebi, trpin.

Motno ko steklo nad nami nebo.
V hrbte se vpijajo žarki in žgo
kakor puščice. In srpi so skrhaní,
težko nam žanjejo. Prah nas ščemi,
usta so suha, a vrči so zvrhani
v soncu razgrete kaluže... Hej, pij.

Vrelo ozračje ko para miglja,
curkoma lije pot s čela na tla,
trudni, molčeči nad zemljo se sklanjamo,
v sencih zamolklo udar na udar.
Željno o kruhu sestradani sanjamo,
ki nam ga skopo deli gospodar.

Težki so, težki oblaki prahu,
koža srbi nas pod curki potu.
Večno enako, nikoli drugače ni,
skopo je plačana muka, naš trud,
zlobno trpinčeni, mučeni, tlačeni,
v srcih upornost, sovražstvo in stud.
Crn na hribu v oblake strmi,
žuga nam, straši nas, plaši, grozi,
z žulji krvavimi zidani,
s kmečkimí sragami beljeni grad.
Z njega nikoli nam prida ni,
z njega nesreča in glad.

Valpti, biriči in druga svojat
sedla tlačanu ko vrag je na vrat,
jaše ga, jaše ga, jaše ga.
Škrtamo nemo in sikamo v pest
kletve uporne, ko bičajo našega
brata v zabavo in mračno objest.

Bijte nas, valpti, udarjaj, birič,
zlomi na hrbtih upognjenih bič!
Jutri zravnamo jih, jutri se dvignemo,
vam ne pomore ne križ ne brevir,
zemljo razvnamo, s plamenom švignemo
v novo življenje, v pravico in mir.

Iz cikla »Padel je prvi snop...«

Tiste dni je žarel Beograd v nezno-
sni soparici. Z Zoro sva se vlekli kakor
dve dolgi senci po ulicah. Od časa do
časa sva se zastrmeli v visoka ogrodja
hiš, ki so se pošastno vzpenjale v ne-
bo, podobne okostnjakom, raz katerih
je odpadlo vse do zadnjega vlakna. O-
žgane grede so štrlele tja do golih na
pol razkritih streh. Le po teh gredah
si razložil, koliko nadstropij je imela
posamezna hiša. Vse drugo, razen po
ne vem kakšnem naključju skoraj ne-
dotaknjenih pročelij, je bilo izruvano,
uničeno, vpepeljeno in ni puščalo naj-
manjšega sledu nekdanjega življenja.

»Strašno je moralo biti to bombar-
diranje. Kar cele ulice je zadelo,« je
rekla Zora ob moji strani. »Ljudi je
navsezgodaj, ob petih zjutraj, vrglo iz
sna. V dremavici so stekli do oken, da
bi videli, kaj se dogaja. Nebo zatem-
njeno od bombnikov, kot bi ga pregr-
nil oblak. Vsipalo se je in grmelo, bu-
čalo in stresalo. Slišala si tisto starko
iz Ulice Majke Jevrosime, ko je rekla,
da je hotel Hitler ukrotiti uporni Beo-
grad.«

»Najbolj mi je ugajala v trenutku,
ko je zatrjevala, da ne bo nihče potepa-
tal njihove svobode. Mota se po kuhi-
nji, pripravlja kosilo, pri tem pa pre-
mleva to, kako se jim je izmotati iz
sedanjega suženjstva. Po duši in nači-
nu govorjenja prava, svobodoljubna
Srbkinja. Ali veš, katera mi je prišla
na um tedaj, ko nama je govorila? Vu-
kosava Bajićeva, ki jo je Podlimbarski
upodobil v romanu Gospodin Franjo.
Gotovo si ga brala. Kot Bajićeva je
tudi ta polna neprikritega sovraštva do
okupatorjev. Govori ji iz oči, iz vsake
gube na obrazu, iz tega, kako polaga
besede.«

Tako sem nadaljevala najin razgo-
vor in nenadno obtičala, kot da bi se
mi pretrgala nit. To ni bilo na tistem
popotovanju med Zoro in menoj nič
posebnega. Pogosto se je primerilo, da
sva obe umolkni in se poglobili v svo-
je lastne misli.

Starka iz Majke Jevrosime ulice je
bila gospodinja njene sestre Nade, le-
pega plavolasega in samozvestnega de-
kleta, pri katerem sva našli zavetje,
ko sva iz notranjosti Srbije prišli v
Beograd. »Ostanita, samo ostanita pri
Nadi in meni toliko časa, dokler ne
odpotujeta na sever,« nama je prigo-
varjala. Midve pa sva vedeli, da mo-
rava ta rok kar najbolj skrečiti, ker
Nada ne zasluži dovolj za vse tri in ker
nimava s čim povrniti starkino gosto-
ljubje. Toda to ni bilo vse in ni odlo-
čalo. Neka neugnana sila naju je gna-
la domov, bila je močnejša in trdnjša
od vsega, kar naju je lahko priklepalo
na tisto golo življenje tam doli.

»Jaz ne ostanem v Srbiji,« sem zau-
pala Zori in njenemu možu Mirku že
na vlaku, ki nas je vozil v izgnanstvo.
Glodala me je ta misel v prsih veno-
mer, brez prestanka. Čutila sem jo, ka-
ko mi je zvečer legla na srce in kako
sem se z njo zbudila iz rahlega, pretr-
ganega sna. Nastajala je že v zaporu v
Celju in potem v enem samem dnevu
na prehodu preko Maribora dozorela v
trden sklep. Samo še izvesti jo je bilo
treba tako, da bi tega ne opazili ge-
stapovci, ki so nas spremljali in ne bi
zaradi mene strahovali ostalih tovari-
šev. Grozotni prizori iz celjskih zapo-
rov so se mi vrinjali v spomin. Še smo
živeli pod njihovim dojmom in nikoli
bi si ne odpustila, da bi se le eden po-
novil v kakršni koli obliki.

Zora in Mirko sta mi bila najbližja,
četudi sem se prav z njima našla šele
v poslednjem času. Težko je določiti,
kdaj se ljudje najdejo in spoznajo med
seboj, ker se pravzaprav poznajo že
davno. Marsikaj jih družijo in veže med
seboj, nas tri je vezala mladost doma
v Primorju, osebna in narodova uso-
da. V roke smo si segli, kot si sežejo
prijatelji, ki vse življenje hodijo sku-
paj in so se zdaj le sešli po kratkem
slovesu.

Zorinega obraza so se dotaknili prvi
znaki poslavlajoče se mladosti. Izpod

temnih obrvi in gostih črnih las, ki so ji silili na čelo, so ji odsevale velike oči. Vso svojo lepoto so še imele in vanje se je ujel nasmeh, ki je ugasnil samo tedaj, ko se je v ogorčenju nad čem globoko zresnila. Nekaj nedopovedljivo svežega in toplega je bilo v tem njenem nasmehu.

»Nič ni podobna po zunanosti bratu Srečku. Ali mu je morda po značaju?« sem ugibala sama pri sebi. Potem se mi je porodilo vprašanje:

»Kje je Srečko?«

»Srečko je v Italiji. Vesti nimamo od njega in kdo bi jih zdaj tudi pričakoval.« je odgovorila odsekano, nekam suho in odsotno. Stala je poleg Mirka in uprla svoj pogled v vrsto jetniških oken. Bilo je v nedeljo popoldne pred odhodom iz Celja in gestapovci so dovolili jetnikom snidenje na dvorišču.

»V Italiji?« sem ponovila. »Slišala sem, toda prav verjeti nisem mogla. Kako je prišel tja?«

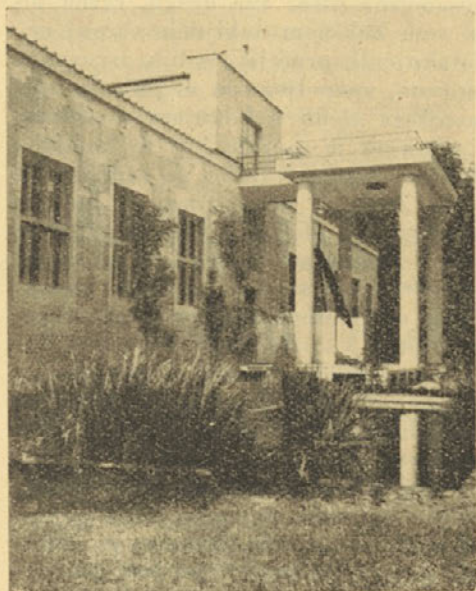
»Iz Mitrovice. Moral je. Izgnan je bil,« je rekla prav tako odsekano, toda v njenem glasu ni bilo več prejšnje suhote. »Ne bom pozabila poti na ljubljansko policijo k Hacinu,« je začela živo pripovedovati. »Razšopiril se je na svojem ravnateljskem stolu in me hotel videti ponižano in osramočeno. Zvedeli smo, da čaka Srečko na odhod v Italijo in da je telesno močno oslavljen. Na najhujše smo bili pripravljeni in zato sem tudi šla v Ljubljano in trkala na vsa mogoča vrata, da bi si izposlovala milost razgovora s Hacinom. »Samo tri tedne ga pustite k meni, da se okrepi,« sem ga prosila. »Kaj zaradi vašega brata se upate pred moje oči? Ali ne veste, kaj je vaš brat? Komunist, škodljivec družbe in rušilec države. Poberite se!« je zarohnel. Ihtela sem vso pot do doma, vse ure na vlaku in v avtobusu in ni me bilo sram solz. Takrat jih tudi nisem mogla zatajiti.«

Zazdelo se mi je, da so se ji oči ovlažile, toda le zresnile so se in vso tisto zadržano sestrsko ljubezen zakrile.

»Tako je bilo,« je stisnil iz sebe Mirko. »Niti te najmanjše usluge mu niso mogla storiti.«

Po tistem razgovoru sta mi postala še bližja in ko me je misel na beg najbolj tesnila, se nisem mogla premagati, da bi je jima ne razodela.

Sprejela sta jo povsem naravno. Evropa je ječala v temeljih. Pričel se je divji boj in ples, kot mi je v Celju v tisti pomladi 1941. leta pravil prijatelj Dušan. Videl je, kot sem videla

Moderna galerija v Ljubljani, kjer so razstavili tržaški slikarji

jaz, ki sem se tedaj dotipala le do tega, da se bo svet preobrazil in da bo tudi za naše ubogo ljudstvo na Primorskem konec trpljenja. Nobene jasne predstave nisem imela, kako se bo to zgodilo. Samo poleg sem hotela biti in neposredno doživljati.

»Tudi jaz bi šla, kaj praviš, Mirko?« je rekla Zora.

»Pa pojdi, če se ti zdi, jaz ne grem, morda pridem za vama.«

Povedal je to tako mirno, kot da bi bilo samo po sebi umevno, da Zora lahko gre in da on ostane. Pogledala sem ju osuplo in obstala pred Zorino nenadno odločitvijo. Nisem je mogla

povsem razumeti in še danes po tolikih letih si je ne znam prav razlagati. Sama bi bila takrat ravnala drugače. V moji notranjosti je vstajal krik: »Nikar ne hodi, čemu ga puščaš samega, ko je tako dober. Zaradi njegove dobrote si ne jemlji pravice, ki ti jo širokogrudno daje.« Na vse to pa nisem rekla ničesar ne tedaj ne kdaj pozneje. Bila sem vesela, da sva bili v dveh. Razgovor o tej stvari, ki je naju miselno gnala daleč narazen in istočasno družila, pa sem nalašč odganjala in ga nisem hotela načenjati.

Sebe nisem mogla primerjati z njo. Sama sem bila in v meni je bilo vse nasilno zamorjeno, kakor da bi bil nekdo poveznil pokrov težke rake preko vse moje mladosti. Od nje mi ni ostalo ničesar razen sina. Slišala sem, kako bom potrkala na vrata pri ljudeh, ki so se ga usmilili, sirote, in kako mi bo prišel odpirat vrata in ves vzradoščen vzkliknil: »Ti si, mama! Tako sem te čakal.« Komaj me bo utegnil objeti in že bo tekel v kuhinjo, da pove novico: »Moja mamica je prišla.«

V moji zavesti je bila živo izklesana tudi njegova podoba. Hodila je z menoj in z njo je hodila podoba doma, ki se je raztezal čez vso Primorsko. Ko sva se z Zoro zatopili v svoje misli, sem z njima začenjala dolge razgovore. Po njih sem se čutila okrepljena, kot da bi mi dopovedala, naj ne omaga.

Prišli sva na sredino rebri v Krumski ulici in zavili mimo ogla v prečno ulico, ki so jo nama označili. Gostilna je morala biti tam.

»Misliš, da bo kaj in da ne bo tudi ta pot zastoj?« sem vzdihnila.

»Zakaj bi ne bilo? Toliko poštenja je v ljudeh, da naju ne bi pošiljali le zaradi tega, da naju odženejo. Nekaj bova že našli za mesec dni, dokler morava čakati v Beogradu.«

»Hitro,« sem ugovarjala, toda na Rdečem križu ne vedo, da najin denar kopni še hitreje.«

»Je že res,« je pritrdila Zora, »zato

pa si morava najti zaposlitev, pa naj bo kakršna koli.«

Naglo sva vstopili. Gostilna je imela en sam prostor in bila je podobna pivnici. Preko točilne mize je slonela čedna in mlada žena ter se pogovarjala z gosti. Vsega jih je bilo štiri ali pet, toda najino zanimanje je pritegnil le sloki Nemec v uniformi Hitlerjevega vojaka. Nikoli prej ne pozneje nisem tako kruto obžalovala svojega neznanja nemščine in tega, da mi ni bilo moči razgovoriti se z njim. Sedel je na videz brez brige za čas in okolico. Le njegove oči so se upirale v goste s svojo tiho prošnjo in hotele v njih zbuditi razumevanje.

»Povedali so nama, da ste Slovenka in da je tu pri vas mogoče izvedeti za kakšno službo,« sva nagovorili tisto žensko za točilno mizo. »Tu je listek.«

Malomarno je segla po njem in naglo prebegnila pisanje. »Nič ne bo,« je rekla in se pripravila na to, da nama pove, da je na desetine takih, ki se oglašajo in iščejo služb in kruha. Najraje bi bila pred njenim govorjenjem zbežala, da bi ne slišala tiste do vseh podrobnosti znane zgodbe. Sama ne vem zakaj, toda bilo mi je tako, kot da z njo razgalja našo skupno sramoto, kot da smo mi krivi, da se je jugoslovanska vojska pomikala na severno mejo in da so preko te meje navalile Hitlerjeve motorizirane enote. Obstala sem kot prikovana.

»Tako prihajajo,« je govorila dalje, »z najrazličnejšimi prošnjami prihajajo. Pa pogledjte tega Nemca. Civilno obleko bi rad. Pravi, da ima doma ženo in tri otroke, ki jih že tri leta ni videl. Že več mesecev nič ne ve zanje. Medtem pa je bilo tam, kjer živijo, veliko zračnih napadov. Dopusta ne dobi in strpeti več ne more. Hotel bi iti domov.«

Tisti Nemec je dojel, da zdaj pripoveduje o njem. Dvignil je k nama svoje proseče oči, kot da polaga vse upanje v najino pomoč. V slabi, osnovnošolski nemščini sva mu skušali dopovedati, da sva izgnanki, da so naju njihovi ljudje na Hitlerjev ukaz oropali

vsega, toda njegove oči se niso premaknile.

»So li iskrene ali se potvarjajo?« sem grebla po sebi, a morala sem verjeti v njihovo iskrenost. V Arandjelovcu sva že slišali pritajeno šušljanje o samomorih nemških vojakov, ki so bili pred nami tam in si na soncu utrjevali telo za afriško vročino. Na šivih Hitlerjevega vojnega stroja so zazevale prve razpoke.

»Na taki poti je kot medve,« nama je z Zoro lebdela ista misel in vse bi bili dali za dva kosa moške obleke, da bi mu jo bili poklonili.

Nastal je dolg, mučen premolk. Troje človeških usod je bilo v tistih trenutkih v rokah one žene tam za točilno mizo. Naj bo do njih brezčutna? Kdo ji daje jamstvo, da jutri ne bo morda nje same življenje tako potipalo? S toplim, zavzetim glasom, da se tega ni prej domislila, je spregovorila: »V Grumski ulici še nista bili pri našem župniku? Tu, takoj za vogalom je. Pravi jo, da on ve za službe.«

»Za kakšne službe ve on?« jo je Zora takoj prestregla.

»Ne vem ravno za kakšne, toda večkrat sem slišala govoriti o tem. Le pojdite do njega. Nekaj bosta že odpravili. Vsaj dober nasvet vama da, on

pozna veliko ljudi.« Govorila je vneto in preko lic se ji je razlilo zadovoljstvo nad tem, da je le našla način, kako bi nama pomogla.

»Pojdiva torej k župniku, kot nama svetujete, pa hvala vam,« sem rekla. Segli sva v roke vsem, tudi tistemu Nemcu, ki je sedel tam sam vase zlek-njen in gledal zdaj topo predse.

Moja odločitev je bila izrečena kar tako, samo da bi bili čim prej zunaj na cesti. Z župniki sem imela kot učiteljica na vasi slabe izkušnje. Razen dveh katehetov, ki sta se spustila tudi v pomenek, če je naneslo, niso mogli prikrivati svojega prezirā. Preveč posvetna in svobodomiselnā sem jim bila. Živela sem preveč samolastno življenje in imela sem otroka. »Otroka bi ji morali vzeti, take pravi je, da bi se dal vzgojiti, toda ona ga bo s svojo vzgojo vsega pokvarila, pa naj je še tako dobra za šolo,« se je izrazil župnik v kraju, kjer sem učiteljela nad devet let. Nikoli mu nisem tega odpustila in zid med menoj in župniščem je vstal nepremostljivo visoko.

Zdaj pa naj bi šli tja k neznanemu župniku s svojo revščino in stisko. »Se ti ne zdi, da tam nimava kaj iskati. Sama oholost ga bo in zviška bo gledal na naju. Morda nama bo pokazal vso

Ob otvoritvi Razstave tržaških slovenskih slikarjev v Ljubljani. (Od leve na desno: dr. Dežleva, France Bevk, minister Jože Potrč, minister Zoran Polič.)

hinavščino in prezir. Bolje, da se človek izogne takemu doživetju, ker mu je potem še težje. Tako mu je, kot da bi nalašč nasuli malodušja vanj,« sem razkrivala Zori svoje pomisleke.

»Iz tebe govori malodušje,« se je razhudila name. »Srečo poizkusiva. Čemu neki bi je ne? Ni nam rekla kar tako zaradi lepšega, zaradi službe. Nekaj že mora biti na tem.«

Prečili sva Krunsko ulico in bili na drugi strani pred nizko vilo. Zora je sedla na ograjo, kot da se je tudi nje lotilo oklevanje. Toda bilo je le hipno. Vstala je, njeni koraki so zaškrtali po drobnem pesku in se vzpeli po stopnišču. Glasno je potrkala na vrata z župnikovo vizitko.

Stala sem za njo, polna nemirnega, zloslutnega pričakovanja, ali nič takega se ni zgodilo. Župnik nama je prišel odpirat in naju pogledal z jasnimi, odkritimi obrazom, brez sence hinavščine in farizejstva. Vabil je naju, naj vstopiva in poveva, čemu sva prišli.

Po rodu je bil Hrvat in v tistih letih, ki jih ni mogoče nikoli prav določiti. Ne da bi kaj pripomnil, je poslušal do kraja najino povest. Ni bila dolga. Bila je pač povest vseh slovenskih izgnancev in nič novega mu nisva povedali z njo.

»Službe, za katere vem jaz, vidve ne bi sprejeli,« se je posmehnil, ko sva končali, in dostavil: »Vidve ne bi šli za služkinjo.«

»Kdo to pravi, da ne bi šli?« se je razburila Zora. »Povejte nama samo, kam naj greva. Dajte nama naslove ljudi, ki potrebujejo služkinjo.«

»Kje je neki še svet, kjer iščejo služkinjo,« je pričelo valovati skozi moje možgane. »Ali je ta svet še mogoč?« Dvignila sem se, da bi sledila župniku, ki je vstal in odprl podolgovato črno blagajniško knjigo. Sama neznanca imena so bila v njej, sami tuji ljudje, od katerih so naju ločili zapori, izgnanstvo in družbeni položaj. Čutila sem, kako daleč so po duši in srcu od starke iz Ulice Majke Jevrosime.

Deset sva si jih izpisali. »Dovolj vama bo,« je rekel. »Beograd je velik in trudni hosta, če bosta vse obhodili.«

Začeli sva se poslavljalati. Mahoma se nama je neznansko mudilo in vsaka minuta se nama je zdela dragocena. Pospremil naju je do vrat. Posmehnil se je kot prej, ko je rekel, da ne bi sprejeli službe, za katere on ve, in je dostavil: »Pa se vrnita sem, če ne bosta ničesar našli. Teh ljudi ne poznam dovolj, da vama bi mogel zagotoviti.«

Znašli sva se na ulici in se napotili iskati ljudi, ki bi nama ponudili kosček svojega doma za mesec dni ali morda še za manj. Ne vem več, kam sva zavili, ne kje sva hodili; od vseh, ki so nama odprli vrata in jih hitro zaprli z izgovorom, da ne potrebujejo služkinje, da je pomota v naslovu, mi je ostala v spominu le slika mladega moža in mlade žene. Ravnala sta drugače od drugih in ona naju je peljala v usnjen salon. Krilo dolge, svilene domače obleke je šumelo okoli nje in lasje so se ji v kodrih spuščali na obla, lepo oblikovana ramena. Kot prikazen iz tistega daljnega, za nas neresničnega sveta mi je bila. V tem salonu je stala kot na ladji, ki se ziblje po razburkanem morju. Živo nasprotje z reko ljudi, ki sem jo videla stekati se skozi ječe gestapa, in z ono, ki se je zlila po beograjskih ulicah in vpila pred prihodom Nemcev: »Bolje grob nego rob.«

»Služkinjo potrebujemo zaradi žene,« je on pleteničil z besedami, toda nobene od vaju dveh ne moreva sprejeti. Vzeli bi vaju, vama dali hrano za mesec dni, toda kdo ve, kako dolgo bo trajala vojna.«

Zunaj se je sončna pripeka odbijala od tlakovanih ulic in zrak je postal svinčeno težak. Silil je v sobo skozi spuščene žaluzije, obdajal naju je na stopnicah in v veži, hromil telo, ki bi se bilo najraje zleknilo na cestnem tlaku.

»Taka sem, da bi legla in nič več vstala, ko bi me ne čakal otrok, ki mu bo hudo, če se ne vrnem več,« sem potožila Zori.

»Nič ni strašnejšega od telesne in duševne utrujenosti hkrati.« mi je pri-trdila, »toda rekel nama je vendar, naj se vrneva, če ne bova ničesar našli. Od tu ni daleč do Grumske. Lahko prese-kava nekaj ulic in sva skoraj tik pred hišo.«

Novo upanje, da ni daleč, da sva skoraj tik pred hišo, je pričelo spešiti najine korake in odplavljalo utruje-nost. Ni bilo opredeljeno in tudi nič pravega ni obetalo, toda upanje je bi-lo in samo to sva takrat potrebovali.

»Prišli sta, prav da sta prišli,« naju je pozdravil župnik. »Pričakoval sem vaju, ker sem slutil, da bodo vajina pota zaman. Nič mi ni treba povedati o njih, sedita in se oddahnita.«

Njegov obraz je bil dobrodušen in nekam skrivnostno zagoneten. Stali sva pred njim kakor pred skrivalnico in jo reševali kakor otroci.

»Duhovnik sem, a ne mislita, da va-ju bom kot duhovnik učil lagati. Le-gitimacijo skrijta, da je nihče ne vidi. Kako, to je vajina stvar.«

Izlekli sva vsaka svojo modro učiteljsko izkaznico.

»Ni treba, ni treba,« je zamašnil z roko. »Zapomnita si, Hrvatci sta, učili sta v Srbiji in prišli ob bombardira-nju ob vse. Izgubili sta svoje doku-mente. Dal vama bom priporočilno pismo za hrvatski klub, naj vama iz-dajo potni list do Zagreba in brez-plačno vozovnico.«

Strmeli sva vanj še vedno polni za-čudenja in njegova soba je postala v trenutku domača, polna čudovite sonč-ne svetlobe. V njej so izpuhtele pred-stave na tistih deset imen, ki nama jih je bil dal. Gubila se je razdalja med Beogradom, Ljubljano, Gorico in Tr-stom. Izginile so meje, ki so jih prav-kar vsekali in tako blizu sta bila na-jina sinova.

»Kako se pišete?« se je obrnil k meni.

Povedala sem mu svoje ime.

»Ne, vašega imena nočem. Priimek in ime povejte, kako se hočete pisati in kje ste učili.

Zdaj šele sem ga razumela in se ma-homa domislila pristnega hrvaškega imena iz Kastavščine v Istri.

»Hrvatski znate govoriti?« me je vprašal pomembno.

»Znava,« sem odločno zagotovila, da bi s tem opomnila Zoro, naj molči. Ona bi se izdala pri prvi besedi za Slovenko, mene pa je v tistem hipu prešinila srečna misel: »Nadi bi nihče ne rekel, da ni Hrvatica. Ona bo dvig-nila Zorin potni list.«

»In vi? Kako se boste vi pisali?« je pogledal Zoro.

Molčala je, glas ji je zastal v grlu in zavzeto je bolščala vanj.

»Marija Kastelic boste. Učili ste v Ljubovcu pri Nišu. Ali vam je prav? Pazite, da bi se vama kdaj ne zareklo.«

Takrat v tistih trenutkih nisem u-tegnila misliti, kaj ga je gnalo, da na-ma je tako sočutno, tako človeško po-magal. Morala sem misliti samo na to, da sem zdaj Anica Širola, da sem pou-čevala v bližini Beograda in da je Zo-ra Marija Kastelic. Šele mnogo po-zneje, ko se je osvobodilni boj razvne-mal, se je včasih prikradla med po-dobe ljudi, ki sem se srečala z njimi, tudi njegova podoba. Vsa tista tedaj neporojena vprašanja so vstajala z njo. Ni moglo biti zgolj sočutje do človeka, ki je v stiski. Iz golega sočutja bi na-ma lahko drugače pomagal iz stiske. Mnogo več je moralo biti. Čutiti je moral bolečine pregažene domovine in tisti bolesten, divji krik svobodi nje-nih malih ljudi. Ali je ohranil v svo-jem srcu to čustvo neoskrunjeno, ali ga je zadušil s krvjo partizanskih žr-tev? Misel na to mi je bila mučna. »Ni se tako izmaličil,« sem si govorila in ga uvrstila med tistih nekaj dobrih du-hovnikov na Primorskem, ki so dou-meli smisel partizanske borbe.

»Če bi me kdo spoznal,« mi je zaše-petala Zorina sestra Nada še enkrat, preden sva se postavili v vrsto pred hrvatskim klubom, »porečem, da sem pospremila samo tebe.« Kapo si je po-tegnila globoko na oči in visoko zavi-hala ovratnik dežnega plašča.

»Vi ste Anica Širola,« me je nago-
voril službujoči uradnik, ko sem pri-
šla na vrsto, in pričel pisati moje pot-
no dovoljenje.

Prostor na moji levi se je spraznil.
Nada je stopila na tisto mesto in sree
mi je pričelo burno plati v prsih.

»Marija Kastelic, učiteljica v Lju-
bovcu pri Nišu,« sem slišala. »Povejte
mi, koliko kilometrov je od tod do
Niša,« je vprašal Nado.

Po telesu sem začutila srh, nogi sta
mi začeli klecati v kolenih. »Zdaj,
zdaj bo konec, spoznali bodo prevaro,«
sem si mislila in se držala tuje, kot da
to, kar sprašujejo mojo sosedo, mene
nič ne zadeva.

»Ne vem, koliko jih je. Kdo bi mi-

slil na take stvari zdaj,« mu je odgo-
vorila z zlovoljnim glasom. Pred njim
je stala resno, skoraj nasršeno in niti
ena mišica na njenem obrazu se ni
zganila.

V roke je vzel pero.

Kot neznanki sva drveli nato po uli-
cah do Ulice Majke Jevrosime in šele
v veži sva se prisrčno objeli. Razposa-
jeni sva bili kakor dijakinji, ki sta do-
bro opravili svoj izpit. Za vse tri, za
Nado, za Zoro in zame je bilo to doži-
vetje le izpit v vihnem življenju voj-
ne in borb, skozi katere se je pričela
vzpenjati cesta proti naši svobodi.

Z Zoro sva še isti večer nadaljevali
svojo pot.

RDEČI CIKLAMI

P. A. OGAREV

Po naših travnikih, samotah je bogastvo:
Cvetejo ciklamni.

Cebele v rojih obletavaljo te rdeče bisere:
Za deda, ki ima opraviti —
s cekini.

Ded hranil je cekine v skrinji pisani.

Ta skrinja dedova je mešala nam spanje.
Pokrov izrezan, pisan, čire čare.
V predalu pod pokrovom pa ...
cekini, jabolka, orehi ...

In tam ob čebelnjaku — joj, dobrote
čebelice so dedu skup nosile.
Kako je ded poznal oči iskreče!
Dal vsakemu na dlan je te sladkobe.

Ni deda več, ne skrinje, ne cekinov ...
A še cvetejo ciklamni.
Svatujejo čebele v rdečih čašah.
Počiva ded za zidom tam ob cerkvi.

Cekine pa odnesel je nacist,
ko deda zabodel je v srce
in z baklo mu zažgal je čebelnjak.
Cebele so se vsule iz panjev žrel
in videle so deda tam na tleh
in njim je zadnji bil njegov nasmeh.

Po naših gmajnah, gozdnih zelenicah
le še cvetejo ciklamni.
Na deda dobrega so vnuka ti spomini.

OB GORIŠKI MEJI

IVO MARINČIČ

Stojim ob meji, gledam čez ovire,
poslušam utripe novega življenja,
ki tam na oni strani se začenja
ob petju kladiva in pa sekire.

Medtem ko tam mladostno prekipeva
vsa krepka, zdrava ljudska sila,
je mesto tu pobeljena gomila,
kjer le preteklost skoz zidove zeva.

Beneški lev s portala še zdaj gleda
pohlepno v jutrovo deželo;
še vedno bi se mu hotelo
živeti od tlačanovega dela.

Nikdar, nikdar, odmeva iz tovarne,
ko zvezda rdeča v soncu se svetlika,
po polju velik traktor se pomika,
za njim brigade stopajo udarne.

V JESENI

IVO MARINČIČ

Mračen, pust jesenski dan.
Spet oblaki se podijo,
ptice s severa bežijo,
listje pada že s platan.

Gosto droben dež prši,
megle se čez hrib valijo.
Moje misli pa hitijo
tja v poletne sončne dni.

Kam odšlo si, sonce, kam,
ki si toplo nam sijalo,
duše z radostjo navdalo,
da je dom bil svetel hram?

Ali naj odslej vse dni
gledamo le to sivino,
ki nam kakor na sedmini,
duše in srca tišči?

Ne, saj vem, da bo pomlad
kmalu zopet se vrnila
in bo nova sila vzklikala
iz mladosti, polne nad.

PESMI O SNEŽNIKU

MARIČKA ŽNIDARŠIČ

I

Jesen je z vej poslednje liste stresla
in jih prebarvala ognjeno rdeče,
jesen je predramila bore speče,
jesen še mene je na svet prinesla.

Ko je odhajala, s seboj je vzela
vse pesmi ptičev, vse dehtenje leta,
in za slovo — še mojega očeta.
Skoz dež sem sama bridko zaihtela.

Takrat je ujel moj prvi, drobni krik,
ko po dolini, gledal iz daljav je,
neskončno dober, blag pred mano stal je;
postal prijatelj drag mi je Snežnik.

II

Kot oče šel je z mano iz leta v leto
skoz smeh in jok, skoz vso otroško bedo,
smehljaj se, ko sem brala abecedo
in mi drhtelo je srce razgreto.

Me spremljal je ves truden, siv in star,
ko' privič pasla sem na Malem vrhu,
z menoj si rebra umival je v Obrhu
in v vodi sonce mi poklonil v dar.

Ko je končala prva vojna ihta,
so mu pretrgali srce na dvoje,
z njegovim so ranili tudi moje.
Prek njega šla je meja kot nevihta.

III

Nad dvajset let smo k njemu hrepeneli,
kako so bila dolga vsa ta leta,
strah se skoznje kot tenka nit prepleta;
v tegobnih, trdih časih smo zoreli.

Je s soncem vzšla od vzhoda dobra vest,
nas kakor plaz vse za seboj pobrala,
po žilah kri hitreje je zaplala,
ko narod dvignil je uporno pest.

Prišli so bratje tam iz Vrem in Krasa
s harmoniko, kot da gredo na prejo,
v roke smo segli si, zrušili mejo;
Snežnik je slišal vse glasove časa.

IV

Svoboda je kot topla, mehka pesem,
jo ljubi človek, sonce in oblak,
ob njej še on postal je ves mehak.
Njegov obraz, vsa leta bridko resen,

nam je bil zdaj še vse bolj ljub in drag.
Razprl zavetje nam je svojih neder,
med streli pušk zvenel je smeh naš veder,
z gozdovi pel je slednji naš korak,

Pokril nas sneg je tih, neskončno dober,
sovražnik je zapustil kraj naš rodni,
na vrh Snežnika prapor je svobodni
oznanjal svetu Veliki oktober.

V

Pomlad nam je od morja zadišala
in z njo je zadišalo vse prilesje,
na belem vrhu rdeče gorel kres je,
in z njim svoboda se je v srcih vžgala.

Vojaki zde se kot čebelji roji.
V razkošne misli, v zmago potopljeni
iz vasi v vas gredo vsi zaprašeni,
na dnu oči še spijo težki boji.

Pomlad je. Zadnje mine s Križne gore
še legajo spat tja k nogam Snežnika.
Pod njimi mi, prepolni pesmi, vika,
mi, ki nam nihče več prav nič ne more!

VI

Vsa pota gredo k njemu, od povsod:
skoz naša srca, mimo mladih borov,
skoz praprot, resje, mimo rožnih zborov,
ki so preproge nastlali nam na pot.

Srebrno v soncu kamen se leskeče,
na bukvah gnezdiijo spet kosi, srake,
v gozdovih zrasle nove so barake.
Vsi svetli smo kot bakle plamenče.

Gozdovi zde se kakor koščki sreče.
V dolini pod Snežnikom v sončne žarke
se vtaplja pesem nove cirkularke;
povest o kruhu nam vse dni šepetne.

Slovensko kulturno-prosvetno življenje na Tržaškem

BORIS RACE

Ob pregledovanju dela, ki je bilo v preteklem letu izvršeno na kulturnem področju na Tržaškem, se moramo tržaški Slovenci in prosvetni delavci še posebej vprašati, ali smo storili svojo dolžnost in ali smo bili kos nalogam, ki nam jih zastavljajo težki pogoji in zamotan položaj pri nas.

Na to vprašanje bomo odgovorili, če bomo razčlenili pogoje, pod katerimi mora živeti slovenska prosveta in kultura.

Najvišji tržaški upravitelj, anglo-ameriška vojaška uprava, je delovanju in razvoju slovenske prosvete in kulture sovražna. To sovražno stališče do Slovencev na splošno izhaja iz nasprotovanja enotni demokratični usmerjenosti vsega slovenskega ljudstva in iz časa, ko smo se enotno borili za priključitev k Jugoslaviji, a so njihove imperialistične koristi velevale, naj Trst ostane pod Italijo. To stališče so seveda morali opravičiti s prirejenimi statistikami, danes pa ga utrjujejo z ohranitvijo uničujočih posledic fašističnega raznarodovanja, z ohranitvijo protislovenskih fašističnih zakonov, s kratenjem pravic slovenskega jezika in z oviranjem življenja in razvoja slovenske kulture. To je tudi razumljivo: kultura, razvijajoča se in cvetoča kultura, je znak, da mora obstajati tudi narod, ki jo poraja in razvija.

Soodločujoči faktor v tržaški upravi so predstavniki italijanskih šovinističnih krogov v predsedstvu področja, v občinski upravi, na policiji in v tolikih in tolikih javnih uradih.

O teh ljudeh nam ni treba izgublјati besedi. V odnosu do Slovencev so taki — in v mnogih primerih tudi isti —, kakršni so bili fašisti, ki so hoteli Slovence celo fizično iztrebiti.

Solstvo

Nerazpoloženje do slovenske šole, ki jo je slovensko ljudstvo samo obnavljalo že med narodnoosvobodilno bor-

bo in še leto potem, so novi gospodarji pokazali že v začetku s tem, da niso reševali vprašanj slovenske šole z vidika, da je treba popraviti krivice, ki jih je storil fašizem, in da je treba Slovence priznati to, kar jim gre. Ne, samo videz je bil tak. Slovenski šoli so dali značaj začasnosti in ga obdržali. Mačehovsko skopi so pri dodeljevanju prostorov slovenski šoli, učnim močem ne priznajo stalnosti, pri namestitvah dajejo tujcem prednost pred domačini. Tudi to za zadovoljitev šovinističnih varovancev, kajti to velevajo koristi imperializma.

Če mora slovenska šola že obstajati, potem mora služiti — tudi to velevajo koristi imperializma — odtujevanju slovenske mladine svojemu narodu. Dokaz za to so prednosti, ki jih uživajo pri nastavljanju begunci, odklanjanje domačinov, ki so ostali zvesti svojemu ljudstvu, prepoved jugoslovanskih učnih knjig itd.

Šovinističnim glavam nikakor ni šlo in ne gre v račun, da obstaja in da mora obstajati slovenska šola v Trstu. Od kar soodločajo o slovenski šoli, hodijo po poti njene likvidacije. (Čudno, o slovenski šoli v Trstu odločajo Angleži, Američani in Italijani, Slovenci pa ne: kolikor je Slovencev po narodnosti, so le pri vodstvu in ne na vodstvu, tja so bili postavljeni ne kot predstavniki ljudstva, temveč kot zvesti hlapeci. Hlapeci pa niso še nikoli odločali o ničemer, niti o sebi.)

Česa še vse si ta šovinistična svojati ne izmišlja, da prepreči slovenski mladini obiskovanje slovenske šole. Novih šol ne ustanavljajo kljub utemeljenim potrebam, obstoječim šolam odrekajo primerne prostore, z lažnimi trditvami zbuja nezaupanje v resnost slovenske šole, širijo paniko, da absolventi slovenskih šol ne bodo mogli dobiti zaposlitve, izvajajo pritisk na starše, naj vpišejo svoje otroke v italijansko šolo itd., itd.

Ob takem stanju je bila in je še danes prva naloga slovenskega ljudstva: boj za ohranitev slovenske šole in skrb, da vsi Slovenci vpišejo svoje otroke v slovensko šolo.

To nalogo je naše ljudstvo posebno v zadnjem letu častno izpolnilo. Pod vodstvom svoje prosvetne organizacije je odločno nastopilo povsod, kjer so bile pozicije slovenske šole v nevarnosti.

Šolski odsek Slovensko-hrvatske prosvetne zveze, ki je bil ustanovljen predvsem zato, da vzbuja zanimanje slovenske javnosti za vprašanja slovenske šole in da daje pobudo za nasvete in zahteve, ki jih naj ljudstvo zastavlja oblastnim organom za zboljšanje in za demokratizacijo šole, je v takem položaju moral postati prednja straža, izvidnica, ki budno pazi na vsak, tudi najmanjši sovražnikov premik, da pravočasno opozori vojsko, naj se pripravi na boj.

Žal se godi tako več kot pet let potem, ko so Mussolinija sneli z vislie.

Vemo, da borba proti obstoječi slovenski šoli nima samo likvidatorskih ciljev, temveč da ima tudi namen Slovence utruditi v obrambi svoje šole, da ne bomo mogli postavljati utemeljenih zahtev za dokončno ureditev slovenske šole.

Toda tega ne bodo dosegli. Slovensko ljudstvo je prav v preteklem letu dokazalo, da je pripravljeno ne samo na borbo za ohranitev tega, kar imamo, temveč da bo tudi vztrajno zahtevalo samostojnost slovenskega šolstva, otvoritev novih, nujno potrebnih otroških vrtec, osnovnih, srednjih, strokovnih šol in stolic na tržaški univerzi, stalnost slovenskih šolnikov in ukinitve policijskih postopkov proti njim ter demokratizacijo učnega načrta.

Znanost in umetnost

Perfidni šovinistični računi, ki jih vse oblasti v Trstu odobravajo, velevalo, naj se kulturno delovanje Slovencev, če je le mogoče, prepreči, zato da Slovenci ne bodo spoznali stopnje svoje kulture, da se bodo v umetno po-

tenciranem hrušču klanjali pred italijansko kulturo in da se bodo končno sramovali svoje narodnosti.

Zato ni za slovensko znanost in umetnost nobena oblast v Trstu napravila ničesar. Nasprotno. Slovenci moramo svojo kulturo razvijati s svojimi močmi, celo proti volji uradnih krogov, ki postavljajo vedno nove ovire.

Največja sramota in kulturni škandal je dejstvo, da za Slovensko narodno gledališče in za slovenske kulturne prireditve ni dvorane v mestu. Predmetna dvorana, ki ne ustreza niti potrebam razvitega ljudskoprosvetnega društva, je še zadnje zatočišče.

Uprava občinskega gledališča Verdi si ni mogla nakopati večje sramote, kot je bila odklonitev gledališča Verdi (celo za leto naprej!) za gostovanje ljubljanske opere.

Dosti je še škod in krivic, ki so jih Slovincem povzročili fašisti in niso še popravljene. Nedvomno je največja ta, da nam še niso dali nadomestila za požgani Narodni dom.

Slovenski prosvetni delavci in intelektualci so ob tridesetletnici požiga Narodnega doma na zborovanju sprejeli resolucijo, v kateri ugotavljajo krivico in odločno zahtevajo zgraditev kulturnega doma.

Kot v zasmeh je Vojaška uprava že lani preklicala gradnjo dvorane za slovenske kulturne potrebe. Tudi od te zahteve slovensko ljudstvo ne bo odstopilo in bo še dalje zahtevalo od oblasti, naj zgradi dvorano.

Toda imeti moramo dvorano v mestu, imeti jo moramo čimprej, dvorano in prostore za osrednje kulturne in znanstvene ustanove in organizacije, zato naj zgraditev osrednjega kulturnega doma v Trstu postane skrb vsega slovenskega naroda.

Slovensko narodno gledališče

Kljub tako neugodnim razmeram je Slovensko narodno gledališče opravilo tudi letos svojo dolžnost in zasluži naši umetniki krepko pohvalo in toplo zahvalo za njihovo požrtvovalno in kvalitetno delo. Sodimo, da je naše

gledališče doseglo v zadnji sezoni s predstavami kot sta Ostrovskega Donosna služba in Molièrov Tartuffe višek umetniškega razvoja.

Težko je pričakovati nadaljnje umetniške rasti brez stalne gledališke dvorane, zato razumemo skrb naših igralcev. Mislimo, da bodo imeli prav oni važno vlogo v akciji za zgraditev kulturnega doma.

Glasba

Podobno usodo doživljajo naši glasbeni umetniki. Pomanjkanje koncertne dvorane ne daje niti ustvarjajočim niti reproduktivnim (izvajajočim) glasbenikom zadoščenja, kar prav gotovo

ni izpodbuda za nadaljnjo rast. Kljub temu ugotavljamo, da je bilo preteklo leto za glasbo pozitivno. Komorni zbor se je dvignil, nekaj ljudskoprosvetnih zborov se je kvalitetno povzpelo na zadovoljivo višino, ustanovili so se novi zbori. Izvajajočim skupinam se je pridružil orkester. Dve produkciji Glasbene šole sta dokazali resnost glasbene vzgoje. Škoda, da je odpadlo gostovanje ljubljanske opere. Upamo, da bomo težko pričakovane goste pozdravili v naši sredi najkasneje poleti 1951.

Književnost

Razen rednega izhajanja po kvaliteti dobrih »Razgledov«, mesečne re-

Festival slovenske kulture v Trstu: Škedenjska narodna noša.

vije za literaturo in kulturna vprašanja, izrazitih književnih afirmacij v preteklem letu ni bilo. Deloma je morda treba to pripisati zgrešenemu stališču, ki se je, žal, uveljavljalo pri nas skoraj štiri leta, da slovenskih knjig pri nas ni treba izdajati, saj jih v svobodni domovini tiskajo tudi za nas zadosti. Ne, omogočiti je treba čim več knjižnih izdaj, hkrati dati izpodbudo in omogočiti predvsem domačim pisateljem, da pišejo in ustvarjajo v naši sredi in iz naše sredine. Naši književniki in založniki nam pripravljajo več knjižnih izdaj.

Likovna umetnost

Sorazmerno so se med našimi umetniki najbolj uveljavili likovniki. Razstave v Trstu, predvsem pa v Ljubljani in v Celovcu, so dokazale njihovo visoko umetniško stopnjo. Skupino slovenskih umetnikov smemo šteti med najkvalitetnejše v Trstu. Ožje zveze z jugoslovanskimi tovariši jim bodo omogočile še večjo rast in priznanje v svetu.

Vsekakor je treba našim umetnikom tudi vnaprej omogočiti nadaljnjo rast, da se izpodbija diskriminatorno stališče vseh mogočih uprav, ki bojkotirajo slovenske umetnike samo zaradi tega, ker so Slovenci.

Znanost

Ne upoštevajoč urejevanje Studijske knjižnice, ki je pravzaprav šele osnova, se znanstveno delo do danes nikakor ni moglo razviti. Razumljivo, ni lahko s skromnimi sredstvi in močmi začeti tako zahtevnega dela.

Tudi tu se moremo danes zanesti predvsem na lastne sile in z znanstvenim delom začeti, predvsem z zbiranjem materiala na področju zgodovine, ki naj bi obsegal: zgodovino Trsta, tržaških Slovencev še posebej, slovenskega šolstva, ljudske prosvete, delavskega in narodnoosvobodilnega gibanja. Osvetlitev preteklosti nam bo koristila pri našem delu, hkrati pa dala dragocenega znanstvenega gradiva. Prav tako je potrebno razviti delo na

Svetoivančani v Trstu so praznovali 5-letnico Prosvetnega društva
»Slavko Skamperle«

področju etnografije, da ohranimo ali vsaj posnamemo to, kar je ostalo lepega in značilnega iz preteklosti.

Ves dosednji pregled umetniške in znanstvene dejavnosti kaže na nadaljnji razvoj, ki bo zahteval širši, reprezentativnejši organizacijski okvir, ki mu je treba že začeti postavljati osnove.

Ljudska prosveta

V predpreteklem letu je bilo za ljudsko prosveto, oziroma za Slovensko-hrvatsko prosvetno zvezo kot organizacijo, značilno razčiščevanje med praviimi, iskrenimi prosvetnimi delavci in ljudmi, ki jih je bil kominformizem zastrupil. Tako je občni zbor v jeseni 1949 lahko ugotovil prelom in zmago resnične slovenske ljudsko-prosvetne organizacije nad demagoškim in likvidatorskim »zaščitništvom«. V letu 1950 je organizacijsko in idejno enotna organizacija doživela nov porast in razcvet, ki sta dosegla višek na »Dan slovenske kulture«, ki ga lahko prištevamo med največje dosedanje slovenske kulturne manifestacije v Trstu.

Od 42 včlanjenih društev je bilo v pretekli sezoni aktivnih 26. Uvedba kategorizacije je že sama vnesla tekmovalnega duha v delovanje prosvetnih društev. Razpis prvomajskega tekmovanja je delo društev še bolj podžgalo. Značilno je, da so bila v I. raz-

redu (društva, v katerih delujejo trije ali več odsekov) marca 1950 štiri društva, po prvomajskem tekmovanju devet, v septembru celo dvanaest društev.

Danes obstaja trinajst pevskih zborov; med najboljšimi so: M. Matjašič iz Barkovelj, S. Škamperle od Sv. Ivana in I. Cankar od Sv. Jakoba, približujejo se jim I. Vojko s Proseka-Kontovela in V. Vodnik iz Doline. Za vztrajno delo zaslužijo priznanje Tržaški zvon iz Trsta, zbori iz Škednja, iz Lonjerja-Katinarc, iz Plavij, iz Padrič, iz Šempolaja-Nabrežine in Saleža.

Izmed 12 dramskih družin je bilo najuspešnejše delo družine iz Sv. Križa, Plavij, Nabrežine, Opčin in iz Lonjerja-Katinarc.

Društva razvijajo še dejavnost v folklori (4 skupine), kar je za nas novost, imajo godbe na pihala, tamburaške zборе in knjižnice, prireajo predavanja in lutkovne predstave.

Vsekakor so lepi in izpodbudni uspehi, ki dokazujejo, da je kriza, povzročena od »zaščitništva«, dokončno premagana, da večina slovenskih ljudi zna ločiti prosveto od »prosvete«, resnico od laži in demagogije.

Naša prosvetna društva so res slovenska, postajajo za slovenskega človeka žarišča, iz katerih črpa plodove znanstvenih in umetniških ustvarjalcev in mu služijo za kulturni dvig, za poplemenitenje njegovih misli, stremljenj in dejanj in ga izobražujejo. Ta prosvetna društva niso »matičarskega« ali »slovensko-prosvetnega« kova, ki so jih ustanovili izkoreninjeneci slovenskega naroda na pobudo svojih imperialističnih in drugih gospodarjev, da jim služijo v njihovi vsakodnevni protiljudski in protislovenski borbi in jih prej ali slej, ko jim odslužijo, tudi zavržejo. Ta prosvetna društva niso bila zavojevana z nasiljem, terorjem in provokacijami, ki so se jih posluževali »zaščitniki«, da bi monopolizirali slovensko prosveto, jo po mili volji pestili in spremenili v služabnico protislovenske kominformistične politike.

Festival slovenske kulture v Trstu.

Ta prosvetna društva je ustanovilo ljudstvo zase in jih tudi ubranilo pred napadi. Postala so mu vsakdanja potreba in del njega samega.

Ko bomo z vztrajnim delom in tečaji zabrisali posledice, ki jih je fašizem prizadejal slovenski prosveti na Tržaškem in bomo uvedli v vsa društva sistematično delo, brez prestanka, ko bo večina prosvetnih delavcev in organizatorjev v društvih strokovno usposobljena, bolj prosvetljena in zato samostojna, ko bodo društva prišla s skupnimi naporji do svojih sedežev, tedaj bo vsako naše prosvetno društvo nepremagljiva trdnjava.

Zaključek

Po spoznanju težkih pogojev in po pregledu stanja slovenske kulture in prosvete lahko odgovorimo na vprašanje, ki smo si ga zastavili v začetku. Da, slovenski prosvetni delavci in še posebej slovensko ljudstvo na Tržaškem so v preteklem letu opravili svojo dolžnost. Kjer se je bilo treba boriti, se je borilo, vztrajno je premagovalo težave, prosvetni delavci so pokazali tako požrtvovalnost, da so doseženi uspehi zaslužena nagrada.

Ali bi mogli to doseči sami, s svojimi lastnimi silami, izolirani od večine svojega svobodnega naroda? Bedno propadanje »zaščitništva«, brezkrvno »prosvetarjenje« »matičarjev« in »slovenskoprosvetarjev« nam potrjuje,

da to ne bi bilo mogoče. Bili bi kot odlomljena veja, ki jo krivec zasadi v zemljo, ko hoče zakriti storjeno škodo.

Naši umetniki ustvarjajo umetnine in črpajo sokove iz domače in iz vse slovenske zemlje, črpajo jih iz težkih in slavnih dni naše preteklosti in iz junaške borbe za našo osvoboditev. Moč jim dajejo vedno se boreči naš človek, zanos in požrtvovalnost svobodnega slovenskega človeka, ki si gradi boljšo bodočnost.

Člani naših prosvetnih društev so na obiskih in gostovanjih po Sloveniji in Jugoslaviji (v preteklem letu jih je bilo nad 20) otipali resnico in se nasrkali moči. To je pripomoglo k hitri utrditvi naše prosvete.

Slovensko šolstvo na Tržaškem ozemlju

DRAGO PAHOR

V položaju slovenskega šolstva na angloameriškem področju Tržaškega ozemlja se posebno vidno odraža nedemokratski režim okupacijske uprave, ki je eksponent ameriškega imperializma. Ko je angloameriška okupacijska uprava ustvarila na Tržaškem ozemlju neki videz demokratične uprave, se je naslonila na one sile v tržaškem političnem življenju, ki so po svoji družbeni opredelitvi vključene v opornike ameriškega imperializma v Evropi. Da si je italijanski imperializem za svojo vključitev v ameriške načrte izgovoril neke koncesije, je povsem jasno. Med te spada v Trstu tudi privilegij, da odločajo o slovenskem šolstvu v enotni šolski upravi, pri kateri nimamo Slovenci nobene besede. Gentilejeva reforma se sicer ne more več uveljaviti, toda Gentilejev duh še vedno vodi ljudi, ki imajo usodo slovenske šole v svojih rokah. Tu je izvor vseh težav, s katerimi se mora boriti slovenska šola. Naša šola še vedno ni uzakonjena, slovensko učiteljstvo je

še vedno brez stalnosti in tako ima mačehovska italijanska uprava neomejene možnosti utesnjevanja in ukinjevanja slovenskih šol. Pri tem izrablja šolska uprava v obilni meri nižje število učencev, ki se je pojavilo kot posledica vojnih let. Že nekaj let pada število učencev na slovenskih osnovnih šolah in v lanskem Koledarju smo dokazali, da je treba ta padec pripisati predvsem všolanju otrok, rojenih v vojnih letih. Ta padec se bo še povečal in bo dosegel najnižjo stopnjo v šolskem letu 1951/52, ko bodo obiskovali osnovno šolo letniki 1941 do 1945. V naslednjih letih bo seveda ta padec občutila srednja šola.

Ko bodo pričeli vstopati v osnovno šolo otroci, rojeni v povojni dobi, bo število učencev zopet naraslo. Nekateri podatki, ki jih tu navajamo, dopuščajo sklep, da je tudi v ostalih šolskih okoliših število rojstev po vojni večje kot med vojnimi leti. Evo nekaj števil:

Šolski okoliš	Rojeni v letu		
	1944	1945	1946
Sv. Križ pri Trstu	15	12	28
Trebče	9	3	16
Devin	5	4	9
Cerovlje	3	—	5
Štivan	3	—	6
Slivno	1	—	7
Repentabor	9	7	13
Zgonik	17	5	20

Vsi, ki poskušajo obnoviti raznarodovanje Slovencev, ki je z zlomom fašizma doživelo neuspeh, se prav tako kot mi zavedajo, da je sedanje številčno nazadovanje slovenskih učencev le začasno in da bo sledil po nekaj letih razveseljiv porast. Zato pa so razvili silno razširjeno in podrobno aktivnost v lovu na slovenske otroke, ki jih pridobivajo za italijansko šolo. Vsi njihovi argumenti slonijo na zastraševanju. Nad slovenskimi starši izvajajo moralno nasilje, ki ga je angloameriška okupacijska oblast odobrila in ga vsepovsod podpira z zapostavljanjem slovenščine in Slovencev. Temu nasilju podlegaio najbolj nezavedni slovenski starši. Veliko škode povzroča slovenski šoli tudi tržaški kominformizem, ki ne more s platoničnimi frazami o obrambi slovenske šole zakriti deistva, da je prav med otroki njihovih pristašev največ uskokov iz slovenske v italijansko šolo.

Vse huiše preskušnje je že prestalo tržaško slovenstvo, pa bo tudi svojo šolo privedlo skozi sedanje viharne dni k novemu razvoju in razevetu.

Otroški vrtci

V šolskem letu 1949/50 je delovalo skupno dvajset vrtecev, od katerih sta dva zasebna. Na novo so bili v tem šolskem letu odprti vrtci pri Sv. Ani, v Domju, v Škofijah in na Repentabru. V vseh vrtecih je bilo vpisanih 751 otrok, kar je 147 več kot v letu 1948/49.

Osnovna šola

Tudi v šolskem letu 1949/50 je delovalo v angloameriškem pasu Tržaške ag ozemlja 41 slovenskih osnovnih šol, ki jih je obiskovalo 3428 učencev.

Število učencev slovenskih osnovnih šol se je v povojnih letih gibalo takole:

V šolskem letu	1946/47	1947/48
Število učencev	4206	4165
	1948/49	1949/50
	3764	3428

Občutnejši padec nastane v šolskem letu 1948/49, t. j. v letu, ko so vstopili v šolo otroci, rojeni v letu 1942.

Naslednji podatki o razdelitvi učencev slovenskih osnovnih šol po razredih v šolskem letu 1949/50 samo potrjujejo naše trditve, obenem pa nam nakazujejo vsaj približno višino nadaljnega začasnega upadanja števila učencev na naših šolah. V šolskem letu 1949/50 je obiskovalo:

1. razred	417 učencev
2. razred	503 učencev
3. razred	659 učencev
4. razred	847 učencev
5. razred	1002 učencev
Skupaj v vseh razredih	3428 učencev

Oči bi si zakrivali pred resnico, če bi ne omenili tudi bega iz slovenske šole v italijansko. Ta beg je bil najjačji v začetku šolskega leta 1948/49 kot posledica kominformističnega razdiralnega dela in je bil celo občutnejši v nekaterih podeželskih krajih kot v mestu. Prvenstvo so imeli prav tisti kraji, ki so jih kominformisti proglašali za svoje trdnjave, pred vsemi prednjači vas Božiči nad Miljami, kjer je zaradi nezavednosti slovenskega življa in krivo tolmačenega internacionalizma slovenska šola začela hirati. To nam kažejo naslednje številke (navajamo število otrok slovenske šole v Božičih za zadnja leta):

šolsko leto 1947/48	23 učencev
šolsko leto 1948/49	15 učencev
šolsko leto 1949/50	8 učencev
šolsko leto 1950/51	4 učencev

Srednja šola

Naše srednje šolstvo še ni spopolnjeno tako, kot zahtevajo potrebe našega ljudstva. Pogrešamo predvsem

dvoletno trgovsko šolo ter kmetijsko šolo; tudi vprašanje srednje tehnične šole še ni prišlo z mrtve točke. Namesto da bi odgovorne oblasti začele z ustanavljanjem teh šol, so celo poskušale zatreti že razvijajoče se klasične vzporednice na realni gimnaziji. Ven-

dar se zaradi odpora našega ljudstva ta namera ni posrečila.

Po številu dijakov se je naša srednja šola v preteklem šolskem letu še nekoliko utrdila. Navajamo statistične podatke za zadnji dve leti (število dijakov ob zaključku šolskega leta):

Š O L A	1948/49	1949/50
Realna gimnazija	153	173
Nižja gimnazija.....	533	567
Trgovska akademija.....	97	116
Učiteljsišče	67	88
Strokovna industrijska šola, Trst	184	214
Strokovna trgovska šola, Trst	188	152
Strokovni tečaj, Ratinara	47	50
Strokovni tečaj, Opčine	33	44
Strokovni tečaj, Prosek	20	16
Strokovni tečaj, Nabrežina	55	59
Skupaj.....	1.377	1.479

Če pomislimo na vse težave in ovire, ki jih mora slovenska šola premagovati, je 5658 mladih ljudi, ki so obiskovali slovenske otroške vrtce, osnovne, strokovne in srednje šole, vendarle

zelo razveseljiv pojav. Kljub burji in viharju raste v slovenskih šolah zdrav mladi rod in se pripravlja, da bo prevzel našo kulturno dediščino in jo pomnoženo predal novemu pokolenju.

Slovenska šola v Istrskem okrožju

V Istrskem okrožju Tržaškega ozemlja, t. j. v jugoslovanskem področju, je položaj slovenskega šolstva bistveno drugačen kot v angloameriški coni. Položaj ni le ugodnejši, ker so istrski kraji pod zasedbo jugoslovanske armade, temveč ker pod ljudsko oblastjo sploh ne more priti do zapostavljanja in zatiranja katere koli narodnosti, kar najzgovorneje priča dejstvo, da imajo istrski Italijani v jugoslovanski coni Tržaškega ozemlja več srednjih šol, kot so jih imeli kdaj koli prej, celo v fašistični Italiji.

Ljudska oblast je sprejela po osvojenju dokaj žalostno kulturno dediščino. Ljudstvo istrskih vasi je kulturno zelo zaostajalo za Slovenci Trsta in

tržaške okolice. Še danes se morajo prosvetni delavci boriti z nepismenostjo. V šolskem letu 1949/50 se je v 19 krajih učilo v analfabetskih tečajih 175 nepismenih branja in pisanja. Žal občuti Istrsko okrožje še vedno veliko pomanjkanje učiteljstva, kar ovira še hitrejši kulturni razvoj istrske vasi.

Otroški vrtci

Istrsko okrožje ima 10 slovenskih otroških vrteev, ki jih je obiskovalo v šolskem letu 1949/50 310 otrok. V prejšnjem letu 1948/49 je v istih vrteih bilo le 252 otrok. Tu beležimo torej že rahel porast.

Osnovna šola

Ne le v angloameriški, temveč tudi v jugoslovanski coni Tržaškega ozem-

lja pada število učencev na osnovnih šolah. Razlog je seveda isti kot v Trstu in okolici. Medtem ko je v šolskem letu 1948/49 obiskovalo istrske osnovne šole še 2766 učencev, je v letu 1949/50 padlo število učencev na 2395. Padeč je torej zelo občuten, sorazmerno večji kot v angloameriški coni (v coni B 13,4%, v coni A 8,9%).

Srednje šole

Odločen korak v dviganju kulturne ravni istrskega ljudstva je bil storjen z razvojem srednjih šol. Z ustanovitvijo teh šol je bila omogočena istrskemu slovenskemu kmetu tudi višja izobraz-

ba, o kateri prej še sanjati ni smel. Prava, najširša demokratizacija šolstva pa je bila dosežena v Istrskem okrožju z začetkom šolskega leta 1950/51, ko so bile ustanovljene osemletke v Marezigah, Šmarjah, Sv. Petru, Kortah in Dekanih. Te osemletke bodo omogočile skoraj vsej istrski šolski mladini, da bo dosegla izobrazbo nižje srednje šole, kar odpira možnosti za nesluten kulturni razvoj vsega istrskega ljudstva.

Napredek lansko leto delujočih srednjih šol izpričuje naslednja razporednica, ki kaže porast dijakov:

Š O L A	1948/49	1949/50
Gimnazija v Kopru	208	228
Nižja gimnazija v Portorožah	94	104
Učiteljsišče v Portorožah	31	45
Pomorski tehnikum v Piranu	107	128
Enoletna trgovska šola v Kopru	23	22
Kmetijska šola v Škocjanu	23	18
Skupaj	486	545

Dijaški domovi

Medtem ko imamo v Trstu dijaški dom, ki ga vzdržuje »Dijaška matica«, podporno društvo, ustanovljeno z zasebno iniciativo, skrbi v coni B za dijaške domove ljudska oblast. Koliko pomenijo za dvig kulturne ravni istrskega ljudstva, dokazujejo številke. V šolskem letu 1949/50 je bilo v dijaških

domovih v Kopru, Portorožu in Piranu 463 dijakov, t. j. 89% dijakov, ki obiskujejo srednje šole v teh krajih. Kmetijska šola v Škocjanu pa je sploh internatsko organizirana.

Te številke so dovolj zgovorne, da ni treba poudarjati ugodnih pogojev, v katerih se svobodno razvija slovensko šolstvo v Istrskem okrožju.

Slovenska prosvetna dejavnost v Istrskem okrožju

JOŽKO VELIKONJA

Z dvigom kulturno-prosvetne dejavnosti po vsej domovini v drugi polovici preteklega stoletja se je z majhno zamudo dvignila tudi kulturno-prosvetna dejavnost Slovencev v koprskem okraju. Ustanavljala so se razna bralna in pevska društva ter tamburaški zbori.

To razgibanost društvene dejavnosti je bilo opaziti posebno v večjih slovenskih krajih v Istri, n. pr. v Dekanih, Šmarjah, Marezigah, Kortah, kjer so taka društva obstajala. Vanje so se vključevali tudi prebivalci iz sosednih manjših krajev.

V prvih desetih letih tega stoletja so se bralna in pevska društva ter tamburaški zbori ustanavljali še v drugih krajih: pri Sv. Antonu, v Pomjanu, Ospu in tudi drugod.

Prihod Italije 1918. leta in nastop fašizma 1922. leta sta kakor po vsem Slovenskem Primorju in Istri s terorjem zatrla vse društveno delovanje koprskih Slovencev. Zavedni Slovenci, ki so delovali v teh društvih pred prvo svetovno vojno, vedo o tem mnogo povedati. Fašisti so razdejali društvene prostore, sežigali slovenske knjige, pretepali in zapirali voditelje društev, jih konfinirali na italijanske otoke.

Poitalijančevalna akcija ni bila v Slovenskem Primorju nikjer tako brezobzirna in teroristična kakor prav v tem kotičku slovenske zemlje. Slovenci v koprskem okraju so s prihodom imperialistične Italije izgubili še tisto malo kulturne svobode, ki so jo uživali pod Avstrijo. Uničene so bile šole, kulturna društva, gospodarske in politične ustanove, vse, kar je bilo slovensko.

Narodnoosvobodilna borba, ki se je je v ogromni večini udeležilo slovensko ljudstvo po vsej domovini, je v vseh pogledih prerodilo slovenski narod.

Močan odmev tega preroda v gospodarskem, političnem in kulturnem življenju se čuti prav tako med Slovenci v koprskem okraju, kjer je ljudstvo dobilo, kakor v matični domovini, oblast v svoje roke in postalo gospodar svoje usode.

Kulturno življenje Slovencev v Istri se je po osvoboditvi silno razmahnilo, ne da bi se storila s tem najmanjša škoda italijanskemu življu.

Ko je ljudska oblast obnovila slovensko in italijansko šolstvo, so se začela ponovno ustanavljati kulturna društva, ki jih je bilo v prvem letu po osvoboditvi sedem, v drugem letu pa že petnajst, v tretjem in četrtem letu pa je dobila že skoraj vsaka slovenska vasica v koprskem okraju svoje prosvetno društvo.

Vsa ta društva, ki so bila ustanovljena na pobudo preprostega, a zavednega podeželskega ljudstva, so bila brez strokovnih moči. Edino strokovno pomoč so dobivala od požrtvovalnega slovenskega učiteljstva.

Z ustanovitvijo Slovensko-hrvaške prosvetne zveze v Trstu in Podzveze SHPZ v Kopru je bilo rešeno tudi to vprašanje. Odprli so se tečaji za pevo-vodje, v katerih so nadarjeni mladinci pridobili najnujnejše znanje za poučevanje pevskih zborov. Te tečaje je doslej obiskovalo 27 mladincev iz koprskega okraja. Mnogi med njimi niso poznali niti osnovne glasbene teorije in danes uspešno vodijo moške in mešane pevske zборе.

Nadalje so v dveh dramskih tečajih pridobili osnovno znanje voditelji naših diletantskih odrov na podeželju.

Doslej se je mnogo storilo na kulturno-prosvetnem področju v koprskem okraju.

V tečajih za nepismene je bilo v štirih letih po osvoboditvi opismenjenih nad 250 nepismenih ljudi. Vsi ti so postali aktivni člani družbe, kar bi jim bilo brez pismenosti skoraj nemogoče.

Izobraževalni tečaji se odpirajo vsako jesen in trajajo tja do spomladi. Stotine naših delovnih ljudi, posebno naše mladine, ki se v času fašizma ni mogla učiti materinščine in ni mogla v fašistični šoli pridobiti potrebnega znanja, spoznava v teh tečajih pravila materinega jezika, sliši razna strokovna, poljudno-znanstvena, politična in druga predavanja.

V jeseni 1949 je bilo v koprskem okraju 19 takih tečajev, ki jih je obiskovalo 270 mladincev in mladink.

Napredna slovenska knjiga si utira pot posebno med tisto mladino, ki je dovršila in ki dovršuje svojo šolsko obveznost v naših šolah. V nekaterih krajih pa tudi druga mladina pridno sega po knjigah.

Razen kulturno-vzgojnega, izobraževalnega dela se močno razvija tudi kulturno-umetniško delo med našim ljudstvom.

Stalno delujejo pevski zbori: v Kopru, Šmarjah, Koštaboni, Čezarjih, Pomjanu, Kortah, Dekanih, Borštu, Vanganelu in Babičih. Razen teh pa delujejo tudi pevski zbori srednješolske mladine.

Diletantski odri, ki lahko uprizarjajo zahtevnejša dramska dela, delujejo v Vanganelu, Kortah, Šmarjah, Dekanih in Marezigah; uveljavlja se tudi oder na Pučah in v drugih manjših vaseh okraja.

Leta 1949 se je ustanovila v Dekanih prva folklorna skupina v okraju, ki goji stare istrske ljudske plesse. Uspehi te skupine so navdušili tudi druga društva. Žene v Vanganelu so ustanovile svojo folklorno skupino, se naučile raznih ljudskih plesov ter so že večkrat z uspehom nastopile.

V Marezigah dela v tem letu ekipa Etnografskega muzeja iz Ljubljane (leto prej je delala v Dekanih), ki je dala pobudo za ustanovitev nove folklorne skupine. Tako se je ustanovila tret-

ja folklorna skupina, ki goji naše narodne plesse in bo s tem prispevala k ohranitvi naših narodnih tradicij.

Baletna šola, ki jo je Podzveza SHPZ odprla preteklo leto v Kopru in Portorožu, je z javno produkcijo ob zaključku šolskega leta pokazala velik napredek pri gojitvi umetnih plesov.

Godbe na pihala imajo v koprskem okraju izmed vseh kulturno-umetniških skupin najmočnejšo tradicijo. Te godbe so: združena godba na pihala Dekani-Čezarji in Pobegi, godba v Sv. Luciji, ki jo sestavljajo slovenski in italijanski delavci, po večini solinarji, manjše godbe uspešno delujejo v Marezigah, pri Sv. Antonu, v Padni, Kortah in Novi vasi.

Iz navedenega nam je jasno, da osvobojeno ljudstvo, ki je gospodar svoje usode, ceni kulturne dobrine in da se izobražuje. Slovensko ljudstvo v Istri se ne trudi samo za zgraditev boljšega gmotnega življenja, ampak zastavlja vse sile za dvig in razvoj svoje kulture.

Slovensko tržaško slikarstvo v preteklem letu

ZORKO JELINČIČ

Ako je v preteklosti veljala resnica, da je likovna umetnost najbolj aristokratska umetnost, ki je dostopna le mogotcem, danes to povsod ni več res. Ljudska demokracija, doba množice, tehnike in organizacije je našla pot do ljudstva z ustanavljanjem stalnih umetniških galerij. Tu si lahko vsakdo ogleda izvrne slikarske in kiparske umetnine. Le okoreli predsodki, nevednost in nezanimanje še deloma zadržujejo ljudstvo od likovne umetnosti. Predsodek, da ne razumejo umetnin, ne velja nič več. V Trstu, v mestu, ti predsodki polagoma odpadajo. Iz okolice pa žal le redki prihajajo v galerije.

V preteklem razstavnem letu, od jeseni 1949 do jeseni 1950, smo doživeli eno najplodnejših let umetniške dejavnosti, ki je Trstu in svetu odkrilo izvrne slovenske umetniške ustvarjalne sile.

Majhna razstavna galerija »Scorpio« pri Rdečem mostu je napravila edinstveno uslugo slovenskemu slikarstvu s svojo gostoljubnostjo.

Dolga vrsta umetnostnih prireditev se je začela s slikarsko razstavo »skupine zelenih«, mladih slikarjev in kiparjev obeh narodnosti. Takrat je prvič razstavil mladi Klavdij Uršič-Cernigoj nekaj manj značilnih risb s tušem.

V prvi polovici oktobra je naš slikar Avrelij Lukežič po več letih spet pokazal nova platna na svoji razstavi. Njegova sočna, lirična umetnost je živo zadihala iz svežih istrskih krajin, morda bolj kot kdaj koli prej. Nekdanja težka in mračna sivina z žaveljskih polj se je razbila in skoznjo je posijalo bleščeče poletno sonce. Le osamljen potnik, jata črnih vran, siv, grozeč oblak so še črnogledi, morda rahlo vango-

ghovsko navdahnjeni ostanki preteklega razvoja v dobi fašističnega mraka. Povratak ene naših najbolj živih umetniških narav v slikarsko življenje je zelo razveseljav pojav tega leta. Tržaško morje, žaveljsko-breško polje, Kras in koprška Istra so spet dobili svojega tenkočutnega občudovalca, ki zna vdihniti platnu na tako čudovit način to svojo ljubezen.

Tik po novem letu so pokazali slovenski grafiki svoje črnobeke umetnine presenečeni tržaški javnosti z razstavo sodobne slovenske grafike. Iz linij in oblik Debenjakovih, Jakčevih, Maleševih, Miheličevih, Pilonovih mojstrskih listov — da imenujem le največje — je zadihala lirika slovenske pokrajine, običajev, duha, življenja, tragike in veličine narodnoosvobodilne borbe; tako je bilo dano Tržačanom spoznati delec slovenske umetnosti z onstran umetnih mejâ. Tudi italijanska umetnostna javnost je z velikim zanimanjem občudovala mojstrsko zbirko.

26. januarja je bil razstavljen dober izbor teh grafik tudi v Nabrežini, ki jih je sprejela s precejšnjim zanimanjem in razumevanjem.

V prvi polovici marca je razstavil naš stari znanec Jože Cesar svoje nove umetnine, polne ustvarjalne sile, čustveno močne in idejne. Njegova barvno silovita platna prikazujejo tržaške obmorske in istrske pokrajine in prizore iz naše bolne sodobne socialne problematike; večidel išče tudi novih snovi s svojim izraznim iskanjem. Njegova neposredna, realistična, silovita istrska narava je tu našla skoraj izkristaliziran, svojski umetniški izraz v čustveno močnih prizorih, ki ne težijo za kako abstraktno, »večnostno« formulacijo, marveč so in hočejo biti le umetniški, slikarsko utelešeni in utrjeni trenutni pojavi iz dejanskega življenja.

V drugi polovici marca so mogli uživati Tržačani drug izrez slovenske umetnosti na razstavi olj Franceta Pav-

France Paviovec, Gameljni

loveca. Lirika slovenske pokrajine je zavela v tržaško trgovsko resničnost iz njegovih barvno nežnih impresij.

Za njim je odkril svojo demonsko črnogledno duhovnost naš goriški rojak Lojze Spacapan, ki je na pol utonil v zapadnjaško sredino med Turinom in Parizom. Toda njegova samosvoja umetniška osebnost je toliko močna, da se dviga s svojo življenjsko silo in mračno dramatično vsebino visoko nad plejado modernističnih modnih posnemalcev.

V drugi polovici aprila je pokazal svoje nove umetnine neutrudni iskalec novih izraznih sredstev — Lojze Spacal. Bolj svež in neposreden, bolj življenjski, bolj naš se nam je prikazal v sodobnejših predmetih s tržaških nabrežij, s kraških vasi in iz delovnega življenja, četudi je ostal tak, kakršen je bil, v svojih izraznih sredstvih, v poenostavljanju oblik in barv.

Mesec dni kasneje smo mogli uživati Jakčevo grafično umetnost v bolj polnem obsegu in v največjih razvojnih potezih. Za njegovimi elegantnimi, čustveno prenasitenimi mladostnimi eks-

Božidar Jakac, Avtoportret

presionističnimi lesorezi in jedkanicami so sledile realistične, mojstrsko izcizelirane krajine in portreti.

Največja tržaška umetnostna manifestacija, ki bo prešla v zgodovinske letopise teh let, je bila pridržana slovenski prestolnici Ljubljani: razstava del tržaških slovenskih slikarjev v mesecu juniju in juliju 1950. V sedmih velikih dvoranih Moderne galerije so razložili Jože Cesar, Avgust Černigoj, Bogdan Grom, Robert Hlavaty, Avrelij Lukežič, Rudolf Saksida in Lojze Spacal svoja olja, monotipije in grafike v razvojnem redu, kakor jim ni bilo nikdar mogoče v tesnih tržaških razmerah. Slovenski umetnosti iz Trsta zaradi fašističnega pritiska nikdar ni bilo mogoče, da bi pokazala svoje izvirne ustvarjalne sposobnosti pred vsem slovenskim narodom, ker bi s tem pričala o svojem življenjskem obstoju in o kulturnem obstoju tržaških Slovencev. To se je zgodilo, prvič v zgodovini, v tako mogočni obliki, da je presenetilo celó slovensko kulturno javnost.

Miha Maleš, Golnik.

»Kuenstlerhaus« v Celovcu v Avstriji, kjer so razstavili naši tržaški slikarji

Razstava, ki jo je stvarno in zaslu-
ženo ocenil ves slovenski periodični
tisk, je doživela velik uspeh in obisk.

Konec poletja se je ponovila razsta-
va del slovenskih tržaških slikarjev v
zmanjšanem obsegu v Celovcu. Toda
prireditve ni bila namenjena le koro-
škemu Slovincem, marveč tudi nemške-
mu prebivalstvu. Ves tamkajšnji tisk,
tudi nemški (z izjemo kominformistič-
nega), je enodušno priznal v laskavih
ocenah visoko umetniško raven raz-
stavljenih del slovenskih slikarjev iz
Trsta, ki so ponesli ime in ustvarjalne
sposobnosti trž. Slovencev preko meje.

Jesenska razstavna sezona v galeriji
»Scorpione« se je začela s prav značil-
nim dejanjem, z otvoritvijo razstave
novega slovenskega slikarja, 21-letnega
Klavdija Uršiča-Cernigoja iz Trsta.
Mladi slikar je že lani razstavil s »sku-
pino zelenih« nekaj neznačilnih risb,
letos pa je dosegel krepko priznanje,
ko je žirija svetovno znane dvoletne
razstave (Biennale) v Benetkah spre-

jela na razstavo tudi njegovo delo. Kri-
tične ocene v listih obeh narodnosti in
glasovi vse javnosti so priznali pogum-
nemu delu mladega slikarja umetniške
vrednosti, ki obetajo razvoj.

Zaradi kronistične vestnosti ne sme-
mo prezreti še tragikomične dogodiv-
ščine tržaških italijanskih šovinistov,
ki so jim dobrodošla različna potvar-
janja za dosego političnih ciljev. Od
8. do 24. marca so priredili v hodniku
gledališča Verdi zgodovinsko razstavo
portretov našega goriškega rojaka, si-
na slovenskih staršev, Josipa Tominca
(rojenega 1. 1790 v Gorici, umrlega
1. 1866 na Gradišču nad Prvačino). To
je bila prva razstava velikega primor-
skega slikarja po 130 letih, saj so ga
vse doslej italijanski šovinisti bojkoti-
rali, ker je ostro nastopil proti itali-
janskim prizadevanjem za priključitev
Trsta k Italiji.

Naš tisk je po pravici ošibal slepar-
sko zlorabljanje velikega imena in ne-
dostojno prireditve razstave.

Jože Cesar, Povratek.

Klavdij Uršič-Cernigoj, Sejalec.

Obračun pete sezone Slovenskega narodnega gledališča v Trstu

JOŽE BABIČ

Pet sezon vztrajnega, načrtnega in požrtvovalnega dela je dvignilo Slovensko narodno gledališče v Trstu med najvidnejše in najpriljubljenejše kulturne ustanove v obeh conah Svobodnega tržaškega ozemlja. Gledališka umetnost je bolj kot katera koli druga umetniška panoga vezana na čas in prostor, v katerem deluje. Še prav posebno pa je za razmere v družbi občutljivo gledališče, ki je sprejelo vzvišeno nalogo, da s svojim delovanjem manifestira kulturno stopnjo svojega naroda, ki živi odtrgan od svojega matičnega naroda, v družbi s sosedom, ki z vsemi sredstvi zatira, omalovažuje in zasmehuje sleherni poizkus uveljavljanja kulturne enakopravnosti. Gospodarska, politična in kulturna diskriminacija Slovencev v Trstu in v vsej coni A meče svojo mračno senco tudi na Slovensko narodno gledališče. Ni si težko predočiti pogoje za delovanje gledališča, ki že pet let zama zahteva primerno gledališko dvorano s potrebnimi tehničnimi napravami in mu, kakor da mera še ni polna, od predstave do predstave z birokratskimi manevri še otežkočajo in zavirajo organiziranje predstav v predmestju in slovenskih krajih, kjer si je slovensko ljudstvo s težavo že pred desetletji samo zgradilo preproste dvoranice in skromne prosvetne domove. Razumljivo je, da so v takih pogojih doseženi rezultati in uspehi le delni odblesk tiste popolnosti, ki bi jo Slovensko narodno gledališče doseglo v demokratičnih pogojih bratskega sožitja s sosedom in medsebojnega kulturnega spoštovanja. Kljub vsem oviram pa nam uspehi našega gledališča dokazujejo trdno in neuklonljivo voljo gledališkega osebja, da ne namerava popustiti v boju za enakopravnost in odpravo vseh zgodovinskih krivic. Slovensko občinstvo je tudi v peti sezoni podprlo pravično borbo Slovenskega narodnega gledališča, veselilo

se je in s ponosom spremljalo umetniško zorenje celotnega ansambla in lahko trdimo, da se je prav v peti sezoni, ko je bilo treba gledališče braniti pred novim sovražnikom — komin-formizmom, dokončno skovala neuničljiva povezanost med gledališčem in slovenskim ljudstvom. Peta sezona je v celoti potrdila stremljenje Slovenskega narodnega gledališča, ki ga je nakazal upravnik dr. Andrej Budal v Uvodni besedi v 1. števil. Gledališkega lista za V. sezono: »V petem letu po zmagi bo izvajalo Slovensko narodno gledališče že peto serijo naprednih dramskih del z isto prizadevnostjo in vztrajnostjo kakor prejšnje, zavedajoč se, da je njegova kulturna naloga vzvišena nad vsakdanjimi spori in razdori. Njegovo poslanstvo je in ostane: množično vzgajanje k umevanju dobrih slovenskih in tujih odrskih del, širje-

R. Nakrst in Z. Rodoškova v Molière-ovem
»Tartuffe«u.

Zaključni prizor v Molière-ovem »Tartuffe«-u.

nje in poglobljanje napredne ljudske kulture, utrjevanje miru in bratstva med tu živječimi narodi.«

Pomembnost pete gledališke sezone, ki se je pričela sredi največjega navala vseh sovražnikov slovenskega kulturnega življenja, je dvignil pozdrav Osvobodilne fronte za Tržaško ozemlje, ki je preko izvršnega odbora izrekla priznanje in izpodbudo Slovenskemu narodnemu gledališču: »V teh dnevih priprav za otvoritev nove sezone dela in ljudske umetnosti vam želi izvršni odbor Osvobodilne fronte, da bi v pretekli sezoni ohranjeni kulturni zaklad v nastopajoči sezoni še dalje dvigali in tako z uspehi in vztrajnostjo dokončno premagali vse destruktivne sile, ki bi hotele vzeti slovenskemu narodu kulturne dobrine, na katere smo Slovenci posebno globoko navezani.«

Preden preidemo na statistično prikazovanje uspehov, se bomo ustavili ob nekaterih bolj vidnih dogodkih, ki so značilni za peto sezono in jo dvigujejo med najboljše v zadnjih letih. Prav ti dogodki potrjujejo upravičenost obstoja te ustanove in ji v marsičem odpirajo nove perspektive za bodoče delovanje.

Otvoritvena predstava je bila združena z velikim in častitljivim praznikom, proslavo 40-letnice gledališkega delovanja naše najstarejše članice, igralka Angele Rakarjeve. Nastopila je v vlogi Kukuškine v »Donosni službi«, delu velikega ruskega dramatika Aleksandra Nikolajeviča Ostrovskega. S svojo kreacijo je jubilatka vnovič potrdila priznanje, ki ga ji je na prisrčen in tovariški način izrazil igralec in umetnik Fran Lipah v svojem pismu iz Ljubljane: »Naša jubilatka je naraven gledališki talent v pravem pomenu besede. Ona prepriča gledalca! Zato ni čuda, da spada Rakarjeva med tiste izbrane gledališke umetnike, ki imajo strokovni naziv »veliki igralec malih vlog«. To stroko na velikih odrih visoko cenijo, včasih prav tako kot »prvo vlogo«.

Na proslavi (Škedenj, 10. novembra 1949) je v čestitkah in darilih prišla do izraza vsa ljubezen tržaškega občinstva, ki je zrelo umetnico in njeno ustvarjanje sprejelo v svoje sree in v veliko spoštovanje, ki ga je naši jubilatki izrazila svobodna domovina. Saj ni bilo jugoslovanskega gledališča, ki ne bi na ta veliki praznik slovenskega gledališkega delavca v Trstu poslalo

Prizor iz L. Heilmannovih akoblice

pozdravov in čestitk. Na tem na videz formalnem primeru se je vidno manifestirala povezanost svobodne domovine s svojim zatiranim in neosvobojenim delom ter neločljiva kulturna enotnost. Prav tako je izzvenela tudi proslava v jugoslovanskem delu Tržaškega ozemlja (Koper, 8. decembra 1949), kjer je gledališče živo občutilo napore in skrb ljudske oblasti za dvig kulturne ravni istrskega prebivalstva.

Skupno z našo jubilentko pa je z »Donosno službo« polagal svoj zrelostni izpit ves ansambel, v katerem dela poleg nekaterih zrelih gledaliških oblikovalcev večina mladih moči. Gostovanje v Ljubljani in Mariboru (od 15. do 20. aprila 1950) se je razvilo v najvišjo kulturno manifestacijo Slovenskega narodnega gledališča iz Trsta in dokazalo zlitost ter povezanost celotnega ansambla, ki zmore prepričljivo oživeti tudi zahtevna odrska dela. Na gostovanju v svobodni domovini so se tržaški gledališki delavci podrobno seznanili z uspehi slovenskih gle-

dališč, njihovimi pogoji za delo in velikanskim vplivom, ki ga izvaja gledališka umetnost na izgradnjo novega človeka, ki ustvarja in raste v socializmu. Osebnosti našega gledališča je bilo na gostovanju v Sloveniji deležno tolikšne tovariške pozornosti v družbi svojih strokovnih tovarišev ali sredi odločnih delavcev v velikih industrijskih objektih, prvenecih socialistične petletke, katere smo obiskali, da bo ta obisk ostal slehernemu udeležencu nepozabljiv. Med dragocenimi spomini, ki jih je Slovensko narodno gledališče prineslo s tega gostovanja, je kleno posvetilo upravnika Slovenskega narodnega gledališča v Ljubljani, književnika Juša Kozaka, ki je v poklonjeno dragoceno knjigo Fr. Steleta »Slovenski slikarji« zapisal:

»Uprava Slovenskega narodnega gledališča v Ljubljani občuduje z globokim spoštovanjem Vašo voljo, s katero zmagujete vse ovire in pogosto nepremostljive zapreke v borbi za slovensko besedo in slovensko gledališče na

Prizor iz Goldoni. Ruplove komedije »Primorske zdrahe«

Prizor iz Nušičeve komedije »Sumljiva oseba«.

zemlji med našimi rojaki, za katerih osvobojenje je bilo prelite toliko dragocene krvi.

Uprava SNG želi, da bi se v teh zgodovinskih dneh Vašega potovanja v Ljubljani ne počutili kot gostje, temveč kot člani naše igralske družine v domači hiši.

Predstavniki 'velike' kulture, ki širokoustno razglasa narodom skozi stoletja najbolj humane blagovesti, ne priznavajo Vam pravice do strehe, do najpreprostejših pogojev kulturnega življenja. Vaša volja, Vaše delo pa živo dokazujeta vsemu svetu, da še tako surovo nasilje ni in ne bo našega naroda in njegove besede izbrisalo s sveta.«

Druga mogočna manifestacija našega gledališča je bila predstava Golieve mladinske igre »Sneguljčica« v tržaškem gledališču »Fenice« (11. decembra 1949), katere čisti dobiček je Slovensko narodno gledališče poklonilo »Novoletni jelki«. Gledališče »Fenice« je bilo v zadnjih sto letih že večkrat prizorišče največjih kulturnih manifestacij tržaških Slovencev. Že v prejšnjem stoletju so bile v njem redne predstave slovenskega gledališča in gostovanja najvidnejših slovenskih igralcev in pevcev. Tudi otvoritvene pred-

stave Slovenskega narodnega gledališča po zmagi leta 1945 so bile v tej dvorani. Nadvse pomembno je trdovratno dejstvo, da je bilo po objektivnih izjavah poznavalcev gledališče do zadnjega kotička napolnjeno edino pri slovenskih uprizoritvah. Seveda so bile slovenske predstave v »Fenice« trn v peti italijanskim šovinistom, ki so ob podpori anglo-ameriških gospodarjev dosegli, da so se vrata v »Fenice« Slovenskemu narodnemu gledališču zaprla. Tudi zadnja mladinska matineja se je vršila v tem gledališču, kot smo pozneje zvedeli, samo zaradi »premajhne budnosti« oskrbnikov dvorane...

Že na vse zgodaj se je pred glavnim vhodom v »Fenice« zbirala slovenska mladina iz Trsta in čakala, da se vrata v prostorno dvorano odpro. Nič ni pomagal policijski kordon, ki je hotel uveljaviti predpise o maksimalnem številu obiskovalcev, ki sme v dvorano. Slovenska mladina je dobesečno vdrla in preplavila dvorano z razsežnim balkonom do zadnjega kotička. Nad tisoč obiskovalcev je moralo ostati pred vrati žalostnega srca, da ne more poslušati slovenske besede, ki se tako redko oglasi s pravega odra v Trstu. Vsi, ki niso mogli v dvorano, so gojili

veliko upanje, da bodo prišli na vrsto naslednjo nedeljo. Toda šovinistični bes je nasilno zatrl to gorečo željo. Na ponovno prošnjo za uporabo gledališča »Fenice« je uprava SNG dobila negativen odgovor. Slovenska mladina ne sme z odra poslušati svoje materinščine, ne sme se vzgajati v zaupanju v kulturne vrednote svojega naroda!

Predstava »Sneguljčice« v gledališču »Fenice« je pred vsem svetom dokazala željo in zahtevo tržaških Slovencev po kulturnem življenju v svojem jeziku. Potrdila je obenem pravilnost repertoarne izbire umetniškega vodstva našega gledališča, ki prav z mladinskimi uprizoritvami gradi novo pokolenje slovenskega občinstva in tako skrbi tudi za bodoči razvoj slovenske kulture na Tržaškem ozemlju. Vsi napor in samoodpovedi naših igralcev so bili bogato poplačani v trenutku, ko so z velikega odra v »Fenice« uzrli pred sabo morje otroških glav in začutili vznemirjeni utrip njihovih mladih src, ki so željno vsrkavala slovensko besedo in doživljali, mnogi med njimi prvič v življenju, slast gledališke predstave. Ob takih trenutkih začuti sle-

herni gledališki delavec zadovoljstvo sejaleca, ki iz polnega prgišča siplje kleno zrnje v plodno zemljo in zamaknjeno pozablja na vse težave, ki ga pri obdelovanju še čakajo.

Med pomembne dogodke v peti sezoni moramo pristeti tudi gostovanje znanega dramatika in režiserja dr. Bratka Krefta, dramaturga ljubljanske Drame, ki je v našem gledališču kot gost režiral svojo komedijo »Veleizdajalec« (v knjižni izdaji izšla pod naslovom »Kreature«). Za kultivirano gledališko občinstvo je gostovanje znanega igralca ali režiserja prijeten in zanimiv dogodek, ki poživi zanimanje za gledališče, sproži primerjavo, diskusijo, polemiko itd. Tudi to gostovanje je močno razgibalo naše premiersko občinstvo, ki je na premieri (Škedenj, 29. junija 1950) navdušeno pozdravilo avtorja in režiserja. »Veleizdajalec« je bil sprejet tako, kot že dolgo ni bilo sprejeto nobeno drugo delo iz našega repertoarja. Ves čas predstave je bila tako rekoč otipljiva tista živa povezanost med odrom in občinstvom, ki je tako značilna za dobre uprizoritve. Veliko je k temu pripomogla prav avtor-

Prizor iz 2. dejanja B. Kreftovega »Veleizdajalca«.

DELO IN REŽISER		Trst	Nabrezina	Bazovica	Kontovel	Opčine	Boljunc	Plavje	Gabrovce	Sv. Križ	Trebeče	Koper	Marezige	Smartje	Piran	Izola	Buje	Ljubljana	Maribor	Skupno
<i>Premiere:</i> 10. XI. 1949 A. N. Ostrovski: Donosna služba (Jože Babič)		3	1		1	1	1					2	1		1			3	4	18
20. XI. 1949 P. Golia Snežuljčica (Milan Košič)		3	2		3	2						3		2	1		1			17
23. XII. 1949 B. Nušič: Sumljiva oseba (Milan Košič)		3	2		1	1						1	1	1						10
10. III. 1950 L. Hellman: Kobilice (Modest Sancin)		3	1			1						2			1					8
18. V. 1950 Molière: Tartuffe (Jože Babič)		3	2	1	1		1			1		2			1					12
29. VI. 1950 B. Kreft: Velezdajalec (Bratko Kreft)		1		1			1			1										4
21. VII. 1950 Goldoni: Primorske zdrahe (Modest Sancin)		1		1			1				1									4
<i>Ponovitev:</i> 14. VII. 1949 Goldoni: Mirandolina (Jože Babič)		2	1		1		1	1	1			1	1		1	1				11
3. VI. 1949 M. Pucova Ogenj in pepel (Milan Košič)		2					1					1	1	1	1					7
8. IV. 1949 Gow d'Usseau: Globokoso korenine (Modest Sancin)		1				1							1	1						4
19. XI. 1948 Gogolj: Ženitev (Jože Babič)		1																		1
4. III. 1949 Galsworthy: Srebrna tobačnica (Milan Košič)		1																		1
Skupno		24	9	3	7	6	6	1	1	2	1	12	5	5	6	1	1	3	4	97

Iz Golieve »Sneguljčice«: Sneguljčica med škrti.

jeva navzočnost. Stara, neprikladna in zanemarjena dvorana v Šklednju je za dve uri izpremenila svoje zanikrno lice in se pretvorila v intimno svetišče gledališke kulture. Se vse večji pomen pa je imelo to gostovanje za naš tržaški ansambel. Po našem gostovanju v Sloveniji se je zanimanje v strokovnih gledaliških krogih za naše gledališče dvignilo. Danim pogojem primerno se v vsakem gledališkem kolektivu sčasoma izoblikuje svojstven način dela. Ta »delovna metoda« je temelj in sestavni del umetniškega uspeha v vsakem resnem gledališču. Kaj hitro pa postane tudi temelj in sestavni del vseh neuspehov, če se brez stalne umetniške in ustvarjalne kontrole ter brez avtoritativne kritike sprevrže v prazno in mrtvo šablono. V tržaškem Slovenskem narodnem gledališču je »delovna metoda« šele v nastajanju, kar je spričo posebnih pogojev in razmeroma kratkega obstoja popolnoma razumljivo. Prav zato gostovanje kvalitetnega režiserja in gledališkega strokovnjaka, ki prinaša s seboj »metodo dela« drugega gledališča, v tem primeru gledališča, ki je med prvimi v Jugoslaviji,

osvežujoče in nujno odkriva nove in neizkoriščene izrazne možnosti ter lažje opozori na morebitne napake, ki se v nekem gledališkem organizmu pojavijo. Gostovanje dr. Bratka Krefta je bilo za naše gledališče plodno in koristno posebno še zaradi tega, ker je tolmačil svojo lastno stvaritev in je bil ansambel tokrat neposredno tudi v stiku z avtorjem, kar se pri gledališkem študiju in oživljanju zelo redko zgodi. Ves čas njegovega gostovanja je bil ansambel z njim v prijetnih strokovnih pomenkih. Gost pa je spoznal težke pogoje našega dela, krivičen postopek tukajšnjih oblasti do slovenskega kulturnega delovanja in pomembnost Slovenskega narodnega gledališča v Trstu za utrjevanje naše napredne kulture. Dr. Bratko Kreft je z vrsto izčrpnih poročil in člankov seznanil jugoslovansko javnost z našimi problemi.

S predstavami na prostem je Slovensko narodno gledališče izkoristilo široke možnosti, da kljub pomanjkanju primernih dvoran ponese napredno gledališko umetnost med najširše občinstvo. Vrsta uspešnih predstav na prostem v krajih, ki so bili odrezani od

večjih kulturnih središč, je izpolnila vsa pričakovanja. V peti sezoni je gledališka uprava nabavila poleg primitivnega lesenega odra še moderen zložljiv oder železne konstrukcije. Seveda imajo vse predstave na prostem še vedno značilnosti predstav, ki so naštudirane za zaprte prostore v dvorani. Tudi nagajiva kraška burja mnogokrat nevshečno posega v dejanje in povzroča zlasti tehničnemu osebju neprilike, vendar so ti pojavi malenkostni pri primerjanju z uspehi. Z zgraditvijo velike igralne ploščadi na stadionu »1. maj« pa so se odprle možnosti uprizorjanja tudi takih dramskih del, ki bodo naštudirana samo kot predstave na prostem.

Slovensko slovstvo v letu 1950

LINO LEGIŠA

Če je bil pogled po literarnem delu pred jesenjo 1949 malo zadovoljiv, se je po tem času tukaj kakor sploh v slovenskem kulturnem življenju veliko zboljšalo. Nove okoliščine so ugodno vplivale, da se je razklenila ozkost, v katero je prej zahajala literatura. Vidno je, kako se otresamo slepega posnemanja sovjetskih vzorcev, ki so dušili literarni razmah in sploh veselje do literarnega dela. To toliko bolj, ker se je z ozkostjo podiralo marsikaj, kar je bilo po dolgih bojih že lep čas uveljavljeno kot vrednost in dobro merilo. Z opozarjanjem na same ruske zglede in s posnemanjem se je omalovaževalo izročilo slovenske tvornosti. To izročilo je bilo vendar marsikdaj tako, da je naprednega pisatelja še danes bolj spodbujalo kakor marsikateri priporočen tuji vzorec. Širše umevanje bo sčasoma rodilo še večje sadove, kakor jih je pokazalo preteklo leto.

V pripovedništvu se je nabralo precej knjig. Nekaj je tudi ponatisov, kakor na priliko drugi zvezek Kersnika z obširnimi opombami A. Ocvirka ali Milčinskega Ptički brez gnezda, medtem ko je zbirka Butalec prvič zajela znano skupino zabavnih in duhovitih

Priložena statistična tabela zgovorno kaže, s katerimi deli in v katerih krajih je gostovalo Slovensko narodno gledališče. Res je, da statistika o delovanju nekega gledališča ne more pokazati tudi višino umetniške zrelosti, toda statistika našega gledališča dokazuje tisto, kar je v današnjih pogojih skorajda enakovredno umetniškim naporom ansambla, ta statistika je ogledalo vztrajne borbe za širjenje napredne kulture. Vedeti moramo, da je bilo treba za vsako od teh 97 predstav premagati nešteto ovir, ki jih Slovenskemu narodnemu gledališču v Trstu postavlja združena reakcija.

zgodb tega našega najboljšega humorista. Maske Juša Kozaka so v glavnem druga izdaja knjige, ki je izšla tik pred zadnjo vojsko. Takrat kritika ni utegnila primerno oceniti zbirke, v kateri pisatelj razglablja o sebi, o človeku in o svetu, ki se je mučil v težkih krizah. Oblika je včasih nekaj med novelo in esejem. Nekaj mask je dodal iz povojnega časa. To njegovo pisanje je zanimivo, priča življenja in mišljenja v letih pred vojsko, ni pa lahko branje. Kozak je izdal še knjigo Gašper Osat, v kateri je poteg naslovne novele objavljena še novela Agrarna reforma. Obe obravnavata življenje na Dolenjskem v času partizanstva in bele garde, predvsem pa v nadaljevanju tega časa, ko se nova oblast bojuje s trdovratno preteklostjo in z zagrizenimi nasprotniki, ki dobivajo potuho izza meje. Precejšnja vrednost tega pripovedovanja je prav v odkritem prikazovanju razmer. Podoba, ki jo ustvarja, je med najboljšimi, kar jih je bilo naslikanih zadnja leta. Miško Kranjec je izdal obširen roman Pisarna, ki je zasnovan kot prvi del trilogije Povesti o oblasti. V njem je obdelal vprašanje oblasti v nekdanjem še

patriarhalnem Prekmurju in spremembe, ki so prišle s prvo Jugoslavijo. Zaradi ohlapnosti predvsem delo ni bilo sprejeto s posebnim navdušenjem. Izšla je še vrsta knjig pisateljev, ki so si šele zadnje čase utrli pot med slovenske književnike. To so Sestanki Ignaca Koprivca, Pot iz noči Janeza Gradišnika, Balada o lastovki Milana Šege, V novi svet Karla Grabeljska in Preproste zgodbe Ferda Godine. Vsa dela obravnavajo v glavnem čas boja za osvoboditev, posegajo pa tudi v preteklost pred okupacijo in se nekod lotevajo novih razmer v današnji Jugoslaviji. Koprivčeva knjiga je naletela tudi na ostro kritiko, ki je zavrnila grobo, krivično in neumetniško obdelovanje življenja v Prlekiji na Štajerskem. Najugodnejše sta bila sprejeta Godina in Gradišnik; prvi zaradi toplega, sicer ne najbolj spretnega pripovedovanja o življenju malih ljudi v Prekmurju, drugi pa zastran resnovernega etičnega obravnavanja življenja in večkrat spretno izpeljane zgodbe. Pisateljica Mimi Konič-Malenšek je izdala drugi del knjige V življenje, kjer govori o življenju na Gorenjskem v letih vojske, ki je pripeljala z zmago te kraje v novo življenje. Med mladinsko knjigo je treba omeniti Liške Tona Seliškarja. Pisatelj, ki se je že davno uveljavil med mladino, je dodal svojim zgodbam o mulah zdaj nove iz partizanskega sveta. V Prešernovi knjižnici je izšel nov zvezek Spominov na partizanska leta, pri katerem je sodelovalo več znanih imen.

V dramatikii moremo pokazati bolj malo. Za otroke je igra Sneguljčica, ki jo je napisal znani mladinski dramatik Pavel Golia. Z uspehom je šla preko odra, izdana pa je bila kot slikanica. Mira Puc je drami Ogenj in pepel, ki je izšla tudi v knjigi, dodala novo iz okupacijskih časov, in sicer iz bolniškega okolja. V njeni novi drami Operaciji gre v glavnem za odrsko učinkovitost, zato pa je podoba življenja izkrivljena.

Blizu sem lahko postavimo novo literarno zvrst — scenarij, besedilo za

filmsko delo. Z ustvarjanjem domačega filma smo morali priti tudi do te oblike. Kot prvi je Ciril Kosmač izdal scenarij znanega slovenskega filma Na svoji zemlji.

Manj novega je v poeziji. Izšlo je pa več izborov starejših pesnikov, tako Stritar z obširnimi uvodom dr. Francea Koblarja, dva zvezka Ketteja, ki ju je uredil prav tako Koblar, Aškerc za mladino, miniaturni Župančič in Kosovel, peti zvezek Župančičevega Izbranega dela, ki obsega pesnikove spise zadnjih let (prve štiri zvezke je izdala nekdanja Akademsko založba, petega pa Cankarjeva). Sem spada Grudnova mladinska zbirka Na Krasu, ki je dopolnjena izdaja njegove Miške osedlane ter precej obširen izbor iz njegovih pesmi. Knjiga je lepo izdana, uredil jo je pesnikov prijatelj Fran Albreht, o življenju, delu, značaju in vrednosti Grudnove pesmi pa je zadaj obsežna in zanimivo napisana študija Filipa Kalana (Kumbatoviča). Dušan Moravec je uredil Kajuhove pesmi in jim napisal uvod, ki nudi tiste nujne podatke o življenju mladega partizanskega pesnika, do katerih je bilo do zdaj težko priti. Izbor pesmi je obsežnejši, kakor so dosedanj. Nova zbirka pa je samo ena, to je Senca v srcu, ki jo je izdala Ada Škerl. Knjiga je doživela precej živahen sprejem, dosti glasov je bilo proti, še več za, posebno med bralci. Pesmi ne obravnavajo sodobnih naših vprašanj, tičejo se zgolj ljubezni. Velike novosti v njih ni, so pa prisrčne in to jih drži.

Precej več življenja kažejo zlasti revije, pa tudi kulturni predeli v dnevnikih. Novi svet se je še bolj razmahnil, v njem je bilo več širine, prizadevanja po razgledu in več svežih in zanimivo napisanih stvari, kakor so na primer odlomki iz še neizdanega dela Cirila Kosmača, gledališke kritike Vladimira Kralja i. dr. Večje vrednosti so zdaj tudi mariborska Nova Obzorja, pa tudi tržaški Razgledi. Tu se čuti pri Borisu Pahorju, da bolj upošteva zgodbo, kar je napredek, zakaj sicer bi bilo njegovo predobnočutno pisanje malo

dostopno širšemu občinstvu. Alojz Rebula pa je zasnoval nekaj prav sočnih zgodb, zlasti velja to za novelo Deček od Misisipija, ki je pretresljiva zgodba z današnjega tržaškega ozemlja. Oba pisatelja prinašata v slovensko pisanje nekaj novega in svežega.

Dolgo in težko pričakovani Slovenski pravopis je zunaj. Z njim je v slovenski pisavi postavljena meja med pravilnim, dovoljenim in napačnim. Potrebna je bila taka postava, ker je naš jezik zadnja leta segal v vedno nova področja, pri čemer se je vanj zaneslo veliko navlake, tujega duha in anarhije. Komur je do tega, da bi brali čim bolj slovenski jezik, pa so te meje že preohlapne, ker popuščajo včasih preveč časnikarski, meščanski besedi, medtem pa sprejemajo na drugi strani krajevno omejeni drobiž.

Po dolgem presledku je izšel nov, to je sedmi snopič Slovenskega biografskega leksikona in to daje upanje, da se bo ta zelo potrebna knjiga v nekaj letih skončala, da ne bo takšne zadrege, kakršna je zdaj, kadar je treba iskati podatkov o življenju in delu znamenitejših Slovencev. Nekaj manj let je čakala na izid Steletova knjiga Slo-

venski slikarji. Natisnjena je bila že med vojno prav razkošno in s celo vrsto reprodukcij.

Stanje v slovenskem slovstvu se je torej izboljšalo, vendar še ni zadovoljivo. Slika bi morala biti še bolj živa in pisana, morala bi še bolj izražati današnje razmere. Druga težava je v premajhni nakladi knjig, zato se stalno oglašajo pritožbe, da prihaja premalo knjig med ljudi, ljudje pa danes kupujejo knjigo veliko bolj, ko kdaj koli. Naklade so prenizke zaradi premajhne dodelitve papirja našim tiskarnam in zaradi večje uporabe papirja sploh, čemur domača produkcija še ni kos.

Tudi to leto ni prizaneslo vrstam pisateljev in tistih, ki se ubadajo s slovensko literaturo. Prav v času, ko nam je dr. Slodnjak v reviji Obzorik preskrbel prvi obširnejši in zanesljivi pregled življenja in dela Lovra Kuharja-Prežihovega Voranca, smo izgubili tudi tega nadarjenega in krepkega pripovednika — svojevrstnega koroškega bukovnika. Z njim je pokopano tudi delo, ki ga je snoval do zadnjega, pa ga zaradi bolezni, ki mu jo je zapustilo življenje po tujini, po ječah in po ta-

Iz Ostrovskega komedije »Donosna služba«

boriščih, ni mogel izvršiti. Druga taka izguba je smrt slovstvenega zgodovinarja dr. Franceta Kidriča. Komaj nekaj dni po praznovanju njegove sedemdesetletnice ga je ugrabila nenadna smrt in s tem je ostala vrsta njegovih del pretrgana. Zlasti je nerodno, da je nedokončana njegova Zgodovina slovenskega slovstva in Prešernovo življenje, ki ju je pisal s skrajno natančnostjo. V to leto je padla še cela vrsta obletnic uglednih literarnih delavcev.

Sedemdesetletnico je obhajal na priliki literarni zgodovinar in proučevalec slovenske ljudske pesmi dr. Ivan Grafenauer, šestdesetletnico pisatelja dr. Andrej Budal in France Bevk ter literarni zgodovinar dr. France Koblar, čigar delo je lepo prikazal v Novem svetu Filip Kalan, v Slavistični reviji pa France Vodnik, petdeset let pa sta dosegla pesnik in mladinski pisatelj Tone Seliškar in literarni zgodovinar dr. Anton Slodnjak.

Na pragu zadnjega leta petletke

FRANCE SEUNIG

Ko stopamo v leto 1951., v peto in zadnje leto naše petletke, in se bežno oziramo na težko in strmo pot, ki smo jo prehodili, in na tisti del poti, ki nas še loči od kočnega cilja, smo lahko ponosni na velike uspehe, ki smo jih dosegli v tem kratkem razdobju štirih let. Dosegli smo zmago navzlic številnim težavam, zlobnim oviram in sovražnostim informbirojevcev, ki so hoteli za vsako ceno preprečiti, da bi naši narodi zmagovito nadaljevali pot do postavljenega cilja. Zakaj? Zato, da bi pred svetom dokazali svojo revizionistično tezo, češ da brez njihove pomoči ne gre. Prikrivajoč svoje imperialistične namene, so hoteli dokazati, da je naša pot napačna in da je le njihova pravilna.

Z nadčloveškimi naporami smo v teh letih odstranili vse materialne ovire, ki so nam jih postavili na pot. Pri tem smo se morali boriti z neverjetnimi lažmi in obrekovanji. V borbi z največjimi težavami pa smo razvijali našo ekonomiko v obsegu, kakor je potrebno, da v novem letu 1951 dosežemo popolno izpolnitev nalog naše petletke.

Seveda ni šlo brez bolečin, ki so bile včasih prav hude. Velikanske ovire so bile pred nami. Marsikdo se v tistih dneh niti ni zavedal, v kako hudi stiski smo bili. Informbirojevci so bili

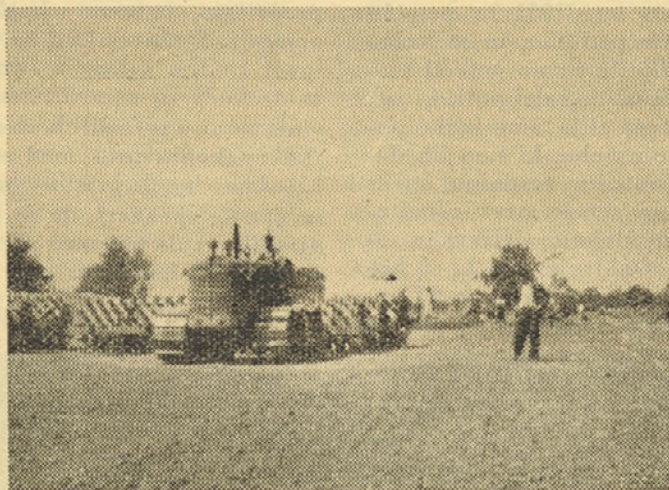
prepričani, da bomo v borbi s težavami omagali. Toda zmotili so se. Naši delovni ljudje, ki so se štiri leta borili za svobodo in neodvisnost naše domovine, se niso ustrašili borbe za ekonomsko enakopravnost med narodi, tisti, ki so nas hoteli prisiliti na kolena, pa so morali spoznati, da so hudo podcenjevali revolucionarne sile naše partije in naših narodov.

Ko smo začeli graditi našo novo socialistično domovino, smo se v velikem zaupanju v pomoč in prijateljstvo Sovjetske zveze in vzhodnih držav, ki so šle na pot graditve socializma, naslonili na Vzhod, da bi z njegovo pomočjo izpolnili velike naloge naše petletke. V letih 1947 in 1948 smo se s polovico našega uvoza naslonili na države Informbiroja. V dolgoročnih pogodbah smo si zagotovili iz teh držav 90% vseh investicijskih nabav v vrednosti nad 20 milijard dinarjev. Sklenili smo pogodbe za dobavo strojev in naprav za naše elektrarne, za opremo rudnikov, za pridobivanje nafte, za gradnjo velikih metalurških obratov ter strojne, kemične in keramične industrije. Vse to so stvari, ki jih ni mogoče kar tako kupiti v tujini, ker se izdelujejo po naročilu na podlagi projektov in traja rok dobave včasih tudi več kakor dve leti.

Vsakdo si lahko predstavlja, v kako težavni situaciji smo se znašli, ko se je začela nenadna ekonomska blokada informbirojevskih držav. Niti po naročilu izdelanih in že plačanih strojev in naprav, ki jih je težko uporabiti za druge namene, nam niso hoteli poslati. Madžarska je vrhu tega ustavila vse reparacijske dobave, s katerimi smo računali. Skoraj trenutno smo morali preusmeriti našo zunanjo trgovino. Če bi stroje in naprave, ki nam jih informbirojevci niso hoteli dati, naročili drugod, bi moral marsikateri že zgrajeni objekt čakati morda dve leti in še več na te strojne naprave. To pa bi izpolnitev plana onemogočilo. Ker so

delovati vse tisto, česar nam iz držav Informbiroja niso hoteli dati. Naši delovni ljudje so sprejeli to veliko in težko nalogo in se niso zbal težav. In zmagali smo. Kar se nam je zdelo pred dvema letoma še nemogoče, smo medtem ustvarili z lastnimi močmi.

V Sisku že obratuje nova velika železarna z dvema modernima plavžema. Vse naprave za to železarno s potrebno sodobno mehanizacijo smo izdelali sami, čeprav nismo prej nikoli delali takih stvari. Na Javorniku že eno leto obratuje nova valjarna debele pločevine. Tudi velikanski stroj za valjanje smo izdelali doma. V novi veliki jeklarni v Zenici smo iz domačega mate-

Jugoslovanska petletka: avtomobilska cesta »Bratstva in edinstva« med Beogradom in Zagrebom je končana.

nam v informbirojevskih državah zamrzili znatni zneski predplačil za naročene strojne naprave in smo morali nenadno usmeriti naš izvoz v druge države, smo prišli v letih 1949 in 1950 tudi v precejšnjo stisko za tuja plačila sredstva, za devize.

Slo je za »biti ali ne biti« naše ekonomike in graditve socializma. Vsi navedeni razlogi so nam narekovali, da smo se morali nasloniti na lastne sile in v ta namen še pospešiti tempo graditve v najvažnejših panogah težke industrije, da smo lahko doma začeli iz-

rialala zgradili vrsto velikih Siemens-Martinovih peči in prve globinske žarilne peči v državi. Dogradili smo vrsto hidrocentral z doma izdelanimi turbinami, generatorji in vso ostalo tehnično opremo. V teh dneh pa se bodo začele vrteti tudi prve orjaške vodne turbine, ki smo jih izdelali v Litostroju mnogo prej, kakor bi jih napravili v inozemstvu, čeprav so se naši delavci komaj naučili izdelovati take velike turbinske naprave. Tudi za največje hidrocentrale, ki jih gradimo v naši državi, izdelujemo mogočne tur-

bine, generatorje, transformatorje in hidrotehnične naprave doma brez tuje pomoči. Na naših poljih nafte že stoje prve pri nas izdelane vrtalne garniture.

Težka je bila zlasti pot naše mlade avtomobilske industrije. Ko nam je Češkoslovaška prenehala dobavljati sestavne dele, so naši delavci in tehniki v kratkem času osvojili proizvodnjo vseh tistih sestavnih delov, ki smo jih prej dobivali iz tujine. Naša metalurška podjetja pa izdelujejo potrebne specialne vrste jekla, aluminijaste zlitine in kovane polizdelke. Naša elektroindustrija pa dobavlja industriji avtomobilov vso potrebno električno opremo. Tudi kroglične ležaje že izdelujemo v novi tovarni v Beogradu. Začela se je serijska proizvodnja traktorjev in velikih kmetijskih strojev. Doma izdelujemo poleg najrazličnejših orodnih strojev tudi največje parne kotle, strojne in druge naprave za prehrambeno in kemično industrijo, vrsto strojev za obdelovanje kovin, stroje za lesno industrijo, velike gradbene stroje, prve tekstilne stroje, naprave za rudnike itd.

Dogradili smo prva velika podjetja naše mlade keramične industrije, ki

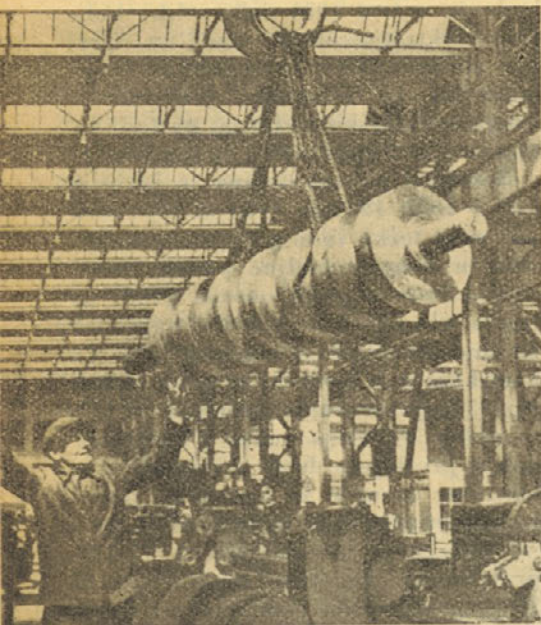
bodo že v letu 1951 dala velike količine elektroporcelana, zlasti za opremo daljnovodov, in ognjevzdržnega materiala za železarne, jeklarne in druga metalurška podjetja, pa tudi sanitarno in gospodinjsko keramiko.

Rezultati silnega tempa, s katerim smo v letih 1949 in 1950 začeli razvijati našo težko industrijo, naše rudarstvo in druge temeljne panoge industrije, bodo v vsem obsegu prišli do izraza šele v letu 1951. Velik napredek pa smo dosegli že v lanskem letu. To nam kažejo že podatki za prvo polletje 1950: proizvodnja premoga je bila za okrog 7% večja kakor v istem razdobju prejšnjega leta, proizvodnja električne energije za nad 15%, proizvodnja in predelava nafte za 25%, proizvodnja črne metalurgije za 12,5%, proizvodnja harvaste metalurgije za 20%, proizvodnja elektroindustrije za skoraj 19%, proizvodnja industrije gradbenega materiala za nad 14% in proizvodnja kovinske industrije za 26%.

Napredek v navedenih temeljnih panogah, od katerih je odvisen ves naš nadaljnji razvoj, nam zgovorno priča, da smo uspešno premagali velike te-

Jugoslovanska petletka: tovarna »Prvomajska« v Zagrebu.

Jugoslovanska petletka: tovarna »Lola Ribara« v Železniku pri Beogradu.

žave, ki nam jih je povzročil Informbiro, kajti prav v teh panogah so hoteli voditelji Informbiroja najbolj zavreti napredek in razvoj.

Še bolj pa bodo prišli sadovi junških naporov naših graditeljev socializma do izraza, ko bodo dovršeni največji objekti naše petletke, ki jih sedaj gradimo. V letošnjem letu bodo začele obratovati naše največje hidroelektrarne, kakor so Vuzenica in Medvode v Sloveniji, Vinodol na Hrvaškem, Zvornik na Drini, Vlasina Vrla v Srbiji, Jajce II v Bosni ter naša največja hidrocentrala Jablanica na Neretvi, ki bo skupaj s sosedno hidrocentralo na Rami po popolni opremi dajala za polovico več električne energije, kakor so jo dajale vse elektrarne v stari Jugoslaviji. Razen tega bodo prihodnje leto začele obratovati prve velikanske termoelektrarne pri naših rudnikih.

Dograjen bo naš največji železarski kombinat v Zenici, ki ga gradi več tisoč delavcev. Tu bo začela obratovati velikanska valjarna »Blüming«, ki bo sama pridelala več jekla kakor vse predvojne valjarne v Jugoslaviji, med-

tem ko bo velikanski plavž v Zenici, ki je že postavljen, dajal več železa kakor so ga dajali vsi plavži stare Jugoslavije. Svojemu namenu bo izročen prvi del mogočne valjarne brezšivnih cevi v Sisku, ki bo naš največji industrijski objekt, saj bo ta valjarna obsegala 13 med seboj povezanih velikih industrijskih dvoran. Nova guštanjska jeklarna bo dajala velike količine specialnih vrst jekla. V novi kovačnici bodo guštanjski kovinarji izdelovali največje kovane strojne dele, velike količine tanke pločevine pa bo dajala nova valjarna v Smederevu.

Na področju barvaste metalurgije bomo v letu 1951 že za okrog 40% presegli nalogo petletnega plana. Začel bo obratovati rudnik Mačkatice, ki bo eden največjih rudnikov molibdena na svetu. Proizvodnja svineca je že leta 1950 dosegla skoraj 80.000 ton nasproti 11.000 tonam pred vojno. Nadalje se bo povečala proizvodnja bakra, cinka, antimona, kroma in drugih kovin. V tem letu bo začela obratovati orjaška tovarna aluminija v Strnišču pri Ptuj, dograjena bo mogočna valjarna bakra v Sevojnu pri Užicu in valjarna aluminija v Lukavcu pri Šibeniku. Izvoz kovin, ki nam prinaša najdragocenejše devize, bo zavzel prvo mesto v našem izvozu in bo največ pripomogel k temu, da nam ne bo treba izvažati živil, ki jih doma potrebujemo v čedalje večjem obsegu.

Z velikanskimi investicijami v dveh največjih premogovnih bazenih, v tuzlanskem in kolubarskem, ki bo vsak dajal skoraj toliko premoga kakor vsa predvojna Jugoslavija, bomo dosegli in celo presegli planirano proizvodnjo 16 milijonov ton premoga v zadnjem letu petletke. Že v letu 1950 je naša proizvodnja premoga narasla na 14 milijonov ton nasproti 6 milijonom pred vojno. Dograjeni bosta dve veliki koksarni v Zenici in v Lukavcu, kjer bomo pridobivali iz domačega premoga potrebni metalurški koks, za katerega moramo sedaj plačevati tujini vsako leto več sto milijonov deviznih dinarjev. Močno se bo v zadnjem letu

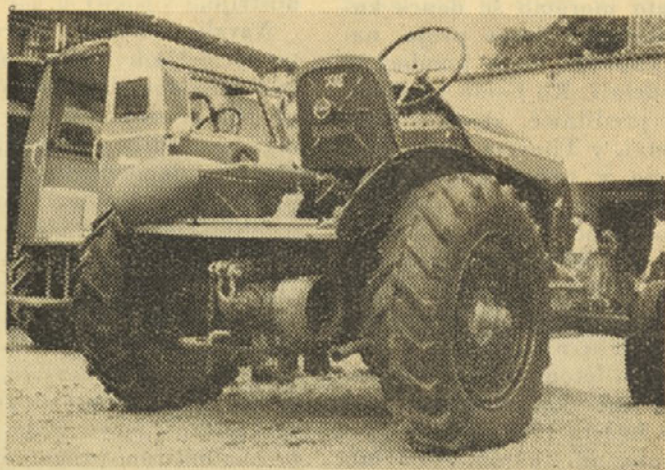
petletke povečala zlasti proizvodnja nafte, ki je že leta 1950 precej prekoračila 100.000 ton, medtem ko je pred vojno dosegla le okrog 1000 ton na leto. Milijardne vsote denarja si bomo v bodoče vsako leto prihranili samo s tem, da nam ne bo treba v tujini kupovati koksa in nafte.

Nova velika tovarna parnih turbin v Karlovcu bo v letu 1951 dala prve parne turbine za pogon naših termoelektrarn in velikih ladij. Izdelovali bomo prve velike ladijske Dieslove motorje. Reška ladjedelnica nam bo dala nadaljnje štiri velike preko oceanske ladje, ladjedelnica v Pulju pa prve moderne potniške motorne ladje. V Slavonskem Brodu bomo izdelali prve serije normalnotirnih lokomotiv, v novih obratih tovarn v Rankovičevem in Smederevski Palanki pa nove velike serije tovornih in potniških vagonov. Tovarna avtomobilov v Teznu, ki je sedaj neodvisna od dobav iz tujine, pa se pripravlja, da bo v zadnjem letu petletke izdelala dnevno po 16 tovornih avtomobilov.

Kaj pa težave, s katerimi se moramo boriti na področju preskrbe z živili in industrijskimi izdelki za široko potrošnjo? Te težave, ki jih naši delovni ljudje bolj neposredno občutijo, kakor so prej občutili težave zaradi

blokade, niso več v neposredni zvezi z ekonomskim pritiskom držav Informbiroja, marveč so nastale predvsem zaradi tega, ker smo morali v naši težki borbi za »biti ali ne biti« in za izpolnitev odločilnih postavk petletnega plana, pospešeno razviti temeljne panoge naše industrije na račun predelovalne in lahke industrije. Da si zagotovimo nujno potrebne stroje in naprave za pospešeno kapitalno graditev zlasti v rudarstvu in težki industriji, smo morali omejiti uvoz nekaterih surovin za predelovalno industrijo, predvsem uvoz tekstilnih surovin. Zato je bila v prvem lanskem polletju proizvodnja tekstilne industrije za 8,3% manjša kakor v prvem polletju prejšnjega leta. Proizvodnja živilske industrije se je v primeru s prvim polletjem 1949 zmanjšala za 14,5%, to pa predvsem zaradi slabe letine sladkorne pese v letu 1949, ki je narekovala znižanje plana predelave sladkorja. Vse to pa so sekundarne posledice naše težke borbe zadnjih let. Naša država je bila lani kakor bolnik, ki je uspešno preстал hudo operacijo, pa še vedno čuti bolečine.

Sredi lanskega leta se je začel tudi položaj na področju lahke industrijeboljšati. Navzlic nadaljnji napetosti glede tujih deviz smo zaradi olajšanja

Traktor, delo jugoslovanskih rok na tržaškem velesejmu.

preskrbe uvozili iz inozemstva 1406 vagonov sladkorja in 904 vagone masla, hkrati pa smo postavili odkup mesa in maščob na novo podlago in še bolj razvili prašičerejo na državnih kmetijskih posestvih i v obdelovalnih zadrugah. V ta namen so bile izvršene nadaljnje velike investicije za gradnjo pitališč, svinjakov in hlevov v državnem in združnem sektorju. Samo na državnem posestvu Belje so lani pitali nad sto tisoč prašičev.

Čeprav je izgraditev težke industrije tudi v preteklem letu obdržala svojo prioriteto, smo lahko med letom razvili v večjem obsegu tudi kapitalno graditev v lahki industriji. Za povečanje naše proizvodnje papirja je bila zlasti pomembna dograditev velike tovarne celuloze v Prijedoru, ki je že precej razbremenila našo zunanjo trgovino pri uvozu celuloze in omogočila večjo proizvodnjo papirja, ki je bila v prvem polletju zaradi pomanjkanja celuloze za 4,7% manjša kakor vsako leto prej.

Da se poveča naša tekstilna proizvodnja, smo začeli sredi leta graditi vrsto velikih tekstilnih tovarn, predvsem predilnic, katerih pomanjkanje najbolj občutimo. V stari Jugoslaviji se niso mogle razviti predilnice, ker je bil inozemski kapital kot lastnik večine tekstilnih tovarn interesiran na uvozu preje. Zato moramo še danes kupovati v inozemstvu drago prejo, namesto da bi kupovali surov bombaž in ga doma predelali. Ko bomo letos dogradili nove predilnice, zlasti v Čapljini ob Neretvi, v Titovem Užicu in v Prištini, bomo v tujini kupovali le bombaž, kolikor ga bomo še potrebovali ob naglo rastoči domači proizvodnji bombaža. Na ta način bomo prihranili na leto več sto milijonov dinarjev. Čeprav se tekstilna proizvodnja v vsem lanskem letu ni povečala v primeri s prejšnjim letom, smo vendar izdelali mnogo več tkanin kakor pred vojno, saj je že leta 1949 dosegla proizvodnja bombažnih tkanin 160,5 milijona m² nasproti 16 milijonom pred vojno, proizvodnja volnenih tkanin pa

28 milijonov m² nasproti 13,3 milijona m² pred vojno. Vrh tega sta že lani začela obratovati v Makedoniji dva velika tekstilna kombinata, in sicer kombinat za volno v Tetovem in kombinat za svilo v Titovem Velesu.

Naša industrija usnja in čevljev se je tudi v zadnjih letih, ko smo morali vso skrb posvečati težki industriji, nadalje močno razvijala. Že leta 1949 smo (brez lokalne proizvodnje po planu II) izdelali 7,73 milijona parov čevljev z usnjenimi in gumijastimi podplati nasproti 3,80 milijona parom pred vojno (1939). Lani pa se je proizvodnja še nadalje povečala in je bila v prvem polletju še za 7,3% večja kakor leto prej.

Kakor so naši delovni ljudje sprva podenjevali težave, ki nam jih je povzročil Informburo z ekonomsko blokado, tako smo lani, ko smo neposredne težave zaradi blokade že premagali, preenjaveli težave v preskrbi, ki so bile le začasne. Danes, ko imamo že močno razvito težko industrijo, mnogo lažje ustvarjamo tudi lahko industrijo, ker lahko doma izdelujemo stroje za predelavo naših surovin, ki jih imamo dovolj. To pa nam potrjuje, kako pravilna je bila politika našega državnega vodstva, ki je šla za tem, čim bolj pospešiti razvoj težke industrije, četudi začasno na škodo predelovalne industrije.

Navzlic velikim naporom za izpolnitev temeljnih panog naše industrije smo lani dosegli pomembne zmage tudi pri gradnji velikih prometnih in melioracijskih objektov. Izročili smo svojemu namenu avtomobilsko Cesto bratstva in enotnosti, največji gradbeni objekt naše petletke, in sicer v vsej dolžini od Beograda do Zagreba. Dogradili smo istrsko progo, ki veže naš največji bazen črnega premoga Rašalabin z našim železniškim omrežjem. Dovršili smo tudi vrsto krajših železniških prog, hkrati pa gradimo več novih železnic, med njimi 192 km dolgo normalnotirno progo od Sarajeva do luke Kardeljevo. Nadaljevali smo obsežna melioracijska dela, predvsem na

področju Skadrskega jezera, v Pelagoniji, na Lonjskem polju in na kraških poljih. Tudi gradnjo stanovanj v mestih in stanovanjskih naseljih pri industrijskih podjetjih in rudnikih smo nadaljevali navzlic pomanjkanju delovne sile. Da se čim bolj pospeši gradnja takih stanovanj, postavljamo vrsto tovarn za montažne hiše, ki bodo že v letošnjem letu mnogo pripomogle k izpolnitvi petletnega plana gradnje stanovanj za naše delovne ljudi. Še pospešili pa smo lani gradnjo šol, zdravstvenih ustanov ter velikih objektov za univerzitetne in znanstvene institute.

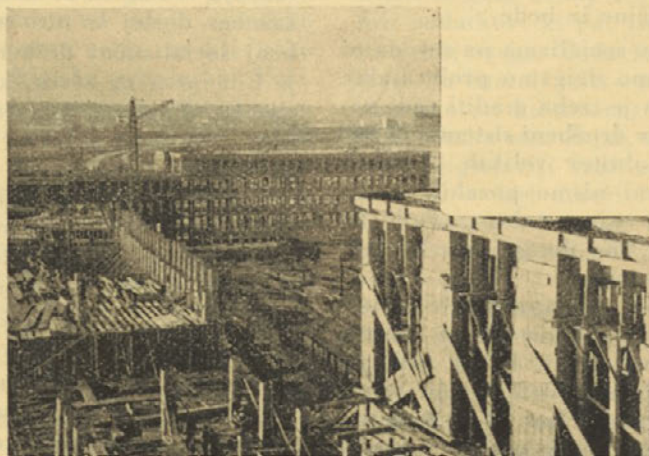
Kakor v prejšnjih letih smo tudi lani izpolnili letni plan. To pa pomeni več kakor eno petino celotne planske naloge za petletno razdobje. Več pomeni tudi zaradi tega, ker smo že v četrtem letu petletke dosegli okrog 93% tiste vrednosti proizvodnje, ki jo določa petletni plan za poslednje leto petletke. Ostane nam torej le še naloga, dvigniti celotni obseg proizvodnje za poslednjih 7%. Prav gotovo pa bomo še letos prekoračili obseg proizvodnje, ki je določen v petletnem planu za peto leto. Danes ni nobenega dvoma več, da bomo glede obsega proizvodnje petletni plan izpolnili, v mnogih panogah pa tudi presegli, saj smo že lani v barvasti metalurgiji, v elektroindustriji, v lesni industriji, v industriji usnja in obutve ter v filmski industriji

več proizvajali kakor to določa petletni plan. V letošnjem zadnjem letu petletke pa bomo bistveno presegli petletno plansko nalogo tudi še v nekaterih drugih panogah.

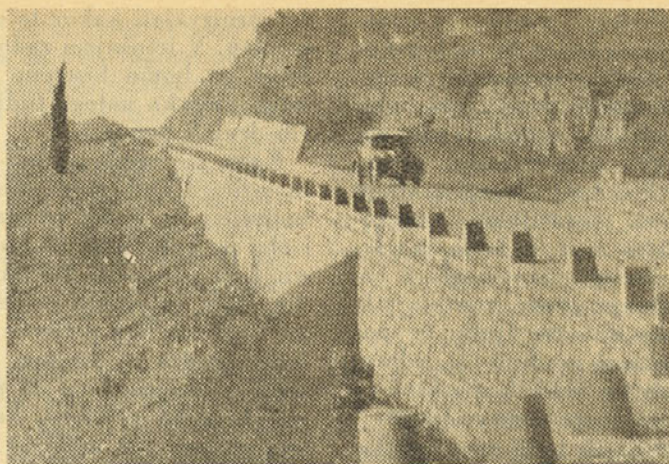
Kako pa izpolnjujemo petletni plan investicij? Tudi glede obsega izvršenih investicij ne bomo zaostali, čeprav je treba po petletnem planu izvršiti investicije v vrednosti 278 milijard dinarjev. Naše investicije so vsako leto večje. V prvem letu petletke so znašale 34 milijard din, v drugem letu 43 milijard, v tretjem letu 60 milijard, lani pa okrog 85 milijard, kar da za štiri leta skupaj 222 milijard. Ostane nam torej za zadnje leto le še 56 milijard. Ta znesek bomo še znatno presegli.

Po vsem, kar smo dosegli že v četrtem letu naše petletke, je izpolnitev našega petletnega plana do konca letošnjega leta v celoti zagotovljena, in to navzlic naši težki borbi zadnjih let za svobodo in suverenost naše države.

Kaj pa so nam napovedovali informbirojevski revizionisti? Mar se niso še pred objavo resolucije širokoustili, češ da je naše planiranje nerealno, avanturistično in da postavljenih nalog ne bomo izpolnili. Res je, premagati smo morali veliko težav in jih bomo morali tudi še letos premagovati. »Toda ni dovolj samo hoteti socializem. Zgraditi si ga moramo, zgraditi z znojem. Socializem ni stvar, ki se uresničuje z

Gradnja tovarne aluminija v Strnišču pri Ptuj.

Cesta Smarje—Nova vas v Koprščini je dograjena.

dekreti. Socializem se ustvarja z žulji, s težkimi napori in žrtvami. Ustvariti boljše življenjske pogoje iz nič, ni lahka stvar.« (Tito.)

Mi pa smo v resnici začeli ustvarjati iz nič. Kakor smo med vojno začeli iz nič graditi armado, tako smo po vojni začeli iz ruševin graditi novo državo brez vsakršne resnične pomoči od zunaj. Z nadčloveškimi napori so se naši delovni ljudje lotili gradnje tovarn, hidrocentral, železnic, cest in mostov, odpirali so rudnike, izsuševali močvirja itd. Premagovali so težave, ker so vedeli, da s tem ustvarjajo pogoje za dvig splošne blaginje, ker so vedeli, da se bodo samo na ta način rešili iz zaostalosti, revščine in bede.

Za zgraditev socializma pa seveda ni dovolj, če samo dvigamo proizvodne sile. Dosledno je treba graditi tudi novo družbo, nov družbeni sistem. Ob naporih za izpolnitev velikih planskih nalog tudi lani nismo pozabili na to drugo enako važno nalogo. Tudi na tem področju smo dosegli uspehe zgodovinskega pomena.

Ustvarili smo najnaprednejše socialno zavarovanje, kakršnega po obsegu pravic delovnih ljudi, kakor tudi po načinu pridobivanja teh pravic še ni nobena druga država. Ta zakon pomeni nov velik korak naprej v graditvi naše socialistične zakonodaje.

Nadaljnji revolucionarni ukrep predstavlja reorganizacija državne uprave, ki smo jo izvedli in nam je prinesla dalekosežno operativno decentralizacijo gospodarskega vodstva. Ta reorganizacija se je zlasti izkazala kot močno sredstvo v borbi proti nevarnemu birokratizmu in v borbi za izpolnitev socialistične demokracije. Hkrati je bila ta reorganizacija uvod k sprejetju zakona o upravljanju državnih gospodarskih podjetij po delovnih kolektivih. Ta zakon je poleg zakona o nacionalizaciji najrevolucionarnejši ukrep, ki smo ga sprejeli v naši državi, in nov odločen korak k razvoju socialistične demokracije, kakršnega doslej še niso napravili v nobeni socialistični državi. Naša država je bila prva na svetu, ki je uresničila parolo »Tovarne delavcem!«, pod katero se je boril delavski razred od sred. preteklega stoletja.

Izročitev podjetij v upravo delovnim kolektivom je bil gotovo izraz moči in napredka naše socialistične domovine. Izročitev tovarn delavcem gotovo ne bi bila mogoča, če ne bi že dosegli tako velikih uspehov v naši socialistični graditvi, tako na področju proizvodnih sil naše države kakor tudi pri političnem in kulturnem dviganju naših delovnih množic.

Če pregledamo uspehe naše borbe za neodvisnost in suverenost, naše zmage v izpolnjevanju petletnega plana in naše velike revolucionarne reforme, ki smo jih izvedli v lanskem letu, vedaj lahko ponovimo besede, ki jih je izrekel tovariš Tito lani v februarju na zborovanju v Užicu: »Ti dnevi so v na-

ši državi resnično veliki in usodni, in sicer zato, ker gradimo novo družbo, nov družbeni sistem, ki naj uresniči stoletne težnje naših delovnih ljudi, jim zagotovi človeku dostojno življenje ter jim omogoči, da bodo živeli srečno.«

Kulturno življenje v Jugoslaviji

FRANCE NOVŠAK

Menda ni za kulturno življenje v Jugoslaviji nič bolj značilno kot to, da je kultura postala last množic. To se pravi, da množice niso zgolj »odjemalce«, temveč v veliki meri tudi sodelavci v kulturnih pojavih. Jasno je, da drugače biti ne more. Ljudstvo, ki je s svojo borbo odstranilo korenine in virov revščine in zaostalosti, umljivo teži k temu, da si tudi v kulturnem življenju zagotovi ne le mesto gledalca, temveč tudi soustvarjalca. Še nedavno je bila kultura dejansko privilegij maloštevilnih bogatih meščanov, ki so lahko kupovali knjige, hodili v gledališča, na slikarske razstave in koncerte. Mnogokrat je bilo kulturno življenje v stari Jugoslaviji za marsikateriga meščana več ali manj izraz snobizma, saj je za »modernega« človeka veljal pač samo tisti, ki je bil polizan s kulturno smetano ter se je nekoliko razumel na operne arije, na klavirske sonate in na filmske zvezdnike. Večina ljudstva pa je morala v kulturnem življenju stati precej ob strani, saj je bila kultura neposredno povezana z denarjem. Kdor ni imel denarja, se je moral odpovedati gledališču in lepim knjigam, kajti to je bilo drago. Mladina, ki je rasla med dvema vojnama ter študirala, zlasti njen proletarski del, si je z dobesednim pritrovanjem od ust nabavljala knjige, v gledališču pa je stala na dijaškem stojišču. Generacija, ki raste po osvoboditvi, seveda ne pozna razmer, v katerih je rasla predvojna mladina. Dobro bi pa bilo, ko

bi se vedno zavedala, da je bila pot do svobode polna truda in nesebičnih naporov.

Kakor ostalo tako si je ljudstvo tudi svobodno kulturno življenje moralo priboriti. Danes se to življenje vsak dan bolj razvija, poganja globlje in globlje korenine, pronica vse bolj v srca ljudi ter jih dela boljše in plemenitejše.

Nemogoče je, da bi v kratkem času opisal kulturno življenje pri nas. V tem članku ni mogoče opisati niti tega, kar se je na področju kulture v enem letu zgodilo samo v slovenski republiki, kaj šele da bi zajel vso kulturno in prosvetno dejavnost socialistične Jugoslavije. Vendar bi rad z nekaj stavki prikazal ogromne uspehe, ki smo jih dosegli v kratkem času. Poslužil se bom nekaj števil in statističnih podatkov, ki pa, jasno, ne morejo povedati vsega. Toda že to bo dovolj, da si bo čitatelj lahko napravil sliko o razgibanosti kulturnega življenja.

Uvodoma sem dejal, da je kultura v novi Jugoslaviji last množic. Kaj to pomeni — last množic?

V časopisih beremo dan za dnem o kulturnih društvih. V Sloveniji in po vsej Jugoslaviji imamo celo vrsto tako imenovanih kulturno umetniških društev, ki jih označuje splošno znana kratica »KUD«. Menda je največ sindikalnih kulturnoumetniških društev (SKUD). So pa tudi mladinska kulturno umetniška društva (MKUD), pionirska kulturno umetniška društva

Lojze Spacal, Kraška vas.

(PKUD), študentska (ŠKUD), železničarska (ŽKUD), izobraževalno umetniška društva (IZUD) itd., itd. Tu ni prostora, da bi jih naštevali, saj jih vsakdo pozna po imenu, vsaj veliko število članov, mnogokrat tudi vse članstvo svojega sindikata, mladinske, pionirske, študentske ali kake druge organizacije. Seveda je med temi društvi precejšnja razlika. Nekatera so bolj, druga manj delavna, nekatera imajo samo eno ali dve sekciji, druga pa šest, sedem sekcij in še več. Redno najdemo pri najboljših društvih dramsko sekcijo, knjižnico, pevski zbor, folklorno skupino, orkestrsko skupino, študijski krožek, šahovsko sekcijo, fo-

to amaterski krožek, recitacijsko skupino in še druge.

Kakor je znano, je v kulturno umetniških društvi vseh vrst najbolj plodno množično kulturno delo v Jugoslaviji. V zadnjem letu so se ta društva še bolj okrepila in organizacijsko utrdila. Nekatera so dosegla resne umetniške uspehe. V vsaki od šestih republik Jugoslavije imamo vsako leto republiške revije najboljših kulturno-umetniških društev, ki nastopajo na velikih prireditvah, tako imenovanih *festivalih*. Ti festivali živo dokazujejo, kako mogočen veletok je pri nas kulturno življenje. Pred vsakim festivalom kulturna društva tekmujejo na ta-

ko imenovanih okrajnih izločilnih tekmovaljih. Iz leta v leto najdemo že na okrajnih tekmovanjih več društev. Zmagovalci na okrajnem tekmovanju nastopijo najprej na okrajnem, pozneje pa še na republiškem festivalu. V zadnjem času je število teh društev tako naraslo, da vse sekcije ne morejo tekmovati hkrati, pač pa tekmujejo skupaj samo pevski zbori raznih društev, dramske skupine itd. Vedno več jih je. Njihove umetniške kvalitete se tako dvigajo, da so najboljša društva nastopila že v inozemstvu, v Švici in drugod. Tako se še vsi spominjamo velikega uspeha ansambla narodnih plesov Jugoslavije, ki je gostoval v tujini in so ga sestavljali posamezni člani najboljših folklornih skupin Hrvatske, Srbije in Makedonije. Iz gornjega lahko posnamemo samo eno ugotovitev: velik razmah kulturno-umetniških društev je kljub vsemu naštetemu šele na začetni stopnji. V bližnji bodočnosti bodo društva dosegla še večje uspehe. Njihovi uspehi pa niso samo v tem, da dvigajo kulturno raven in zavest svojih številnih članov, njihova vloga je važna morda še bolj zaradi tega, ker vzgajajo svoje člane in preko članov ostale množice v vse zavednejše graditelje socializma.

Kultura se ne začne pri gledališčih, temveč pri prvi pismenosti. Vsi vemo, kako žalostno dediščino nam je v tem pogledu zapustila stara Jugoslavija. V posameznih republikah naše države je bilo število popolnoma nepismenih ali polpismenih (to so taki, ki znajo samo brati ali samo pisati) ogromno. Statistični podatki, ki jih je objavilo Društvo narodov nekaj let pred drugo svetovno vojno, kažejo, da je bila Jugoslavija glede pismenosti med najbolj zaostalimi državami. Po ljudskem štetju dne 3. marca 1931 je bilo v Jugoslaviji od 13.934.038 prebivalcev 6.197.916 nepismenih. To pomeni, da je bil v stari Jugoslaviji skoro vsak drugi prebivalec nepismen. Manj je to veljalo za Slovenijo, vendar tudi v Sloveniji nismo bili brez takih ljudi. Že med partizansko borbo se je začel ne-

izprosen boj za odstranitev nepismenosti. Pisati so se učili borci v enotah in ljudstvo na osvobojenem ozemlju. Samo leta 1943 je na osvobojenem ozemlju Hrvatske n. pr. delalo 150 tečajev za nepismene. Na Hrvatskem so naučili pisati in čitati 30.000 ljudi samo med osvobodilno borbo. Podobno je bilo v Bosni in Hercegovini in v ostalih republikah. Če je bila borba proti nepismenosti tako obsežna že v času, ko so bili važnejši drugi napor, kako obsežnejša je postala šele po osvoboditvi! Rodilo se je geslo: Za popolno odstranitev nepismenosti v Jugoslaviji! Ta naloga se je uspešno reševala in se še rešuje. Ljudske množice je naša revolucija potegnila v politično življenje. Če hočeš politično delati, moraš znati čitati in pisati. Tako je šla borba za nepismenost hkrati s pritegovanjem množic v politično življenje hkrati z borbo za izgradnjo socializma. Saj vsi vemo — socializem niso samo nove tovarne in ceste, ukročene reke in veličastne hidrocentrale, niso samo počitniški domovi v gorah in ob morju, socializem pomeni tudi novega človeka, kulturnega človeka. Samo do konca maja 1948 se je naučilo pisati poldrugi milijon ljudi. To je bila velika ofenziva proti kulturni zaostalosti, ki so jo odločno pokrenile ljudske oblasti. Radio in tisk sta pojasnjevala množicam pomen borbe proti nepismenosti. Delo, ki bo kmalu kronano z največjim uspehom, je zahtevalo ogromno število ljudi, sredstev in časa. Vlade ljudskih republik so žrtvovale velika denarna sredstva za likvidacijo nepismenosti. Največ je na novo postalo pismenih kmetov, mnogo pa tudi žena. To pionirsko delo je teklo tudi v jugoslovanski armadi. Borba proti nepismenosti je bila v jugoslovanski armadi ena prvih nalog kulturno-prosvetnega dela. Samo do konca maja 1948 se je v jugoslovanski armadi naučilo čitati in pisati nad 150.000 borcev. Veliko oporišče borbe proti nepismenosti so postale tudi mladinske delovne brigade. Velike mladinske delovne akcije so bile in so za mladino naše države velika šola.

Vsi vemo, da mladinci niso samo gradili te in te proge ali avtomobilske ceste, temveč so gradili — kakor so imeli napisano na svojih številnih geslih — tudi sebe. Število mladincev, ki so postali pismeni pri delu za izgradnjo velikih objektov petletke, gre v visoke deset tisoče.

V zvezi z odpravo nepismenosti je nujno omeniti poslanstvo knjige v novi Jugoslaviji. Knjiga je bila že dolgo simbol kulture. V knjigo so najboljši ljudje vseh narodov strnili svoje znanje o človeku in svetu in ga predali potomcem. Knjiga je živi učitelj, ki je vedno pri roki, ki ne kriči in je nevsiljiva začetnica vsake modrosti. Res je, tudi v stari Jugoslaviji so delovale knjižarne in založbe, tudi v stari Jugoslaviji so izhajale knjige. Toda, kolikor je to resnično, tako je tudi res, da je bila knjiga nekoč skoraj nedostopna za množice, saj je izhajala v nizkih nakladah, preprosti človek je ni mogel kupiti in je tudi ne bi razumel, saj mu je z redkimi izjemami govorila o stvarih, ki so mu bile tuje. Ljudska revolucija je knjigi priborila najodličnejše mesto. Knjiga je postala važno sredstvo za politično in kulturno vzgojo. Naklade vseh knjig, časopisov in dnevnikov so takoj po osvoboditvi izredno poskočile, novo ustanovljene založbe pa so začele najširšo delavnost. V vseh republikah je zacvetela književnost, naklade knjig in časopisov pa so tako narasle, da so večkratno presegle predvojno povprečje, in vendar vlada vsepovsod pomanjkanje knjig. Na tisoče in tisoče je še ljudi, ki si še ne morejo kupiti knjig, ker je tudi naša država zaradi splošne krize pomanjkanja papirja, ki vlada skoraj v vseh evropskih državah, prizadeta. Ravno zaradi tega, ker so naše naklade še vedno premajhne, se danes knjiga načrtno razdeljuje, predvsem se upoštevajo razne sindikalne knjižnice in druge kulturne ustanove, ki so neposredno v stiku z množicami.

Dočim lahko v Evropi govorimo o »krizi knjige«, pa pri nas trenutno lahko govorimo o »krizi papirja«. Zna-

no je, kako velike naklade imajo v Jugoslaviji dnevniki. Tako vemo, da navedem samo ta primer, da so izhajali predvojni slovenski dnevniki v komaj 20.000 izvodih na dan, danes pa izhaja »Slovenski poročevalec« v več kot sto tisoč izvodih in še se priglašajo novi naročniki. Viden znak zdravega življenja pri nas je žeja po kulturi. Nič posebnega ni, če je kaka knjiga v pičli uri razprodana, nič posebnega ni, če je težko dobiti vstopnice za gledališče in kino.

Socializem pomeni skrb za človeka. Človek, srečen, bogat, plemenitejši, boljši človek — to je cilj, to je končni smoter socializma. Vse, kar se gradi, ves naš znoj, vse je podrejeno temu velikemu cilju, v katerem se izpopolnjujejo davne sanje človeštva.

Po zadnji vojni se je pri nas posebno izboljšal položaj človeka, ki piše, položaj pisatelja. Pred vojno so le redki književniki v Jugoslaviji lahko živeli od svojega pisateljskega dela. Na videz je prejšnja oblast tudi cenila pisatelje, najrajši pa jih je slavila mrtve, tedaj, ko niso nič več mogli pisati. Vloga pisatelja, mislim seveda naprednega pisatelja, je bila zato v stari Jugoslaviji podcenjevana. Mnogi naši književniki in publicisti so prebili najboljša leta v ječah prejšnje države. Danes je književniku — pisatelju, pesniku, dramatik, esejistu odprta vsakršna možnost, da v službi svojega ljudstva ustvari dela trajne vrednosti, ki bodo večni spomenik naše ponosne borbe za svobodo in samostojnost. Ljudska oblast z vsemi sredstvi pospešuje delo književnikov in seveda tudi drugih umetnikov. Ni se treba s tem hvaliti, zadostuje samo bežen pogled na vse, kar je že storjeno in tudi največji skeptik mora izreči priznanje temu velikemu in požrtvovalnemu delu. Gmotni položaj književnikov in umetnikov je po osvoboditvi v splošnem znatno boljši od predvojnega. Vsako leto podeljujejo republiške vlade in zvezna vlada književnikom in umetnikom posebne nagrade za književna in umetniška dela. Te nagrade dosegajo skupno milijonske vsote, prejemajo jih

pa vsako leto najboljši pesniki in pisatelji, glasbeniki, slikarji, gledališki in filmski umetniki. Umetniki so deložni pozornosti najvišjih predstavnikov oblasti. Tako je znano, da so bili zadnji nagrajenci sprejeti pri marsalu Titu.

Pri nas se skoraj iz dneva v dan ustanavljajo nove kulturne ustanove. Nemogoče je naštetih vse vrste inženstvenih zavodov, ki so bili po osvoboditvi na novo ustanovljeni. Z nekaj besedami bi se rad dotaknil samo gledališkega življenja v Jugoslaviji. Če za kako kulturno ustanovo velja, potem velja gotovo za gledališče, da ima izredno močan vpliv na človeka. Toda pogledimo si gledališke zgradbe, ki smo jih podedovali iz stare Jugoslavije. Velika mesta kot so Ljubljana, Zagreb, Beograd, Sarajevo, Skoplje, Split itd. imajo nesorazmerno majhna gledališka poslopja, ki sedanjim potrebam ne ustrezajo več. Dočim so bila pred vojno tudi ta majhna gledališča mnogokrat nerazprodana, je danes povsem obratno. Danes je treba biti precej požrtvovalen in v dolgi vrsti čakati na vstopnice. Ljudska oblast je množicam omogočila, da so pričele obiskovati gledališče. »Traviata« in »Carmen« pa »Madame Butterfly« niso več privilegiji mestnih ljudi, ampak si jih ogledajo lahko tudi člani sindikatov, delavci in nameščenci vseh vrst. Kako daleč za nami je utvara, da delavec »nima smisla« za gledališko umetnost. Veseli smo tega napredka, žalostni pa zato, ker nam ni mogoče, da bi kot Ribničani v šaljivi zgodbi razširili stene svojih gledališč, da bi lahko sprejela več gledalcev. Tudi na področju gledališča je bilo mnogo storjenega. Po raznih večjih mestih Jugoslavije so z osvoboditvijo nastale nove opere, od katerih zaslužita posebno omembo Državna makedonska opera v Skoplju in Opera v Sarajevu. V Sloveniji pa ne smemo pozabiti nove Opere v Mariboru. V mnogih mestih, kjer pred vojno ni bilo gledališča ali pa so le diletantske skupine od časa do časa prirejele svoje predstave, delujejo zdaj

stalna gledališča s poklicnimi igralci. Ker je nemogoče naštetih gledališča v vsej Jugoslaviji, se omejim samo na to, kar imamo v Sloveniji: v Ljubljani deluje dramsko in operno gledališče, ustanovljeno je pa tudi Mestno gledališče, zadnji čas še Veseli teater. Mnogi poznajo tudi Šentjabsko in Lutkovno gledališče. Poklicno gledališče ima tudi Maribor in sicer Dramo in Opero, zraven pa še Zabavno gledališče. Ustanovljena so poklicna gledališča v Kranju, Celju, Ptuj, na Jesenicah. Ustanovljena bodo pa še nova. Kvaliteta predstav zaradi tako velike »konkurence« neprenehoma raste. Naša gledališča si ne samo med seboj izpesojajo pevce in igralce, marveč tudi prihajajo gostovat s celotnimi ansambli v bratska glavna mesta. Pomen takih gostovanj za kulturno zблиževanje med našimi narodi je očiten. Ljubljanska Opera pa je gostovala tudi v Celoveu in Gradcu v Avstriji, kjer je dosegla ogromen umetniški uspeh in laskava priznanja. Na mednarodnem tekmovanju v Verviersu v Belgiji pa so naši operni pevci odnesli vseh prvih šest nagrad in potrdili velik sloves jugoslovanskih pevcev v svetu.

Tudi razne šole spadajo h kulturnemu življenju. Ogromen porast vseh šol govori o tem, da je Jugoslavija že danes kulturna država. Predaleč bi me zavedlo, če bi statistično prikazal porast osnovnih, srednjih šol, gimnazij, učiteljskih in strokovnih šol, tehnikumov, umetniških šol, šol narodnih manjšin, univerz, visokih šol in akademij. Samo v Ljubljani n. pr. imamo univerzo s štirimi fakultetami, tehniško visoko šolo, medicinsko, agronomsko in gospodarsko ter bogoslovno fakulteto. Akademijo za upodabljačo umetnost. Akademijo za igralsko umetnost in Glasbeno akademijo. Seveda so to samo visoke šole s stopnjo fakultete. Podobno stanje najdemo tudi v drugih republikah. Tako n. pr. je bila leta 1949 v Skoplju pet let po osvoboditvi ustanovljena prva makedonska univerza.

Koroški Slovenci na obisku v Trstu: v Devlno.

Veliko kulturno in politično vlogo igra film. Jugoslavija ima danes lastno filmsko industrijo. Tako imamo zvezno podjetje »Zvezda-film«, po republikah pa delujejo republiška podjetja za proizvodnjo filmov, tako »Triglav-film« v Ljubljani, »Jadran-film« v Zagrebu, »Avala-film« v Beogradu, »Bosna-film« v Sarajevu, »Vardar-film« v Skoplju in celo mala Črna gora ima svoje lastno filmsko podjetje »Lovčen-film«. Poleg tega dela še zvezno podjetje za proizvodnjo ozkega in kulturno dokumentarnega filma. Od kar smo v naših kinematografih gledali prvi jugoslovanski film »Slavica«, je že minilo precej časa. Medtem so pričela izdelovati umetniške filme skoraj vsa podjetja v Jugoslaviji. Kmalu bomo videli tudi bosanski, črnogorski in makedonski umetniški film. Prvi slovenski film »Na svoji zemlji« je še vsem v živem spominu, v delu so pa že novi slovenski filmi, tako »Visoška kronika« po Tavčarjevem romanu, film o Trstu po scenariju Franceta Bevka in film o našem pesniškem pravku Prešernu. Zanimivo bi bilo primerjati, kako je raslo število predstav in gledalcev v naših kinematografih in kako je raslo število kinematografov. Samo leta 1948 je filmske predstave v

Jugoslaviji gledalo skoraj 60 milijonov ljudi, to število pa je v letih 1949 in 1950 ogromno poskočilo. Tudi število kinematografov je naraslo, tako je bilo sredi leta 1950 v vsej državi 822 stalnih in 150 potujočih kinematografov. To število se je medtem že spet povečalo. Mnogo sporeda zavzema sedaj že film domače proizvodnje, zlasti dokumentarni film in drugi poučni filmi. Tudi v kinematografih čutimo, da smo gospodarji na svojih tleh.

Če bi hotel podrobneje obravnavati katero koli panogo našega kulturnega življenja, bi moral napisati debelo knjigo. Tu se moram omejiti pravzaprav samo na drobne pripombe. Isto moram napraviti glede našega radia, ki spada med važne kulturno in politično vzgojne činitelje. Vsi vemo, da je imela stara Jugoslavija samo štiri radijske postaje, katerih skupna moč je znašala 26,7 kilovata. Danes je v Jugoslaviji veliko število srednjevalovnih in kratkovalovnih postaj. Naše radijske postaje spadajo sedaj med najmočnejše v Srednji Evropi. Hkrati z razvojem radiofonije se je pričela razvijati tudi radijska industrija in ustanovljene so bile posebne šole za radijske tehnike.

Tako kulturno življenje seveda močno odmeva tudi med našimi brati v zamejstvu in med našimi izseljenci na drugih celinah. Tržaški in koroški Slovenci vidijo v našem kulturnem življenju veliko izpodbudo in si iščejo po našem zgledu lastno pot kulturnega in prosvetnega udejstvovanja. Z globoko ljudskostjo prežeta kultura je obojestransko vabljava in osvajajoča. Tako si je mogoče razložiti gostovanje slovenskega narodnega gledališča iz Trsta v Ljubljani in Mariboru, obisk tržaških slikarjev slovenskega rodu v Ljubljani in njihovo razstavo v Moderni galeriji, pa razstavo Božidarja Jakca v Trstu, gostovanje centralnega pevskega zbora Slovenske Koroške v Sloveniji in drugod po Jugoslaviji, obisk delegacije slovenskih kulturnih delavcev v Ameriki, obisk umetniške skupine jugoslovanskih rojakov iz Amerike »Tamburica« v stari domovini, potovanja slovenskih književnikov po Slovenski Koroški, gostovanje ljubljanskega gledališča v Kopru itd., itd. Vsepovsod znamenja tesne povezanosti med rojaki tostran in onstran meja. Tu bi še omenil velikanske uspehe, ki jih doživljajo jugoslovanski filmi med našimi izseljenci v Ameriki, Avstraliji, Kanadi in drugod. Slovenci za mejami so z naravnost nepopisnim navdušenjem sprejeli prvi slovenski film »Na svoji zemlji«. Še s posebno ginjenostjo so ta film občudovali koroški Slovenci.

Tudi med samimi jugoslovanskimi narodi je danes ustvarjena vedno večja kulturna povezanost. Različne kulturne stopnje posameznih predelov naše države se vedno bolj izenačujejo. Medsebojno spoznavanje jugoslovanskih narodov s tekmovanjem v kulturnem življenju daje že sadove. Vse kulturne ustanove širom po državi si izmenjavajo izkušnje. Ljubljana je n. pr. doživela lani obisk celotnega ansambla zagrebske in beograjske Opere. Tako smo Slovenci spoznali raven operne umetnosti v drugih republikah. V Ljubljani je gostovalo tudi mariborsko dramsko gledališče. V Moderni galeriji v Ljubljani smo videli pomembne

slikarske razstave, tako n. pr. razstavo Gojmira Antona Kosa in Franceta Pavlovca, razstavo slovenskega slikarstva v dobi realizma, dalje razstavo slikarjev Mihe Maleša, Marija Preglja in Maksima Kavčiča. Slovenski likovni umetniki so se nam mimo tega predstavili s posebno majsko razstavo.

Množica tujih dirigentov, pianistov in raznih kulturnih delavcev je tudi to leto obiskala našo državo. Med njimi naj omenim vsaj angleškega pianista Kendala Taylora, švicarskega pianista Franca Jožefa Hirta, orkester dunajskih simfonikov z dirigentom Klemenom Krausom, francosko pianistko madame de la Bruchollerie, švicarskega pianista Paula Baumgartnerja, avstrijskega skladatelja in klarinetista Friedricha Wildgansa, italijanskega dirigenta Carla Zecchija, angleškega dirigenta Georga Weldona, italijanskega violončelista Enrika Mainardija itd., itd. Že ta imena nam kažejo, koliko naporov vlaga ljudska oblast tudi na področju glasbenega življenja, zavedajoč se, kako so stalna gostovanja svetovnih mojstrov jamstvo za visoko raven in stalni napredek domače glasbene ustvarjalnosti.

Sicer pa je kulturna žeja našega ljudstva tako velika, da jo najlepše ilustrira tale primer: Neko mladinsko kulturnoumetniško društvo je imelo turnejo po deželi. V mestece, kjer je bil nameravan koncert, je prišla delegacija s hribovske, pet ur peš hoje oddaljene vasi, naj bi mladinci tudi tam priredili koncert, češ: »Od nas ne boste šli ne lačni ne žejni, samo pridite!« V tem stavku, zlasti pa v zadnjem vzkliku, je povedano mnogo.

Jugoslavija je dežela, kjer je kulturno življenje v polnem razcvetu.

Kultura ni sama sebi namen. Tudi kultura je samo sredstvo, da postane človek boljši in srečnejši, pogoj je za njegovo bolj vsestransko, intenzivno in bogato življenje. Perspektiva, ki jo imajo naši narodi v tem pogledu, je lepa in nam kaže bodočnost, ki bo vredna vseh naših narodov in naših včasih res trdih prizadevanj.

Pred štiri sto leti je izšla prva slovenska knjiga

MIRKO RUPEL

Štiristoletnica prve slovenske knjige, ki jo praznujemo letos, je že sama po sebi velik praznik našega slovstvenega in kulturnega življenja. Pa je pomen te obletnice še večji, ker smo se priborili do knjige, tega vidnega znamenja svoje kulture, v dobi, ko smo bili v skrajno slabem družbenem, političnem in kulturnem položaju.

Slovenci so v 16. stoletju skoraj izključno pripadali kmečkemu razredu. Ker je bil kmet tedaj domala brezpraven, so ga tlačili od vseh strani. Odirali so ga veliki fevdniki, ker mestom zaradi njih privilegijev niso mogli do živega. Izžemali so ga nižji plemiči in vitezi, saj so zaradi nove vojne tehnike izgubljali veljavo, zato obuboževali ter se še najlažje okoriščali pri obdelovalcu zemlje. V mestih so vladajoče patricijske družine s cestninami, mostninami in drugimi pristožbinami pritiskale ne le srednjega meščana in mestni proletarijat, temveč tudi okoliško kmečko ljudstvo. Celo duhovščina mu ni priznala; cerkveni knezi niso bili boljši od posvetnih fevdalcev, drugi duhovniki pa so s prodajo odpustkov in relikvij, z romanji in podobnimi stvarmi znali iztisniti iz kmeta še tisto, kar so mu drugi pustili. Mimo domačih tlačiteljev pa je slovenski kmet moral prenašati še turške napade, ki so terjali toliko človeških in gospodarskih žrtev.

Usodno je postajalo, da so Slovenci bili brez svoje države. Ker so pripadali tujemu političnemu, družbenemu in kulturnemu sestavu, so bili brez zavesti lastne državnosti. Povrh so bili razkosani na razne dežele z bolj ali manj posebnim političnim življenjem (Kranjska, Koroška, Stajerska itd.); zato se ni mogla razviti niti zavest o slovenski skupnosti, nastala pa so lahko separatistična prizadevanja. Poleg tega je bilo slovensko ozemlje razcepjeno tudi v cerkvenem pogledu, ker je njega večji del spadal pod cerkveno-

pravno okolišče s središči izven Slovenije. Priseljevanje tujcev, zlasti Nemcev, je čedalje bolj krepilo nemščino, ki je namesto latinščine postajala uradni jezik, pa tudi občevalno sredstvo višjih slojev. Slovenščina, jezik neukih nižjih plasti, je izgubljala svojo ceno in nič čudnega, če tudi redki izobraženci slovenskega rodu niso čutili ne dolžnosti do gojitve slovenskega jezika ne potrebe po slovstvu v materinem jeziku.

Slovstvenega izročila ni bilo, zakaj rokopisni drobci, kar se jih je ohranilo od brižinskih spomenikov dalje, ne dopuščajo, da bi sklepali na zavestno tradicijo niti za cerkveno slovstvo. In vendar je bila cerkev še najbolj poklicana, da bi bila dvignila slovenščino med književne jezike, saj je potreba, da se vsaj najnujnejša cerkvena besedila, rasla od stoletja do stoletja, ustale v ljudskem jeziku. To se pri nas ni zgodilo. Tudi ustanovitev ljubljanske škofije 1461 ni prinesla spremembe starega nazora, češ da slovenski jezik ni poraben za knjižno rabo, čeprav je bila to prava slovenska škofija z domačimi škofi.

Splošno stanje kulture, ki sta jo pri nas posredovali latinščina in nemščina, je bilo dokaj nizko. Na slovenskem ozemlju ni bilo nikakega posebnega slovstva v teh dveh jezikih. Tudi šolstvo je bilo zelo slabo razvito; tiskarne ni bilo nobene.

Spremembo žalostnega stanja je prinesla Slovencem šele reformacija.

V srednjem veku je vso izobrazbo imela v svojih rokah cerkev. Zato je bila cerkev tudi ideološki izraz fevdalizma. Če se je torej kdo hotel lotiti fevdalizma, se je moral lotiti predvsem cerkve. Vrh tega je cerkev sama izzvala k upor; zašla je v posvetnost in razvrat, njeni zastopniki pa so bili neuki in nevredni.

Znano je, da je reformacijo sprožil avguštinec Martin Luter, ko je začel

boj zoper odpustke ter 1517 nabil na vrata grajske cerkve v Wittenbergu svojih 95 tez. S svojimi nauki, da papež nima pravice odpuščati grehe in da tega odpuščanja ne dobi človek s pokoro, temveč z vero, je začel boj proti papežu ter nujno moral zavreči njegovo avtoriteto, zavreči mašo, večino zakramentov, vice, post, menišvo itd. Lutrov nastop je bil vsekakor revolucionaren in novo versko gibanje se je naglo širilo. Zajelo je kmete, meščane in nižje plemstvo, celo nekatere kneze, zakaj za vse so bili vabljeni novi nauki, vodilnim razredom pa se je obetala tudi obogatitev s cerkvenim imetjem. Najradikalnejša je bila kmečko-plebejska, mnogo zmernejša meščansko-plemiška smer. Tedaj pa se je Luter, ki je postal varovaneč velikašev, odločil proti kmetom in ostro nastopil zoper njihov punt. Tako je privedel reformacijo pod okrilje knezov. »S tem ni zatajil samo kmečke vstaje, temveč tudi svoj lastni upor proti duhovni in posvetni avtoriteti; s tem je izdal knezom ne samo ljudsko, ampak tudi meščansko gibanje,« pravi Engels.

Ves nadaljnji razvoj reformacije na Nemškem je pravzaprav boj fevdalnih knezov zoper cesarja, ker se je upiral njihovi osamosvojitvi. Leta 1555 je v Augsburgu prišlo do verske sprave: protestantski knezi in stanovi so dobili versko svobodo, podložniki pa so morali sprejeti vero svojih gospodarjev ali pa izseliti se. S tem je bila reformacija na Nemškem pravno priznana.

Na Slovenskem so se novega nauka, ki so ga prinesli iz Nemčije študenti, trgovci, rudarji in vojaki, najprej oprijeli meščani. Kranjsko plemstvo se spočetka ni posebno navduševalo, ker so njegovi podložniki pri kmečkem uporu 1525 pokazali med drugim tudi prizadevanje po cerkvenih reformah, na primer da bi si sami volili župnike. Plemiči so se bali za svoj vpliv na cerkveno upravo, ki so si ga bili zagotovili ob koncu srednjega veka z ustanovitvijo beneficijev, župnij in kaplanij.

Kmetje pa so bili po porazu prestrašeni in so postali nezaupljivi.

Do leta 1530, ko so nemški protestanti v Augsburgu jasno izpovedali svoj nauk, ga zapisali ter ostro podčrtali razlike med svojo in rimsko vero, so začetki reformacije na Slovenskem očitni, vendar se javlja to gibanje pri meščanih, duhovnih in nižjem plemstvu zgolj v nasprotovanju napravam stare cerkve brez kakršne koli organizacije, pri kmečkem ljudstvu pa v obliki ločin, kakršna je bila prekrševalska. Prekrščevalci so zavrgli krst otrok ter na novo krščevali odrasle,

Primož Trubar

češ da je dovoljeno krstiti človeka šele tedaj, ko lahko vero izpoveduje. Urediti so hoteli cerkev po stanju v času apostolov. Nekateri so zavrgli vsakršno oblast ter zahtevali, naj bodo kristjani brez imetja, da jim vse bodi skupna last. Ponekod so prekrščevalci bili zelo revolucionarni (posebno znamenit je vodja kmečkega revolucionarnega gibanja v južnozahodni Nemčiji Tomaž Münzer), v naših krajih pa so bili precej krotki; preganjala jih je tako katoliška kakor luteranska oblast, a stiskanemu kmečkemu človeku je ta ločina bila bližja od te in one oficijalne cerkve, ker je ustrezala njegovim prizadevanjem, ki jih je pokazal v punktu 1515 in pozneje 1573.

V tridesetih letih so se pod vplivom napredovanja protestantov na Nem-

škem zavzemali pri nas za novo vero pokrajinski oblastniki, namreč deželni stanovi, a morali so zaradi avstrijskega vladarja, ki je bil strogo katoliški, delati to zelo previdno. Spočetka so samo grajali razne cerkvene razvade in tožili zaradi neprikladnih pridigarjev. Leta 1541 pa so že odkrito terjali svobodo protestantske veroizpovedi, porabivši vladarjevo zadrego in stisko zaradi turške nevarnosti. Dasi niso uspeli, so vendar imeli precej proste roke. Tako je prišlo tudi do prave protestantske cerkvene organizacije na Kranjskem 1561, ko so deželni stanovi nastavili Trubarja za superintendanta (prvega pridigarja), in podobno skoraj ob istem času na Štajerskem in Koroškem. V Ljubljani so si protestanti ustanovili 1563 tudi srednjo šolo.

Desetletje kasneje, 1572, sta stanova gospodov in vitezov izsilila v Gradcu od deželnega kneza versko svobodo za svoje družine in podložnike, za prebivalce deželnoknežjih mest pa niso uspeli.

Kmečke množice so bile pozdravile nastop reformacije, njen revolucionarni začetek, ker so upale, da bodo v novem verskem gibanju našle oporo za svoja družbena prizadevanja. Ko pa so reformacijo dobili v roke plemiči, ko so v novi cerkveni organizaciji zagospodovali fevdalci in njih zavezniki, so kmetje razočarani morali spoznati, da se njih družbeni položaj ne bo izboljšal. Zato jih nič ni zadrževalo, da ne bi bili dvignili orožje proti tem fevdalcem. Leta 1573, ko je oficialna protestantska cerkev v Notranji Avstriji dosegla vidne uspehe, je nastal eden največjih kmečkih puntov. Protestantje so ga prav tako obsodili kakor katoličani.

Leta 1578, ko so na deželnem zboru v Brucku notranjeavstrijski deželni stanovi hoteli izsiliti od nadvojvode versko svobodo tudi za prebivalce deželnoknežjih mest in trgov, so dosegli le obljubo, da ne bo preganjal pridigarjev v Gradcu, Judenburgu, Celovcu in Ljubljani. — Medtem je Ljubljana dobila prvo tiskarno.

Nadvojvodi pa je kmalu postalo žal danih obljub. Njegovi sorodniki in posebej še jezuiti so ga pripravili do tega, da je začel nastopati zoper protestante, kjer je le mogel. V Ljubljani se je sicer protestantska cerkvena organizacija še naprej razvijala, po deželi pa je nadvojvoda preganjal pridigarje in protestantske vernike. Ko pa je 1596 prevzel vlado nadvojvoda Ferdinand, ki je bil učenec jezuitov, je protireformacija vse ostreje pritisnila. Leta 1598 je nadvojvoda nastopil z vso odločnostjo. Najprej je izgnal protestantske pridigarje in učitelje, drugo pa prepustil posebnim verskim komisijam. Te so svojo nalogo temeljito opravile po vsej deželi. V vsakem večjem kraju je duhovni voditelj (na Kranjskem škof Hren, na Štajerskem in Koroškem škof Brenner) imel pridigo, nakar so se morali kmetje in meščani s prisego odpovedati »krivi veri«. Kdor se je upiral, se je moral izseliti. Rušili so protestantske cerkve in pokopališča, sežigali knjige; v Ljubljani, kjer je bilo le 20% katoličanov, je zgorelo enajst voz »krivoverskih« knjig. Smeli so kaznovati tudi z globami. Oboroženi sili — komisije je spremljalo po več sto vojščakov — se nihče ni mogel upirati. Odpora tudi zato ni bilo, ker so stanovi bili utrujeni in osamljeni: vedno so mislili preveč na svoje koristi in puščali druge, zlasti meščane na cedilu; kmetje pa se za novo cerkev niso mogli posebno ogrevati, saj so nje vodstvo dobili v roke plemiči, njihovi tlačitelji.

Samo na Koroškem je bilo nekaj odpora. Tako so se pri Trebnjem upirali kmetje, v Pliberku rudarji, najdalje pa meščani v Celovcu. In res se je na Koroškem protestantizem ponekod ohranil kljub najstrožjim ukrepom posvetne in cerkvene oblasti. V okolici Podkloštra, na zahodnih delih Dobrača in pri Osojah so še naprej skrivaj gojili novo vero, se bodrili ob starih tiskih in jih prepisovali. Obdržali so se slovenski protestanti tudi v Prekmurju, ker jih tam niso s silo zatirali;

razmeroma pozno, v 18. stoletju, so se tudi slovstveno začeli uveljavljati.

V Notranji Avstriji so luteranski plemiči do 1628 smeli ohraniti svojo vero. Tedaj pa je tudi nje zadela usoda meščanov in kmetov. Vrniti so se morali v katoliško cerkev ali pa oditi na tuje. To je bil poraz plemstva s partikularističnimi prizadevanji in zmaga vladarja, ki je v absolutizmu iskal izhoda iz krize fevdalizma.

Največji pomen reformacije za Slovence je bil kulturnega značaja. Slovencem, ki so bili brez knjige in torej brez kulture kakor Retoromani v Graubündenu, lužiški Srbi, Litovci, Letonci, Estonci, Finci, Prusi, Slovani v Lüneburgu, Norvežani, Korni in prebivalci otoka Man, je dala reformacija slovstvo in druge kulturne ustanove, kakor višjo šolo, tiskarno in javno knjižnico. Pomagala je skoraj vsem naštetim evropskim zamudnikom — le zadnji štirje so ostali praznih rok — a nobenemu toliko kakor Slovencem.

Reformatorji so v nasprotju s staro rimsko cerkvijo med drugim zahtevali, da bodi liturgični jezik vsakomur razumljiv in da vsak vernik beri sveto pismo. Iz teh zahtev se je rodila naša književnost. Prvi, ki je začel in pokazal pot, je bil Primož Trubar.

Primož Trubar je bil doma na Rašici, v vasi blizu Velikih Lašč. Oče, podložnik Turjačanov, je bil mlinar in tesar, precej trden gospodar. Vendar si je moral mladi Primož, ko so ga z 12. letom poslali po svetu, da bi se izobrazil za duhovna, sam pomagati naprej. Kdo ve, zakaj je v kapiteljski šoli na Reki vzdržal komaj leto dni in kaj ga je gnalo v Salzburg v samostansko šolo. Kruh si je tu služil s petjem in prav tako v Trstu, kjer ga srečamo po dveh letih kot člana pevskega zbora v stolnici in kot osebnega služabnika škofa Bonoma. Ta je skrbel tudi za njegovo izobrazbo, zakaj bral je z njim in z drugimi kleriki Vergila in Erazma Rotterdamskega ter ju razlagal ne le v italijanskem in nemškem, temveč tudi v slovenskem jeziku. Škof mu je moral biti zelo naklonjen, ker

mu je leta 1527 dal župnijo Loko pri Radečah, dasi Trubar še ni bil posvečen. Dohodki iz te župnije, ki jo je prepustil Trubar vikarju, so mu omogočili dve leti študija na Dunaju. Leta 1530 ga je škof posvetil in poslal kot vikarja v Laško.

Ob koncu nekoliko nesistematičnega šolanja si je Trubar le pridobil znanje, ki je gotovo presegało izobrazbo povprečnega duhovnika. Mimo prirojenih sposobnosti, glasbenega in govorniškega daru, ki jih je z učenjem poglobil in izpopolnil, mu je pozneje prav prišlo znanje tujih jezikov: latinščine, nemščine, italijanščine. Sam je kasneje pogršel znanje grščine in hebrejščine, a pri hrvaščini, ki jo je sicer razumel, mu je delala težave glagolica, čeprav se je bil z njo seznanil na Reki, ker jo je pač pozabil.

Ko je prišel kot vikar v Laško — svojo župnijo Loko je še naprej pustil upravitelju — je drugače pridigal in deloval, kakor so bili farani vajeni. Med učno dobo je bil gotovo zvedel za novo versko gibanje, poznal je tudi delovanje prekrščevalca Hubmaierja in videl, kako so ga »v tim 1628. lejtju na Dunaju sežgali, nega ženo vtupili«. Odločilni pa so bili nauki, ki jih je prejel od svojega učitelja in dobrotnika Bonoma. Ta mu je odkril Erazmove misli o potrebi prebiranja svetega pisma in o potrebi take pridige, ki naj seznanjajo ljudstvo s čisto evangelijsko resnico; posebno pa je nanj napravilo vtis Erazmovo smešenje cerkvenih naprav, kakor sta post in romanje. Ko so torej njegovi farani hoteli zidati novo cerkev, je Trubar tako močno zoper pridigal, da so ga hoteli nabiti. Cerkve pa le niso postavili, kakor tudi tiste na Bruniku ne, ki se je zoper njo usajal z ognjevitno besedo.

Nadobudnemu mladeniču pa ni bilo namenjeno, da bi kot podeželski župnik šel v pozabo. Njegova prizadevnost ga je gnala naprej. Čutil je tudi potrebo, da si kupuje knjige, in njegova knjižnica v Laškem je vsebovala tudi sodobne svetopisemske razlage švicarskih reformatorjev. Glas o

njegovih sposobnostih je gotovo segel v Ljubljano in res ga okoli leta 1535 srečamo v slovenskem središču. Tu je našel že vnete pristaše novega nauka. Okrog uradnika deželnih stanov Matije Klombnerja so se zbirali meščani, kakor mestna sodnika Vid Khisel in Jurij Seyerle, učitelj Lenart Budina in drugi. Somišljenike je našel tudi v kanonikih Mertlicu in Wienerju. Pridigal je še naprej kakor v Laškem, torej proti zidanju novih cerkvâ, proti romanju in drugim običajem, vendar izrazito protikatoliških naukov ni oznanjal, zakaj do jasne protestantske miselnosti se še ni dokopal.

Obzorje se mu je razširilo, ko ga je pet let kasneje zaradi novoverske usmerjenosti pregnal deželni glavar ter se je zatekel v Trst, kjer ga je Bonomo postavil za slovenskega pridigarja. Zdaj je imel priložnost seznaniti se z italijanskimi pristaši in raširjevalci novih verskih naukov, še najbolj pa je nanj vplival Bonomo, ki je v tem času širil gesla švicarskega reformatorja Kalvina. Pa tudi v Trstu se zdi, Trubar ni bil posebno varen. Zato mu je škof, ki je tudi v gmotnem pogledu skrbel za svojega varovanca, 1542 pomagal do kanonikata v Ljubljani. Sem se je vrnil z okrepljeno protestantsko miselnostjo. Zgled ljubljanskega škofa Kacijanarja in njegovega dobrotnika Bonoma, ki sta se na smrtni postelji dala obhajati pod obema podoboma v Lutrovem smislu, ga je napotil, da je tudi sam tako delil obhajilo. Vendar je delal to le skrivaj in v zasebnih hišah. Ker je tudi še maševal, se vidi, da še vedno ni prišlo pri njem do jasnega in doslednega preloma s staro cerkvijo. Mar je mislil, da gre za reformo v okviru stare cerkve? Mar se mu je zdel položaj somišljenikov prešibak za temeljitejšo spremembo?

Tedaj so se zganili tudi katoličani. Novi ljubljanski škof Urban Tekstor, goreč nasprotnik novoverceev, se je utegnil naslanjati na pogostne protiluteranske ukaze deželnega kneza, na zmago cesarja nad šmalkalci in na tridentinski cerkveni zbor. Tako je

1547 dosegel s svojim vikarjem Skoficem Ferdinandov ukaz, naj se duhovniški vodje krivoverceev zapró. V obtožnici se je bralo tudi Trubarjevo ime. Iz Šentjerneja na Dolenjskem, kamor ga je bil poslal kapitelj za vikarja, da uredi gospodarstvo te župnije, se je laže ognil ječi kakor njegovi tovariši. Klombner in Seyerle sta ga pravočasno obvestila, da se je skril in čakal, kaj bo s tovariši. Ko je spoznal, da jim slaba prede, je v začetku 1548 zbežal na Nemško. Duhovno središče ga je izobčilo, izgubil je vse službe in imetek.

Na Nemškem se je Trubar zatekel najprej v Nürnberg k predikantu Vidu Dietrichu in ta mu je kmalu preskrbel službo drugega pridigarja v Rothenburgu ob Tauberi. Zdaj šele je Trubar pretrgal vse zveze z rimsko cerkvijo, pridružil se je uradni augsburški veroizpovedi in postal pravi protestant. Tudi poročil se je. Zena Barbara je bila, se zdi, Celjanka, rojena Klaus, sestra lekarnarja Mihaela Klause, ki je 1549 prišla za svojim izvoljencem na Nemško.

Nad vse pomembno pa je, da je v Rothenburgu nastala prva slovenska knjiga. V tujini je Trubar sprevidel, kako daleč so doma na Slovenskem od »prave, stare vere«. Ker ni mogel pomagati z govorjeno besedo, je skušal uresničiti drzno misel, da bi se tudi slovenščina pisala in brala kakor drugi jeziki in da bi vsaj s knjigo pridobil rojake za novo vero. Ta misel, ki je nastala v njem že pred leti ob pogledu na kulturno zaostalost Slovencev, se je bližala zdaj uresničenju. Gotovo je slovenski reformator še v dobi, ko je začel prebirati Erazma Rotterdamskega, sanjal o slovenskem svetem pismu. Ker pa ni umel ne hebrejščine ne grščine, se ni prav upal lotiti prevajanja. Tudi praktične potrebe so terjale drugačen načrt, saj njegovi rojaki povečini še brati niso znali. Zato se je odločil za katekizem in abecednik. Jezik mu ni delal preglavice. Raščičanska govornica, osrednje slovensko narečje, ki je z njim dobro prebil na Štajerskem, v

Trstu in v Ljubljani, se mu je zdelo kar primerno za knjigo. Bolj sta ga skrbela črkopis in pravopis. Gotico, za katero se je odločil, ker je je bil najbolj vaje, je bilo treba šele prirediti za slovenske potrebe. Četudi se je zavdal, da se »slovenski jezik nikoli ne bo dal ne z latinskimi ne z nemškimi ne z grškimi črkami tako pisati, da bi ga mogel Nemec, Lah ali Grk brati in izgovarjati, kakor ga govori in izgovarja rojeni Slovenec«, je njegov način pisanja našega jezika v bistvu ostal v veljavi tri sto let.

Ko je dokončal rokopis, ga je poslal Klombnerju in ljubljanskim somišljenikom, da bi ga preizkusili. Odobritev je kmalu prišla, s tiskom pa je imel težave. Zaradi določil interima (premirja med katoličani in protestanti) si tiskarji niso upali natisniti verske knjige, ki je niti razumeli niso. Toda vztrajni avtor, ki je bil pripravljen sam plačati tisk, ni odnehal. V Tübingenu, kjer se po zgledu novega württemberskega vojvode Kristofa niso dosti menili za interim, je našel tiskarja Moharta. Tako je rokopis proti koncu leta 1550 šel v tisk in v začetku 1551. leta je izšla prva slovenska knjiga z nemško-slovenskim naslovom: »*Catechismus In der Windischen Sprach*... *Anu kratku Podvučene skaterim vsaki človik more vnebu priti*«. Avtor se je podpisal kot »rodoljub ilirski«, tiskar pa se je skril za firmo »Jernej Škrjance na Sedmograškem« (tam je namreč bila verska svoboda). Spočetka je rokopis vseboval le izbrana prepirna in informativna poglavja iz protestantskih katekizmov; med tiskom pa je Trubar dodal še šest pesmi, dve molitvi in pridigo o veri ter s tem namenil knjigo ne le novoverskemu pouku, temveč tudi protestantskemu bogoslužju med Slovenci. Hkrati je podjetni avtor smotno izdal drobno knjižico osmih listov: *Abecedarium*, da bi svoje rojake naučil brati. S tema dvema knjigama si je Primož Trubar pridobil sloves začetnika slovenske književnosti. Dvignil je naš jezik na stopnjo knjižnega jezika, ki je imel postati važno sred-

stvo za oblikovanje enotne duhovne podobe slovenskega naroda.

Do tu gre revolucionarna pot slovenskega reformatorja. Na tej poti je iskal rešitve zase in za svoje rojake v sodobnih naprednih idejah ter se boril proti staremu svetu, zlasti pa proti stari, reakcionarni cerkvi in njenim napakam ne glede na nevarnosti in preganjanja. V Nemčiji pa je stopil v uradno protestantsko organizacijo, s katero se je resda še naprej boril zoper rimsko

Josip Tominc, Portret žene.

ustanovo, toda uradna luteranska cerkev je tedaj že v prenekaterem pogledu bila enaka svoji nasprotnici, ker je zavrгла revolucionarne osnove, iz katerih je izšla; zaradi povezave vsega gibanja z državnimi stanovi, s fevdalnim plemstvom, se je spremenilo pravzaprav samo vodstvo: na mesto rimske cerkve je stopila državna cerkev, vezana na oblast teritorialnih knezov. Tudi Trubar se je moral povezati z domačim in tujim plemstvom, če je hotel uspeti v okviru uradne luteranske cerkve. Njegovi večkratni spori z njo pa kažejo, da si je vedno klonil, da je v njem ostalo nekaj samostojne presoje iz mladih let in da je skušal iti svojo pot.

Po izdaji prve knjige je Trubar postal župnik v Kemptenu, v mestu ob tirolski meji. Nadaljeval je slovstveno delo, vendar mu je manjkalo sredstev, da bi dajal knjige v tisk. Tedaj ga je naključje privedlo v zvezo s Petrom Pavlom Vergerijem. Ta bivši koprski škof, zdaj vnet luteranec, je bil nemiren duh, stremiljiv in častihlepen človek ter je prav v tistem času postal v Tübingenu svetovalec württemberškega vojvode Krištofa. Ko je zvedel za Trubarja v bližnjem Kemptenu, je menil, da je našel pravega človeka, ki bi utegnil prevesti sveto pismo v jezik, razumljiv vsem Slovencem. Pogajanja s Trubarjem, ki je obrazložil stvarne potrebe, so koristila bolj le-temu ko iniciativnemu Lahu. Vergerij mu je namreč preskrbel sredstva za izdajo nadaljnjih slovenskih knjig, zbudivši zanimanje zanje pri württemberškem vojvodi in pri kranjskih plemičih. Tako so lahko 1555 izšle štiri slovenske knjige: *Catechismus* in *Abecedarium* v novi izdaji, *Ta evangeli sv. Matevža* in prevod Vergerijevega italijanskega dela z naslovom *Ena molitov*. Vse so izšle v latinici.

Trubar se je kmalu razšel z Vergerijem, ker si je častihlepni Lah lastil avtorstvo njegovih knjig, dasi niti slovenskega ni znal, in ker tudi v denarnih zadevah ni ravnal preveč tankovestno. Vendar ta zveza za Trubarja ni bila brez koristi, zakaj Vergerij ga je pridobil za nadaljevanje književnega dela in mu pregnal predsodke, ko je začetniku v prevajanju svetega pisma dopovedal, da za to ni nujno potrebno znanje hebrejščine in grščine, saj je drugih pomočkov na pretek; važno je tudi, da ga je odvrnil od gotice in mu pokazal, da je latinica prikladnejša pisava.

Ko so iz domovine prišli ugodni glasovi o prvem slovenskem biblijskem prevodu, je Trubar z zavihanimi rokavi nadaljeval prevajanje novega zakona. Najprej je izšel 1557 *Ta prvi dejl tiga noviga testamenta*, ki vsebuje poleg evangelistov in dejanja apostolov še celo vrsto drugih postranskih

tekstov, n. pr. koledar (*Ta slovenski kolendar*) in *Postilo*, t. j. razlaga nedeljskih in prazničnih evangelijev. Zajetna knjiga ima blizu 1000 strani, kar je zgovoren dokaz Trubarjeve pridnosti in podjetnosti.

Prvi del novega testamenta je Trubarja privedel na čelo glagolski in cirilski tiskarni, a ga s tem še bolj spravil v odvisnost plemiških velikašev. V tej knjigi je namreč namignil, da bi kazalo prevesti njegove spise tudi v hrvaščino. Štefan Konzul, istrski glagoljš, verski begunec in tedaj učitelj v Chamu na Bavarskem, se je lotil dela. Trubar, ki je dobival denarno pomoč za izdajo knjig pri vojvodi Krištofu, zlasti pa pri svojih rojakih, je izprosil nekaj tudi za hrvatski tisk. Tako je Konzul lahko pripravil vse potrebno za naročilo glagolskih črk. Iznemada pa je prišla zapreka: nekdo, nemara je bil to užaljeni spletkarski Vergerij, je naznanil vojvodi Krištofu, da je v slovenskih knjigah veliko zmot in evngelijanskih nazorov. Treba je namreč vedeti, da so luteranci bili v hudih sporih s evngelijanci, t. j. s pristaši švicarskega reformatorja Zvinglija, zlasti glede nauka o obhajilu; Trubar pa se je že v mladosti učil iz spisov švicarskih novovercev in z njimi bil celo v pisemski zvezi. Ker je bilo zdaj vse njegovo knjižno podjetje v nevarnosti, je iskal zaščitnika, da bi odvrnil sum o svoji pravovernosti. Spomnil se je barona Ivana Ungnada, bivšega štajerskega deželnega glavarja, prostovoljnega verskega begunca, prebivajočega v Urachu blizu Tübingena, ki je bil že 1555 obljubil, a je obljubil pomagati njemu in Vergeriju. Ungnad se je res zavzel za stvar. Trubar je ovadbo ovrzel in dobil od vojvode Krištofa dovoljenje, da sme izdati *Ta drugi dejl tiga noviga testamenta*, katerega tisk so bili zaradi ovadbe ustavili. Odslej pa je Ungnada, rešitelju iz hude zadrege, poročal, kako mu delo uspeva.

Trubar je nadaljeval prevajanje, Konzul je naročil izdelavo glagolskih črk. Pa se je spet nekaj zgodilo, kar je spravilo Trubarja v zadrego: iz

Ljubljane je nepričakovano prišel poziv deželnihi stanov, naj se vrne za superintendenta. Tu, na Nemškem, je bil sredi največjega dela za slovensko in hrvatsko protestantsko knjigo, doma v Ljubljani so ga nujno potrebovali za organizacijo nove cerkve. Kaj naj stori? Okleval je, ali bi službo sprejel, zakaj vrnitev ga je močno skrbelo, ker je pred trinajstimi leti moral bežati iz domovine kot izobčenec. Pa je prišel ponoven poziv in temu se ni mogel več ustavljati. Odpovedal je torej službo v Kemptenu ter se odpravil domov.

Vendar je hotel še prej urediti zadevo z glagolsko tiskarno in počakati vsaj natiska prve hrvatske knjige. Medtem je Konzul brez Trubarjeve vednosti stopil v stike z Ungnadom ter znal od njega izvabiti denarno podporo. Kmalu nato je hrvatski glagoljaš zbolel, zmanjkalo je sredstev in Trubarjevo slovensko-hrvatsko podjetje je rešil Ungnad v začetku 1561. leta z ustanovitvijo biblijskega zavoda v Urachu. Trubar, ki je postal ravnatelj tega zavoda in dobil tudi župnijo v Urachu, je začasno odložil odhod v Ljubljano, ker je njegova navzočnost v mladem podjetju bila zelo potrebna. Prej je še samostojno izdal nadaljevanje novega zakona: *Svetiga Pavla ta dva listi h tim Korintarjem inu ta h tim Galatarjem*.

Odvisnost od Ungnada, v katero je zdaj prišel Trubar, ni pridovala ne Trubarju ne slovenski knjigi, zakaj Ungnad, lastnik podjetja in njega »pospeševatelj, patron in blagajnik«, je bil strogo pravoveren in ozkosrčen luteranec. V sporih, ki so kmalu nastali, pa je Trubar svoje svobodnejše in naprednejše nazore, če smemo tako reči, moral zanikavati in tajiti, zakaj preveč bi bil zašel v začarani krog oficialnega luteranstva in v odvisnost od njegovih voditeljev.

V biblijskem zavodu se je razvila živahna delavnost, vendar bolj glede na hrvatske knjige ko na slovenske. Trubar je sestavil nemško posvetilo za glagolski katekizem in izdal v nemšči-

ni poročilo o svojih dotakratnih spisih pod naslovom *Register*, da bi zavrnil govornice, ki so ga dolžile zmot in evnglijanskih nazorov; biblijski zavod je prosil podpore pri nemških velikaših, pa je bilo treba odstraniti vsak sum o pravovernosti.

Novo podjetje je prišlo v tek in Trubar je junija 1561 utegnil vsaj začasno nastopiti službo kranjskega superintendenta. Njegova vrnitev v Ljubljano je bila pravi triumf. Ljudje so ga pričakali s solzami v očeh in godci na Gradu so dalj ko četrt ure igrali Tedeum. Z vso vnmemo se je prvi superintendent lotil organizacije slovenske cerkve in poskrbel, da so nastavili pridigarje v Ljubljani, v Kranju, na Bledu in drugod. Tedaj se je prvič pokazalo nasprotje med radikalnim Klombnerjem in zmernejšim Trubarjem; Klombner je bil nabral med ljubljanskimi protestanti za celo zbirko cerkvenih pesmi in bi jih bil rad dal v tisk. Trubarju pa so se zdele slabe, zato jih je odklonil.

Zaradi knjižnega dela, ki ga je čakalo na Nemškem, si je Trubar po dveh mesecih in pol vzel dopust ter z dvema Uskokoma, ki naj bi pomagala v biblijskem zavodu, odpotoval v Tübingen in Urach. Razmere, v katere je zdaj prišel, niso bile razveseljive. Hrvatski prevajalec Konzul se je znal prikupiti lahkovernemu Ungnadu ter rovaril zoper Trubarja. Celo nepoštenega ravnanja z denarjem ga je osumil. Trubarjeva nemška posvetila v glagolskih in cirilskih knjigah postajajo čedalje medlejša in neizrazitejša. S sočnimi in zanimivimi uvodi, ki jih je Trubar pisal za svoje slovenske knjige, se da primerjati morda le posvetilo za glagolski *Prvi del novega testamentu* (1562). Kakor da bi z rastočo napačnostjo med njim in Konzulom minevalo Trubarju veselje do dela. »Prav često sem res sit življenja.« je pisal takrat v Ljubljano.

V Ljubljani sta Trubarja nadomestila Jurij Juričič in Janž Tulščak. Značilno za razmah reformacije je, da sta drug drugega javno poročila. Tudi

so se mnogi katoliški duhovni pripravljali, da prestopijo v novo cerkev: zato je razumljivo, da so stanovi postajali nestrpni, ker Trubarja ni hotelo biti.

Prekoračil je dopust, ker je čakal, da bi se dotiskali *Artikuli*, v katerih je združil tri veroizpovedi, augsburško, württembersko in saško, v skladno celoto. Da si je upal dogmatično knjigo po svoje prikrojiti, so mu močno zamerili ne samo pravoverni Ungnad in nemški teologi, temveč tudi Klombner in Konzul, tisti Konzul, ki je ta Trubarjev spis dobesedno prevedel v hrvaščino. Klombner pa je zdaj, kjer se je le dalo, spletkaril zoper Trubarja. Ni mogel pozabiti, da mu je Trubar odklonil pesmarico. In ko se je Trubar junija 1562 dokončno vrnil kot superintendent v Ljubljano, je porabil le tega odsotnost v biblijskem zavodu in poslal po Juričiču rokopis tiste pesmarice v Urach. Ungnad jo je nič hudega sluteč dal natisniti. Tako so 1563 izšle v Juričičevi redakciji *Ene duhovne pejsni* s Trubarjevim imenom na naslovnem listu, ker so v začetku ponatisnjene pesmi iz prvega Trubarjevega katekizma. Trubarju je bilo to kaj malo všeč. Mnogo bi rad plačal, je pisal, če njegovega imena ne bi bilo na tej pesmarici, zakaj mnoge pesmi so tako zanič rimane in tako slabo popravljene, da ga mora biti sram.

Kljub napornemu dušnopastirskemu delu in potovanju po deželi je Trubar v Ljubljani še vedno pisal: za hrvatske knjige, ki so jih tiskali v Ungnadovem zavodu, je pisal nemška posvetila, čeprav so se nesoglasja še povečala, za slovensko cerkev pa je sestavljal cerkveni red, *Slovensko cerkveno ordningo*. Ko je 1563 poslal rokopis v Urach, gotovo ni slutil, kako usodna bo postala ta knjiga zanj. Vsak po svoje, njegovi katoliški nasprotniki v domovini in njegovi somišljeniki na Nemškem, so mu pripravili marsikatero bridko urico. Mimogrede, v zasebnem pismu württemberskemu višjemu uradniku je Trubar napisal stavek o obhajilu, ki diši po evnglijanstvu. Nepremišljena izjava je prišla v roke ozko-

srčnim teologom ter postala tako javna, da je celo vojvoda moral poseči vmes. Ustavili so tisk, reševali, preiskovali ter naposled črtali predgovor in nekaj besedila. Ungnad pa se je zarotil, da ne bo več tiskal nobene Trubarjeve knjige.

Slovenski cerkveni red je bil drzen poskus Primoža Trubarja, ki se ni docela posrečil. V protestantskih deželah je smel objaviti cerkveni red zgolj deželni knez. Od katoliškega nadvojvode seveda tega ni bilo pričakovati. Zato je Trubar hotel, da bi slovenski cerkveni red veljal kot njegovo zasebno delo, ki bi pa s tem, da je bil posvečen deželnim stanovom, dobil nekakšno uradno veljavo. Tako je mislil obiti ovire. Pa je nadvojvoda Karel, ko je zvedel za njegovo publikacijo, brž ostro prijel deželne stanovne in jih, sklicujoč se na verski mir, poučil, da ne gre njim, temveč njemu, izdajati odločbe glede vere. Dal je tudi zapleniti novi cerkveni red — precejšen del so ga res uničili — in Trubarja izgnati. Pomagale niso ne Trubarjeva iznajdljivost ne obsežne vloge deželnih stanov, čeprav so se z vsem svojim ugledom zavzeli za svojega superintendenta. Leta 1565 je moral Trubar spet v pregnanstvo.

Pa je bilo zelo škoda, da se knjiga ni mogla bolj razširiti. Avtor jo je sicer posnel po različnih nemških virih, toda kompiliral je precej svobodno, ker je imel pred očmi slovenske potrebe. Izvirno poglavje o šolstvu, poudarjanje slovenščine kot liturgičnega jezika in njeno upoštevanje v mestnih šolah pričajo o velikem pomenu te morda najzanimivejše Trubarjeve knjige. Dalje se ne sme prezreti, da v tem času posebnega cerkvenega reda niso imeli ne v obeh avstrijskih nadvojvodinah ne v Notranji Avstriji in da je Trubar namenil Slovensko cerkveno ordningo tudi Slovencem na Koroškem in Štajerskem, saj je bilo jasno, da bodo tudi slovenski pridigarji teh dežel morali seči vsaj po slovenskem obredniku v tej knjigi.

Iz Ljubljane se je Trubar zatekel najprej v Lauffen, kjer je pa ostal le nekaj mesecev. Preselil se je v Derendingen in tu služil kot župnik do smrti. Slovstveno delo mu ni zastalo, čeprav je biblijski zavod z Ungnadovo smrtjo 1564 razpadel. Že 1566 je izdal svoj edini prevod iz starega zakona *Ta celi psalter Davidov*, v naslednjem letu pa nemško-slovenski *Ta celi katehismus*, ki je bil namenjen verskemu pouku »prave stare krščanske vere« in hkrati pouku nemškega jezika. Tedaj so izšli tudi *Svetiga Pavla listuvi*, nadaljevanje novega zakona in *pesmarica*, ki pa se nam ni ohranila v nobenem izvodu.

Leta 1567 je Trubar zadnjič in mimogrede videl domovino. Prišel je predvsem zaradi informacij o koranu, muslimanskem svetem pismu, ki jih je potreboval nemški teolog dr. Jakob Andreae. Iskal je stikov z ujetimi Turki v Ljubljani in Ribnici, ko pa sta se začela zanimati zanj nadvojvoda in ljubljanski škof, je brž odšel.

Zdaj je prišlo sedem suhih let, ko Trubar ni izdal nobene slovenske knjige. Vzrok bo treba iskati v pomanjkanju denarnih sredstev in v bolezni. Šele 1574 je spet izšel nov tisk. Bila je to nova izdaja pesmarice, ki nosi naslov *Ta celi katehismus . . . inu pejsni*. Imenoval jo je katekizem, ker je svoje prve pesmi objavil v katekizmu 1551. Največ pesmi je zložil Trubar, nekaj tudi drugi. Pesmi so opremljene z notami.

Kakor je slovenska protestantska pesem nastala iz liturgične potrebe, tako so tudi Trubar in njegovi tovariši iz potrebe postali pesniki ali pesmarji. Vzor in vzorec jim je bila nemška protestantska cerkvena pesem, upoštevali pa so tudi domačo ljudsko nabožno pesem. Nepeve so si naši pesmarji vse izposodili, besedil pa le slabo polovico. Danes nas najbolj moti, da so delali verze le na podstavi štetja zlogov ne glede na besedni poudarek. Ponekod zaslediš precej spretnosti, drugod pa občutiš bolj pesmarja z obliko in izrazom. Vendar se je pesmarica tako pri-

ljubila pri ljudeh, da so bile potrebne vedno nove izdaje (vsega šest). Slovenska protestantska pesem je preživela tudi protireformacijske grmade, ker so jo v 17. stoletju ponatiskovali najhujši Trubarjevi nasprotniki. S pesmarico so naši protestanti še najbolj dokazali, da niso pošiljali med ljudi samo propagandnih tiskov, ampak da so njihove knjige ustrezale resničnim potrebam. — Kot nekako dopolnilo k pesmarici so v naslednjem letu izšle *Tri duhovske pejsni*.

Burja na nabrežju v Trstu.

Medtem je v domovini napredovala protireformacija, katoličani so celo izdali svojo prvo knjigo, katekizem. Zato je tudi Trubar postal bojevitejši. Njegov *Katehismus z dvejma izlagama* 1575 prinaša veliko o domačih razmerah in precej osebnega. Kjer se le ponudi priložnost, da udari po nasprotnikih, se razgreje in ne glede na svoje predloge svobodno razmahne. Podobno je pozneje (1579) mahnil po svojih nasprotnikih v brezimnem pamfletu *Ta prvi psalm ž nega trijemi izlagami*. V tem spretno spesnjenem delcu je očitno napadel dva bojovita katoliška duhovnika, Polidorja Montagnano in Matijo Mrcino.

Ko je leta 1577 *Noviga testamenta pusledni dejl* zaključil njegovo, lahko rečemo življenjsko delo prevajalca in razlagalca novega zakona, je sklenil

račune. V drugi, pregledani in popravljeni izdaji z naslovom *Ta celi novi testament* 1582 se je poslovil od Slovencev ter z zadovoljstvom ugotovil, da njegove knjige »beró ne samo v mestih, kjer so navadne šole, temveč jih beró kljub papeževi prepovedi tudi kmetje in njih otroci po vaseh z velikim poželenjem in veseljem«.

Štiriinsedemdesetletni starček pa še ni miroval. Zamikala ga je Lutrova *Hišna postila*, eno najobsežnejših del, kar se jih je kdaj lotil. Nanjo je mislil že v začetku svojega pisateljevanja, a šele zdaj, ko je izdal vsa druga nujna in potrebna dela, se ji je v miru utegnil posvetiti. Res jo je dokončal, a tiska ni več doživel. Tri dni pred smrtjo je še narekoval zadnje strani in naročal sinoma, naj poskrbita za tisk. Umrl je 29. junija 1586. Šele po devetih letih je mlajši sin Felician utegnil izvršiti očetovo oporoko. Zajetna knjiga, ki jo je priredil za tisk bivši avtorjev pomočnik Andrej Savinec, je izšla s podporo kranjskih deželnih stanov. Bila je zadnja Trubarjeva in med zadnjimi protestantskimi.

Trubarjev pogreb, nagrobni govor, ki ga je imel in v knjigi izdal eden najvplivnejših teologov dr. Jakob Andrae, in spominska plošča v derendingenski cerkvi z latinskimi verzi profesorja Martina Crusiusa pričajo o velikem ugledu, ki ga je užival naš reformator v tujini.

Trubar pisatelj nam je gotovo bolj pri srečanju kakor Trubar voditelj novoverskega gibanja pri Slovencih. Organizacija, ki jo je zidal mimo družbenih teženj slovenskega ljudstva, je razpadla. Ostalo pa je njegovo delo za slovensko knjigo. To delo priča bolj o vztrajnosti in delavnosti kakor o genialnosti. Njegovo veliko dejanje 1551 izvira predvsem iz njegove praktičnosti in podjetnosti, vendar pa tudi iz ljubezni do slovenskega ljudstva. Čeprav je bil vzgojen v tujem okolju in duhu, nikoli ni izgubil zavesti, da pripada slovenskemu rodu, ki je siromašen, zanemarjen in morda zaničevan. A prav zato, da bi »svojim ljubim Slo-

vencem« pomagal, se je odločil, da iz zanemarijene kmečke govorice napravi knjižni jezik. To mu je bilo seveda le sredstvo, nikar končni smoter, a oprijel se je pisateljevanja s tolikšno vne- mo in ljubeznijo, da se človeku mnogokrat zazdi, ko da je bilo v Trubarju vsaj toliko literata kolikor gorečega oznanjevalca verskih nauk.

Skriben oblikovalec svojih spisov pa Trubar ni bil. Res je veliko premisljeval, preden je poslal prvo knjigo med ljudi, pozneje pa je ostal pri načinu, ki si ga je spočetka utrdil: to velja tudi glede na pisavo in na jezik kakor glede na sestavljanje. Njegov črkopis, nedosleden v prvi knjigi, zlasti v pisavi sičnikov in šumevcev, je ostal nedosleden tudi v zadnji. V jeziku ni iskal »visokih in kunstnih besed«, temveč je pisal preprosti govor rojstne vasi in rajši rabil tujko kakor slovenski izraz, če ga v mladih letih ni slišal, zakaj hotel je biti kar najbolj razumljiv. Mlajšim književnikom, ki so v knjižnem jeziku marsikaj izboljšali, ni sledil. Posebno značilno pa je, da ni nikoli dobessedno prevajal — na originalno ustvarjanje niso mislili ne on ne drugi naši takratni spisovalci — temveč da je svobodno uporabljal vire, dodajal in krčil. Iz vsega njegovega dela zveni vztrajnost in nekoliko trme, zgovornost, tudi šegavost. S te ali one strani veje tudi domačnost, se čuti tudi čustvo, zakaj racionalizem in praktična usmerjenost mu ga nikoli nista zatrla. Še najbolj je odkril svoj značaj v svobodno pisanih posvetilih in predgovorih, posebno še v pismih. Tu se razpiše po mili volji in med važnimi poročili pokramlja o najcenejših novicah; stalno pa ga zanima dvoje, kar je tako usodno posegalo v življenje naših prednikov: turška nevarnost in kuga. Prenekatero pomanjkljivost pa je povzročila naglica, s katero je moral delati, saj je skoraj dve desetletji slo-nelo vse literarno delo zgolj na njegovih ramah, a bujne potrebe njegovemu peresu niso dale počitka.

Sodobni lesorez nam kaže izredno prikupno osebnost: častitljivega starč-

ka z visokim in jasnim čelom, bistrim in pametnim očim, plemenitim potezom v obrazu, ki ga obroblja dolga, polna brada. Dobroto, ki jo kaže podoba, potrjuje tudi skrb za slovenske študente v tujini. Pomagal jim je, če je mogel, ali pa jim s prošnjami in priporočili preskrboval pomoč. Njegove premoženjske razmere so bile najboljše tedaj, ko je imel po Bonomovi zaslugi več služb, zlasti pa ljubljanski kano-nikat. Potem pa, ko je dokončno postal protestant, je dobro desetletje živel v stiski. Odkar se je oženil, je moral skrbeti tudi za veččlansko družino (iz prvega zakona je imel sina Primoža in Felicijana ter hčer Magdaleno). Šele služba superintendenta mu je zboljšala življenje, zakaj tudi potem, ko je moral 1565 iz Ljubljane, so mu kranjski deželni stanovi plačevali provizijo do smrti. Da je znal varčevati,

priča njegova hiša v Ljubljani in pozneje v Derendingenu. Tu se je oženil drugič in tretjič.

S svojim delom, katerega vidni uspeh je bila slovenska knjiga, je Primož Trubar postavil temelj, ki so ga utrdili njegovi sodobniki Sebastijan Krelj, Jurij Dalmatin, Adam Bohorič in drugi manjši pisatelji. Na tem temelju so morali nadaljevati tudi protireformatorji v 17. stoletju, na njem je zrastle naše slovstvo. Ves pomen protestantskega slovstva pa lahko označimo z besedami Speransa — E. Kardelja: »Protestantska knjiga je odigrala vlogo idejnega organizatorja slovenskega naroda. V tem smislu lahko trdimo brez pretiravanja, da so reformacija in kmečki upori položili temeljni kamen slovenskemu narodu.« (Razvoj slovenskega narodnega vprašanja, Ljubljana 1939, 58.)

Umrl je Lovro Kuhar - Prežihov Voranc

OSKAR HUDALES

Tisti košček koroške zemlje, ki je edini ostal v okviru svobodne Slovenije, je kakor del sveta iz pravljičice. Kopaste, molčeče gore hrepene tam nekam visoko pod nebo. Ozke doline in kotanjaste globače žde v vijoličastih sencih pod temnimi gozdovi. Bistre vode padajo preko belega proda; njihovo pritajeno grgranje se izgublja v debelih preprogah zelenega mahu. Po pobočjih vise njivice in trate in se blešče v soncu. Spomladi so podobne velikim smaragdov, ki jih je nekdo raztresel med skrivnostne gozdove in sivobeke skale. Kopljejo se v mladem soncu; nad njimi pa plavajo v mehkih krogih visoko pod oblaki kanje in mlinarice. Preko poletja ždi pokrajina v soncu, iz gozdov diši smola, veter pa se tiho pretaka med smrekami, kakor bi se bal zmotiti pravljično tišino, ki je legla nad pokrajino. Na jesen je tod tišina še globlja. Gore, globače in doline se odenejo v plašč živih barv,

ki gore v hladnih žarkih jesenskega sonca, dokler druga za drugo ne ugasnejo. Potem kmalu utone vsa pokrajina v beli zimski molk. Takrat utihnejo pod debelim ledom tudi vodice. Le v mrzlih zvezdnatih nočeh pretrga molk bevskanje lisjaka ali lajež zmružujočega psa. Potem pride spet pomlad. Takrat se v tej tihi pokrajini nenadoma spet bučno porodi novo življenje. Preko pobočij planejo v doline in globače topli vetrovi, vode se sprostijo, nakipe v hudournike, divje drve z gora, gozdovi pojo mogočno pesem novorojeni naravi. Globače in doline so polne zamolklih in skrivnostnih glasov. Ko sonce prepodi težke sive oblake nekam daleč na sever, se pokrajina spet pogrezne v mehko tišino.

Leta 1895 se je sredi tega tihega pravljičnega sveta blizu Kotelja na Prežihovem rodil družini Kuharjevih sin Lovrenc. V domačem narečju so ga klicali za Voranca. Komaj je sonce posi-

jalo v njegove svetlosive oči, že je začel piti lepoto rodnega kraja. Kdor se je pozneje v življenju kdaj zazrl v te njegove oči, se mu je zazdelo, da odseva v njih zelenkasta modrina neba nad koroškimi hribi in da se v njih lesketajo drobni valovi vodice, ki med temi gorami skakljajo nekam v senčne globače.

Lepota hodi roko v roki z ljubeznijo. Po tej poti je prišla ljubezen tudi v Vorančevo srce. Zagorela je tam z živim, vročim plamenom in ni ugasnila do Vorančevega poslednjega diha.

Bila je to ljubezen do rodne grude, do gora in globač med njimi, do hiš in koč, ki samevajo na robovih gozdov... Ko je mladi Voranc doraščal, ko je sam prijel za kramp in lopato in motiko, je dobila Vorančeva ljubezen mnogo širši okvir. Prerasla je v ljubezen do svojcev in sosedov, ki so se vsi iz pomladi v zimo ubijali na rodni zemlji za tuje koristi. Njihovo trpljenje je kakor grenka kaplja kanilo v Vorančevo srce. Iz te kaplje je vse življenje nežno drhtel trpkí prizvok njegove govorjene in napisane besede.

Morda se je od tod rodila že v mladem Vorancu želja po širokem svetu, da bi tam našel srečnejše kraje in ljudi. Odšel je v Trst. Pot v Trst ga je razočarala, saj je na njej prav tako našel več krivice kot pravice, več trpljenja kot radosti. Že takrat je vzljubil vse te trpeče ljudi. Prirasli so mu k srcu. Vse svoje delo jim je posvetil, vse življenje jim je žrtvoval, vsa njegova ljubezen je izgorevala zanje.

Pričel je pisati. Odločil se je, da v knjigah razodene svetu tisto, kar mu je že v ranih letih napolnilo dušo. V svoji prvi knjigi »Povesti« je skušil izraziti protest proti krivicam takratne družbe, toda nihče še ni mogel takrat slutiti, da je knjigo napisalo pero, ki bo Slovencem in ostalemu kulturnemu svetu ustvarilo umetniško tako dovršene povesti, novele in romane.

Kakor da bi se sam zavedal premajhne ustvarjalne sile, je Voranc za nekaj let skoraj docela utihnil. Ni pa s tem nehal razdajati svoje ljubezni

tistim, ki so je bili potrebni. S polnimi prgišči jo je sejal med »ponižane in razžaljence«. Šel je med guštanske delavce. Živel in delal je med njimi, pomagal jim je in jih bodril na boj zoper krivico in nasilje. Vsi politični članki, ki jih je Voranc tisti čas napisal v delavske revije in časnike, razodevajo njegovo plemenito naklonjenost do trpečih in izkoriščanih ljudi.

Toda v izkoriščevalski družbi je tudi ljubezen greh. Zato je krivična, na izkoriščanju zgrajena družba stare Jugoslavije začela neusmiljeno preganjati tudi Voranca. Da bi se izognil mučenju in ječi, je odšel v tujino. V njegovi odsotnosti ga je protiljudsko sodišče obsodilo na sedem let težke ječe.

Težka in dolga je bila pot, ki jo je Voranc prehodil po tujih deželah. Vodila je preko Avstrije in Češke po širokih pariških bulvarjih daleč na evropski sever v hladne norveške fjorde, čez širne ruske planjave spet daleč na jug v Romunijo in Bolgarijo.

Široko se je Voranc razgledal na tej daljni poti. Navadil se je vrednotiti dogodke doma in po svetu s širokega evropskega gledišča. Od tod tudi njegova spoštovanje zbujujoča širina v pripovedovanju in risanju dogodkov ter velika sposobnost za spoznavanje človekove duševnosti. Vse to diha iz njegovih del s prepričljivo silo in namah osvaja vsakega bralca.

Toda na romanju po tujini se je Voranca z neudržljivo silo lotevalo hrepenenje po domovini. Morda je bilo prav hrepenenje po rodni zemlji tisto, ki mu je ponovno stisnilo pero v roko in mu narekovalo najlepše njegove zgodbe, ki so pozneje izšle v zbirki »Samorastniki«. V zgodbah o samorastnikih se je Voranc v duhu povrnil v svoje rodne hribe, v njegovem spominu so zaživelí Hudabivnikova Meta in njeni nezakonski otroci, Dihurji, Karničniki, Radmani... Razločno jih je videl, kako se do tal sklonjeni bore z zemljo, da izsilijo iz nje vsaj osnovne pogoje za življenje. Zato jih je opisal tako, da žive pred nami z vsemi svojimi dobrimi in slabimi lastnostmi.

z vso svojo grenko ljubeznijo do rodne zemlje, z vsemi svojimi strastmi in hrepenenji. Voranc ni pogledal nanje kot na redke posameznike, temveč kot na del velike armade delovnih ljudi, ki se bore za lepše in boljše dni. Tako ni gledal na svoje ljudstvo še noben slovenski pisatelj. Zato Hudabivškova Meta ni samo mati svojih nezakonskih otrok, temveč mati tisočev in tisočev enakih brezpravnežev, ki hrepene k soncu in svobodi. Tako je Voranc gledal na junake svojih novel in romanov, tako jih je opisal, tako jih doživlja tudi sleherni Vorančev bralec. Kakor v »Samorastnikih« tako žive Vorančevi ljudje v njegovih romanih »Požganica«, »Doberdob« in »Jamnica«. V vseh Vorančevih delih je ljubezen gonilna sila njegove umetniške ustvarjalnosti.

Voranc je bil zvest član Komunistične partije že od leta 1920. Leta 1940 se je zavedel resnosti položaja. Hotel je partiji in ljudstvu pomagati v težkih dneh, ki so prihajali. Vrnil se je v domovino.

Tri leta pozneje so ga okupatorji vrgli v ječo in nato odpeljali v taborišče. Njegove ljubezni pa tam niso mogli streti. Trpljenje, ki ga je Voranc gledal v letih osvobodilne vojne, ga je samo še okrepilo v njegovi veri, da je ljubezen smisel človekovega življenja in dejavnosti. Toda ječa in taborišče sta mu izpodkopala zdravje.

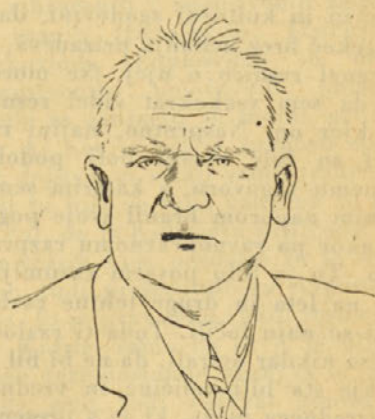
Maja 1945 se je vrnil v osvobojeno domovino. S seboj je nosil kal, smrti. Vendar ga to ni motilo. Mnogo je še imel povedati, mnogo svoje ljubezni je še hotel razdati. Zato je znova prijel za pero. Izdal je potopis »Od Kotelja do Belih vod«. V knjigi je povedal, kaj je čutil in doživel na potovanju po slovenski zemlji, ki jo je tako ljubil. O svojih doživetjih v zamejstvu je spregovoril v zbirki potopisov »Borba na tujih tleh«. V knjigi »Naši mejniki« je zbral črtice iz časov osvobodilne borbe. Napisane so z velikim razumevanjem za trpljenje in borbo ljudstva,

iz katerega je izšel in za katerega je njegovo srce bilo do zadnjega utripa.

Nekako poldrugo leto pred smrtjo je pokazal na svojo srčno stran in dejal:

»Tu notri me včasih peče kakor živ ogenj. Kot da bi mi nekdo potisnil sto vatno žarnico v prsi.«

Njegovo srce je dogorevalo, njegova vera v življenje pa je ostala živa kakor prej nekoč. Kot nekdanj v mladih letih je bila sveža njegova misel. Snovala in kovala je nove velike načrte.

Prežihov Voranc

Pripravljaj je obširen roman iz leta 1848. Toda bolezen je napredovala in Voranc nikoli ni mogel dokončati vsega, kar sta snovala njegovo srce in njegova misel. Le še en droban biser se je izluščil iz tega velikega snovanja. To so bile »Solzice«, zbirka čudovitih zgodbic za otroke. V teh drobnih črticah je Vorančeva ljubezen do trpečega človeka še enkrat visoko vzplamtela. Potem pa je plamen njegovega srca hitro pojemal in slednjič tiho ugasnil dne 18. februarja 1950.

Zdaj spi Voranc tam nekje med svojimi hribi. Pokopali so ga v Kottljah. Tako je želel.

Njegovo dobro srce je strohnelo. Toda ljubezen, ki jo je to srce rodilo, sveti kakor plamenica nam vsem, ki smo se odločili hoditi po stezi, ki vodi soncu naproti.

Pokojni profesor starejše slovenske književnosti na ljubljanski univerzi in predsednik Slovenske akademije znanosti in umetnosti dr. France Kidrič je presenečal ob vsakem, čeprav še tako bežnem srečanju človeka s stalno znanstveno zaposlenostjo in zbranostjo. Iz njegovih besed si vedno čutil, da je s svojimi mislimi nenehoma pri svojem znanstvenem predmetu, pri slovenski književni in kulturni zgodovini, da si tako rekoč brez nehanja prizadeva, da bi dognal resnico o njej. Ne morem reči, da sem vsakokrat videl resnico tam, kjer on. Nasprotno, najini razgovori so bili včasih bolj podobni obupnemu zagovoru, s katerim sem s skrajnim naporom branil svoje poglede, kakor pa ravnopravnemu razpravljanju. To je bilo povsem razumljivo glede na leta in druge tehtne razločke, ki so naju ločili. Toda ti razločki me niso nikdar ovirali, da ne bi bil videl, kje sta bili veličina in vrednost tega izrednega moža, ki je s presenetljivo delavnostjo skušal z Ivanom Prijateljcem, Avgustom Žigonom, Ivanom Grafenauerjem in nekaterimi drugimi dvigniti iz naplavin lažnega domoljubnega navdušenja, strankarskega koristolovstva in domačega in tujega falzifikatorstva resnično podobo našega kulturnega, zlasti književnega življenja, da bi narod spoznal svoje največje bogastvo, svojo moč in — slabost.

Pri tem ga je vodila skozi na videz nepregledne in gluhe pokrajine naše starejše književnosti brezkompromisna ljubezen do resnice, kakor se je odkrivala njegovemu kritičnemu, monumentalno enostavnemu, docela v stvarnost usmerjenemu duhu. S to ljubeznijo se je družil v njem plamen globokega ogorčenja zoper vse, ki so po njegovem mnenju hoteli resnici in narodu zavezati oči. Saj je bila resnica po njegovem prepričanju nekaj velikega in svetega, nekaj, kar moreš doseči in spoznati, seveda, če si se napotil s čisto

mislijo in po pravi poti do nje. Viri, t. j. zapiski o vsem, kar je s književnim dogajanjem v neposredni in posredni zvezi, in literarna dela sama govore dovolj razločno in natančno tistemu, ki jih objektivno proučuje in jim kritično veruje. A za umevanje duševnega življenja književnikov in njihovih oseb in junakov pa zadostuje, če jih književni zgodovinar presoja in pomerja ob lastnih doživetjih, saj so dušesloveni zakoni obvezni za vse.

S takšno miselnostjo se je odpravil okrog 1906. leta na znanstveno delo mladi Kidrič, kmečki sin iz Ratanske vasi pri Rogški Slatini, absolvent mariborske gimnazije in doktor dunajske filozofske fakultete, da začne odkrivati Slovincem potek in vrednost njihovega literarnega in kulturnega življenja od prvih zapiskov v slovenskem jeziku do vključno velike Prešernove umetnosti. V članku Pomote in potvare za razne potrebe (1906) je sam razkril nekaj pobud, ki so ga vodile pri tem. Tam je zapisal nekaj misli, ki so za našo znanstveno kritiko tolikega pomena, kakor so bile Levstikove misli v članku Napake slovenskega pisanja (1858) za našo leposlovno kritiko. Ker imajo zgodovinsko in stalno vrednost, jih navedam v izvlečku, saj boljše označujejo Kidričevo znanstveno metodo in smer kakor ne vem kako obširna in natančna razlaga. Začetek omenjenega članka slove: »Jeza, da se smejo širiti v slovenski javnosti leto za letom napačne predstave, slovenska usposobljenost k znanstvenemu raziskovanju pa diskreditira pred inorodci v časih, ko potrebujemo priznanje zrelosti za vseučilišče, vodi pero, ki piše opomin: Rojaki, zajmite malce domorodnega usmiljenja in postanite nekoliko opreznjši.« Nato nadaljuje nekoliko nižje: »Še premalo štejejo posamezne stroke resnih delavcev in že predolgo nam manjka znanstvene kontrole. Leni smo, da ne poznamo niti najbližjih stvari; ob-

jela nas je komodnost in plahost, da ne moremo ali ne upamo ziniti niti takrat, ko vemo pozitivno, da je bleknil šušmar neumnost... In kdor potvarja zgodovino, da bi privabil v svoj politični tabor mladino, ima morda talent za širokoustnega agitatorja, gotovo pa ne za znanost! In kdor si ne da dopovedati, da si je treba vsak znanstveni moment, s katerim se hoče operirati, ogledati od vseh strani, nič škoda, če

Dr. France Kidrič

umolkne! In kdor ne zna drugega, nego nekritično ponavljati to, kar se zapisuje že desetletja, a še vedno ni pojasnjeno, Bog ž njim!...

Že Bratko Kreft je opozoril v nekrologu v Kidričev spomin na sodobnost, ki družbi Cankarjevo leposlovno kritiko naših napak z omenjenimi Kidričevimi mislimi. Napredni duhovi iste generacije pač vedno enako čutijo, četudi delujejo na različnih področjih!

In če danes pogledamo uspeh za vedno zaključenega Kidričevega znanstvenega dela, ki obsega 9 samostojnih in nad 350 revijalnih in časniških razprav, člankov in ocen, spoznamo, da tega velikega dela ne bi bila mogla opraviti še tako sveta jeza, temveč da je zapisal Kidrič, ki je mrzil vse preglasne besede, saj je nekoč izjavil, da je »vse patetično v znanstvenem spisu zelo neokusno«, besedo »jeza« namesto besede »ljubezen«. Samo goreča ljubezen do resnice in znanstvenega predmeta je mogla zbrati tisoče in tisoče raznih drobnih podatkov iz pisanih in

tiskanih virov ter jih urediti drugega ob drugem, da so spregovorili tako rekoč sami z lastno, od avtorja nepobarvano besedo o tem, kar se je nekoč res zgodilo in kar je v svoji skriti ali ne-spoznani moči še vedno živo. Zato so poglavja Kidričevih knjig in razprav podobne velikanskim mozaikom, ki kažejo v naravnih barvah ploskovite podobe zgodovinskih dogodkov in osebnosti. Ta način znanstvenega upodabljanja je v marsičem posledica Kidričeve nature, v marsičem pa tudi hoteni vzgojni korektiv k tipično slovenskemu vihračenju v znanstvenih zadevah. Po raznih Hicingerjih, Trstenjakih, Benkovičih, Žunkovičih in drugih »znanstvenih« netočnežih, ponarejevalcih in sanjačih je moral priti nekdo, ki nas je učil v znanosti spoštovati dejstva in iskati samo resnico, pa najsi bi bila še tako žalostna in boleča. Žal, da je Kidričeva kritičnost švignila včasih tudi predaleč in je zadela n. pr. tudi prešernoslovca Avgusta Žigona, ki je prav tako ljubil resnico kakor Kidrič, samo da se ji je bližal z druge, teže dostopne strani in se je mo-rebiti zato tudi večkrat zmotil kakor on.

Poglavitno področje Kidričevega znanstvenega raziskovanja je bila naša starejša književna zgodovina od začetkov do sredine 19. stoletja. O njej je tudi od 1920. do 1947. leta predaval na ljubljanski univerzi, kjer je v teh letih s Ivanom Prijateljem in drugimi vzgojil skoraj vse naše mlajše srednje in visokošolske slaviste. Kot predavatelj je navdihoval slušatelje s svojimi osnovnimi znanstvenimi pogledi, zlasti jim je vcepljal ljubezen do znanstvenega dela in spoštovanje pred dejstvi in znanstveno resnico sploh; rad je pa upošteval dognanja svojih učencev in jim nesebično pomagal z lastnimi izsledki, tako se je razvijal in tako je znanstveno bogatel v tesni zvezi s svojimi učenci, z mlajšim slavističnim rodом sploh. Ker je bil do dna duše prepričan o pravilnosti in nujnosti svoje znanstvene metode, je teže prenašal večjo ali manjšo samostojnost v obrav-

navanju in presoji, zlasti če je imela po njegovi sodbi neznanstveni značaj, vendar je končno rad sprejel vsak znanstveni rezultat, ki ga je mogel spraviti v sklad z lastnimi raziskovanji in spoznanji. Zaradi neutrudnega dela in nenehnega razmišljanja o problemih svojega znanstvenega področja je postal zase in za druge avtoriteta, ki je zadobivala včasih malce prestroge poteze. Te pravzaprav niso bile niti v skladu z osnovnimi potezami njegovega značaja, temveč so izvirale sicer iz osebnih, toda postranskih ali sploh tujih nagibov.

Neutrudno delavnost, ljubezen, znanstveno nadarjenost in kritičnost je kazal Kidrič v vsakem, tudi najkrajšem spisu. Povsod rešuje vprašanja, ki si jih je zastavljal sam ali so mu jih postavljali drugi, z največjo resnobo in strokovno pripravljenostjo. Njegovi izsledki so v obsegu, ki si ga je bil določil, vedno točni in zanesljivi. Na njih lahko prihodnje slavistične generacije mirno zidajo. Njegov bibliografski, biografski in kulturnozgodovinski temelj bo vzdržal še tako podrobne in smele oblikovne in vsebinske preiskave literarnih del iz označenega razdobja.

Vse to velikansko delo, o katerem priča toliko razprav in člankov, je pa Kidrič strnil v dvoje poglavitnih del, ki v svoji zamisli in izvedbi ne bosta ostareli, temveč ostaneta v zakladnici naše kulture kot najizdatnejši pomagali vsakomur, kdor bo kdaj koli in kakor koli razmišljal o osebnostih, delih in dogodkih naše starejše kulturne in literarne zgodovine.

To sta Zgodovina slovenskega slovstva od začetkov do Zoisove smrti (1929 do 1938) in Prešeren II. Življenje pesnika in pesmi (1938). Nad obema je razvita tipična slovenska tragika, ki ji tudi Kidrič, človek tolikih življenjskih uspehov in priznanj, ni mogel ubežati. Obe sta namreč kljub svoji obsežnosti vendarle nekončani. Prvo je pisec zasnoval za trideset let obširnejšo, vsebovati bi morala zgodovino naše književnosti vse »do marčne revolucije

je 1848. leta«, toda iz raznih vzrokov jo je moral zaključiti z letom 1819, z letom Zoisove smrti. Druga je res v nekem pogledu dopolnilo prve, kakor je to ugotovila kritika, toda Prešernovo življenje in delo nam prikazuje samo do 1838. leta; o zadnjem in najbridkejšem razdobju pesnikovega življenja je Kidrič mogel spregovoriti samo v nekaj člankih in predavanjih, ki so bili menda odlomki iz zasnovanega, a ne končanega drugega dela Prešernovega življenja.

Danes, ko ni več njunega avtorja, lista človek razmišljen po eni in drugi; v Zgodovini vnovič spoznava izvirnost metod, širino obzora in njegovo dviganje od poglavja do poglavja, občuduje izčrpne podatke iz celotnega narodnega življenja in doživlja tudi avtorjevo čedalje izrazitejšo osredotočenost na slovstvene pojave. To notranjo rast še bolj občuti v knjigi o Prešernu, v kateri je že snov sama zahtevala od pisca, da se z vso spoznavalno močjo osredotočuje na umetniških in književnih vprašanjih. Ta snov je terjala od Kidriča — široko razgledanega kulturnega zgodovinarja, s polemično naturo in zgoraj orisano delovno metodo neposrednega navajanja virov — velikanskih duhovnih naporov, in priznati je treba, da mu je knjiga rasla tako rekoč od strani do strani, od poglavja do poglavja. Tem težje se je sprijazniti s tem, da ni dosegla vrha in je ostala nekončana.

Kidrič je s kritičnim duhom in delom preoral kakor z ostrim plugom marsikatero ledino našega starejšega slovstva, po kateri so pred njim teptali razni mojstri-skaze ali celo politični in kulturni sleparji. V ljubezni do resnice, do nekdanjih pozabljenih ali krivo ocenjenih književnih in kulturnih delavcev je pregledal nešteto suhoparaih virov, se preril skozi tisoče in tisoče strani, ki mu niso nudili nobenega umetniškega užitka, pomeril našo starejšo književnost ob celotnem našem življenju, jo utemeljil v naši socialni, politični in kulturni stvarnosti in jo obrazložil iz nje in z njo. Zlasti prote-

stantska književnost 16. stoletja in preporodna književnost od srede 18. stoletja do Prešerna sta šele po njem zaživel v naši zavesti v pravi luči in vrednosti. Pa tudi mnogo strani Prešernove dobe nam je razsvetlil Kidričev tako jasni, prezgodaj ugasli duh.

Zato mi ob sklepu prihajata sama od sebe na misel Prešernova stiha, s katerima je pesnik počastil Čopa:

*»Naj se učenost in imé,
čast tvoja, rojak, ne pozabi,
dòkler tebi dragó v
Krajni slovenstvo živi!«*

Josip Murn - Aleksandrov (Ob 50-letnici smrti)

ANDREJ BUDAL

Moderna šteje štiri borce. Najmlajši med njimi je Murn, pesnik globokih občutij, ubranih novih slik iz narave, tisti, ki je najhitreje izpel svojo pesem, a je je vendar dovolj izpel, da bo njegovo ime za vedno združeno z usodami moderne in z njenimi zaslugami.

Josip Murn se je rodil 4. marca 1879 v Ljubljani. Bil je nezakonski otrok služkinje. Mati ni mogla skrbeti zanj; pozneje je odšla služiti v Trst. Otroč je bil na kmetih v reji, nato pa v stari cukrarni v Ljubljani. Več let je bival v Marijanišču. Tu je obiskoval ljudsko šolo in nekaj let gimnazijo. V višji gimnaziji je občeval s Cankarjem, Župančičem in Kettéjem in bral svoje pesmi v »Zadruge«. Po maturi je odšel 1898 na Dunaj in se vpisal na eksportno akademijo. Ljubljanski dobrotniki, zlasti gospa Tavčarjeva, so mu izposlovali stipendijo. Murn se je posvečal bolj poeziji kakor naukom. Dunajsko ozračje mu ni ugajalo. Prepisal se je na pravno fakulteto, a tudi tega učenja se ni resno lotil. Vrnil se je v Ljubljano. Stanoval je zopet v stari cukrarni in si služil kruh po raznih pisarnah. Njegovo zdravje se je poslabšalo. Lotila se ga je sušica. Poleti je iskal zdravja na Gorenjskem in Vipavskem. Rad je zahajal med ljudstvo, si zapisoval narodne izraze in nabiral narodno blago. Kolikor se je poleti okrepil, je v Ljubljani pozimi spet oslābel. Omagal je in legel v sobi stare cukrarne, kjer je dve leti prej umrl Kette. Izdihnil je 18. junija 1901.

V Murnovih pesmih prevladuje vda-

na otožnost, prepletena s plahimi, temnimi slutnjami. Kakor da je slana zgodnjih življenjskih izkušenj marsikaj posmodila in razlila po mladeničevi duši milobno zapuščenost, nezaupnost in potrlost, ki išče najrajši zavetja, ne leka, v naravi, tako drhtijo te mlade strune. Polje, dobrava, kmetija, vaški ljudje in njih delo — to so Murnu najlepši motivi, kakor da se duša staršev, ki sta oba prišla s kmetov služiti v mesto, razočarana vrača iz mesta v svoje pravo okolje, k resnični sreči, k svojemu prvotnemu bistvu. Samo v tej smeri, v vaškem ozračju, sredi kmetijskih opravil se ta muza mimogrede lahko nasmehne in celo razigra. Pesnikova duša živi v takem skladu z naravo, da se zdi, kakor bi mu v tem dotiku pesmi klile naravnost iz nje. Murn je nedosežen mojster trenutnih vtisov in razpoloženj, ki jih drami v človeku pokrajina. Zna jim dati tak izraz, da nas njegova pesem s čudežno močjo prestavi v njegovo pokrajino in budi tudi v nas podobna občutja, kakršna je v tistem trenutku imel on sam.

V srednji šoli, baje že v tretji, je Murn začel zlagati pesmi. Proti koncu srednje šole jih je objavljaj v »Angeljčku« in »Vrteu«. V »Slovencu« je izšlo nekaj listkov. Lirske pesmice je 1896 pošiljal v dijaški list »Zora« in v hrvatsko-slovenski list »Nova nada«. Naslednje leto se je oglašil tudi v »Zvonu«, kjer se ga je Aškerc razveselil: »Lep talent — nov pesnik.« Kmalu prevzame Murna erotika. Njen cvet je ljubavna pesem. Dasi je imel že nekaj

stvarnih ljubezenskih doživljajev za seboj, se je zdaj idealno zaljubil v Almo Souvanovo, hčerko bogate meščanske rodbine, ki jo je videval v gledališču ali na ulici, a ni bil z njo osebno znan. Njej so posvečene pesmi, ki so izšle v osmošolskem almanahu »Na razstanku« in v »Ljubljanskem Zvonu«. Tu in tam se opazajo ruski ali poljski vplivi. Murnovo črnogledje se često oglašča, a ne prevladuje; upanje tli pod pepelom. V tem času je zložil pesnik tudi nekaj pripovednih pesmi, ki kažejo kakor vsa tedanja epika moderne nekaj Aškerčevih vplivov, vendar je tudi v njih mnogo sledov čisto samostojnega oblikovanja.

Največ in najrajši se zdi, se je Murn učil pri narodni pesmi. Iz nje si je vzcl ritem, prožnost, lahkoto, ubranost in čudovito jasnost izraza. Rožica pripoveduje:

*Hladna rosa se v ledeno
slano spremenila je,
a ta slana, sonce zlato,
ah, me umorila je.*

V svojih neveselih slutnjah se pesnik primerja s škrjančkom:

*Ne vem, kdo bolj je tožen,
škrjanček ali jaz,
ah, njemu kakor meni
tesno je isti čas.*

Pesem o borih izraža vse tesno, nedopovedljivo pesnikovo sožitje z naravo:

*Ah, ti bori, moji bori,
vnovič zaduhteli so,
glasno na zeleni gori
ptički jim zapeli so.*

Pred Murnom ni sveti Jurij še nikdar prijezdil k nam tako kakor v njegovi Pomladni romanci:

*Odprite okna, odprite duri,
mimo jezdi vitez sveti Jurij,
sveti Jurij na konju,
na lepem konju,
sveti Jurij nam milosti daj!*

Jesen, zima, mrak in noč ga vznemirjajo in plašijo; tako v pesmih »O mraku«, »Mislim sem na prošle dni«, »Ko dobrane se mračne«, »Kje tihi si moj dom?«, »Jesenske misli«, »Gozd«, »Zapuščena polja«, »Sneg«, »Sonet starčka« in več drugih.

Vendar pesnik čuti, da diha življenje in sreča le iz polja in zdravega kmetskega dela. Zato se rad pogovarja z žitom, cvetovi, ajdo, kmetom, nevesto in svati. Take pesmi so vse prestrte s tiho, mirno, zdravo vedrino, o kateri je nesrečni pesnik slutil, da bi ga edina bila mogla rešiti, če bi se bil mogel iztrgati mestu in bedi. Iz takih razpoloženj so nastale: »Ženin«, »Pomladanska slutnja«, »Kmečka pesem«, »Snubačica«, »Tašča s kupico v rokah pozdravlja snaho«, »Zimska kmečka pesem«, »Petnajst let«, »Med vrbami, oj, tečeš«, »Hrepenenje«, »Tinka«.

S svojo turobno razdvojenostjo, prežeto z otroškim hrepenenjem po sreči in zdravju, kakršno klije iz vasi in grude, je Murn čisto svojevrstna prikazen. Kako lepo slavi v »Notranjski« jesensko bogastvo:

*»Novo vino, nova radost,
polni so mehovi,
polna srca, polne duše,
polni vsi sodovi!*

»Ženitovanjska pesem« s pristrčnim ugodjem riše svatovski sprevod:

*Lepi, lepi so drugovi,
lepše mi družice,
ali ženin in nevesta
sta najlepša v pas in lice!*

Kdo nam je kdaj tako preprosto in nazorno opeval »Šent-Janževo« kakor Murn? Nedopovedljivo lepa, nesmrtna je »Pesem o ajdi«. Z njo se kosa »Pesem o klasu«. Kdor je prebral Murnove »Vlahe«, jih nikdar več ne pozabi. »Semenje« se ves iskri od drobnih lepot. Kdor je toliko takih krasot opazil in jih tako samostojno izrazil, je moral imeti silno sprejemljivo, než-

no dušo in obenem nenavadno, skrivnostno izrazno moč. Ko listaš po Murnu, si z njim žalosten ali vesel, kakršna je pesem. Čutiš, da je to prijetno pesniško zatočišče, ki te v žalosti preprosto in domače potolaži in v radosti potrdi. Murnovi zakladi se odlikujejo po svojem tihem, a vztrajnem blesku in po blažeci notranji toploti.

Redkejša so v Murnu pesniška premišljevanja in modrovanja. Komaj se oglasi razum, že utone v otožnem čustvu in se prevrže v obup. Vsako spoznanje je jedka usedlina, ki pesnika slabi in hromi.

Pa imajo tudi taka ugibanja svoj čar, kakor bi bila pač odmev do dna pesimistične slovanske duše:

*Res, ljubil molč bi in življenje mirno
in ljubil bi naravo in planoto širno —
no, drag mi tudi je obup in boj,
vihar in blisk in tema nad menoj!*

Murn je na smrtni postelji uredil svoje »Pesmi in romance«, ki jih je 1903 izdal Ivan Prijatelj — lep slovstveni spomenik, podoben Kettejeve-mu. Trideset let nato je Silva Trdina ta dragoceni spomenik še veličastneje obnovila v »Josipa Murna-Aleksandrova izbranih spisih«. Ta izdaja, dasi še nepopolna, vsebuje tudi Murnovo prozo. Mnoge Murnove pesmi so komponirane. Leta beže, a Murn ni mrtev; ves je naš in živ in rase z leti. Mlajši rod se je rad učil pri njem ljubezni do vasi in pokrajine.

Srečko Kosovel

(Sežana 18. 3. 1904 - Tomaj 27. 5. 1926)

MIROSLAV ŽRAVBAR

V slovenski književnosti imamo tri velike pesnike narave. Simon Jenko je v realističnem času opeval svoje Sorško polje, deročo Savo, širne gozdove, rodovitne njive in travnike. Znal je združiti življenje človeka z življenjem narave, ustvarjal je lirične slike in razpoloženja. Josip Murn-Aleksandrov, sin moderne, proletarec iz ljubljanskega predmestja, je ubral čudovite melodije gibajočih se žitnih polj in ujel v besedo ritem vetrov med zorečim klasjem, upodobil dekletovo ljubezen med travami in rožami ter pokazal preprosto človeško življenje kot del življenja narave. Srečko Kosovel je opeval naš Kras, slovensko boleš in Primorju in prerokoval boljšo prihodnost tudi pokrajini med bori in brinjem.

Pesnik je moral zapustiti svojo pokrajino, kraške gmajne in burjo, bore, brinje in brinovke, kamenite kraške vasice in kot kamen trde Kraševce, ni več opazoval jeseni, zime in polj v svoji deželici. V domotožju si je zamišljal pokrajino in jo v vsakem času prikazoval v njeni tedanji podobi. Sanjal je

o jeseni, ko prileti misel ko brinovka na Kras, a jo neusmiljeni loveci preganjajo in ustrele v teh jesenskih dneh. Slikal je bele kraške poti v drobnem jesenskem dežju, ko so jutra siva, ko bori ne šume in se le brinovke prebu-jajo, vztrepetavajo in vzletajo. V jese-ni ni na poljih nikogar, samo brinovka leti preko gmajne, edina, ki čuva to zemljo, a človek jo zasleduje in še ona pade — samota na Krasu postaja nez-nosna, pesniku se stiska srce zaradi te nevzdržne osamelosti. Tiho in ža-lostno je njegovo srce, ko šume dežne kapljice in se blešče mokri vrtovi v ve-černem zlatu, rjavi skednji in slama na njih temni, prazni so latniki, sa-deži obrani, samo ptič se glasi v da-ljavi. Samota vse naokrog in v pesni-kovem sreč! Vas je zavita v nočno me-glo, le tu pa tam se zasveti luč ali za-prasketa ogenj. Ljudje sede ob ognji-šču, a pesnik nima nikogar: sam je. Tudi če bi prišel med ljudi, bi stisnil obraz med dlani in molčal. Tako ne-utolažna je njegova samota, da ga tudi družba ne mika. Sam hodi skozi vas,

burja tuli med latniki in se zaletava v okna, nikogar ni, ki bi ga sprejel, še bor vršec vztrepetal, ko spozna njegovo samoto. Vetrovi in trave šumijo v polju, glasovi zvonov se gubijo v vetru, pesnik je sam sredi tega prirodnega veličastja, sam in žalosten. Sit je že te žalosti in ne ve, kaj bi z njo, najrajši bi jo komu poklonil. Toda njegova misel straži te zapuščene poljane, njegove sanje so žalostne, smeh mu je zamrl. Pesnik je romar z bolnim sreem na tihi kraški cesti, ki mu je edina tovarišica. Zaupati ji hoče in se ji izpovedati, ko se vrača iz tujine, iz življenja, ki ga je samotarsko užival z vso slastjo, da je od nje bolno njegovo sree. Iz tujega sveta otožno strmi na tiha kraška polja, razloči samo skale, a dovolj mu je, saj so mu kraške skale najdražje na svetu, saj je njegov dom v tišini skal in borovcev. Kraške skale in doline v jutranji svetlobi so mu ognjeno veličanstvo, vsa njegova sila in bogastvo.

Spomin na Kras mu je zdravilo v samotni sredi tujega sveta. V tujini se spomni kamenitega kraškega veličja, srce se mu prebudi sredi noči, ko vrše bori in se drevesa prebujajo iz sanj. Njegova duša ni več potrta in začuti, da ni več sam. Vonj dehtečih borov je močan in zdrav; kdor se je vrnil z borove gmajne, si je ozdravil bolelost, kajti kdor živi in se bori na Krasu, je zdrav in mlad. Bori — stražniki pod goro — mu šepčejo preko kamenite gmajne pritajene zvoke, zato ne more zaspati. A to pot bori ne pošiljajo zdravilnih moči, temveč napolnjujejo dušo s slutnjami in vršijo brez odgovora. Drugič kot da govore tiho med seboj: Bratje bori so padali pod sovražno sekiro, ali bomo jutri še stali? Burja jim prigovarja, naj obstanejo in rasto z uporom. Pesnik hoče, da bi bilo njegovo ljudstvo krepko in silno kot bor, da bi raslo vztrajno in uporno na svoji zemlji, da ne bi padal nemo in bolešno človek za človekom. Veruje v moč slovenskega naroda in človeštva. Zaupa v rast grenkega oreha, ki ga je zasadil sin starega Torkarja, čeprav sta padli na

Primorje dve črni senci, od Tolmina in preko Krasa.

Pesnik povelečuje Kras v soncu in zlati zarji, ko bodo zelena polja polna in ko bo delo radostno. Takrat se bosta umaknili njegova samota in bolelost. Zaljubljen je v lepoto kraške narave in preprostost kraškega življenja. Ljubi rdeče, ilnate kraške poti, ljubi robidovje in trnje, čeprav se raniš ob njem, a ljubi tudi tišino in samoto kraškega sveta. Navdušuje se nad zlatimi

Srečko Kosovel

večernimi oblaki, ki so kot goreče zlato. Oblaki žare nad tiho vasjo sredi doline, zdaj zdaj bodo ugasnili in ljudje čutijo, da odhaja sonce od njih, duše, ki jih je hrabrila moč sonca, se zopet naseli žalost, nanje je padla tema. A v tej samoti se pojavi večerni sijaj in za trenutek zablešči svetla sreča. Prevarili so se: sence padajo, polje temni, duša je zapuščena kot prej.

Realistično sliko delavnih in izgaranih kraških žena je podal v pesmi »Žene s polja«. Žene se vračajo domov, njihove postave v mraku so temne, tihe, kakor sence. Njihove raskave roke so trudne, koraki težki. Hčerka je skuhala večerjo, žena vrže breme na tla, stara mati sedi v stolu, v stolpu se čuje

zvon, vas temni. Podobna je »Večerja«. Družina molči in zajema iz skled krompir v oblicah, stari molijo, sin pa gre na vas. Mladina gre drugačno pot kakor stari, a pesnik ne reče ničesar. V pesmi o svetem Štefanu nariše gluho dolgočasje v naravi. V hiši pa je polno potic, vina, smeha in šale. A kakor vedno je pesnik sam sredi ljudi; ni vina, ki bi mu utopilo žalost in osamelost. V drugi pesmi poslušajo v hiši burjo in se pogovarjajo o strašnih stvarih na morju, o potopljenih ladjah in groznih valovih — in zažele si, da bi z burjo plavali preko obal v neznano življenje. Pesnik ljubi kraške kmete in njihovo preprosto besedo, na obrazih in v besedah teh ljudi vidi kraške doline, skale in bore. Želi si gostoljubja v hišici pod klancem, ki se zaganja vanjo burja, a je v njej toplo. Njegova misel se greje v topli hiši in prijetni, tihi družbi. Zaživi v vinogradu in preganja otožnost, a še lepše je drugim v hramu, ki pijo črnino. V podrobnostih je naslikal vinograd, kakor da bi bila pesem slikarjevo delo:

*Sladka črnina, polni grozd,
jagode v dežju bleščijo,
v dalji temneva borov gozd,
topoli pod hribom šumijo,
šumijo.*

Na samoto in žalost pozablja v toplih, jasnih in tihih dneh, ko zori

grozdje in žari listje med brajdami. Še ko poljublja dekle na otožno vdane oči in na temne lase, se spominja Krasa in ne more zatajiti, da mu je podoben. Ne more k dekletu, vsako noč se mu misel vrača v brinje, v skale, v bore. Na lepem in žalostnem Vidinem obrazu opazi vso svojo ljubezen do Krasa. Strmi v njeno mirno lice in ve, da sta obe eno: Kras.

Pesnikova žalost, boleost in samota so imele vzrok: Srečko Kosovel je bil bolan, tako je bil bolan, da bi se zaprl v sobo in umrl. Kaj je njemu ta svet in kaj pomlad! Tak je kot črno drevo v jeseni, zlomljen in ubit. Primerja se tudi z edinim drevesom, ki še šumi na gmajni. Zaslutil je senco smrti, njen hladen pogled. Sam je romal po svetu in umiral sredi sanj, tovariš mu je bil nepokoj, spremljala ga je slutnja smrti. Vedel je, da bo njegov grob na kraških poljanah med trnjem, ki rodi kot kri rdeč plod. Legel bo k pokoju neizrabljen, poln ognja in sil. Noče umreti, saj ima očeta in mater, brate in sestre, ljubico in prijatelje. Upira se smrti, saj so pred njim še visoki cilji, rad ima sonce, mladost, ljudi, življenje... V tej težki bolezni se zateče na Kras in k materi:

*Jaz ne pojdem nikamor.
Mati, zaman...
Jaz sem bolan...*

*Pa bodi še več bičanja in ponižanja, bodi pot na Golgoto
še tako strma in strašna, uprimo oči v sonce: Naše veliko
jutro je blizu, v lica nam diha rosna zarja njegova.*

Ivan Cankar

S V O B O D A

Se vedno nas budi naš klic. Zberimo
zatiranci se z vseh vetrov sveta!
Kdaj zemlja, koder danes krvavimo,
bo naša spet? Ko boš povsod doma!

Ko nam ne bo več rezala gospoda
ne kruha ne mejà ne naših glav!
Ko ti črepinje več ne bo razklal
nihče, če boš zašepetal: Svoboda.

Vemo, svoboda je prečuden sad,
ki ti ne pade v roke sam z drevesa.
V vrhove strme, ki vihar jih stresa,
sam moraš ponj, če rad ali nerad.

Samo po cestah, ki jim tlak je kri
iz naših žil, dosežemo svoj cilj.
Svoboda žito je, ki zazori
iz ene same njive — iz gomil.

MATEJ BOR

Plošča Pinku Tomažiču in tovarišem
na openskem strelišču.

Padlim borcem za svobodu v Zgoniku.

Padlim borcem za svobodo v Selah
na Koroškem v Avstriji.

MOSTOVI

Iz src
rasto
v srca mostovi,
mostovi rasto,
železobetonski
mostovi,
mostovi,
grajeni s strastjo,
grajeni trdno.
Beton
je napravljen s krvjo,
cement
iz zdrobljenih kosti,
traverze
so trupla mrtvih ljudi.
Mostovi rasto
in ni dinamita,
da bi jih mogel
razbiti,
ni mine
in ni ga letala,
ki moglo
bi v zrak jih spustiti.
Mostovi rasto,
iz vseh človeških src
se pno
in v vsa srca.
Mostovi rasto
trdno in s strastjo
noč za nočjo.
Mostovi,
ki z njih bodo naši krvniki zmetani,
mostovi,
v svetovja ljubezni speljani.

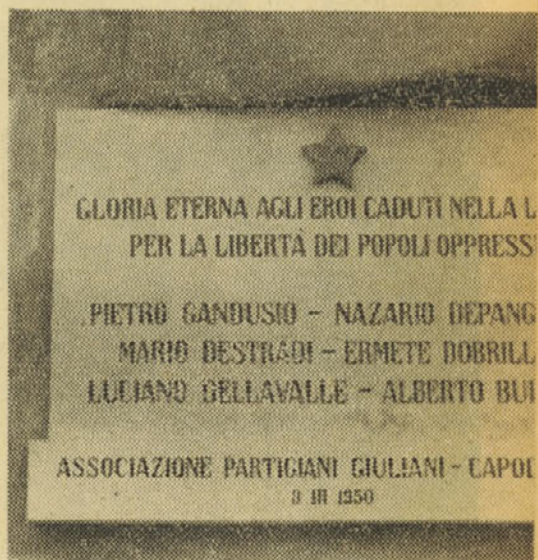
KAJUH

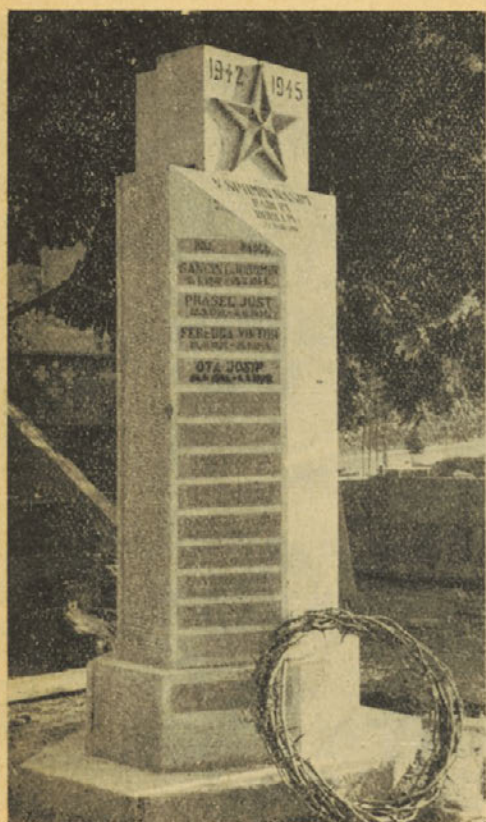
Plošča ustreljenim talcem v Ulici Massimo d'Azeglio v Trstu.

Spomenik padlim borcev za svobodo
v Steverjanu pri Gorici v Italiji.

Plošča padlim za svobodo v Kopru.

***Laže nam bo padlim,
če z rokami,***

ZAKAJ, TOVARIŠ

Zakaj, tovariš, si roké razpel,
kdo v tebi je vihar razvenl,
zakaj, čemu si k nam prišel?

Vasi so nam požgali,
otroke so poklali
in matere pregnali,
pa naj bi miroval?

Nikdar ...

Mrtvakov krik
razpreza se po nas
in malodušje je prevpil
otrok zaklanih glas,
nasilje prelevilo
je obraz.

Zato prišel sem jaz med vas,
ki vam upor edini je ukaz!

KAJUH

Pa'lim v borbi proti nacizmu-fašizmu v Dolini.
— Padlim za svobodo v Kortah v Istrskem
okrožju. — Spodaj: Padlim žrtvam nacističnega
člvašva v Rižarni v Trstu.

*stisnjenimi v pest,
žalujete za nami...*

KAJUH

MATERI PADLEGA PARTIZANA

Takrat, ko je prvič ročice razprl,
takrat si v radosti plašno vztrepetala:
Samo da mi ne bi, da ne bi umrl!

Takrat, ko na prsih je tvojih še spal,
takrat si mu nežno v solzah šepetala:
Glej, kmalu iz tebe cel fant bo postal.

Postal je tak fant, da bi gore premikal,
nikdar se ni klicu svobode izmikal.
Tako si mu segla poslednjič v roko,
in v tebi je telo: Da! Vrnil se bo!

Zdaj veter raznaša besede njegove,
prislunhi natanko, da čuješ glaso-
ve: Lepo je, veš, mama, lepo je živeti,
toda, za kar sem umrl, bi hotel še enkrat

umreti!

KAJUH

Padlim za svobodo v Novi vasi v Koprščini. —
Padlim za domovino v osvobodilni borbi v Pom-
janu v Koprščini. — Spodaj: Padlim talcem na
openskem strelišču.

Naša telesa bodo bratom

MRTVIM TOVARIŠEM

Nisem te poznal
in vendar sem dodobra te poznal,
tovariš, ki si v partizanih pal.
Ne vem, če sive si imel oči,
ne vem, če trde, hrapave dlani,
a vendar sem natanko te poznal,
ker si življenje za življenje dal.

Nisem te poznal
in vendar sem dodobra te poznal,
tovariš, ki ob zidu klecnil si krvav.
Ne vem, če tvoja mati še živi,
ne vem, če ljubico imel si ti,
a vendar sem natanko te poznal,
ker si s krvjo nam pot zaznamoval.

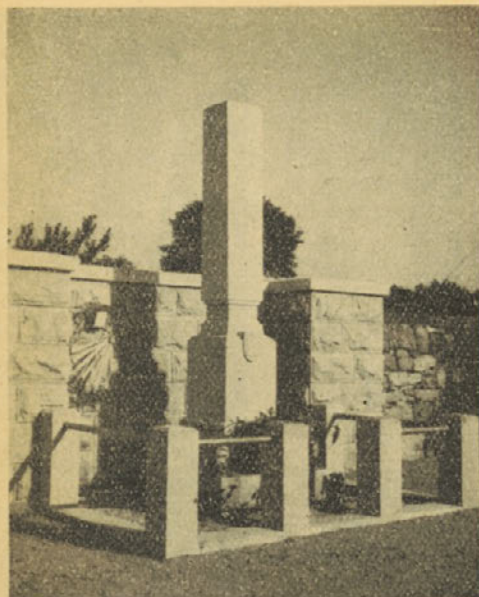
Poznal sem vas,
tovariši,
prav vse sem vas poznal,
vsakogar,
ki je v naših vrstah stal,
vsakogar,
ki s krvjo je svojo
znamenja
klesal,
znamenja,
ki jih bo vsak iskal,
znamenja,
ki se po njih bo naš korak ravnal,
čeprav
še huje bi vihar divjal.

KAJUH

NAŠA PESEM

Moja pesem ni le moja pesem,
to je krik vseh nas!
Moja pesem ni le moja pesem,
to je boj vseh nas!

KAJUH

Gornja slika: Padlim za svobodo v Gropadi.

Padlim za svobodno domovino na Katinari.

stopnice v svobodo

PRED VELIKIM ROJSTVOM

Premnogo mater je izdahnilo na porodu,
ko so življenja dajale narodu.
Premnogo jih v solzah je zaihtelo:
»Ceprav umrem, saj moje dete bo živelo!«

Tako umiramo zdaj mi,
ki v nas življenje se poraja,
in vsak mrtvak v ta mrak
kriči: Upri, upri se, raja!

Težko, težko nam je umreti,
ker čas je v nas, ki zdaj ga ni še,
ker slišimo otroka, ki že diše.

Zato nam je tako težko,
a vendar je vsakdo kot mati
pripravljen sebe žrtvovati.

KAJUH

Padlim v borbi proti fašizmu-nacizmu
v Sempolaju.

Nevoodkriti spomenik padlim za svobodo
v Repentaboru.

Proč vzrimo trudne misli —
ni je smrti brez življenja,
ni svobode brez trpljenja,
vse prešlo bo kakor kalna reka.
Proč jo vržeš, če pretesna je obleka.
Človek, novi človek vstal bo iz človeka.

KAJUH

Vprašanje kmetijstva na Tržaškem ozemlju

STANKO OBLAK

V dolgih zimskih večerih obrača kmetovalec svoj pogled na dogajanja minulega leta; sestavlja obračune uspehov in neuspehov; na podlagi izkušenj kuje načrte za bodočnost. Po kratkem oddihu se bo zopet pričela doba novega truda, polnega dela in naporov.

Kaj je prineslo leto 1950 našemu kmetovalcu in kaj se mu obeta v najbližnji bodočnosti?

SLABA LETINA

Letošnja letina je bila na Tržaškem kakor tudi na bližnjih področjih na žalost slaba. Neizprosna suša je pričela pritiskati, ko so bile najvažnejše kulture v polnem razmahu. Zgodnji pridelki so se deloma rešili, kasnejše je doletela, lahko rečemo, katastrofa, kakršne ne pomnimo že desetletja.

Zita, ki pa nimajo pri nas pomembnejše vloge, so razmeroma dobro obrodira. Krompirja se je pridelalo mnogo pod polovičnim povprečjem: komaj 20-25.000 centov nasproti 50-55.000 centov, kolikor znaša povprečni letni donos tega zemeljskega sadeža. Vrtnarstvo je vrglo skoraj normalni pridelek, vendar je zahtevalo velikega prizadevanja ter izdatnejših stroškov. Pradižnikov je bilo manj, kakor jih običajno pridelamo (11.000 centov), pridelek pa je bil zelo slab po kakovosti; sadjarji so se pritoževali zaradi hudih napadov rastlinskih škodljivcev; donos sadja je bil precej manjši od običajnega; rešile so se le češnje, ki so vrgle okrog 1.500 centov. Precej prizadeto je bilo vinogradništvo: v normalni letini se pridelala na področju od 65 do 75.000 centov grozdja, letos pa ga je bilo le za polovico; pridelek vina bo znašal potemtakem komaj 25.000 hl. Košnja je bila pičla, otave so živinorejci le malo pobrali. Celokupni pridelek sena se računa na 30.000 centov v primeri z običajnimi letnimi 70.000 centi. Menimo, da ne pretiravamo, če trdimo, da je bil pridelek leta 1950 po vrednosti za 50% nižji od normalnega in da ni njegova vrednost preokorčila 1 milijarde in pol lir. Če pomislimo, da se preživlja na Tržaškem okrog 25.000 prebivalcev pretežno s kmetijstvom, nam postane jasno, da je skoraj 10% prebivalstva v resnem gospodarskem položaju zaradi slabega pridelka. Znana je žilavost ter iznajdljivost kmetovalcev, ki so težavam in oviram že privajeni, vendar so se pojavile na obrazih naštetih naših delovnih kmetov znamenja globoke zaskrbljenosti.

KRIZA TRKA NA VRATA

Slabo poplačanemu trudu naših obdelovalcev zemlje so se pridružile v poslednjih ča-

sih še druge okoliščine, ki so še poslabšale in otežile položaj tukajšnjega kmetijstva.

Neugodno se odraža v kmetijstvu splošni položaj tržaškega gospodarstva. Skromna kupna zmogljivost tržaškega prebivalstva — nezaposlenost se giba okrog 20.000 oseb — seveda ne vpliva povoljno na tržišča poljedelskih proizvodov. Na tem tržišču prevladuje mrtvilo, ki je vzrok šibkih cen, ki večkrat ne plačajo stroškov pridelovanja. Konkurenca bližnjih tržišč, kjer proizvajajo mnogo ceneje, se poleg tega iz dneva v dan stopnjuje. Zaradi modernih in hitrih prevoznih sredstev ter zaradi vedno bolj popolne organizacije oddaljenih veleproizvajalcev izginjajo postopoma vse prednosti, ki jih je nekdaj imelo tukajšnje kmetijstvo glede na bližino mesta in tržišča. Stroški za prevoz mleka tudi iz oddaljenih področij so n. pr. danes malenkostni (1.2 liri za liter!) in so skoraj brezpomembni, če pomislimo na neizmerno boljše pogoje pridelovanja na teh področjih.

Vse kaže, da bo iz tega položaja težko najti rešitev, če ne bo prišlo do splošne preobrazbe dosedanje gospodarske politike, ki so jo doslej izvajale odgovorne oblasti.

NACRTI IN AGRARNA POLITIKA

Skrb za izboljšanje in sploh smotrno reševanje vseh perečih vprašanj, ki zadevajo kmetovalce, spada v pristojnost vsake sodobno organizirane državne skupine. Oglejmo si na kratko dejavnost državne oblasti in podrejenih organov na področju kmetijstva. Pripomniti moramo takoj, da je o namenih in načrtih, ki jih snujejo odgovorni organi, javnost prav malo obveščena. Za vse druge gospodarske panoge — industrijo, trgovino, pomorstvo itd. — razpolagamo z izčrpnimi uradnimi in poluradnimi podatki. Molk uradnih krogov je nadvse značilen. Načrte in predloge sestavljajo med zaprtimi stenami; o teh je obveščen le ožji krog oblastnikov in uradnikov. Morebitna nepopolnost ali netočnost podatkov, ki jih bomo navedli v teh vrsticah in do katerih smo prišli po ovinkih, je zaradi tega povsem opravičljiva.

O tako zvanem Marshallovem načrtu (ERP) je bilo že mnogo govora. Sploh združujejo v Trstu vso gospodarsko dejavnost s to ameriško pobudo. Leta 1948, to je ob pričetku izvajanja načrta, so tudi v Trstu v okviru ERP-a izdelali nekatere splošne načrte in smernice, ki naj bi se izvajali v pogledu našega kmetijstva. Takrat predloženi štiriletni program je predvideval intenzivnejše izkoriščanje zdaj slebo donosnih zemljišč. Po tem načrtu bi morali spremeniti v donosnejše kulture okrog

1250 ha zemlje (od tega 1.000 ha pašnikov in zapuščenih parcel). Nasaditi bi morali na novo okrog 750 ha vinogradov, nekaj nad 180 ha sadovnjakov ter okrog 100 ha vrtov in pridobiti okrog 200 ha dobrih travnikov.

S tem bi proizvodnja znatno narasla in se po izvedbi načrta skoraj podvojila. Vina bi pridelali skoraj 80.000 hl, to je dvakrat toliko, kolikor je znašalo povprečje pred letom 1948; prav tako bi se moral podvojiti pridelek krompirja, paradižnikov, fižola, zelja, tako da bi pridelali skupno okrog 100.000 centov teh proizvodov na leto. Pridelovanje žit, zlasti koruze, bi se moralo zvišati za okrog 30%, večkrat pa bi se morala povečati proizvodnja sadja, tako da bi dosegli skupno 46.000 stotov pridelka. Travníštvo in pašništvo bi pospešili tako, da bi se lahko inventar goveje živine dvignil za okrog 1000 mlečnih krav; skupna proizvodnja mleka bi znašala potemtakem 65.000 hl na leto. Tak je bil v grobih številkah 4 letni načrt za obdobje 1948—1951. Čeprav so nekatere postavke vsekakor preoptimistično postavljene, nam vendar potrjujejo veliko razvojno možnost tukajšnjega sicer preziranega kmetijstva.

Vprašanje je zdaj, kako se ti načrti izvajajo in kako postajajo stvarnost. Predvsem moramo poudariti, da ni vprašanje preusmeritve in izboljšanja kmetijstva le vprašanje tehnike. To vprašanje je tesno povezano s splošno gospodarsko politiko in se ne da zaradi tega reševati v zaprtem krogu. Kako bomo n. pr. planirali povečanje proizvodnje mleka, vina, sadja in zelenjave, če ne bomo prej zagotovili primernih odkupnih tržišč, zlasti pa cen, ki morajo ustrezati stvarnim proizvodnim stroškom? Kako bomo pospeševali kmetijstvo, če ne bomo poprej temeljito preučili vseh potrebnih ukrepov, ki naj bi dovedli do cenejšega pridelovanja in torej do možnosti konkurenčne borbe s tujimi proizvodi? Kdaj je prišlo pri nas do resnejšega poizkusa

za približanje pridelovalca in potrošnika brez nepotrebnih tržnih posredovalcev, kar bi bilo v veliko korist kmetovalcem in potrošnikom? Ali so odgovorni činitelji ob izvajanju načrtov n. pr. kdaj preučili porazne posledice, ki bi jih izzvala napovedana ustanovitev centralne mlekarne na tukajšnjo živinorejo? Na ta in podobna vprašanja je treba odgovoriti, še preden se hočemo lotiti vsakega resnega načrtovanja.

Sicer pa so načrti, o katerih je govora, ostali v začetni fazi izvajanja. Vinogradništvo je pridobilo okrog 700 tisoč novih trt; odobrenih je bilo okrog 400 manjših načrtov za zgradnjo in preureditev gospodarskih poslopij. Pričela so se tudi izsuševalna dela, ki bi morala usposobiti za obdelovanje okrog 160 ha močvirnate zemlje. Zboljšanih je bilo nekaj desetina kraških pašnikov; uvozili so okrog 150 glav goveje živine. Načrt je bil v celoti izveden v prvi dveh letih kvečjemu za 10-15%. Kaže, da so v okviru splošnih pobud med letom 1950 potisnili kmetijstvo skoraj popolnoma ob stran in pričeli v znatni meri omejevat denarna sredstva, ki so potrebna za izvajanje vsakega programa. Med letom 1950 je bilo za potrebe kmetijstva nakazanih komaj 180 milijonov lir. Če od tega odštejemo kredite za dela, ki se izvršujejo v državni režiji, je preostalo za vse druge potrebe okrog 6500 kmečkih domačij, kolikor jih štejemo na našem področju. Iz toliko opevanih skladov ERP-a je bilo nakazanih doslej v celoti 200.000 dolarjev od 30 milijonov dolarjev, kolikor so znašala v sredini leta celokupna nakazila od začetka poslovanja. Gre torej le za 0,66% celokupne nakazane vsote! Pravkar omenjene številke so ne glede na stališče, ki ga zavzemamo v pogledu Marshallova načrta, ponoven dokaz, da odgovorni činitelji pripisujejo kmetijstvu le malenkostno važnost in da ob-

Us anovni občni zbor Kmečke zveze v Trstu.

staja tendenca podcenjevanja vloge, ki jo ima tukajšnja kmečka dejavnost v sklopu splošnega gospodarstva.

Nezadostna tehnična pomoč — znatno skrbena v poslednjih časih — je le en vzrok nepovoljnih uspehov. Poudariti pa moramo še eno dejstvo: še tako pravilna pobuda ne bo rodila uspehov, če se ne bodo upoštevale težnje kmečkega prebivalstva, predvsem pa, če ne bo kmečko ljudstvo poklicano k pravilno usmerjenemu sodelovanju. Kmečko ljudstvo je živa stvarnost in ne pasiven in brezčuten predmet v rokah oblastnikov. Zal ne moremo reči, da so imele oblasti pravo razumevanje do živih vprašanj kmečkega delovnega ljudstva, še manj pa do njegove težnje po soodločevanju v vprašanjih, ki se tičejo njegove usode.

Kmečka tehnična izobrazba je prvi pogoj za smotrni razvoj sodobne kmetijske dejavnosti. Ugotoviti moramo, da ni bilo doslej na našem področju niti ene šole nižje stopnje, kjer bi poučevali kmetijske predmete. Te šole bi morali ustanoviti že na podlagi veljavne zakonodaje, čeprav bi bila umestna tudi ustanovitev srednje kmetijske šole, kjer bi se izobraževala v popolniji meri kmečka mladina. Obласти so ostale gluhe za vse prošnje in intervencije za ustanovitev omenjenih šol. Vse, kar je bilo v tem pogledu storjeno, so bili kratki večerni tečaji, ki so se vršili le v nekaterih vaseh, in še to deloma v italijanskem jeziku. Domala vsi strokovnjaki, nameščeni v državnih uradih, ne poznajo slovenskega jezika. V uradih, ki imajo stike skoraj z izključno slovenskim prebivalstvom, je bila zbrisana vsaka slovenska beseda. Lanko ugotovimo, da se na ta način in pod temi pogoji ne morejo ustvariti pravilni odnosi med oblastmi in kmečkim ljudstvom. Strokovna izobrazba je prvi pogoj za napredovanje vsake kmečke panoge. Da smo v mnogih pogledih še v začetnem razvoju kmetovanja, nam pove n. pr. en sam podatek: naše področje potrebuje komaj 20 vagonov umetnih gnojil vsako leto, medtem ko bi ga v normalnem obdelovanju po vzgledih naprednejših dežel morali uporabiti vsaj desetkrat toliko glede na površino zemlje in vrsto kultur.

Posebej moramo poudariti, da danes kmečko ljudstvo sploh ni zastopano pri ustanovah, ki odločajo o njegovi usodi in ki posegajo v njegovo delovanje. Pri največji gospodarski ustanovi, Zbornici za trgovino, industrijo in kmetijstvo, v sklopu katere deluje ali bi moral delovati poseben kmetijski oddelek z obširnim delokrogom delovanja, ni nobenega pravega predstavnika tukajšnjih kmetovalcev. Podobno je pri mnogih drugih ustanovah in

komisijah trajnega ali začasnega značaja. Zaradi tega ni čudno, da težnje naših kmetovalcev ne pridejo do izraza, da se naše kmetijstvo podcenjuje in da mu odgovorni činitelji ne pripisujejo vloge, ki bi mu upravičeno pristajala. Naš kmečki živelj ima vso pravico do odločanja in soodločanja v vseh zadevah, ki ga posredno ali neposredno zanimajo, kajti brez sodelovanja vseh kmetovalcev je onemogočen vsak vidnejši napredek.

To so samo nekatere strani tukajšnje kmečke problematike, ki je s tem še izdaleka nismo izrpal. Obširnejše obravnavanje bi zahtevalo n. pr. vprašanje davkov, kmečkih kreditov, zavarovanja, upravljanja skupnih zemljišč ter najrazlicnejša vprašanja krajevne in splošne narave iz živnega vsakodnevnega dogajanja.

Naš kmečki živelj prehaja v obdobje vedno ostrejšega gospodarskega socialnega pa tudi narodnostnega položaja. Premestiti bo moral vrsto zaprek in težav. Boriti se bo moral za svoje pravice in za svoj obstoj proti mogočnim nasprotnikom, ki ga obkoljujejo z vseh strani. Dosedanje izkušnje pravijo, da se skupne koristi posameznih kategorij branijo le s skupnim nastopom v okviru strokovnih organizacij. Korak naprej je zaradi tega pomnila ustanovitev Kmečke zveze, ki je pričela delovati v začetku leta 1950 in si je kljub težavam pridobila mnogo zaslug. Sloga, strnjnost ter odločnost so v današnjih razmerah prepotrebni činitelji za uspešno obrambo pravic in koristi delovnih ljudi.

Trganje oljk v Istrskem okrožju.

Zloglasna resolucija Informbiroja je mnogo škodovala vsemu demokratičnemu gibanju pri nas in tudi Enotnim sindikatom ni prizanesla. Kmalu po objavi te resolucije so se polastili vodstva Enotnih sindikatov kominformisti in izključili iz glavnega in izvršilnega odbora vse tiste zavedne tovariše, ki se niso hoteli ukloniti njihovemu nasilju. S terorjem, s pritiskom na delavce v tovarnah in ladjedelnicah, z demagogijo so prevarili veliko število delavcev in jih vpregli v svoj voz.

Enotni sindikati so postali prava podružnica kominformistične frakcije in so samo izvajali njene smernice in ukaze. Ker je ta frakcija prešla na popolno italijansko linijo, čeprav zakrinkano z zahtevo po guvernerju, so to linijo vnesli tudi v sindikate. Ta linija pa je pomenila pasivizacijo delavstva, ker so med njim širili gesla, da je vsaka borba v Trstu odveč, da se za rešitev mnogih sindikalnih in medznih vprašanj itak borijo italijanski delavci, katerih pridobitve bodo veljale tudi za tržaške delavce. Ta oportunistična linija je kaj kmalu pokazala svoje sadove. Delodajalci so prešli v ofenzivo in odvzemali delavcem pravice, ki so si jih priborili v tovarnah. Vodstvo Enotnih sindikatov je hotelo za vsako ceno doseči enotnost z žolto Delavsko zbornico, ki je polagoma prevzemala v svoje roke vse sindikalne pobude.

Številni zavedni delavci, ki so ostali zvesti ideji razrednega sindikata in ki niso mogli pozabiti slavne preteklosti Delavske enotnosti in Enotnih sindikatov ter uspehov, ki so jih dosegli s svojo borbo, so se začeli tej kompromisarski in likvidatorski politiki upirati. Toda kominformisti so imeli v rokah vodilna mesta in ta odpor od znotraj ni mogel imeti uspeha. Le ene strokovne zveze se niso mogli kominformovci polastiti: strokovne zveze prosvetnih delavcev ES. Zato je glavni odbor Zveze ES to strokovno zvezo razpustil, čeprav je bilo to v nasprotju z vsemi pravili. Toda prosvetni delavci se niso ustrašili in njihova zveza dejansko nikoli ni prenehala obstajati.

Ko so razredno zavedni delavci ugotovili, da borba v Enotnih sindikatih samih ne more nuditi nobenih znatnih uspehov, so sklenili, da začnejo sami obnavljati svoj razredni sindikat. To voljo zavednih delavcev je izrazil na II. kongresu KP Tržaškega ozemlja v Izoli tov. Bortolo Petronio, ko je med drugim dejal: «Nujna je sindikalna organizacijska enotnost na podlagi razdelitve Tržaškega ozemlja na obe coni, katerih delavci naj se združijo v sindikalni organizaciji, ki se bo opirala na razredna načela ter na proletarsko demokracijo, tako kakor določa tudi uvod statuta Svetovne sindikalne zveze. Na tej or-

ganizacijski sindikalni osnovi je treba obnoviti enotno fronto delavcev in prenesti načelni spor, ki ga je izzvala resolucija Informbiroja, v njegov naravni okvir, v Komunistično partijo».

Tem predlogom je kmalu sledilo stvarno delo. Sestavil se je pripravljalni odbor in na njegovo pobudo se je 13. novembra 1949 sestala v Trstu I. konferenca za obnovev razrednih sindikatov cone A Tržaškega ozemlja. Iz poročil in diskusije je ta konferenca ugotovila, da se Enotni sindikati zaradi njihovega vodstva, ki je vneslo v delavsko organizacijo kominformistični spor, postopno likvidirajo, moč in borbenost tržaških delavcev pa se uničuje.

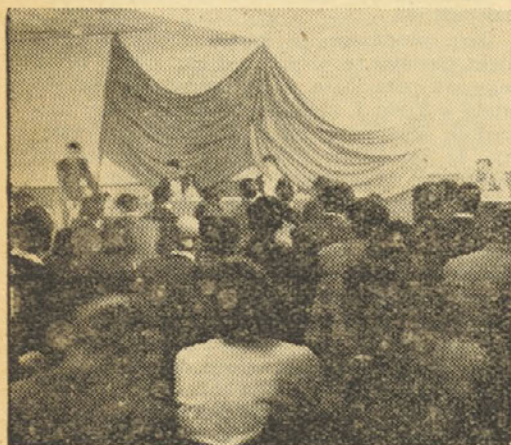
Na koncu konference so delegati izvolili sindikalni akcijski odbor za obnovo razrednih sindikatov v Trstu. Izvoljenemu odboru je poverila konferenca nalogo, da stori vse potrebno, da se obnovi sindikalna moč tržaških delavcev na podlagi načel razredne borbe ter proletarske demokracije in morale, tako da bodo delavci z uspehom kljubovali kapitalističnemu pritisku, izboljšali svoje gospodarske in socialne pogoje ter branili demokratične svoboščine delovnega ljudstva, ki jih imperalizem ograža.

Sindikalni akcijski odbor je nato izbral iz svoje srede tajništvo, v katerem so zastopane vse glavne stroke delavcev. Po raznih podjetjih in v tovarnah so se začeli ustanjavljati akcijski odbori, ki so prevzeli nalogo obnoviti razne strokovne zveze. Prosvetni delavci, katerih strokovna zveza ni dejansko nikoli prenehala delovati, so tudi formalno obnovili svoj sindikat na osnovi načel, sprejetih na sindikalni konferenci. 15. januarja 1950 je bil ustanovni občni zbor Kmečke zveze, ki sicer formalno ni vezana na sindikate, katere interesi pa so tesno povezani z razrednim gibanjem tržaškega delavstva.

Februarja meseca je bila znana dvajsetidnevna stavka. V tej stavki se je docela razgalil ves oportunizem vodstva Enotnih sindikatov. Stavko je dejansko vodila Delavska zbornica, ki so ji bili ES vedno na repu. Pred stavko so napovedali med delavci referendum, niso pa jim povedali, kakšne zahteve bodo postavili. Sindikalni akcijski odbor je imel na stavko velik vpliv. Po kopskem radiu je kritiziral oportunizem stavkovnega vodstva, pojasnjeval delavcem položaj ter jih usmerjal. Pod vplivom gesel akcijskega odbora so delavci vedno bolj ostro kritizirali nizke mezdne zahteve sindikalnih vodstev in zahtevali znatno zvišanje osnovne meзде, poostritve borbe itd. Na pobudo sindikalnega akcijskega odbora je začelo istrsko delovno ljudstvo nabirati hrano, denar in tobak. To pomoč je

stavkovni odbor odklonil, toda tisoči delavcev so jo kljub temu hvaležno sprejeli.

Marca meseca se je sindikalni akcijski odbor razširil. V Izoli so istrski delavci na svoji sindikalni skupščini izvolili 12 predstavnikov v ta odbor. Istega meseca je odbor tudi izdal pristopne liste, ki jih je podpisalo več

Ustanovni občni zbor Razrednega sindikata industrijskih delavcev na Stadionu 1. maja.

tisoč delavcev. Ti listi so vsebovali kratek program akcijskega odbora, ki se glasi:

1. Razredni sindikat mora biti zasnovan na načelih razredne borbe, na spoštovanju političnega prepričanja, na enakopravnosti moških in žensk in na narodni enakopravnosti svojih članov.

2. Sindikat sloni na proletarskem sindikalnem internacionalizmu in je proti vsakršnemu plemenskemu zapostavljanju.

3. Sindikat se bori za enotnost na osnovi razlikovanja razrednega sindikata delovnih sil Tržaškega ozemlja, na temelju enotne krajevne in mednarodne sindikalne fronte.

4. Strokovna sindikalna zveza je osnovno jedro sindikalne organizacije.

5. V sindikatu mora vladati popolna demokracija in sindikalna odgovornost; potrebno je na demokratičen način izvoljeno vodstvo in največje spoštovanje sindikalnih pravic članov.

6. Sindikat se bori za izboljšanje gospodarskih in socialnih pogojev delavstva, za narodnostno enakopravnost, za demokracijo in za mir.

Na ta program pristaja vedno večje število delavcev, ki spoznavajo vso oportunistično, demagoško in šovinistično politiko vodstva Enotnih sindikatov. Marca meseca 1950 so ustanovili svojo sindikalno strokovno zvezo novinarji in drugi nameščenci tiska, maja meseca pekovski delavci, junija meseca pa industrijski delavci. Posebno obnovev tega sindikata je kominformovce silno razburila. Večer pred ustanovnim občnim zborom so napadli in ranili tov. Petronia, predsednika sindikalnega akcijskega odbora. Ta divji napad pa ni prestrašil delavcev, temveč jih je še bolj podžgal pri njihovem delu.

Delavci v Nabrežini, na Repentaboru in v Trstu so ustanovili enotne razredne sindikate raznih strok, ki so se nato združili v strokovno zvezo; tudi tiskarji so obnovili svoj razredni sindikat. S tem so bili postavljeni pogoji za sklicanje ustanovnega kongresa Enotnih razrednih sindikatov, kar je pač glavna naloga in cilj akcijskega sindikalnega odbora. Kljub vsem težkočam in oviram pripravlja odbor ta kongres, ki bo važen mejnik v razrednem sindikalnem gibanju v Trstu.

Premoženje tržaških Slovencev ob italijanski zasedbi

L. B.

Kakšna je bila gospodarska sila tržaških Slovencev, ko je 3. novembra 1918 prvi italijanski vojak stopil na tržaška tla? Kaj vse nam je italijanska zasedbena politika pobrala?

Mar se ne pravi odpirati slovenske grobove, ako odgovorjamo na ta vprašanja? Cemu načenjati stare slovenske rane in vdajati se neplodnim sentimentalnostim?

In vendar je urednik koledarja imel prav, ko je izrazil željo, da bi v letošnji koledar rad uvrstil vsaj kratek popis inventarja slovenskega premoženja, ki so ga našli Italijani v Trstu ob svojem prihodu in ga uničili s svojo gospodarsko politiko kljub vsem svečanim obljubam, ki so jih vsebovali oglasi

guvernerja Petiti di Roreto, izjave italijanskih ministrskih predsednikov in kraljevi govori v italijanskem parlamentu. Imel je prav ne samo zaradi tega, ker je lani preteklo 30 let, odkar je fašistična drhal v času liberalne vladavine požgala »Narodni dom« v Trstu, temveč tudi zato, ker je dobro, da se ob spominu na našo nekdanjo gospodarsko moč v Trstu dvigne pogum mlačežev in črnogledov in se ob kronološkem slikanju pogorišča narodnih domov, sedežev naših gospodarskih in kulturnih ustanov, vžgejo zlasti srca naše mladine ter se napolnijo s srdom nad nasiljem in z novimi načrti za obnovo naših nekdanjih gospodarskih postojank. Prav je imel tudi zato, da bi se v zgodovinski luči pokazala

silna krivica, ki je bila prizadeta Slovincem v času liberalnih in fašističnih italijanskih vlad, in prav tako razgalila krivična gospodarska politika današnjih upravnikov pasu A Svobodnega tržaškega ozemlja, ki še danes ni popravila prizadete škode in ubija tudi nove gospodarske pobude tržaških Slovincem.

Niti kdor je doživljal gospodarski vzpon tržaških Slovincem, Hrvatov in Srbov pa tudi Cehov, niti kdor je pristoval v vandalskemu uničevanju fašistov v Trstu, v Istri in na Goriškem, ne more preceniti škode, prizadete slovenskemu premoženju — še manj pa tisti, ki skuša danes po raznih preostalih listinah, listih, časopisih in letopisih sestaviti bilanco te škode. Naštevaje požganih domov in gospodarskih ustanov — bank, drugih kreditnih zavodov in gospodarskih združenj — ki so morala prenehati poslovati zaradi javnega fašističnega terorja ali v zakone zavitega nasilja, navajanje njihovih bilanc z osnovnimi glavnici, rezervami, vlogami in prometom pač ne more zajeti vrednosti uničenega premoženja, še manj pa škode zaradi uničenega gospodarskega potenciala, katerega neovirani razvoj bo zagotovil tržaškim Slovincem vse drugačno eksistenco, kakor jo imajo danes. Najbližje pravilni ocenitvi gospodarske škode v Julijski krajini bo gotovi tisti, ki bo umel preceniti, kaj se pravi izpodkopati eksistenčno možnost približno 100.000 Slovincem in Hrvatov, ki so bili prisiljeni v času italijanske zasedbe zapustiti primorsko zemljo.

PIONIR TRŽASKEGA DENARSTVA

V nekem letopisu je zapisano o **Tržaški posojilnici in hranilnici v Trstu**, da je bila pionir slovenskega denarstva na Tržaškem. Ustanovljena je bila novembra 1891 in je kljubovala nasilju tudi najdalje (do avgusta 1940), ako izvzamemo Tržaško obrtno zadrugo, ki so jo fašistični oblastniki uničili nekaj časa za njo. Zgodovina Tržaške posojilnice je hkrati opis gospodarskega prizadevanja našega malega človeka v mestu in okolici, uradnika, kmeta, delavca in služkinje, ki so si vsi skromne beliče pravzaprav trgali od svojih ust, da bi z njimi ustvarili sebi trdnjše tla in tudi pripomogli k zidavi slovenskega kulturnega doma — Narodnega doma, zgrajenega leta 1904. Tržaška posojilnica je reševala male kmetije pred žrelom italijanskega kapitala, omogočala je tudi gradnjo manjših stanovanjskih hiš; pozneje se je spustila v drznije načrte, kakor so bili gradnja «Narodnega doma», nakup hotela in kopalnice in hotela v Grljanu, večnadstropne hiše v ulici Torrebianca, hotela v Rodiku in 26 manjših hiš v Trstu in okolici.

Tržaška posojilnica in hranilnica, ki je začela poslovati v skromni sobi Delavskega podpornega društva (v ulici Molin Piccolo št. 1), je ob proslavi svoje 20-letnice leta 1911 imela že 10.500.000 kron vlog; njen rezervni sklad je ob koncu leta 1910 znašal 420.891.400 kron,

medtem ko so vrednost Narodnega doma (samo zgradbe) že tedaj cenili na okoli 1.500.000 kron.

OKOLI 50 GOSPODARSKIH USTANOV V TRSTU IN OKOLICI

Okoli tega denarnega zavoda se je sukalo življenje manjših slovenskih posojilnic in gospodarskih društev, ki so bila ustanovljena v Trstu in okolici na podlagi avstrijskega združnega zakona z dne 9. aprila 1873 ali zakona o društvih. To so bile gospodarske ustanove vseh vrst: kreditne, konsumne, nabavljalne in pridobitne zadruge (predvsem mlekarne), obrtna društva, stanovske organizacije, živinske zavarovalnice, pogrebna društva itd.

Imenik slovenskih društev v Trstu in okolici za leto 1907 našteva 48 gospodarskih društev in združenj (med temi so bile samo 4 ustanove, ki niso bile povsem tržaške).

Hranilnice in posojilnice sistema Schulze-Delitzsch ali Raiffeisen so bile pri Sv. Ivanu, v Rojanu, Skednju, pri Sv. M. Magdaleni zgor., v Trebčah, na Proseku (Proseško-kontoveljska hranilnica in posojilnica), na Opčinah (Posojilno in konsumno društvo) in kasneje v Sv. Križu. Med gospodarskimi društvi, ki so poslovala kot posojilnice in hranilnice, je treba posebej omeniti zlasti **Gospodarsko društvo v Skednju**, ustanovljeno leta 1880, ki je bilo prvo med podobnimi ustanovami v Julijski krajini.

Obrtniška društva so bila v Barkovljah, pri Sv. M. Magdaleni spod. in pri Sv. Ivanu. V Sv. Križu so leta 1908 ustanovili Ribiško zadrugo. Leta 1910 se je pojavila v Trstu stanovanjska zadruga «Naš dom». Med proizvodnimi zadrugami je zavzemala prvo mesto **fiskarna «Edinost»** (ustanovljena leta 1904). Tržaški Slovinci so imeli tudi svojo **Kmetijsko družbo** (ustanovljeno leta 1894), dalje Zadrugo upravičenih posestnikov na Opčinah in v Padričah. «Vzajemne živinske zavarovalnice» so bile v Skednju, na Opčinah in v Bazovici. Konsumna društva so imela Rojan, Sv. M. Magdalena spodnja, Bane, Lonjer in Kontovel.

Slovenske zadruge so bile povezane v **Zadružni zvezi v Trstu** (ustanovljena leta 1905).

Poleg Tržaške posojilnice in hranilnice gre med kreditnimi zadrugami prvo mesto.

Trgovsko-obrtni zadrugi (ust. leta 1906), ki je imela nalogo, da zaščiti malega trgovca in obrtnika. V njenih hišah (na Acquedottu 20 in v ulici Stadion) so bili prostori Ciril-Metodove šole. Komaj leto dni po ustanovitvi je že imela 33 milijonov prometa, 1,3 milijona kron vlog, in 60.000 K čistega dobička. V prvih petih letih svojega poslovanja je prispevala 11.500 K za vzdrževanje Slovenske trgovske šole. V ta namen sta prispevali še Jadranska banka in Tržaška posojilnica in hranilnica. Leta 1913 so njene vloge dosegle 1.615.197 K.

Ljudska posojilnica v Trstu je bila ustanovljena leta 1911. Dve leti nato so njene vloge znašale 595.309 K.

V Splošni hranilnici (ust. leta 1912) so dobili tudi Slovenci lasten pupilarno varen zavod.

Hrvatska štedionica (ust. leta 1909) se je lepo razvijala: leta 1910 je imela 343 članov, v letu nato že 429; njene vloge so v letu 1910 dosegle 150.000 K.

POMEN JADRANSKE BANKE ZA GOSPODARSTVO OB JADRANU

Denarni zavodi in večina ostalih gospodarskih ustanov, ki smo jih doslej našli, so bili predvsem narodno - obrambnega značaja. Njihova glavna naloga je bila rešiti našega človeka iz klešč italijanskega kapitala, ki je deloval po italijanskih zavodih in zasebnih podjetjih najrazličnejših vrst ter je poleg javnih ustanov (občinskih uradov, šol itd.) predstavljal trdno zaslombo italijanskim nacionalistom in njihovi raznarodovalni politiki. Ti slovenski in hrvaški zavodi so v danih razmerah sicer ustvarjali prave čudeže in previdno pomagali graditi gospodarsko stavbo našega življenja po geslu «Kamen do kamna...», toda v velike akcije se niso spuščali; sicer jim je bilo področje že po samih pravih omejeno in po zakonu določeno. Popolna varnost varčevalca, ki jim je zaupal denar, to je bil njihov ideal.

Banke imajo že po svoji notranji ureditvi in svojih pravih mnogo bolj proste roke, tako da se lahko svobodneje spustijo v bolj tvegane akcije trgovskega, spekulativnega in industrijskega značaja. V tem pogledu je **Jadranska banka** odigrala glavno vlogo in je s pomočjo tržaške podružnice **Ljubljanske kreditne banke** globoko zaorala v ledino vsega tržaškega gospodarstva. Velike zasluge za razvoj tržaškega gospodarstva v tesni povezanosti z zaledjem imata tudi praški banki «**Zivnostenska banka**» in «**Osrednja banka čeških hranilnic**», ki sta po svojih tržaških podružnicah sodelovali z omenjenima slovenskima bankama.

Delniško družbo **Jadranska banka** so v Trstu ustanovili leta 1905 z delniško glavnico 1 milijona kron. Leta 1911 se je z njo stopila **Hrvatska vjersijska banka** v Dubrovniku. Tako se je delniška glavnica **Jadranske banke** povišala od tedanjih 6 milijonov na 8 milijonov kron in podružnici v Opatiji so se pridružile podružnice v Dubrovniku, Sibeniku, Splitu in Zadru.

Jadranska banka (z lastnim poslopljem v ulici Cassa di Risparmio) se je kmalu razvila v najmočnejšo domačo tržaško banko. Banka se ni omejevala na navadne bančne posle trgovskega značaja, temveč je posegla tudi na druga področja. Na njeno pobudo je bil leta 1907 ustanovljen **paroplovni konzorcij**, h kateremu so pristopile družbe **Pio Negri**

& Co. (Sibenik), **Braća Rismondo** (Makarska), **Serafin Topic** i drug in «**Zaratina**». Kasneje se je pridružila še **Dalmatinska plovdba** iz Splita. Konzorcij se je prelevil v delniško družbo «**Dalmatija**» z glavnico 4 milijonov kron, ki je bila pozneje povišana na 8 milijonov kron.

Prav tako so na pobudo **Jadranske banke** leta 1907 ustanovili v Trstu **spedijsko družbo «Balkan»**, ki je leta 1911 odprla svojo podružnico v Ljubljani in povišala svojo delniško glavnico za pol milijona kron.

Plod izredne podjetnosti **Jadranske banke** je bila tudi tržaška delniška družba «**Adria**» (z glavnico 1 milijona kron), ki je prevzela pivovarno v Senožečah.

Jadranska banka je sodelovala pri velikih javnih posojilih, kakor pri emisiji ruske rente 156 milijonov kron, 4% avstrijske kronske rente 140 milijonov K in 118 milijonov K pri povišanju delniških glavnice Banke i štedionice za Primorje na Sušaku (od 1 na 2 milijona K) in **Ljubljanske kreditne banke** (od 5 na 8 milijonov K) itd.

Prav razmah te banke je otipljiv dokaz silnega potenciala slovenskega, hrvaškega in srbskega gospodarstva v Trstu v avstrijskih časih. Srbi so se uveljavljali zlasti kot trgovci. Njene vloge so leta 1906 znašale 2.813.475 K, a leta 1910 že 10.380.350 K.

Podružnica **Ljubljanske kreditne banke** (banka je bila ustanovljena leta 1910, katere glavnica je leta 1913 dosegla 9 milijonov K) v Trstu je opravljala zlasti bančne posle s Slovenijo. **Ljubljanska kreditna banka** je imela tudi v Gorici in Splitu lastne podružnice poleg podružnic v Celovcu in Celju.

Poslovanje podružnic velikih čeških bank **Zivnostenske banke** in **Osrednje banke čeških hranilnic** je bilo tesno povezano s slovenskim gospodarstvom. Tržaška podružnica **Osrednje banke** je poslovala tudi za Dalmacijo in Bosno in Hercegovino. **Zivnostenska banka** je imela v današnji Rimski ulici lastno palačo, ki jo je med italijansko zasedbo prodala zavodu **Banca D'America**.

PRIZNANJE ITALIJANSKIH PISCEV

Silen razmah denarnih zavodov v Trstu je čedalje bolj vznemirjal tržaške iredentiste. Italijanski publicisti n. pr. **Mario Alberti** (v svoji razpravi v «*L'Economista d'Italia*», Rim 1913), **Ruggiero Fauro** («*Trieste*», Rim 1914), **Virginio Gayda** («*L'Italia d'oltre confine*», Rim 1914) niso mogli v svojih delih prikriti svojega srda in razburjenja zaradi gospodarskega prodiranja Slovencev v Trstu.

Bivši tržaški župan **G. Pitacco** piše v svoji knjigi «*La Passione Adriatica*» (Bolo na 1928) o odločni in učinkoviti akciji Slovanov na finančnem področju z ustanavljanjem mnogih bančnih zavodov, ki so z veliko ustrežljivostjo pri izvrševanju poslov in obilnim kreditom uspeli podrediti slovanski propagandi

in slovanskemu prodiranju posebno kapital in kredit mnogih italijanskih meščanov. Pittacco pripoveduje na istem mestu, kako je skušal leta 1912 prepričati predsednika italijanske vlade Giolittija, da bi na pobudo italijanske vlade odprli v Trstu podružnico kakšne močne italijanske banke in «bi na ta način iztrgali iz rok slovanski invaziji (!) najnevarnejše orožje in utrdili oslABLJENE postojanke Italijanov tudi na gospodarskem področju...»

PREMOC NASIH BANK NAD ITALIJAN-SKIMI

V resnici so bili pred prvo svetovno vojno Slovenci v Trstu glede bančnega kapitala že močnejši kakor Italijani. «Banca Commerciale Triestina» ni bila namreč po svojem kapitalu več italijanska, od kar je leta 1904 veči-

tehtala njuno delovanje. Ostali bančni kapital je bil češki ali dunajski.

Po podatkih dunajskih strokovnih publikacij je slovensko - hrvatski kapital (v tržaških bankah in zadrugah) pred izbruhom prve svetovne vojne, t. j. ob koncu prvega polletja 1914, prevladal za 3,5% italijanskega (v bankah in združenih zavodih). Ta razvoj je bil povsem naraven, ker se je tržaško gospodarstvo, t. j. predvsem trgovina, čedalje bolj oddaljevalo od italijanskih dežel. V industriji in pomorstvu so bili tržaški Italijani že itak šibki.

Predaleč bi nas zavedlo popisovanje povsem zasebne delavnosti Slovencev, ki je nakopičila veliko premoženje in ki so ji italijanski zakoni med italijansko zasedbo izpodkopavali tla. Kakor znano so bili Slovenci že zelo močni v trgovini, v veletrgovini in zlasti v obrti.

Dr. Oblak govori o materialni škodi, povzročeni po italijanskem fašizmu tržaškim Slovincem.

na delnic prešla v roke «Wiener Bankvereine», t. j. dunajskega kapitala. Delniška glavica zavoda Banca Commerciale Triestina je znašala leta 1913 okoli 8 milijonov — z rezervami vred 8,794.165 K — in njene vloge 12,306.101 K. Banca di Credito popolare, ki je še bila v italijanskih tržaških rokah, je imela glavnico 1 milijona — z rezervami vred 1,010.000 — in 502.952 K vlog. Banka za trgovino s kavo (Cassa di Liquidazione per gli affari a termine in caffè) pa glavnico 1,040.000 K. Cassa di Risparmio di Trieste (z glavnico 3,37 milijona K) ni bila prava banka, temveč kreditni zavod s pupilarno varnostjo, ki ni prevzemal bančnih poslov. To velja tudi glede ostalih italijanskih združenih zavodov.

Omenjenima italijanskima bankama je stala nasproti Jadranska banka z delniško glavnico 8,617.717 (leta 1913), ki je brez pomoči podružnice Ljubljanske kreditne banke od-

Trgovine z jestvinami in pekarnarstva so bile v ogromni večini v slovenskih rokah. Na tem področju so Slovenci v glavnem ohranili svoje postojanke. Med zasebnimi podjetji, ki jih je onemogočila italijanska zasedba, naj omenimo samo gradbeno podjetje I. Martelanc & drugi, ki je prevzemalo tudi velika gradbena dela v pristanišču in je zgradilo tudi «Narodni dom».

HRVATI IN SRBI V POMORSTVU

Ako izvzamemo «Tržaški Lloyd» (pred prvo vojno «Avstrijski Lloyd»), ki je bil ustanovljen leta 1836 na pobudo Fr. T. Reyerja — verjetno Slovenca iz Kanalske doline — in barona Brucka (Nemca iz Reicha) in v katerem je prevladoval avstrijski (dunajski) kapital; dalje majhne italijanske tržaške družbe Tarrabocchia (2 ladji), Pio Negri & Co. (1 ladja) ter «Preservanzo» (2 ladji) — lahko

trdimo, da je bila tržaška plovba pred letom 1914 delo Hrvatov z Lošinja in iz Dalmacije. Precej iniciative pripada tudi bokeljskim Srbom. Kozulič iz Lošinja, ustanovitelj družbe Austro - Americana (pod Italijo «Cosulich Line») in ladjedelnice v Tržiču, so se čutili dolgo Hrvate tudi v Trstu. To velja tudi glede drugih pobudnikov tržaške mornarice Hrvatov in Srbov z dalmatinske obale, kakor Tripkovičev, Martinoličev, Jerolimičev (Geronimich), Kosovičev, Poličev, Bogdanovičev itd.

V svoji brošuri «La Vie Maritime des Yugoslaves et leur Marine Marchande (Paris 1918) navaja I. De Giulli naslednje podatke o deležu kapitala v avstrijski mornarici po narodnosti leta 1913:

nemško-avstrijski	393.431 ton	47,82%
italijanski	159.314 ton	19,37%
hrvatski	261.626 ton	31,80%
madžarski	8.260 ton	1,01%

V začetnih desetletjih pred prvo svetovno vojno so se pričeli tudi Slovenci uveljavljati v pomorstvu in vlagati kapital v pomorske družbe (med njimi zlasti Aleksander Truden, I. Kastelic, I. Mankoč, Josip Gorjup, Egon Stare itd.). Bili so karatisti raznih plovnih družb. Hotelska delniška družba «Grljan» je imela lastno ladjo «Lepo Vido». S sodelovanjem Jadranske banke so leta 1916 ustanovili v Trstu plovno družbo «Oceanija», ki se je po vojni na podlagi sporazuma med Italijo in Jugoslavijo (Trumbič - Bertolini) preselila na Sušak.

KAPITAL V TRŽAŠKIH INDUSTRIJSKIH PODJETJIH

Kapital v tržaških industrijskih podjetjih (v ladjedelnicah, rižarni, pivovarni Dreher, strojni tovarni, plinarni itd.) je bil predvsem dunajski. Slovencem pa gre velik delež pri ustanovitvi železarn in jeklarne v Skednju, ki je danes lastnina genovske družbe «Ilva».

Kranjska industrijska družba (KID) je svoje železarske obrate na Jesenicah in v Javorniku izpopolnila z zgraditvijo železarne v Skednju leta 1897. Družba si je zagotovila kapital za to veliko investicijo s prodajo gozdov na Gorenjskem. Tako je nastal kombinat Jesenice - Trst. Trst je pridobival kovine iz železne rude, ki so jo dovažali iz Bosne, Severne Afrike, Španije in Grčije, za tovarne na Jesenicah.

PROPAST POD ITALIJO

V začetku italijanske zasedbe je bilo med Slovenci nekaj optimistov, ki so računali, da bo italijanska politika prizanesla slovenskim denarnim zavodom in gospodarskim ustanovam sploh; zahtevala bo samo, da gospodarske ustanove ostanejo daleč od politike. To so bili naivni upi. V resnici je udarila prav tako po gospodarskih ustanovah kakor po političnih in kulturnih organizacijah in šoli. Računala je s tem, da so denarni zavodi in ostale gospodarske ustanove glavna opora slo-

venskemu gospodarstvu in da je gospodarsko trdno zasidran državljani najbolj odporen pred raznarodovanjem.

Rimske liberalne vlade so najprej dale prosto roko fašistični drhali, da je s požiganjem in pogromi uničevala slovenske kulturne domove, ki so bili povečini last slovenskih denarnih zavodov, in sedeže raznih slovenskih ustanov, organizacij, tiskarn in listov. Po prevzemu oblasti (leta 1922) so fašisti uničevali slovenska premoženja «po zakoniti poti», s prefekturnimi ukazi, z razpuščanjem upravnih odborov denarnih zavodov in postavljanjem fašističnih komisarjev. Naloga komisarja je bila, da z vsemi razpoložljivimi sredstvi uničijo slovenske denarne zavode. Z neposrednim ali posrednim nasiljem so bila izvršena navodila fašističnega tajnika tržaške pokrajine ing. Cobolli - Gliglia, ki je na zborovanju fašističnih tajnikov Julijske krajine leta 1927 izjavil, da je treba uničiti slovenske denarne zavode.

V «Beograjskih konvencijah» je Italija zadržala Jugoslovanom recipročnost glede poslovanja njihovih podjetij v Italiji in v Trstu, v resnici pa niso dovolili poslovanja niti enemu jugoslovanskemu podjetju v Trstu. Tako so Jugoslovani morali likvidirati podružnico Ljubljanske kreditne banke. Prav tako je bilo v takšnih razmerah onemogočeno delovanje Jadranske banke, ki se je pozneje stopila v Jadransko - podonavsko banko v Jugoslaviji.

UNICENJE TRŽAŠKE POSOJILNICE IN HRANILNICE

predstavlja tipičen primer fašistične gospodarske politike do Slovencev in Hrvatov. Pritepenec Giunta je najprej zažgal «Narodni dom» (13. julija 1920), v katerega je posojilnica vložila največ svojega denarja. Na obnovo požganega doma ni bilo mogoče misliti, saj bi ga fašisti vnovič požgali. Pogorišče je bilo prodano za borih 1.450.000 lir. Ker ni bilo mogoče na drug način ugonobiti zavoda, ki je redno izpolnjeval svoje obveznosti do vlagateljev in mu je bil obstoj tudi po tedanjih itilijanskih zakonih zagotovljen, so mu s prefekturnim dekretom avgusta 1940 postavili komisarja dr. Chersicha, ki je kmalu nato vse premoženje Tržaške posojilnice in hranilnice izročil mestni hranilnici Cassa di Risparmio di Trieste. Cassa di Risparmio ni s tem dobila samo vsega premoženja Tržaške posojilnice in hranilnice (izdana posojila so znašala po bilanci za leto 1939 7,2 milijona lir, rezervni sklad 1,3 milijona lir in vloge 8,1 milijona lir), temveč tudi vso klientelo, ki jo je ohranila do danes. Se danes se v ta zavod stekajo milijoni in milijoni slovenskega denarja.

Kmalu za likvidacijo Tržaške posojilnice so s prefekturnim ukazom izročili Trgovsko obrtno zadrugo italijanskemu zavodu Banca Popolare Giuliana.

«Zadružno zvezon» v Trstu so fašistični oblastniki razpustili med prvimi zadrugami, da bi s tem zadeli večlanjene zadruge (l. 1922 jih je bilo 127).

Večino delnic Kranjske industrijske družbe, ki je bila lastnica škedenjske železarne, je italijanski kapital kupil avgusta 1919 za nizko ceno 26 milijonov lir, junija leta 1924 pa samo železarno za vsoto dveh milijonov lir. Italijanski kapitalisti so pač izkoristili mednarodno politično konjunkturo, ki je nastala po priključitvi Trsta k Italiji.

Ogromne škode, ki jo je italijanska zasedba prizadela premoženju tržaških Slovencev, sploh ni mogoče oceniti. Samo vrednost palače Narodnega doma v Trstu (brez notranje opreme) so ob požigu cenili na 5 milijonov lir. Danes bi podobne palače ne sezidali niti z milijardo lir. Škodo na inventarju raznih ustanov, ki so bile nastanjene v palači (hotela «Balkan», spedijske družbe «Balkan», «Slovenske čitalnice» itd.) so tedaj cenili na 30 milijonov lir. Po teh cenitvah je premoženje sedmih slovenskih denarnih zavodov v Trstu (v samem mestu) v času Giuntovih pogromov bilo vredno okoli 50 milijonov lir. V današnjih lirah so to bile milijarde in milijarde.

Škodo, ki je bila povzročena premoženju našega naroda s političnim nasiljem za časa italijanske zasedbe, bi pravilno ocenili samo

tisti, ki bi lahko precenili ne samo kakšno vrednost bi danes predstavljalo uničeno premoženje, temveč tudi, kako visoko bi se do danes gospodarsko povzpeli tržaški Slovenci, ako bi lahko dalje nemoteno gradili na temeljih, ki so si jih postavili pred prihodom Italije v naše kraje. Lahko nam zgradijo tudi 10 takšnih narodnih domov, kakor je bil «Narodni dom» Tržaške posojilnice in hranilnice, in še ne bo ta škoda povrnjena.

Svoja razmotrivanja moramo žal zaključiti z ugotovitvijo, da se do danes Zavezniška vojaška uprava ni niti lotila resnega preučevanja zahteve po odškodnini, ki je bila izražena v spomenicah z raznih strani, kaj šele da bi bila ukrenila že kaj konkretnega. Dokler ta škoda ne bo povrnjena, ni mogoče govoriti o zmagi demokracije nad fašizmom na Tržaškem. V Nemčiji in Avstriji, v deželah pod anglo-ameriško zasedbo, se izplačuje odškodnina za škodo na premoženju bivših političnih preganjancev: tam tudi razveljavljajo vse transakcije in posle, ki so bili sklenjeni za časa Hitlerjevega terorja. Na Tržaškem ozemlju pa je bil s pasivnostjo sedanjih upravnikov uzakonen položaj, ki ga je ustvarilo fašistično nasilje. Se več: tržaški Slovenci ne morejo danes ustanoviti niti enega lastnega denarnega zavoda, ker jim tega ne dovoljujejo tržaški oblastniki, sklicujoč se na fašistični zakon.

Naši otroci na letovanju v Sloveniji

LJUDEVIT TAVČAR

Nesporna je ugotovitev, da potrebuje vsak otrok po večmesečnem napornem šolskem delu, večkrat v težkih življenjskih in zdravstvenih razmerah, svoj letni odmor, ki mu ga dom v večini primerov ne more nuditi. Iz tega spoznanja je izšla potreba po organizaciji počitniških letovanj za zdravo in še prav posebno za bolešno mladino.

Počitniške kolonije, ki so dosegle tako velik razmah posebno v zadnjih letih, so za mladino izredne zdravstvene in vzgojne vrednosti. Izkušnje in priznanja staršev, vzgojiteljev, zdravnikov nam to jasno pričajo, predvsem nam pa to potrjujejo tisoči naših otrok, ki so bili deležni letovanj v gostoljubni Sloveniji od osvobojenja dalje. Bolehni in šibki tržaški otroci so se vračali domov prerojeni, zdravstveno okrepljeni, duševno čili in sposobni za nadaljnje napore.

Življenje v spremenjenih razmerah, na svežem zraku, izdatna hrana, zadostni počitek in smotrna fizikultura krepijo mlado telo; razvedrilo, novi kraji, novo okolje, primeren in neprisiljen pouk z raznih področij človeške dejavnosti pa bistrijo um in širijo obzorje. Po ugotovitvah učiteljstva so bili otroci, ki so

bili na letovanju v Sloveniji, najbolj aktivni učenci in dijaki.

Izredne važnosti je vzgojna stran! V kolonijah je otrok za krajšo dobo iztrgan iz vsakdanjega sveta in živi življenje vseh otrok, ki so z njim skupaj. Isti red, ista hrana, iste igre, iste dolžnosti, ista doživetja — otrok se popolnoma vda skupnemu življenju. Daleč od doma, večših tudi ločeni od kvarnih vplivov domačega kroga, postanejo tudi največji razvajančki in mamini ljubljenci s pomočjo dobrih vzgojiteljev — dobri člani skupnosti. V podzavestnem občutku, da je življenje v skupnosti mnogo lepše in bogatejše, se otroci zavejo svojih dolžnosti do celote, razumejo potrebo, da se mora vsak poedinec podrediti skupnim pravilom, ki urejajo življenje v koloniji. Iz čuta za skupnost, ki je bistvena poteza v značaja novega človeka socialistične družbe; pa raste tista velika moč, ki se kaže v presežljivih uspehih delovne skupnosti in požrtvovalnosti jugoslovanskih narodov.

V malem se odraža blagodejni vpliv vzgoje za skupnost tudi v vsakdanjem življenju otrok v koloniji. Kako so ponosni otroci, če zmaga njihova skupina pri tekmovanju ali če si pri-

bori prehodno zastavico. Vsi vedo: potrudili smo se, ne vsak zase, temveč vsi skupaj za našo delovno skupnost!

Vzgoja za skupnost, navajanje mladine k tovarilstvu, spoštovanje do dela, privzgojitev čuta prostovoljne discipline, čuvanje ljudske imovine so najvažnejše vzgojne težnje v vseh naših kolonijah. In v tem se prav posebno odlikujejo ravno počitniške kolonije v Sloveniji.

— O —

Odbor za počitniške kolonije v Trstu je s sodelovanjem predstavnikov naših množičnih organizacij in drugih izkušenih delavcev na polju mladinskega skrbstva uspešno izvedel tudi letos akcijo za počitniške kolonije. Dejstvo, da je naša mladina zdravstveno in naravno ogrožena, potreba borbe proti raznarodovanju naših otrok in skrb za prospeh našega šolstva so zahtevali od nas, da posvetimo letos počitniškim kolonijam prav posebno pozornost. Vse naše organizacije so se v polni meri zavedale važnosti te akcije in podprle delo tega odbora, levji delež bremena pa so prevzele nase naše žene, včlanjene v ASIZZ. Z brezprimerno požrtvovalnostjo so obiskovale družine, zbirale prispevke, prepričevale starše, da prijavijo svoje otroke za letovanje. Njim gre vse priznanje za res veliko, požrtvovalno in nesebično delo.

Zločinska propaganda kominformistov in drugih nasprotnikov, ki so začeli besno gonjo proti pošiljanju tržaških otrok v Slovenijo, češ da tam razsaja »otroška kuga« in da bodo otroci stradali, ni imela zaželenega učinka. Sloves naših počitniških kolonij, doseženi uspehi in vidni rezultati izboljšanja zdravstvenega stanja otrok so vzbudili pri starših zaupanje in jih utrdili v prepričanju, da nudi Slovenija našim otrokom brez razlike svojo pomoč, vse možnosti prijetnega in zdravega oddiha ter pravo vzgojo v duhu prijateljstva med narodi. Potek letovanj je tudi letos izpolnil vsa pričakovanja v veliko zadovoljstvo staršev in otrok.

Prelepa Gorenjska, Kranj, Lesce v bližini Bleda, Vič in Zgornja Siška pod Rožnikom, Logatec v krševiti Notranjski in Ptuj v zeleni Stajerski so sprejeli pod svojo gostoljubno streho nad 1200 otrok s Tržaškega ozemlja, 820 otrok iz Istrskega okrožja pa je letovalo v raznih drugih krajih Slovenije.

Prijetni sprehodi, poučni izleti, ogledovanje krajevnih znamenitosti, mladinsko petje, zabavne fizikulture vaje, igre in prireditve, taborni ognji, obiski kino predstav, radioreportaže, razna tekmovanja, bralni krožki, stenci so nudili naši zahtevni in živahni mladini bogato izbiro možnosti za zaposlitev in udejstvovanje. V prijetnem ozračju, ki so ga ustvarili pristrčni in tovariški odnosi med otroki in vzgojnim osebjem, je potekalo počitniško življenje v vedrem in veselem razpoloženju. Pionirske družine, ustanovljene že prve dni letovanja v vseh kolonijah in imenovane po naših herojih — borcih za svobodo, so se lepo uveljavile, posebno pri kulturno prosvetnem delu, mnogo pa so pripomogle pri vzdrževanju reda in discipline v vseh kolonijah.

Zdravstveni in higienski nadzor je zavzemal v vseh letovanjih odločilno mesto! Pogosti zdravniški pregledi, takojšnja pomoč v primerih obolenja, specialni rentgenski pregledi pred zaključkom vsake izmene otrok in neutrudna požrtvovalnost naših bolničark so odločilno vplivali na izboljšanje splošnega zdravstvenega stanja otrok. Že pred odhodom v kolonije so naši izkušeni zdravniki temeljito pregledali otroke in jih razporedili v posamezne kolonije po zdravstvenih indikacijah. Za tržaške otroke so prišli v poštev kraji na Gorenjskem s srednjevišinsko plansko klimo, ki najugodnejše vpliva na zdravje mladine.

V Kranju, v tej najbolj ustrezni in priljubljeni postojanki, je letovalo nad 440 otrok iz mesta in neposredne okolice. Moderna šolska zgradba, prekrasna okolica z obširnimi gozdovi, izhodišče za izlete v najlepše kraje

Tržaška otroška kolonija v Zgornji Siški.

Tržaški otroci na obisku pri maršalu Titu na Bledu.

— samo ugodni pogoji za uspešen potek letovanj. Zato uživa Kranj kot letovišče pri naših otrocih in starših upravičen sloves.

Lesce. Tu običajno letujejo naši najšibkejši in bolehnii otroci. Letos jih je bilo 48, v starosti od 6 do 10 let, in sicer za dobo 7 tednov, največ z diagnozo: Adenopathia tbc. Po 5 tednih je rentgenski pregled pokazal splošno izboljšanje zdravja — skoraj povsem so izginili sumljivi bolezenski znaki na pljučih. Zboljšal se je krvni obtok in dihanje je postalo globlje.

Zgornja Siška. Pod skupno streho šišenske gimnazije sta letovali slovenska kolonija s 100 in italijanska s 50 otroki — v plemenitem tekmovanju v duhu pravega bratstva in mirnega sožitja. Dasi sta koloniji imeli ločeno kulturno delo, sta vendar nastopali v vzorni skupnosti. V drugi izmeni so tu letovali otroci iz Istrskega okrožja.

Vič. V modernem gimnazijskem poslopju je letovalo preko 350 dijakov slovenskih srednjih in strokovnih šol iz Trsta. Letovanje je imelo predvsem vzgojno obeležje: spoznavanje kulture in zgodovine matičnega naroda, poglobitev zavesti do kulturne skupnosti in težnja, da si mladina prisvoji plodove slovenske kulture za svojo kulturno rast. Zato je bilo tudi težišče na kulturnem in prosvetnem delu v koloniji: ogled kulturnih ustanov, študijske knjižnice, Narodne galerije, študentskega naselja, spomenikov naših velikih mož, izleti v večja kulturna središča, v kraje narodnoosvobodilne borbe, ki naj bi razširili kulturno

obzorje naši mladini in okrepili njeno narodno zavest, pogoj za bodoče slovenske kulturne delavce na naših tleh!

Ptuj. V dijaškem domu, stari adaptirani patricijskih hiši sredi starinsko zanimivega mesta, je letovalo 130 otrok. Spoznavanje zanimivih starin, spomenikov, obiski in ogledi giantskih naprav nastajajoče veletovarne v Strnišču, različnih podjetij, obdelovalnih združenj, modernih farm itd. ... vse se je vrstilo, kakor po točno določenem programu. Tržaška mladina je imela priliko spoznati na mestu, kako sodobni slovenski delovni človek ustvarja na ruševinah starega sveta novo, boljše, socialistično družbo.

Logatec je sprejel 58 pionirjev iz dolinskega okraja pod streho dijaškega doma. Krasna lega, srednje višinsko zdravo podnebje, obširni gozdni predeli, porasli z iglavci, lepa bližina in daljna okolica s čudovitimi lepotami kraškega podzemeljskega sveta — opravičuje sloves Logatca kot letoviškega kraja prve vrste. V zdravstvenem pogledu je doseгла logaška kolonija največji uspeh — povprečen porast teže na otroka 1,5 kg — tako pri tržaških kakor tudi pri istrskih otrocih, ki so tu letovali v prvi izmeni.

Znatni porast letovanj otrok izkazuje letos tudi Istrsko okrožje. Ljudska oblast se je lotila z verno in resnostjo te važne naloge in omogočila prijetno letovanje 820 otrokom slovenske in italijanske narodnosti v Sloveniji. V sodelovanju z republiško komisijo za počit-

niške domove je tudi veliko pripomogla k uspelemu letovanju bolnih otrok iz Slovenije v obmorskih kolonijah v Portorožu, Piranu in Savudriji, za trahomske otroke iz okrožja pa je ustanovila posebno zdravstveno kolonijo v Ankaranu, ki je imela krasne uspehe.

škem ob Savi in v St. Pavlu v Savinjski dolini. Povsod je bila istrska deca deležna velike pozornosti in gostoljublja slovenskega delovnega ljudstva in oblasti, ki so si prizadevale, da napravijo našim otrokom bivanje v Sloveniji čim prijetnejše, udobnejše, veselejše in zadovoljnejše.

Lahkih nog naokrog. — Tržaški otroci v kolonijah v Sloveniji.

V Bovcu je letovala živahna italijanska mladina iz Koprščine. Izrazita planinska postojanka je bila še do nedavna domena bogate tržaške gospode, a je danes letovišče delovnega ljudstva. Znan turistični kraj v prelepi Soški dolini s slikovito okolico in zdravim podnebjem ima vse pogoje za letovanje. Ima vse značilnosti višinske klime: nizek zračni tlak, razmeroma suh in čist zrak z obilico ultra-

Veliko prizadevanje je doseglo uspeh! To dokazujejo zadovoljni starši, pisma in pripovedovanje otrok, nepristranski opazovalci, ki so imeli priliko obiskati vse naše kolonije. Pozabljene so male nevšečnosti in hibe — nezogibne pri tako obsežni počitniški akciji, ki je letos samo v Sloveniji omogočila nad 36.000 mladim ljudem, med temi preko 2000

Taborenje na prostem. Tržaški otroci v kolonijah v Sloveniji.

violetnih žarkov, majno vetrovnost. Zato je prav primeren za zdravstveno kolonijo otrok, ki bolehalo ali se nagibajo k tuberkulozi.

Razen v Logatcu, Spodnji in Zgornji Siški so letovali otroci iz Istrskega okrožja še v Ribnici na Dolenjskem, v starodavnem Kr-

gostom iz obeh delov Tržaškega ozemlja zdrave in doživljajev polne počitnice.

Za ta veličastni uspeh gre zasluga in zahvala ljudski oblasti LRS, ki je dala vso materialno in moralno pomoč, in njenim izvršnim organom, predvsem požrtvovalnim de-

lavcem pri republiški komisiji za počitniške domove, dalje odborom za počitniške kolonije in vsemu tehničnemu in vzgojnemu osebju, ki je storilo več kakor svojo dolžnost!

Po zamisli odbora za počitniške kolonije v Trstu je izdelalo republiško podjetje »Triglav film« v Ljubljani prvi dokumentarni film o letovanju naše mladine v Sloveniji. Režiser in operater Badjura Metod, znani pionir slovenske filmske umetnosti, je posnel najrazličnejše prizore iz življenja otrok v kolonijah. Film prikazuje v lepi povezavi lepote krajev in znamenitosti, ki se odkrivajo mladim obiskovalcem na sprehodih in izletih po najlepšem koščku slovenske zemlje — od bele Ljubljane do planin pod Triglavom tja do prekrasne doline Trente. Scenarij, ki si ga boljšega ni mogoče želeli!

Film se pričinja s prihodom tržaških otrok v Ljubljano. Nakažimo nekaj prizorov. Vlak prihaja. Otroci zapuščajo postajo — zelo so živahni. Ze so v počitniškem domu, kjer se takoj uživljajo v novo življenje.

Na sprehodu na Ljubljanskem gradu — prekrasen razgled na vse strani! Nova Ljubljana nastaja. Litostroj z belimi stanovanjskimi bloki — neštete nove zgradbe vseh sod. Studentsko naselje v gradnji, v daljavi pionirska železnica.

Gibanje pod milim nebom ustvarja dober tek — kuhinjske dobrote bodo teknile vsem. Izlet na Bled — čudovit svet! Vožnja po je-

zeru, v starinskem čolnu do idiličnega otočka s starodavno cerkvico.

Kranj — gorenjska metropola — očarujoč pogled! Zbor pred šolo — kam jo mahnemo? — Ah, lepo je v gozdu! — Neugnana mladina na bregovih bistre Kokre.

V Vrbo! Obisk rojstne hiše velikega pesnika dr. Franceta Prešerna. — Lesee — zabavne so igre v senčnatem gozdičku! — Mi se ne damo!

Obiščimo še tržaško deco v mladinskem okrevališču Gozd Martuljek! Veselo svidenje in ranje ob podnožju gorskih velikanov.

V gosteh pri tržaški mladinski brigadi, ki tabori pri Kranjski gori. Pesem in smeh — to je življenje!

In končno — Bovec pod Rombonom — planski raj — letovišče naših tovarišev, italijanskih pionirjev in pionirk iz Koprščine, ki rajajo in pojo ...

Film se zaključí s prikazovanjem slovesa otrok na postaji. Gosti se poslavljajo, zastave vihrajo v zadnji pozdrav. Srečno pot in na svidenje ...!

Film bo brez dvoma zbudil živo zanimanje staršev in otrok. Prikazal bo sicer le drobce življenja naše mladine v veselih počitniških dneh. Po svojem obsegu je ta film preskromen, da bi prikazal veliko prizadevanje in skrb za mladi naraščaj ter ogromno delo ljudske oblasti, ki si prizadeva ustvariti si doraščajoči mladini vse pogoje za zdravo in neovirano rast.

Povratak z izleta. — Tržaški otroci v kolonijah v Sloveniji.

Iskal sem se in v vaših rovih našel ob pesti pest. Zatirani, med vami!

Vi ste umili s težkimi rokami mi laž z oči.

MATEJ BOR

Pregled delovanja Zveze društev za telesno vzgojo v letih 1949 in 1950

TURK DANILO-JOCO

Po objavi resolucije Informbiroja so se tržaški kominformisti hoteli polastiti vodstev demokratičnih organizacij, da bi uspešneje razdvajali demokratično ljudstvo na Tržaškem ozemlju. Te organizacije bi polagoma vključili v kominformistični voz in bi tako služile njihovim politikantskim ciljem.

Tudi Zvezo društev za telesno vzgojo so hoteli vpreči v ta voz, a se jim nakana ni posrečila. Do meseca marca 1949 je organizacija hiralna, na vseh sejah se je samo govorilo, a konkretnega dela ni bilo. Trudili smo se, da bi obdržali to demokratično športno organizacijo izven političnega razdora, da bi sodelovali na športnem področju vsi demokrati Tržaškega ozemlja, v borbi za ljudski šport in za športno sodelovanje z vsemi narodi ter proti šovinističnemu COM-ju. Navidezno so kominformistični vrinjenci soglašali s tem stališčem, a z vsakim dnem se je jasneje videlo, da je njih edini namen polastiti se organizacije, izločiti pošteno misleče športnike in tako kot v druge organizacije zanesti tudi sem nestrpnost.

Do končnega preloma z likvidatorji in diktatorji v ljudskem športu je prišlo ob pripravah za 1. maj 1949. Trudili so se do zadnjega, da bi nam onemogočili organizacijo 1. maja, telovadnega nastopa in drugih športnih prireditve s tem, da so do zadnjega zavlačevali jasen odgovor na naš predlog, ki se je glasil: ZDTV priredi športni teden in nastop 1. maja brez vmešavanja političnih strank. Dolgo so odlašali z odgovorom, končno pa so odklonili sodelovanje. Z napadi na poštene športne organizatorje, ki so jih uprizarjali kominformisti, je bil zadan zadnji udarec enotnosti Zveze društev za telesno vzgojo. Na izrednem občnem zboru avgusta 1949 so delegati izvolili nov odbor

V naši organizaciji je zavel nov duh, duh ljudskega sporta in telesne vzgoje, v katero se lahko vključi vsak pošten športnik in fizikulturik Tržaškega ozemlja ne glede na narodnost. Organizacija odsekov in društev, ki je bila od resolucije Informbiroja do 1. maja 1949 na šibkih nogah, se je izčistila. Po občnem zboru so začele z aktivnostjo sledeče sekcije:

kolesarska s 3 društvi in približno s 45 kolesarji;

košarkarska s 4 društvi in 6 moštv;

lahkoatletska s 3 društvi in približno s 50 atleti;

nogometna s 16 moštv v coni A in z 22 društvi v coni B;

sekcija nogometnih sodnikov s 16 sodniki;

namiznoteniška sekcija z 1 društvom in 14 člani;

odbojkaška s 9 četami;

telovadna s 3 društvi in približno s 20 orodnimi in več sto telovadci;

zimsko - športna z 2 društvima in približno s 50 člani;

šahovska sekcija z društvom in 30 člani;

lovška sekcija z 1 društvom in 45 člani.

V letu 1950 se je število društev pomnožilo, sekcije so se utrdile, tako je n. pr. telovadna sekcija 1. maja 1950 pokazala svoje uspehe v krasnem in nadvse uspelem nastopu na stadionu «Prvi maj». Vsa zavijanja in laži kominformistov in šovinstov ne pomagajo nič. Zveza društev za telesno vzgojo gre po začrtani poti, razvija se v širino in se krepi. Naše športnike in športno organizacijo pozna velik del Evrope, saj prihajajo danes na tekme, ki jih organizira ZDTV, predstavniki mnogih evropskih držav. Prav tako vabijo naše atlete na razne prireditve v Avstrijo, Italijo, Francijo, Jugoslavijo itd.

V naslednjem podajamo kratek pregled delovanja nekaterih sekcij od marca meseca 1949 do danes:

Kolesarska sekcija je organizirala 42 kolesarskih dirk, pri katerih je sodelovalo 1360 kolesarjev.

Naša Zveza in v njej včlanjena društva so med drugim v tem času organizirala več mednarodnih dirk:

I. krožna dirka okrog Tržaškega ozemlja 18. junija 1949. Poleg domačih so sodelovali še kolesarji iz Jugoslavije in Italije. Zmagal je Italijan Carena.

Na dirki za «pokal miru» 9. oktobra 1949 so prav tako sodelovali kolesarji iz Jugoslavije in Italije. Zmagal je Tržačan Fontanot. Za «prvomajski pokal» so 22. in 23. IV. 1950 tekmovali poleg domačinov še Jugoslovani, Avstrijci in Italijani. Zmagal je Tržačan Colja.

II. krožna dirka okrog Tržaškega ozemlja 7. avgusta 1950 je zbudila še večje zanimanje. Poleg domačinov, Jugoslovancev, Italijanov in Avstrijcev so se dirke udeležili tudi Francozi. Zmagal je Francoz Bissetti.

V Jugoslaviji so tržaški kolesarji nastopili na obeh krožnih dirkah okrog Hrvaške in Slovenije. Na dirki 1949 so kot moštvo zmagali pred hudo mednarodno konkurenco; 1950 so se plasirali na drugo mesto, takoj za močnim italijanskim moštvom. Dalje so uspešno nastopili na obeh prvomajskih dirkah in na «Osvobodilni dirki» v Pulj 9. novembra 1949. Septembra 1950 je Tržačan Rinaldi zmagal na progi Kranjska gora - Vršič, tržaško moštvo pa je zmagalo na dirki okrog Bleda.

V Italiji so naši kolesarji nastopili v Milanu za pokal «Caldirola», v Padovi, v Bologni in v krožni dirki okrog Emilije.

V krožni dirki okrog Avstrije je tržaško moštvo zasedlo drugo mesto, kot posamezniki so zasedli četrto, peto in šesto mesto, kar moramo tudi šteti za uspeh.

Košarkarska sekcija. V letu 1949 smo imeli 6 košarkarskih moštev, ki pa so se kmalu razšla; predvsem zaradi pomanjkanja primerne telovadnice in prostorov. Ostalo je moštvo «Košarkarski klub Trst - Trieste», ki je od 1. aprila 1950 do 12. avgusta 1950 odigral 12 mednarodnih srečanj z najmočnejšimi jugoslovanskimi moštvi. Tržaški košarkarji so na teh srečanjih dobro zastopali tržaški šport: 5-krat so zmagali, 3-krat igrali neodločeno, 4 tekme pa so izgubili.

Danes imamo pet moških in eno žensko ekipo, in sicer: 2 moški ekipi «Košarkarskega kluba Trst», moško in žensko ekipo «Košarkarskega kluba Inter», moško ekipo «Olimpia» in moško ekipo «Sportnega kluba Sv. Križ».

V času od 13. 8. do 2. 9. 1950 je moška in ženska ekija K. K. Inter odigrala v Jugoslaviji 14 tekem (8 moški, 6 ženske), od katerih

so moški 4 dobili in 4 zgubili. Ženske so 3 dobile, eno igrale neodločeno in 2 izgubile.

Lahkoatletska sekcija. Razen telovadne je ta sekcija ostala po resoluciji skoraj nedotaknjena. V teh dveh letih je bila zelo aktivna. Ker v Trstu nimamo primernih naprav za treniranje in tekmovanje, smo se morali zadovoljiti z manjšimi tekmovanji na stadionu «Prvi maj», glavno delovanje pa smo morali prenesti v Koper, kjer so si športniki ob veliki podpori ljudske oblasti zgradili lep in popoln stadion.

Lahkoatletskih prireditev, na katerih so sodelovali tržaški lahkoatleti, je bilo 29.

Tekov čez drn in strn je bilo 9. Najbolj uspešna sta bila Grgič iz Bazovice, ki je zmagal štirikrat, in Abram iz Nabrežine, ki je zmagal trikrat.

Tekem v hitri hoji je bilo 5. Reprezentanca STO-ja se je šestkrat pomerila z moštvi iz Slovenije in je zmagala le enkrat. Tržaška reprezentanca je trikrat tekmovala z reprezentanco jugoslovanske cone in enkrat z Goricco.

V Trstu so dobri pogoji za razvoj te vrste športa, preskrbeti je treba športne naprave

Tržaški kolesarji na cilju v ul. Rossetti.

Prizor z nogometne tekme Nabražina : Opčine.

in predvsem tekališče, kajti občinska uprava, ki upravlja stadion pri Sv. Soboti je demokracijskim športnim organizacijam sovražna, zato jim odklanja pravico uporabe.

Nogometna sekcija. V prvenstvu Tržaškega ozemlja za 1949-1950 je sodelovalo v prvem razredu za naslov prvaka STO-ja 14 nogometnih čet in sicer: 7 iz cone B, 5 iz cone A, 1 iz Nove Gorice (Jugoslavija) in 1 iz Gorice (Italija). Skupno je bilo 364 nogometnih tekem. Prvak STO-ja za leto 1949-50 je postal S. K. Arrigoni iz Izole, drugo mesto si je priporil S. K. Piran, tretje pa S. K. Aurora iz Kopra, kar dokazuje boljšo kvaliteto moštev iz jugoslovanske cone.

V mladinsko prvenstvo Tržaškega ozemlja cone A je bilo vpisanih 11 nogometnih moštev. Zmagal je S. K. Montebello B, drugi se je plasiral S. K. Olimpia - Sv. Alojz, tretji pa S. K. Skedenj.

Mladinsko prvenstvo jugoslovanske cone je bilo razdeljeno v dve skupini. V prvi skupini je igralo 11 nogometnih čet. Zmagal je Arrigoni B iz Izole. V drugi skupini je igralo 9 nogometnih čet, zmagal je S. K. Buje.

Reprezentanca Tržaškega ozemlja je decembra 1949 igrala z Odredom iz Ljubljane s 3:0. Mladinska reprezentanca Trsta je junija 1950 izgubila tekmo v Ljubljani z reprezentanco Ljubljane s 4:1.

Prvenstvo Tržaškega ozemlja 1950-1951 se odigrava na nov način. V coni A in B tekmuje po 8 nogometnih moštev. Prvi dve plasirani moštvi iz obeh skupin bosta igrali v finalnem tekmovalju. Mladinsko prvenstvo bo v coni A štel od 10 do 12 nogometnih čet. Zanimanje je zelo veliko, toda zaradi pomanjkanja igrišč ni mogoče vsem ustreči.

Namiznoteniška sekcija v Trstu nima tradicije, zato se mora boriti z začetnimi težavami. Krog igralcev ni stalen in primernih prostorov ni dovolj. V prvomajskem tekmovalju je sekcija organizirala uspeh turnir. Lahko pričakujemo, da bo v tekočem letu bolje, ker zanimanje za to športno panogo zlasti med dijaki zelo narašča.

Odbojkaška sekcija. 15. januarja 1950 se je začel turnir v odbojki, ki se ga je udeležilo 8 klubov in sicer: novinarji, študenti, K. K. Trst, Dijaški dom, Bazovica, Enotnost, Polet in Sv. Ivan. Zimski pokal si je priporila ekipa Sv. Ivana.

25. aprila 1950 se je vršil turnir za «prvomajski pokal». Tudi ta pokal si je priporila ekipa Sv. Ivana. V tej sekciji so bili v glavnem aktivni študentje.

Ob podpori športnih organizacij moremo v novi sezoni pričakovati izboljšanje v tej panogi, ki ne zahteva velikih fizičnih naporov in pripravljenosti in zato lahko zajame zelo širok krog fizikulturikov. Posebno bo ta sekcija uspevala, če bo tesno povezana s telovadno sekcijo.

Telovadna sekcija je bila zelo aktivna in je v minuli dobi zabeležila lepe uspehe doma in v inozemstvu.

Ta sekcija zajema največ fizikulturikov; najboljši dokaz je dejstvo, da je na prvomajskem mimohodu 1950 sodelovalo nad 1000 fizikulturikov in fizikulturic.

Ustvarila se je tradicija, da naši telovadci pokažejo 1. maja uspehe svojega dela in naporov. Ze nastop 1. maja 1949, torej v dobi največje krize v fizikulturni organizaciji, je bil kljub zelo slabemu vremenu na novem

stadionu «Prvi maj» uspešen. Posebno so se telovadci izkazali na nastopu 1. maja 1950. Otrok je nastopilo 480, članov in članic pa nad 500. Posebno je treba pohvaliti dobro izvajanje vaj in organizacijo.

Prav tako so uspeli prvomajski nastopi v Kopru, Piranu in Bujah.

Tržaški telovadci so poleg tega nastopili v Kopru, na Reki in v Gorici 1949, v letu 1950 pa ponovno v Kopru in Gorici ter v Skoplju.

Iz zgoraj navedenega je razvidna množičnost te sekcije. Skoda je le, da nimamo v Trstu niti ene telovadnice za zimsko delo. Čeprav smo že večkrat prosili odločujoče faktorje, so oblastniki naše prošnje zavrnil ali pa odgovorili, da nimajo prostorov za nas, češ da je vse zasedeno.

Zimsko - športna in turistična sekcija. V minulem obdobju se zimsko - športna sekcija ni prav dobro izkazala, kar je treba deloma pripisati slabim vremenskim razmeram v preteklih dveh letih. Priredila je samo eno tekmovalje v decembru 1949 in organizirala posebni vlak v Planico. Bolj aktivno je bilo Planinsko društvo, ki je priredilo vrsto izletov v poletni dobi in pretekli zimski dobi organiziralo uspeh smučarski tečaj v Kranjski gori.

Šahovska sekcija. Ob prvomajskih proslavah je šahovska sekcija priredila šahovski turnir moštev, ki je zelo dobro uspel. Šahisti so se udeležili več turnirjev v Istri, kjer so bili v tej panogi prav posebno aktivni. Snuje se šahovski klub v Trstu, ki bo moral združiti tržaške šahiste ter prirediti čimveč srečanj.

Lovska sekcija je omejila svoje delovanje samo na jugoslovansko cono, kjer se tudi ni mogla kdo ve kako razviti zaradi majhnega števila lovišč.

Iz zgoraj navedenega je jasno razvidno, da so bile v zgoraj omenjeni dobi najbolj aktivne sekcije: kolesarska, telovadna, lahko-atletika, nogometna, deloma košarkarska in odbojkaška. Seveda bo treba v bodoče poživiti tudi ostale sekcije.

Tudi danes čakajo našo fizkulturo važne naloge. Prepričani smo, da bo 1. maj 1951 dokaz naše moči in lepote ljudskega športa na Tržaškem ozemlju. Posebno pažnjo moramo posvečati tistim vrstam telesne vzgoje, ki se množično izvajajo: telovadbi, orožni telovadbi, lahki atletiki, namiznemu tenisu in odbojki. Zal ne moremo sedaj zaradi majhnega števila igrišč razširiti nogometa, čeprav je zanj mnogo zanimanja med mladino. Prav tako ne moremo pričeti z vodnimi športi, ker nimamo primerne prostora ob morju, kjer bi se športniki vadili in tekmovali.

Tržaška mladina, telovadci in športniki, so se oklenili naše športne organizacije, Zveze društev za telesno vzgojo. S tem so dokazali svojo demokratično zavest, da se bodo še nadalje borili proti šovinizmu v športu in tako omogočili delovanje vsem mladincem in mladinkam ne glede na narodnost na našem ozemlju.

S partizanskega pohoda ob obletnici ustanovitve Primorske brigade v Lokovcu.

Planinsko društvo v Trstu

Z. JELINČIČ

Svoj cilj, omogočati spoznavanje naše planinske prirode in njenih lepôt predvsem v neposrednem planinskem zaledju Julijskih Alp in kraških vrhov ter planot, je Planinsko društvo izpolnjevalo po svojih močeh, toda z zelo različnim uspehom na različnih področjih planinskega udejstvovanja.

Izletništvo je ostalo še vedno najvažnejša dejavnost naših planincev. To zgotovno potrjujejo med drugim izleti k Sv. Primožu nad Križem - Prosekom, v Glinščico - Socerb, v Repentabor, na Slavnik, v Momjan v Istrskem okrožju, na Vremščico, po večkrat na Nanos in na Golaše, kjer so zrastle nove planiske kočé, dvakrat na Triglav in na obližnje vrhove (Jalovec, Mojstrovka, Prisank) do Nevea na Viš in Kanin. S partizani so bili na Lokovcu pri Sv. Luciji na Tolminskem. Izletniki (od 30 do 40) so navadno potovali v kamionu, če se jih je nabralo več pa v dveh vozilih. Nestetih manjših izletniških skupin, ki jih je na srečo vedno več, društvo ni imelo v evidenci.

Poskusov in naporov za razširjenje in ure-

ditev planinske organizacije je bilo precej: od neprestane pomoči mladinskemu odseku Planinskega društva preko stalnih stikov z bratsko podružnico Planinskega društva v Kopru in novo osnovano društveno podružnico v Piranu - Portorožu do vzdrževanja stikov in sodelovanja z najrazličnejšimi našimi množičnimi organizacijami, kot so Dijaška matica, organizacija sekanja jelk za novoletno jelko ASIŽZ v postojnskih gozdovih, udarniško delo na stadionu «1. maj» za 1. maj, skupni izlet s partizani v Lokovec itd. Društveni sestanki članov ali članov mladinskega odseka kot tudi poskus organizacije članov po mestnih predelih in po širši okolici, kot na Opčinah in v Plavjah, niso popolnoma uspeli. Več uspehov je bilo pri mladini. Mladinski odsek je pokazal precej dobre volje pri nekaterih izletih, pri organizaciji uspelega miklavževanja itd. Največ zanimanja pa je mladina pokazala za zimski šport. Pridno se je udeleževala smučarskih izletov, smučarskih tečajev in tistem ob priliki zimovanj v Julijskih Alpah in

Na Vršču, kjer so zimovalci PDT preživeli nekaj lepih dni.

Crni vrh nad Ajdovščino v snegu.

drugje, kjer so zaznamovali že lep napredek, ko so odnesli prvenstvo v tekmi z beograjskim «Metalcem» in dosegli dobra mesta v tekmah na Crnem vrhu ali v Sappadi v Karniji.

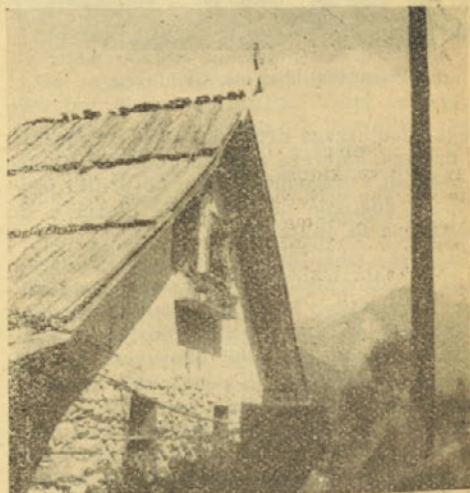
Za smučanje pretekla zima ni bila najugodnejša, bilo je premalo snega, posebno na domačih, najbližjih smučiščih, n. pr. v Kanalski dolini, posebno pa na Crnem vrhu nad Ajdovščino, kjer je bilo prirejeno lepo uspelo tekmovanje. Udeležili so se ga poleg koprskih tudi smučarji planinskih društev iz Ajdovščine, Idrije, Postojne, Vipave. Zato je bolje uspelo enotedensko zimovanje s smučarskim tečajem okrog Novega leta v Kranjski gori in v prvi polovici aprila na Komni pod Bogatinom, ki je bilo združeno z nekaterimi zanimivimi smučarskimi izleti preko Bogatina na Krn.

Ce kje, je posebno na planinskem področju prav v vseh panogah mogoča uspešna dejavnost predvsem le v prirodnem zaledju Trsta, ki je tudi skoro izključno planinsko zaledje tržaških planincev in ki obsega Julijske Alpe, na srečo skoro vse na svobodnem ozemlju FLR Jugoslavije razen zapadnih Julijcev. Zato je bilo sodelovanje s Planinsko zvezo Slovenije ali s posameznimi planinskimi društvi v Sloveniji in na Primorskem tako intenzivno, da so izginile sence umetnih političnih pregrad.

Dvakrat je Planinsko društvo poizkusilo organizirati plezalni tečaj, a z majhnim uspehom, ker je bil slabo pripravljen. Eno samo predavanje dr. Lojzeta Dolharja, četudi s prekras-

nimi planinskimi posnetki iz Kanalske doline in zapadnih Julijcev, je bilo odločno premalo.

Res je, da je zadobilo planinstvo v sedanji dobi, v dobi mogočnih prometnih sredstev, drugačno mesto v družbeni dejavnosti. In čeprav se umika lažnejšemu turizmu, ima vendar svoje prednosti in privlačnosti, ki se jim posebno mladina ne more odtegniti. Značilno je, da sta uspela oba izleta v Triglavsko pogorje (prvega se je udeležilo okrog 70 izletnikov).

Kmečka hiša v Logarski dolini.

Počasi se le ukoreninja nova planinska zavest. Letovanje na Bledu je vsekakor vse premalo planinsko, čeprav je tudi letos lepo uspelo, da bi kaj več k temu pripomoglo. Več obetajo zamisli o večdnevnem bivanju v visokem planinskem svetu, na planinskih taborjenjih, ki lepo uspevajo, kot so pokazale izkušnje nekaterih manjših planinskih skupin.

Zal je utrpelo Planinsko društvo v preteklem letu dve veliki izgubi: umrla sta neutrudni planinec in blagajnik Planinskega društva tov. Mirko Pavlovčič ter patriarh tržaških planincev sedemdesetletni, a vedno mladeniški tov. France Vogrič, ki je bil nekaj mesecev prej izvoljen za častnega predsednika Planinskega društva. Ta drenova grča iz tolminske puntarske vasi, Laharnarjeve Sentviške gore nad Baško grapo, je bil še pred dvema letoma v snegu na vrhu Triglava. Bil je že pred skoro 50 let, takoj po ustanovitvi, član trža-

V slovenskih planinah. Storžič v Karavankah.

Planinska idila na Grintovcu.

V slovenskih planinah. Očak Triglav v ozadju.

škega Planinskega društva, tistega Planinskega društva, katerega arhiv in inventar sta bila sežgana v Narodnem domu ob priliki fašističnega pogroma na primorske Slovence in požiga dne 13. julija 1920.

Vsekakor lahko ugotovimo, da je Planinsko društvo tudi v preteklem letu precej napredovalo. Razveseljivo je, da kaže posebno mladina veliko več zanimanja za planinstvo. V Planinskem društvu se sedaj udejstvuje že tudi mladina iz okoliških in podeželskih društev. Razen naših zavednih Trebencev, ki so šli že drugo leto s Planinskim društvom na grob padlih partizanov na vrhu Rdečega roba v Krnu, ter skupin posameznih Opencev, Bazovcev in Nabrežincev, se je zbudila tudi lepa skupina v Plavjah.

NA GORAH

Kar jih niso pozaprlji,
kar jih niso upokorili,
so se v gore umaknili.
V njih strahu ni, ni bojazni,
ne boje se smrtne kazni.

KAJUH

Pravična borba demokratičnih tržaških žena

MARA SAMSA

Boj za osnovne pravice delovnega človeka priteguje z nepremagljivo silo tudi napredne tržaške žene. Od 1941. leta dalje se vedno bolj vključujejo vanj in se mu posvečajo z vsem srcem ter z globokim umevanjem njegove nujnosti.

To umevanje je raslo in zorelo s časom in z vsemi krivicami, ki so se nagrmadile v dobi fašističnega robstva. Neprestano so trepetale v strahu za svojo družino. Njihove misli so bile vedno kakor v precepu, nalomljene na vse strani. Spremljale so moža na delo

To je pomenilo odstranitev vseh pregrad, ki so doslej ločile italijansko in slovensko delovno ljudstvo v Trstu. Podlaga za slovensko-italijansko bratstvo pa je bila borba. Borba je tkala njegove vezi v trnovskih gozdovih, na kraških in belokranjskih planjavah in na tržaških ulicah, kjer so prelivali kri naši možje in fantje; v Coroneu, pri Jezuitih, v ulici Bellosguardo, v Rižari, v nemških taboriščih, kamor so odgnali tudi žene zaradi njihove neuklonljivosti.

Delegacija žen z Opčlin in Proseka pozdravlja kongres ASIŽZ v Trstu.

in v strahu čakale trenutka, da mu odpovedo službo, kdaj pride birič in zarubi v hlevu kravo, ker ni bilo s čim plačati davka. Sle so za sinovi, ki so bili po ječah in v izgnanstvu, razpršeni širom po Italiji, za hčeram, ki so si v tujini služile kruh. Kaj vse se ni zgodilo v tistih letih ter nezaznavno oblikovalo borcev in bork!

Ko je prišlo leto 1941, se je samo dopolnilo tisto, kar je v njih živelo, kar so pričakovale, da pride in jim odvzame breme, ki ga niso mogle več prenašati. Do kraja pripravljene na vse, tudi na največje žrtve, so stopile v boj.

Izpodbujale so svojo okolico, odkrивale bistvo in izvor vseh revščin, stisk in tegob drugim manj razgledanim ženam in jih vzgajale v borke. Da bi jim bilo delo olajšano, so ustvarile lastno žensko organizacijo, ki je bila po svoji širini dostopnejša in bližja ženam. Zajemala in vzgajala je sprva Slovenke, imela pa je vpliv tudi na italijanske žene in na njihovo vzgojo v narodnoosvobodilnem duhu.

Na takih trdih, s krvjo, trpljenjem, solzami in zmagoslavjem zgnetenih tleh je rasla tudi naša skupna ženska organizacija. Zrasla je kot bor na kraški brežini. Veter se zaganja v njegove veje, upogiba jih in maje, izruvat ga ne more. Pregloboko so zasajene in preširoko so se razrasle njegove korenine, preveč znoja in trpljenja kraških rodov ga je pojilo.

In ostala je trdna, ko je Informburo s svojo razkrajajočo miselnostjo zagrozil, da uniči tudi plodove njenega dolgoletnega truda, da pokoplje pod seboj vse, kar koli je svobode in pravice žejnemu človeku najdražje. Ob tistem času so naše žene ponovno ugotovile, da so na svetu stvari, ki se dajo izgrebsti iz spomina. Zaradi družbene in zgodovinske nujnosti so se pričele trgati iz spon kominformizma tudi tiste žene, ki so trenutno zapadle v mreže laži in potvorb.

Mnogo tržaških žena sedaj že razumeva borbo za enakopravne odnose med narodi. Niso pa še v celoti strnjene okoli svoje orga-

nizacije, kot je bilo v prvih povojnih letih. Glavni vzrok je razočaranje nad enotnostjo demokratičnih množic in v razdvojenosti, ki jo je Informbiro povzročil v tržaškem demokratičnem gibanju. Ob strani so, z otopelostjo in navidezno brezbriznostjo sledijo dogajanjem, dokler se kaj ne zgodi, jih osebno vznemiri in zopet pripelje v vrste napredne ženske organizacije.

Razumljivo je, da se naša organizacija nenehno organizacijsko utrjuje in razširja ter da so v njej vrzeli vse redkeje. Tistim ženam, ki se vračajo vanjo po prevarah, ki so jih doživele ob kominformistični politiki, bodisi na nacionalnem ali socialnem področju, za pravice Slovencev do šolstva in kulturnih vrednot, za pravice do dela in poštenega plačila zanj, se zdi, da so prišle po dolgi in blodni poti domov.

Ta boj ni dobojevan, čeprav teče že šesto leto po zmagi nad nacifašizmom, čeprav se je tržaško vprašanje že tolikokrat pretresalo za zeleno diplomatsko mizo, čeprav se povsod glasi zahteva po miru v svetu. Kakor v dneh poplave Hitlerjevih band, v dneh krvavega fašističnega zmagovalstva in v dneh, ko so nam združene sile imperializma odrekale pravično pravico za Trst in ovirale zmago tržaških demokratičnih ljudskih množic, nam je ta boj potreben in nujen tudi sedaj.

Kaj ga zahteva in kaj ga opravičuje? Ali ni odveč to vprašanje, ali nam življenje samo ne daje sto odgovorov nanj? Vsak dan, smo priče temu, kako se znova bohoti fašizem, kako se stiska obroč okoli malih, delovnih ljudi, kako se teptajo pravice malih narodov. Slovenščina še vedno nima vstopa v urade, samovoljno ukinjajo razrede na naših šolah, povračila za ogromno gmotno škodo, ki jo je prizadejal fašizem ni, naše gledališče se mora potikati po majhnih predmestnih in podeželskih dvoranah. Slovenske otroke skušajo znova raznarodovati, z milejšimi in bolj zakrin-

kanimi sredstvi sicer, kot je bila n. pr. letos zamisel počitniških kolonij v Italiji, ki jo je kominformistični tisk na široko podprl. Stanovanjske težave so še vedno enake. Vse, kar je na novo sezidano, dajo esulom; za Tržačana, ki je ob letalskih napadih izgubil dom, ni prostora.

V območju te splošne borbe se razvija tudi delovanje naše organizacije, ki prosvetljuje žene, jih vzgaja, uči, jim razširja obzorje in krepi njihovo duhovno rast. Nenehno jih usposablja za boje, ki jih moramo še vedno biti na naših tleh za naše narodnostne in socialne pravice. Iz njih kuje tako, kot je kovala v osvobodilnem boju neodjenljive borke za svobodo, za pravico in resnico, za neodvisnost malih narodov in za napredek človeštva. Skrb naše ženske organizacije za zaprte antifašiste, požrtvovalnost naših žena za tovariše v ječi je le majhen del, toda prepričljiv odraz tega boja. Glavno delo organizacije pa je vzgoja bodočega rodu. Zaradi naših tesnih razmer ne more sicer zavzeti tistega obsega kakor v svobodni Jugoslaviji, vendar pa po možnostih učinkovito posega vanjo. Lajša skrbi mnogo-kateri materi s pripravo novoletne smreke, odvzema skrb, kam z otroki v poletnih mesecih, z organiziranjem počitniških kolonij. Otroci gredo v zdravo okolje, kjer je delo postalo za človeka častno, kjer se spoštuje in ceni kultura vsakega naroda.

To je kulturno poslanstvo napredne ženske organizacije ASIZZ za Tržaško ozemlje. Opravlja ga z zavestjo velike odgovornosti, ki jo čuti ne le v ozkem, domačem, temveč tudi v svetovnem merilu pred demokratičnimi množicami, pred vsem naprednim človeštvom, da bi bila odvrnjena grozota novih vojn in morij. Njena pot je začrtana ob strani jugoslovanskih žena, najdoslednejših bork za resnični mir, ob strani vseh, ki sta jim resnica in napredek nad vse.

S kongresa OF za STO v Trstu. Med delegati OF iz LRS pisatelj France Bevk.

Delo Zveze antifašistične mladine v preteklem letu

GORAZD VESEL

Vsakdo napravi ob zaključku leta bilanco: pregleda, kaj je napravil, kako je napravil in ali bi kazalo prihodnje leto ubrati drugo pot, da bi dosegel boljše uspehe. Ker je tak pregled nujen, ker v marsičem razjasni pogled v prihodnost, zato preglejmo tudi mi mlajši državljani Tržaškega ozemlja, zlasti kot mladi antifašisti ob zaključku leta prehojeno pot.

Govoriti ali pisati o delovanju Zveze antifašistične mladine kot množične organizacije tržaških mladinskih množic pomeni prikazati napore mladih ljudi, ki so spoznali zahteve novega časa, da se kar najdostojneje pripravijo za življenje in vse, kar je z njim v zvezi. Ne moremo trditi, da je spoznavanje življenja in borbe za pravico lahko in kratkotrajno delo. Ne! Zvezano je s številnimi tež-

namen, ki preveva slehernega našega mladince in mladinko. Od nje nas ne morejo odvrniti naši sovražniki z desne ali tako imenovane leve, ki kot zveri bruhajo proti nam in naši politični organizaciji sovraštvo in prezir, ker se ne morejo sprijazniti z dejstvom, da smo kljub vsemu ostali trdno na stališču borbe za mladinske pravice, od katerega ne bomo odstopili, dokler ne bomo dosegli zaželenega cilja.

Če pogledamo malo natančneje v delovanje naše organizacije v letošnjem letu, moramo pribiti, da se preteklega leta v tem pogledu ne smemo sramovati. Storili smo veliko. Postavili smo krepke temelje organizaciji skoraj po vseh okoliških vaseh. Tudi v mestu mladina ne zaostaja. V vedno večjem obsegu spoznava pravilnost naše poti, ki se ji pri-

Tržaška mladina na letovanju v Sloveniji. Taborenje na prostem.

kočami in predsodki, ki so ostali v našem mišljenju kot ostanek preteklosti ali ki se pojavlja kot rezultat okolja, v katerem živimo. V vsakem primeru predstavlja borba slehernega posameznika tudi borbo proti staremu, v predsodke utesnjenemu pogledu za idejno razjasnitev odnosa mladih borcev za stvar napredka in resnične demokracije.

Zveza antifašistične mladine si že od samega nastanka dalje nenehno prizadeva, da prevzgoji svoje člane v sposobne in delovne ljudi, ki bodo vedno znali ločiti pravico od krivice. V tej smeri utrjuje in pogloblja ideale, ki so nastali kot posledica ljudske revolucije delovnih množic naših krajev, ko so se skupno z jugoslovanskim ljudstvom dvignile proti krivici in nasilju.

Vztrajati tudi nadalje na poti, po kateri so množice skupno z našo mladino pričele korakati v narodnoosvobodilni borbi, je trden

družuje ter z delom pomaga k hitrejšemu in temeljitejšemu razvoju napredne mladinske misli.

Že po svojem značaju mladina ni mirna in često ni sposobna presedeti ure in ure na sestankih ter poslušati dolge govore. Ljubi dejavnost, ki temelji na stvarnih temeljih, dejavnost, ki dviga telesne in duhovne sposobnosti. Zato stremi vodstvo, da so sestanki stvarni in da služijo predvsem kot sredstvo za dobro izvedbo določene akcije.

Fopolnoma naravno je, da brez pravočasne politične priprave ne more biti uspeha pri delu, predvsem uspeha pri takem delu, kakršnega opravlja napredna antifašistična mladina. Lanski uspehi zato ne dvomno kažejo tudi dvig nivoja politične zrelosti svojih članov-borcev.

Zveza antifašistične mladine je v lanskem letu sodelovala v vseh manifestacijah na

prednih slovensko-italijanskih množic. Dostojno je pomagala pri praznovanju delavskega praznika, 1. maja. Telovadci in telovadke so bili skoraj izključno samo iz vrst ZAM. Enako se s svojo prisotnostjo in nastopom povzdignili »Dan slovenske kulture«, kjer so nastopili predvsem z narodnimi plesi, s katerimi so pokazali velike sposobnosti in razumevanje za folkloro. Nov korak v tej smeri pomeni udeležba fizikulturikov na zletu v Skoplju, glavnem mestu Makedonije, in sodelovanje folkloristov na mladinskem prazniku in ljudskem taboru v Sovodnjah.

Višek vsega delovanja pa je dejstvo, da smo iz naših vrst sestavili mladinski delovno brigado, ki je po tradicionalnem zgledu odšla na prostovoljno delo v Jugoslavijo, kjer je pomagala graditi študentsko naselje v Zagrebu. Sestavljalo jo je 83 brigadnikov. Opravili so nadvse koristno delo: pomagali so premagovati zapreke, ki se postavljajo jugoslovanskim narodom na poti graditve socialistične ureditve. Ta pomoč je bila nesebična; prišla je spontano iz zavednega srca in prepričanja, da je pomoč bratski junaški in socialistični Jugoslaviji prispevek k borbi za utrditev miru in stvari resničnega napredka v svetu. Poleg tega so s svojo prisotnostjo ponesli v Jugoslavijo in preko inozemskih delovnih brigad v ostali svet glas naših naporov za izvajanje pravice do dela in šolanja, kruha in svoboščin, ki naj sprostijo v okove modernega suženjstva uklenjene telesne in duhovne moči.

Res, napravili smo mnogo. Vendar moramo s stisnjenimi zobmi priznati, da bi lahko napravili veliko več v borbi mladinskih množic v Trstu in glede prispevka naše organizacije mednarodnemu mladinskemu gibanju, če bi ne bilo povzročitelja in nosilca novega zla, zločinske resolucije Informbiroja.

Ker je kominformizem pod takim ali drugačnim imenom moral nastati kot posledica protirevolucionarne poti, na katero so zašli revizionisti klasikov marksistične znanosti, ki zanika samostojnost malih narodov in odklanja pravico enakopravnosti celo med državami in narodi s socialistično državno ureditvijo, potem ga moramo tudi mi mladi in napredni ljudje sprejeti kot zlo in vendar tudi kot zgodovinsko dejstvo.

V Trstu je kominformizem zavzel v mladinskem gibanju oblike, ki ga same najbolj razkrinkujejo. Poborniki so se pod njegovim plaščem najprej pričeli zaganjati proti slovenski mladini, ker je bila najmočnejše organizirana in je pomenila največjo oviro za doseg njilovega cilja, to je prehod na pozicije čevništicega revizionizma. Ko so dodobra razbili enotnost organizacije ter pretergali bratske vezi med slovensko in italijansko mladino, so kot paraziti načeli organizacija koministične mladine s tem, da so opili njeno revolucionarno ostrino in zameglili ideološko

Tržaška mladina pri spomeniku padlim na Avali pri Beogradu.

čistost, ki je pogoj za pravilno orientacijo mladega komunista.

Zaradi takega razkolniškega delovanja kominformističnih »voditeljev«, nam ni preostalo drugega, kot pričeti zdraviti rane, popravljati vrzeli, ki so jih povročili. Na nas je, da še nadalje vztrajamo v tej hudi borbi, ki jo v imenu napredka bije nova Jugoslavija, da bodo za vedno zbrisani s sveta krivice med enakopravnimi in svobodnimi narodi in državami.

Se nekaj o nalogah v novem letu. Potrebno je nadaljnje utrjevanje organizacije, ustanovitev novih odborov, pritegnitev mladih tovarišev iz delavskih vrst, da bodo lahko resnično posegli v borbo za pravico do strokovne izobrazbe, dela, zaslužka itd., treba bo posvečati več skrbi srednješolcem in visokošolcem, »pričeti kampanjo za znižanje visokih taks, širiti mladinsko glasilo »Glas mladih«, ustanavljati mladinske pevske zборе, igralške družine itd., utrditi športne in fizikulture krožke in društva, prirejati izlete in taborje, izmenjavati delegacije z jugoslovansko mladino in pošiljati delovne brigade v Jugoslavijo. V naše vrste moramo pritegniti čim več italijanskih mladincev, ki bodo pripravljene rami ob rami v vrstah ZAM nadaljevati borbo za načela, ki smo jih sprejeli na prvem kongresu leta 1947 in potrdili na conski konferenci jeseni leta 1949.

Ce bo Zveza antifašistične mladine v novem letu kos nalogam, ki čakajo pridnih rok, potem smemo pribiti novo dejstvo, da bo kot sestavni del protifašistične demokratične tržaške fronte pravilno prispevala k borbi za razjasnitev tolikih vprašanj, ki povzročajo skrb za našo mladino.

Leto 1950 je bilo v političnem pogledu zelo razgibano. Za razliko od prejšnjih let se je sedaj po splošnem mnenju težišče dogodkov premaknilo z evropskega na azijski kontinent. Dogodki na Kitajskem, zmaga ljudske revolucije na Kitajskem, borba za priznanje vlade Mao Ce Tunga in pa spopad na Koreji, ki se je začel 25. junija zjutraj, so pritegnili pozornost vsega sveta na ta del zemlje.

Na azijskem kontinentu pa smo imeli še druge važne dogodke. Proglasitev republike Indije in pa Združenih držav Indonezije, ki so v avgustu usvojile centralistično ureditev v nasprotju z federalistično, kot so jo hotele Indoneziji vsiliti nizozemske kolonialne oblasti — in pa drugi dogodki v tej zvezi so jasno pokazali, da je osvobodilno gibanje in borba za nacionalno samostojnost in neodvisnost zavzela zelo velik obseg tudi v nekdanjih kolonialnih deželah. Se več. Indijska republika, ki šteje po uradnih podatkih 347 milijonov prebivalcev, igra danes v mednarodni politiki zelo važno — in, kot je pokazal korejski spopad, celo zelo samostojno politično vlogo. Brez dvoma ne gre tu samo za poskus laviranja med Sovjetsko zvezo in Združenimi državami Amerike, marveč za iskreno prizadevanje utrditi sile miru in podpreti borbo azijskih narodov za nacionalno in ekonomsko osvoboditev.

Dogodki na evropskem kontinentu so letos pokazali, da se razvijajo nekako po načrtu. I Združene države Amerike i Sovjetska zveza sta tako rekoč izčrpali svoje možnosti že v prvih letih po vojni. Leta 1948 je bil med državami evropskega zapada podpisan tako imenovan Bruseljski pakt, ki veže dežele Beneluxa (Belgijo, Nizozemsko, Luksemburg) in pa Francijo ter Veliko Britanijo; lansko leto (1949) pa so države, ki leže ob severnem Atlantiku, podpisale Atlantski pakt. Ta je po ameriški izjavi obrambnega značaja, po mišljenju Sovjetske zveze pa napadalnega značaja in naperjen predvsem proti Sovjetski zvezi. Poleg vojaškega sodelovanja, ki je dobilo svoj izraz v Atlantskem paktu (obseg tega pakta se razteza samo na evropske dežele ne pa na njihove kolonije in dominione) pa je Amerika bila prisiljena ponuditi Evropi tudi ekonomsko pomoč v obliki Marshallovega plana. Tretja oblika zapadnoevropskega sodelovanja pa je bolj simboličnega značaja. V mislih imamo Evropski svet, v katerem vidijo nekateri nekakšen zametek bodočega evropskega parlamenta. Ta svet ali skupščina, ki zaseda od časa do časa v Strassbourgu, pa ima le posvetovalno funkcijo. Poskusu, da bi pod njegovim okriljem ustanovili tudi nekakšno evropsko kontinentalno armado — to sugestijo

je predložil Churchill — pa je propadel že v samem začetku.

Vse te oblike, odnosno organizacije zapadnoevropskega sodelovanja ob materialni in politični podpori Združenih držav Amerike so bile ustvarjene že pred letom 1950. Dogodki na Koreji, ki so tako močno vplivali na razvoj ameriške politike in na novo preorientacijo ameriške industrijske proizvodnje, so dali sicer tem organizacijam močnejši vojaški poudarek — tako bo sedaj preko Marshallovega načrta prihajal v Evropo tudi vojaški material — vendar niso menjali strukture medsebojnega sodelovanja, kvečjemu so povečali ameriški interes zanje.

Sfera ameriškega, odnosno sovjetskega vpliva v Evropi je torej ostala ista kot prejšnja leta. Sovjeti so namreč svojo oblast v vzhodni Evropi utrdili že v prejšnjih letih. Leta 1947 in 1948 na Madžarskem, leta 1948 na Češkoslovaškem (februarski dogodki), leta 1949 na Poljskem (imenovanje maršala Rokosovskega za vrhovnega poveljnika vojske in kooptiranje istega za člana politbiroja poljske partije), v Bolgariji pa postavitev Cervenкова za namestnika Georgija Dimitrova. V letu 1950 se je z različnimi ukrepi proces utrditve sovjetske oblasti še nadaljeval in zajel tudi druge sfere, ne samo gospodarstvo, obrambo, marveč tudi kulturo in sploh vse javno življenje. Življenje v informbirojevskih deželah poteka danes tako kot v nekem optičnem aparatu, tako kot si to zamišljajo v Moskvi, kjer je vsaki državi njihovega bloka natanko odmerjena vloga.

Ker so bile v zapadni in vzhodni Evropi vloge že porazdeljene, vplivne sfere že davno potegnjene, se je glavna borba v Evropi odvijala za države, ki leže v njenem centralnem delu. V tem delu pa ležita predvsem Nemčija, ki je danes razdeljena na štiri cone, odnosno na dve veliki coni: vzhodno in zapadno, in pa Avstrija. Rešitev teh dveh kardinalnih vprašanj je danes v veliki meri odvisna od dobre volje velesil. To velja zlasti za Avstrijo, ki le s težavo prenaša stroške okupacije. Kljub temu da so imeli namestniki zunanjih ministrov že kakih 260 sestankov, pa se vprašanje sklenitve mirovne pogodbe z Avstrijo še ni premaknilo z mrtve točke. Sklenitev avstrijske in nemške mirovne pogodbe je namreč odvisna od cele vrste drugih vprašanj. Dogodki na Koreji pa so tudi upanje na hitro rešitev avstrijske pogodbe precej oslabil. Čeprav ne smemo gledati na dogodke v svetu zgolj s stališča politike velesil, ki vodijo politiko interesnih sfer, pa je vendar jasno, da je rešitev nemškega in avstrijskega problema

v zelo močni meri odvisna od sporazuma velikih sil, akoravno bi bil samo trgovski.

Ce izvzamemo volitve v nekaterih evropskih deželah kot n. pr. v Angliji, Grciji, Belgiji in nekaterih zapadnih pokrajinah Nemčije ter v Turčiji, dalje nekatere manjše spremembe na bližnjem Vzhodu (ustanovitev nove države Jordanije) se torej v zapadni polovici našega sveta ni zgodilo mnogo novega v tem letu. Vse te spremembe niso niti malo spremenile ravnotežja sveta. Rezultati angleških volitev so sicer že po svojem tradicionalnem pomenu odjeknile tudi izven okvira našega kontinenta, prav tako se je mnogo govorilo o novem oboroževanju Zapadne in Vzhodne Nemčije, vendar so ti dogodki po svojem zgodovinskem pomenu močno zaostajali za dogodki na daljnem Vzhodu. Vsi mednarodni opazovalci se strinjajo, da se je z zmago kitajske ljudske vojske težišče dogodkov preselilo na daljni Vzhod. Zmaga narodnoosvobodilnega gibanja je namreč bistveno spremenila ravnotežje sveta in močno omejila ameriški vpliv v severnem delu Tihega oceana. To področje pa je Amerika že od začetka tega stoletja imela za svojo izključno last.

Ko je avgusta leta 1945 kapitulirala Japonska, ni nihče mislil, da bo temu že v tako kratki dobi sledilo tudi razsulo Cankajškove Kitajske. Cankajšek je tedaj užival polno zaupanje ameriških finančnih krogov, poleg tega se je obilno okoristil z japonskim vojaškim materialom. V prvih letih po vojni je celo kazal očitne agresivne ambicije; v teh njegovih visokih načrtih ga je tedaj podpirala vsa mednarodna reakcija. Kljub temu da so bili tedaj kitajski komunisti stisnjeni na razmeroma ozek prostor severozapadne Kitajske, Cankajšek pa imel v svojih rokah večji del Kitajske, vso njeno industrijo in pa obalo z močno razvitimi pristanišči, se je vendar splošno predvidevalo, da bodo napredne sile nove Kitajske pomedle z kuomintanskimi elementi šele po letu 1950. V tem smislu so se, neuradno izražali celo sami komunisti. Čeprav je imel Cankajšek na svoji strani ogromne prednosti, mislimo na tehnične in materialne, je potek kitajske državljanske vojne jasno pokazal, da so bile sile napredka močnejše od sil reakcije. Kitajska ljudska vojska je sredi leta 1949 osvobodila večji del kontinentalne Kitajske razen otokov Hainana in Formoze ter Tibeta. Spomladi leta 1950 pa je osvobodila še Hainan in tako očistila vso južno obalo Kitajske.

Zmaga naprednih sil Kitajske je močno odjeknila po vsem svetu. Ponekod so to vest sprejeli z veseljem, drugje pa bolj s skrbjo. Med te zadnje spada brez dvoma tudi Sovjetska zveza. Zanimivo je, da vse do osvoboditve Pekinga, sedanjega glavnega mesta nove Kitajske, sovjetski tisk ni prinašal o razvoju borb na kitajskem bojišču več ko kako skromno Tassovo poročilo v telegrafskem stilu. Ta

okolnost je že tedaj vzbudila najbolj obširne komentarije po vsem svetu. Moskva do tedaj o borbi kolonialnih narodov še ni spregovorila svoje uradne besede, marveč šele letos, ko je Mao Ce Tung podpisal v Moskvi v navzočnosti generalisima Stalina pakt o prijateljstvu in medsebojnem sodelovanju. Danes ni nobena tajna več, da je bil Stalin po vojni odločno proti ofenzivi, ki so jo pripravljali voditelji nove Kitajske proti silam kuomintanske Kitajske. Opozoril je predstavnike nove Kitajske, ki so prišli po nasvet v Kremelj, na strašno moč Amerike, njeno pomoč Cankajšku in reakcijo v ameriškem javnem mnenju. Bil je odločno proti generalni ofenzivi na kuomintanski sistem. Po njegovem bi se voditelji nove Kitajske morali zadovoljiti z lokalnimi borbami in paziti, da se krši tihi sporazum med ameriško in sovjetsko diplomacijo, po katerem spada Kitajska v interesno sfero Amerike. Kljub temu nasvetu pa so voditelji nove Kitajske kmalu nato začeli svojo velikopotezno ofenzivo — in zmagali. Danes sta v Cankajških rokah le še Formosa in pa Tibet. Pa tudi to je le vprašanje časa. Ko bi se ameriška mornarica ne vsidrala v vodah Formoze, bi bil ta otok že davno v rokah nove Kitajske.

Ta detalj kaže v jasni luči, kako so gledali in še gledajo sovjetski voditelji na kitajsko vprašanje. Danes gledajo Sovjeti Kitajsko kot svojega »mlajšega« brata, čeprav je Kitajska po številu prebivalstva največja država na svetu. Kitajska šteje okrog 500 milijonov prebivalcev, Sovjetska zveza pa »le« 200 milijonov.

Ta prvenstveni odnos, ki ga danes sovjetska vzgoja skuša spraviti v glave svojih državljanov do vsega, kar je sovjetskega, pa ne samo to, tudi kar je bilo rusko, je prišel do izraza že med drugo svetovno vojno. Tedaj je Molotov ob neki priliki izjavil, menda v razgovoru z visokim ameriškim predstavnikom, da kitajski komunisti sploh niso komunisti. Ali je hotel s tem omejiti vlogo kitajskih komunistov na navadne agrarne reformatorje, kakor so mnogi v Ameriki še do pred kratkim gledali na kitajske komuniste? Skratka, kot dosledni predstavniki politike interesnih sfer so hoteli tedaj sovjetski voditelji kar odpisati Kitajsko in kitajski narod iz sfere socializma in zanikati revolucionarni značaj kitajske narodnoosvobodilne borbe. S tem pa nikakor nečemo reči, da so hoteli podpreti Cankajška. To bi le preveč kompromitiralo sovjetske voditelje. Usluga, ki so mu jo storili leta 1937, ko so morali kitajski komunisti izpustiti Cankajška živega in svojih rok, ko so ga ujeli pri Sianu, je namreč za več let odložila zmago kitajske revolucije.

Zmaga kitajske revolucije, ki se je dala z vso gotovostjo napovedati že leta 1948 po osvoboditvi Mukdena in Harbina, skratka ni bila povsem po godu sovjetskim voditeljem. Potem

pa, ko je bila že enkrat tukaj, so jo morali sprejeti kot gotovo dejstvo.

Po osvoboditvi kontinentalne Kitajske so postali odnosi s Sovjetsko zvezo na videz ožji. Kitajsko je začela preplavljati cela vrsta sovjetskih tehničnih in ne vem kakšnih svetovalcev, strokovnjakov itd. O zmagi kitajske ljudske vojske so pričeli v Moskvi tudi bolj na široko pisati, vendar se še do danes nihče ni lotil ocene kitajske revolucije. Sele po podpisu prijateljske pogodbe v Moskvi je le-ta blagoslovila borbo kolonialnih narodov za osvoboditev in s tem dala priznanje tudi Mao Ce Tungu. Da bi se uredila višea vprašanja, je prišla v drugi polovici leta 1949 v Moskvo kitajska delegacija na čelu z Mao Ce Tungom. Pozneje pa je prispel v Moskvo tudi zunanji minister Cu En Laj. To je bilo že v drugi fazi pogajanj, ko se je tam mudila tudi delegacija Sinkjanga ali Kitajskega Turkestana, kakor se imenuje ta pokrajina. Pogajanja so se vlekla polna dva meseca. Za ta roganja še danes nekateri trdijo, da predstav-

ljajo največjo tajnost v moderni diplomatski zgodovini.

Podpis sovjetsko-kitajske pogodbe o medsebojnem sodelovanju in pomoči, do katere je prišlo 14. februarja 1950. leta, je zato upravičeno dal povod za najbolj nasprotujoče si komentarje. V nekaterih krogih na zapadu so ob tej priliki celo trdili, da predstavlja ta pogodba le kopijo pogodbe, ki jo je Sovjetska zveza sklenila že s kuomintanško Kitajsko avgusta leta 1945. Dolgotrajna pogajanja voditelja kitajske delegacije Mao Ce Tunga so vzbudila vsa mogoča ugibanja, kakšno vlogo je namenila sovjetska diplomacija novi Kitajski, kakšna bo usoda severnih, odnosno severozapadnih pokrajin Kitajske.

V pogodbi, ki je bila podpisana v Moskvi, ni seveda niti nega samega mesta, iz katerega bi se dalo sklepati, da skuša Sovjetska zveza utrditi ali celo razširiti gospodarske in druge koncesije, ki jih je izsilila od kuomintanške delegacije že leta 1945. V tem primeru namreč ne bi bilo težko dokazati, da

Ob splošni stavki v Trstu. Solidarnost delovnega ljudstva v Istrskem okrožju: zbrana živila za stavkajoče.

nadaljuje Sovjetska zveza tradicijo kolonialnega izkoriščanja. Sovjetska zveza je med drugim obljubila, da bo izpraznila veliko trgovsko luko Dairen (Dalnji), prepustila glavno mandžursko železniško magistralo v kitajsko upravo, vendar ne brezpogojno. Te koncesije, kot je to označil tisk, je s svoje strani vezala na gotove časovne in stvarne pogoje. Eden takih pogojev je tudi sklenitev mirovne pogodbe z Japonsko, ki je danes, konec leta 1950, tako daleč kot je bila po vojni, saj se bivši zavezniki nitj v osnovi niso sporazumeli o vsebini japonske mirovne pogodbe.

Sklenitev prijateljske pogodbe v Moskvi sama po sebi ni dala mnogo materiala za količak trdne zaključke. Vendar so se sovjetsko-kitajski odnosi kmalu pokazali v svoji pravi luči. Že prihod delegacije iz kitajske pokrajine Sinkjang v Moskvo, za katero zapadni tisk še danes trdi, da spada v sovjetsko interesno sfero, je nekoliko osvetlil, v kakšni smeri so se vodila pogajanja v Moskvi. Konec marca pa je sovjetski tisk javil, da je bil v Moskvi podpisan sporazum o ustanovitvi treh mešanih družb in sicer: za izkoriščanje in predelovanje nafte v pokrajini Sinkjang, za izkoriščanje dragocenih rud in isti pokrajini in za civilni letalski promet.

Drugi kriterij za presojanje sovjetsko-kitajskih odnosov pa nam nudi predvsem borba za priznanje novega režima na Kitajskem in pa stališče, ki ga je ob tej priliki zavzela sovjetska diplomacija. Ta politika Sovjetske zveze je prišla posebno do izraza v Organizaciji združenih narodov. Z bojkotiranjem te najvažnejše mednarodne organizacije — ta bojkot je prenehal šele avgusta, ko je sovjetski delegat v Varnostnem svetu, Malik, začasno prevzel predsedstvo tega Sveta — pa je hotela Sovjetska zveza Kitajsko še bolj izolirati od zunanjega sveta in tako pripraviti nove težave mladi republiki.

Kljub naglemu procesu utrditve in vsestranske obnovi pa nova Kitajska še ni stopila na mednarodno pozornico, tako kot bi zaslužila po številu svojega prebivalstva in po vlgo, ki jo je odigrala med drugo svetovno vojno. Kje je vzrok, da se Kitajska, kjer se je notranje življenje že skoraj popolnoma normaliziralo, še ni mogla osvoboditi izolacije, ki ni v interesu same Kitajske nitj v interesu mednarodnega sodelovanja? Pogoji za to, da stopi nova Kitajska na pot mednarodnega sodelovanja in zavzame mesto, ki ji pripada, so že davno dani, saj je danes razen Tibetu in Formoze osvobojena že vsa Kitajska.

Vprašanje sodelovanja nove Kitajske v Organizaciji združenih narodov se vleče že od januarja leta 1950, ko je Sovjetska zveza z izgovorom, da ne more sodelovati s predstavnikom kuomintangsa Kitajske začela sabotirati delo Organizacije ZN in njenih komitejev. Ta bojkot se je vlekel vse do avgusta, ko je Sovjetska zveza nenadoma menjala tak-

tiko in se vrnila v Organizacijo ZN. Po mnenju zapadnih opazovalcev je prišla sovjetska diplomacija do zaključka, da ji je ta taktika prinesla več škode kot pa koristi.

Tako se vprašanje priznanja nove Kitajske vedno bolj komplicira in ustvarja iz tega nepotreben problem. Danes dvomijo celo liberalni listi ZDA v iskrene namene Sovjetov, da se nova Kitajska sprejme v organizacijo ZN. V svojih komentarjih poudarjajo, da je Sovjetska zveza jasno pokazala, da hoče odnose Kitajske z zunanjim svetom navezati preko Moskve.

Prav na primeru Kitajske se vidi, da želi sovjetska diplomacija obdržati sedanjo razdelitev sveta na dve velikanski sferi. Ta politika pa je vse prej kot pa v interesu mednarodnega sodelovanja. Saj meri na to, da oslabi Organizacijo ZN. Ako merimo vsako mednarodno akcijo po tem, ali teži za tem, da utrdi svetovni mir, odnosno poglobi sedanjo hladno vojno, ki jo vodita oba bloka med seboj, potem sedanje sovjetske politike, ne le v primeru Kitajske, ampak sploh, ne moremo označiti kot konstruktivno, ampak kot destruktivno.

Sovjetski tisk vali seveda vso krivdo na nasprotni tabor, svoje akcije in sporazume, ki jih sklepa z novo Kitajsko, pa komentira na pompoznen način. Skušaja jih predstaviti kot dokaz, da se na Kitajskem sedaj začenja doba neodvisnosti. Če upoštevamo vse mogoče misije, ki dobesedno poplavlajo Kitajsko in zavzemajo tam važne položaje, potem se resda lahko vprašamo, kakšen napredek je bil v zadnjem času dosežen v pogledu utrditve kitajske neodvisnosti. Na eni strani popolna izolacija od zunanjega sveta, na drugi strani pa popolna orientacija nove Kitajske na sovjetski blok brez dvoma ni dokaz, da želi vrednotiti sovjetska diplomacija novo Kitajsko kot enokopravnega faktorja.

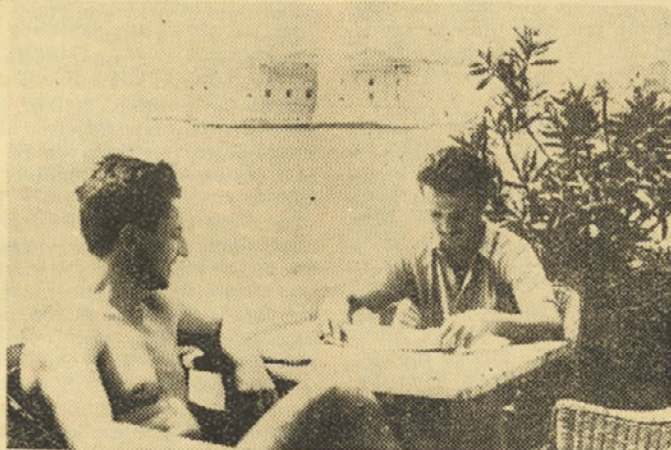
Kitajsko vprašanje je samo eno vprašanje, ki razdvaja velesile sveta. Spopad na Koreji, o katerem dnevni tisk vedno več poroča, je nov dokaz usodnosti politike interesnih sfer. Ta spopad, ki se je začel 25. junija med četami Severne in Južne Koreje, je v najkrajšem času prerasel v konflikt svetovnega pomena, v pravo vojno. Ves svetovni tisk se obširno bavi s problemi, ki so v neposredni zvezi z vojno na Korejskem polotoku. Posebno obširno pa analizira vse akcije, da se korejski spopad reši na miren način. v skrajnem primeru pa vsaj omeji na Korejo samo.

Ko so se 25. junija začele sovražnosti na 38. vzporedniku, ki loči Severno od Južne Koreje, ni nihče mislil, da se bo vojna na Koreji tako zavlekla in postala najvažnejši mednarodni problem. Vsakdo pa se je tudi vprašal, kako to, da zmaguejo čete Severne Koreje, saj je vendar Severna Koreja po številu svojega prebivalstva precej manjša od Južne Koreje. Medtem ko šteje Severna Koreja le 10 milijonov prebivalcev, šteje Južna 20 milijo-

nov. Vendar za zmago ni odločilno število prebivalcev, marveč industrijski potencial. Severna Koreja pa je tukaj mnogo na boljšem. Jug Koreje je predvsem poljedelski, sever pa industrijski. Tu je namreč tudi surovinska baza Koreje. V tem pa je ključ za razumevanje uspehov čet Severne Koreje. Ako upoštevamo še tesno naslonjenost Severne Koreje na Mandžurijo in ne na zadnje tudi bližino Sovjetske zveze, potem bomo lažje razumeli, od kod uspehi «severnih». Uspehi le-teh pa so seveda tudi posledica drugih faktorjev, ne le materialnih. Problem aprovizacije ni bil torej že od vsega začetka noben problem za čete in vlado Severne Koreje. Baza je bila namreč zelo blizu. Drugače pa je stvar za Južno Korejo, ki je v največji meri odvisna od pomoči Združenih držav Amerike. Ta pomoč v orožju in drugem materialu pa je začela v večji meri prihajati šele avgusta, ko so prispele čete Severne Koreje že do skrajne južne obale Koreje in začele posredno že ogrožati Fusan, glavno oporišče ameriških čet.

racije ameriških čet pa so imele slej ko prej obrambni značaj. Cilj posameznih ameriških operacij je bil oslabiti pritisk, ki so ga izvajale severnokorejske čete na posamezne sektorje ameriške obrambe.

Korejsko vprašanje je že od samega začetka postalo osnovno vprašanje mednarodne problematike. Kljub temu da je Varnostni svet — vsaj v začetku spopada — tako rekoč vsakodnevno zasedal in da se teh sej udeležuje od avgusta dalje tudi delegat Sovjetske zveze, pa doslej Varnostni svet še ni našel formule, ki bi spravila ta konflikt z dnevnega reda in rešila korejsko vprašanje tako, kot to zahtevajo interesi miru. Resolucijo Varnostnega sveta, v kateri le-ta priporoča pomoč Južni Koreji, pa je sovjetska vlada obsodila kot pravno neveljavno, ker je bila sprejeta od sodelovanju kuomintanškega delegata, zlasti pa, ker je bila sprejeta v odsotnosti sovjetskega predstavnika. Sovjetska zveza se je v korejskem primeru postavila na stališče, da gre za primer državljanske vojne in da je

S svetovne šahovske olimpiade v Dubrovniku. Jugoslovanska vele mojstra Gligorić (desno) in Trifunović (levo).

Razmeroma velik Korejski polotok je nudil severnokorejskim četam spočetka zelo velike manevrske možnosti. To okolnost so tudi obilno izkoristile. Zaradi absolutne nemoči so se morale južnokorejske in pa ameriške čete, ki so takoj ob začetku sovražnosti prihitele na pomoč južnokorejski vladi, stalno umikati, žrtvovati ozemlje, da bi tako pridobile vsaj na čas. Tako so se v tretjem mesecu bojev na Koreji operacije primaknile že v neposredno bližino glavne ameriške baze Fusan. Fronta, ki se je prej stalno spreminjala in pomičala vse bliže jugu, se je ustalila. Presečenja so bila zaradi malega prostora tako rekoč izključena. Kadarkoli pa so severnokorejske čete poskušale izvesti kak prodor, so bile vedno zaustavljene in večinoma vržene nazaj. Vendar so severnokorejske čete kljub temu obdržale iniciativo v svojih rokah. Ope-

ta spopad stvar Korejcev samih. Zato odklanja vsako posredovanje katerekoli mednarodne organizacije, kot da gre za rešitev problema, ki spada po vseh pravilih v interesno sfero sovjetskega bloka. Vsako akcijo v tej smeri pa proglašajo kot vmešavanje v notranje zadeve svojega bloka.

Sovjetska zveza gleda torej na dogodke na Koreji izključno z perspektive politike interesnih sfer. Vendar s tem še ni rečeno, da so se možnosti za mirno rešitev korejskega problema že izčrpale. Čeprav se naša država v korejskem spopadu ni opredelila na nobeno stran, pa je vendar v vseh fazah korejskega spopada dokazala, da dosledno zagovarja takšno politiko, ki vodi k mirnemu reševanju mednarodnih vprašanj in ureditvi miru. Takšno konstruktivno rešitev korejskega spopada zahtevata i resnost trenutka i zamotanost pro-

blema. Naša država je vedno stala na stališču, da je treba zaslišati i predstavnika Južne Koreje i Severne Koreje, korejski spopad pa rešiti v interesu korejskega naroda samega, brez vmešavanja tujih držav. Le v primeru, če se bo Koreja zedinila z lastnimi silami, brez vsake tuje pomoči, bo Koreja prenehala biti jatko spora med velesilami.

Korejski spopad pa je postavil v ospredje tudi nekatere druge probleme daljnega Vzhoda. Predvsem mislimo na problem Formoze, le v manjši meri pa na eventualno sklenitev mirovne pogodbe z Japonsko, kateri zadnje čase ameriški listi toliko govore. Kakor znano, je predsednik Truman ob spopadu na Koreji ukazal, da vzame VII. ameriško brodogratišče v »zaščito« otok Formozo. Ta zaščita pa se je doslej omejevala samo na patroliranje tega brodogratišča v vodah Formoze. Po izjavah ameriških uradnih krogov na Formozo ni ameriških oboroženih sil. Ta izjava Trumana je silno razburila in vznemirila predstavnike nove Kitajske. Sovjetski delegat v Varnostnem svetu Malik pa je to vprašanje dal celo postaviti na dnevni red Varnostnega sveta. Tako je korejski spor nepričakovano prerasel v spor širšega obsega in se povezal s kitajskim.

Tendenca sovjetske politike je, da se Amerika čim bolj zaplete v spor s Kitajsko in tako oslabi v Evropi. Kajti v tem primeru bi ubila dve muhi na mah. Ameriko bi zaposlila v sporu s Kitajsko (in s tem oslabilila njene pozicije drugje), Kitajsko pa še v večji meri pritegnila ekonomsko in vojaško nase. Zato je po mnenju zapadnih opazovalcev sovjetska diplomacija tudi sprožila vprašanje Formoze. V pogledu Formoze so tudi v Ameriki mnenja precej deljena. Mnogi mislijo, da pritegnitev tega otoka v sistem ameriške obrambe na Tihem Oceanu ni bila najboljša rešitev in da Amerika nima močnih argumentov za svojo akcijo na Formozo.

Zaradi dogodkov na Koreji in borbe za priznanje nove Kitajske so stopili druzi dogodki na daljnem Vzhodu in sploh v Aziji nekoliko v ozadje. Zaradi pomanjkanja prostora tukaj ne moremo posebej obravnavati dogodkov v drugih deželah Azije. O proglasitvi Indijske republike smo že spregovorili, prav tako o ustanovitvi Združenih držav Indonezije in njeni poznejši reorganizaciji na centralistični osnovi. Medtem ko je prišla vloga Indije posebno do izraza v korejskem in kitajskem vprašanju, pa je pokazala Indonezija, ki šteje okrog 75 milijonov prebivalcev, večji interes za vprašanja srednjega Vzhoda. V Indoneziji so namreč muslimani v absolutni večini. Zato se je interes Indonezije omejil predvsem na probleme jugovzhodne Azije in pa muslimanskega srednjega Vzhoda. Večje vloge Indonezija v mednarodni politiki ne igra. Njena pozornost se za sedaj izčrpava na notranjih problemih — odprto je še vprašanje

Nova zgradba hrvaške gimnazije v Bujah v Istrskem okrožju.

Holandske Gvineje. V Indoneziji so za sedaj še ostale nizozemske kolonialne čete. Lahko zaključimo poglavje o Indoneziji z ugotovitvijo, da nizozemski vpliv v tej deželi polagoma slabi, čeprav ima Haag še nekaj dobrih adutov v svojih rokah.

Indija se je v mednarodnem življenju krepko uveljavila in pokazala, da zna voditi dokaj samostojno politiko, kolikor je to sploh mogoče pri njeni odvisnosti od funta in dolarja. V notranjem življenju pa se vedno bolj kažejo posledice usodne delitve indijskega subkontinenta na dve polovici: Indijo in Pakistan. Nekatera medsebojna vprašanja so se sicer delno rešila, tako vprašanje medsebojnih terjatev in beguncev, vendar v tem ni bistvo. Bistvo medsebojnega nasprotja ni niti v nerešenem problemu Kašmirja, ki ga oba dominiona zahtevata zase. Posledice delitve bo Indijski polotok čutil še dolgo. Nacionalno osvoboditev, ki je bolj simbolična kot pa stvarna, sta oba dominiona drago plačala. V obeh delih je življenjski standard v tem letu še nadalje padal.

Ker smo dogodke v Aziji, kjer je bilo po splošnem mnenju letos težišče dogodkov, že izčrpali, bomo sedaj preskočili na evropski kontinent in se ustavili takoj pri angleških volitvah, pozneje pa kratko pregledali druge dogodke na tem »starem« kontinentu.

Na letošnjih volitvah v Angliji, že drugič po tej vojni, so odnesli laburisti le pirovsko zmago. Laburisti imajo danes v britanskem parlamentu le nekaj glasov več kot pa ostale stranke skupaj. Tesna zmaga laburistov je vzbudila najrazličnejše komentarje po svetu. Vsi se strinjajo, da so doživeli laburisti težak poraz in da niso upravičili pričakovanj angleškega naroda, ki je leta 1945, ko je bil na oblasti še Churchill, tako kompaktno glasoval zanje. Takrat so laburisti dobili 390 mandator, medtem ko so jih dobili leta 1950 komaj 314; nasprotno pa je poraslo število konservativnih poslancev od 218 na 294. Liberali, ki so nekaj igrali tako veliko vlogo v an-

gleskem življenju, so izgubili nekaj glasov, komunisti pa oba mandata in tako ostali brez mandata.

Volitve na Angleškem so pokazale, da se tudi v tej deželi vedno bolj kaže polarizacija političnih idej. Poleg tega so pokazale, da se vedno bolj jača dvopartijski sistem, ki se je v ZDA že zdavnaj uveljavil kljub poskusom utrditi tako imenovano tretjo stranko. Na ten volitev se je tehnica torej precej nagnila na desno. Ta pojav smo opazili že prej na volitvah v raznih dominionih.

Od petih «neodvisnih» laburističnih poslancev, ki so začeli po vojni svojo kariero kot tako imenovani «rebeli» proti uradni laburistični politiki in izgubili pozneje glas poštenih in neodvisnih laburistov, ker so se docela zapisali Informbiroju, ni bil izvoljen nobeden. Prav tako ni bil izvoljen Zilliacus, čeprav je bil on med neodvisnimi edina častna in poštena oseba.

Neznatna zmaga, ki so jo dosegli angleški laburisti, je odprla na stečaj vrata vsemogočim špekulacijam. Glavno vprašanje, na katerega so skušali nekateri odgovoriti, je bilo, ali bodo lahko laburisti izvedli program, ki so ga objavili za volitve. Laburisti imajo namreč v parlamentu tako neznatno večino, da bodo morali precej popuščati, če bodo hoteli obdržati krmilo v svojih rokah, tako so pisali angleški listi neposredno po volitvah. In res, namesto nacionalizacije, o kateri je bilo še leta 1948 toliko govora, pozneje zaradi bližnjih volitev in neuspehov laburistov v posameznih volilnih okrajih pa vse manj, se je laburistična vlada vse bolj orientirala na to, da bi ostala na oblasti in prebrodila krizo, ki ji je sploščeta tako močno grozila. Zato je šla vlada na linijo kompromisa z ostalimi strankami in črtala s svojega programa marsikatero postavko.

Rezultati angleških volitev so močno odjeknili po vsem svetu, posebno pa še v dominionih, kjer jih je tamošnja reakcija pozdravila kot svojo zmago.

Po važnosti druge volitve v Evropi so bile volitve v Grčiji. Tudi v tej deželi smo imeli leta 1950 že druge volitve po vojni. Medtem ko so potekale prve še v pogojih okupacije, pa so letošnje volitve — brez mednarodnih opazovalcev — pokazale znaten napredek progresivnih strank.

Tradicionalne grške stranke: Tsaldarisovi popustili in pa Venizelosovi liberali pa so doživele ne le morale, ampak tudi materialen poraz, čeprav imajo v parlamentu trdno večino. Popoln poraz pa so doživeli Zervasovi fašisti. Okrepitev naprednih strank v Grčiji je dokaz, da grško ljudstvo odklanja avanturistično politiko grške reakcije v mednarodnih vprašanjih, na znotraj pa oboja reakcionarni kurz. Ta kurz je prišel do izraza tudi po likvidaciji državljanske vojne, njegova žrtev je še danes naša makedonska manjšina v Egejski Makedoniji. Volitve v Grčiji, ki so pokazale znatno okrepitev leve, so ustvarile tudi osnovo za boljše odnose na Balkanu. Med Jugoslavijo in Grčijo je bil vzpostavljen železniški in poštni promet, dočim je vprašanje naše svobodne cone v solunskem pristanišču še odprto. Tako so volitve v Grčiji v znatni meri prispevale k utrditvi miru na Balkanu, to pa je samo v interesu splošnega miru v svetu.

Vzporedno z demokratizacijo življenja v Grčiji pa je šla tudi demokratizacija v neki drugi deželi — v vzhodnem delu Sredozemskega morja. Volitve v Turčiji sredi leta 1950 so prinesle lepo zmago demokratski stranki. S to zmago je ta stranka zrušila monopolistični položaj republikanske stranke. Vendar ne smemo iz tega sklepati, da se je turško ljudstvo opredelilo za demokrate. Prej moramo v tej gesti videti izraz protesta proti republikanski stranki, ki si je prilastila vso oblast. Zaradi izredno slabega materialnega položaja je postala republikanska stranka nepriljubljena, tako da so na volitvah vsi njeni vidnejši predstavniki klavrno propadli. Večjih zunanjepolitičnih sprememb pa te volitve niso prinesle. Zunanjepolitična linija nove turške vlade je v bistvu ista, kot je bila prej, čeprav

Dedek Mraz v Trstu
na Stadionu 1. maja.

očitajo danes republikanci demokratom, da vodijo avanturistično politiko.

Medtem ko se je tehtnica v Turčiji postavila odločno na stran demokratske stranke (ki pa ni nujno že demokratična!), pa se je na volitvah v Belgiji pokazalo, da je ta dežela še precej pod vplivom konservativnih idej, posebno njen zapadni del, kjer žive Flamci. V Belgiji so letos celo večkrat glasovali. Po sredi je bilo namreč vprašanje vrnitve kralja Leopolda, vprašanje monarhije pa ni bilo nikdar sporno. Kljub temu, da se je ob referendumu izrazilo za kralja 55% volivcev, je belgijsko ljudstvo letos prisililo kralja, da je odstopil prestol svojemu sinu, prestolonasledniku Baldoinu. Čeprav le-ta po belgijskih zakonih še ni polnoleten, je bil kralj prisiljen prenesti svojo oblast nanj. Ob podpori domače in tuje reakcije pa je dolgo okleval, popustil je šele, ko je deželi grozila državljanska vojna in ko so delovne množice že korakale na Bruxelles. Njegov poskus, da bi nastopil kot arbiter nad strankami, ni uspel. Moral je popustiti pred ljudsko silo in zapustiti deželo.

Dogodki v Nemčiji so pokazali vsaj v drugi polovici leta 1950, da so v najožji zvezi z dogodki na Koreji. Mislimo predvsem na nekatere ukrepe zapadnih okupacijskih oblasti in pa na predlog kanclerja Adenauerja o potrebi okrepitev zapadnoameriških sil. Ta predlog je sicer Adenauer podal v neoficialni obliki, sklicujoč se pri tem na mednarodno situacijo. Za sedaj je odklonil vsako misel na samostojno oborožitev Zapadne Nemčije. Ta predlog je izzval zelo obširne komentirje v svetovnem tisku. Medtem ko očitajo listi, ki izhajajo z dovoljenjem sovjetskih oblasti, da je zapadnonemški kancler popustil pod pritiskom nemških generalov — da ne bi izgubil svojega položaja — pa poudarjajo nekateri zapadnonemški listi, da Adenauer pri tem ni dovolj upošteval nemških zahtev.

Po mnenju zapadnih opazovalcev pa predstavlja ta predlog pravo preokretnico za Zapadno Nemčijo. Sovjetska teza, da je spopad na Koreji le primer državljanske vojne, je izzvala po mnenju agencije UP potrebo po notranji okrepitvi v zapadnem delu Nemčije. Na splošno pa reakcija na ta predlog na Zapadu ni bila negativna. Vsi po vrsti sicer priznavajo upravičenost nekaterih zahtev Adenauerja po večjih policijskih silah na Zapadu, odklanjajo pa kakršne koli najvišje zahteve Zapadne Nemčije. Oborožitev Nemčije bi namreč potegnila za seboj celo vrsto problemov in sprožila nevarno oboroževalno tekmo. Poleg tega pa bi okrepila kampanjo sovjetskega bloka proti Zapadni Nemčiji. V tem bloku pa zavzema Vzhodna Nemčija že važno mesto.

Vzpostavila je diplomatske stike z vsemi deželami sovjetskega bloka, med drugim tudi z novo Kitajsko in Korejo, poleg tega pa skle-

nila tudi vrsto sporazumov, ne le trgovskih, marveč tudi političnih, z raznimi vzhodnoevropskimi deželami. Tako daleč pa Zapadna Nemčija še ni prišla, saj se tam komaj pripravljajo, da ustanove konzularna predstavništva v inozemstvu. Sovjetska politika v pogledu Nemčije, je kakor vidimo, bolj elastična od politike zapadnih velesil. Rusi so, kakor vemo, od nekdaj mnogo polagali na nemško karto, Stalinova izjava Grotewohlu pa kaže, da so Sovjeti zopet pripravljeni rehabilitirati Nemčijo, seveda izključno v svojem interesu. V prijateljskih odnosih z Nemčijo vidijo celo garancijo miru v Evropi.

Vključitev Vzhodne Nemčije v sovjetski blok je torej danes že izvršena. Sporazum o nemških mejah na Vzhodu, na Odri in Neis-si je po mnenju zapadnega tiska tudi eden dokazov za to. Ta sporazum sta v začetku julija podpisali Vzhodna Nemčija in Poljska. S tem sporazumom je Poljska priborila 80.000 kv. km nemškega ozemlja. Pri tem pa moramo upoštevati, da je morala po tej vojni prepustiti Sovjetski zvezi 181.000 kv. km ozemlja. Na tem ozemlju je živel pred vojno 12 milijonov ljudi, na ozemlju, ki ga je dobila sedaj na zapadu, pa 8.200.000 ljudi. S preak-nitvijo svojega ozemlja bolj v osrčje srednje Evrope je Poljska postala iz poljedelsko-industrijske države, država industrijsko - poljedelskega tipa. Ta sporazum brez dvoma ni povečal ugleda nemških komunistov. Uveljavil je le sovjetske hegemonistične težnje na vzhodu Evrope.

Paralelno z vključevanjem Vzhodne Nemčije v sovjetski blok pa je šlo, čeprav ne tako ostro, tudi vključevanje Zapadne Nemčije v sistem zapadne Evrope. Tako je bila leta 1950 Zapadna Nemčija (skupaj s Posarjem) sprejeta v Evropski svet v Strassbourgu, udeležila pa se je tudi pogajanj o Schumanovem planu in drugih gospodarskih konferenc na Zapadu. Zapadnonemški politiki gledajo na Schumanov načrt kot na vrh, s katero se lahko Zapadna Nemčija vključi v gospodarsko življenje Zapada in po najkrajši poti osvobodi okupacijskih obveznosti.

Ta predlog, ki je izšel iz francoskih gospodarskih krogov, pa ni naletel na ugoden sprejem v Veliki Britaniji. V njem namreč vidijo nevarnost, da bi se Anglija preveč vezala na evropski kontinent. Za Anglijo so na prvem mestu njene obveznosti do dominionov. Vendar v Angliji niso mogli povsem odkloniti tega predloga, zato so izdelali svoj predlog, ki pa je bolj okvirnega značaja. O teh predlogih se sedaj vodijo neskončne razprave. Te pa kažejo, da združitvev zapadnoevropske jeklarske in premogovne industrije ne bo tako lahka stvar, kot so si to zamislili v Parizu.

Medtem ko delata obe con Nemčije prve korake v svet, pa se je Avstrija v mednarodnem življenju že močneje uveljavila. Sklenitev avstrijske pogodbe se je resda zavlekla

v leto 1951, vzrok za to pa ne leži v tem, da se avstrijski in sovjetski predstavniki še niso mogli sporazumeti o nekaterih medsebojnih vprašanjih, marveč predvsem v politiki velesil. V primeru sklenitve pogodbe z Avstrijo bi se morale sovjetske čete umakniti iz vsega Podonavskega bazena. To pa ne bi bilo v interesu sovjetske politike pritiska na podonavske države. Zato se sklenitev avstrijske pogodbe odlaša iz leta v leto.

Sovjeti so letos celo postavili nov pogoj za sklenitev te pogodbe. Postavili so se na stališče, da se ta pogodba ne more skleniti toliko časa, dokler se ne izvedejo določbe, ki se nanašajo na Svobodno tržaško ozemlje. Ta zavlačevalna taktika pa je bila v svetovnem tisku že dovolj razkrinkana. Njena ost je naperjena predvsem proti Jugoslaviji. Nota, ki jo je ob tej priliki izročil sovjetski predstavnik zapadnim velesilam, gre namenoma preko tega, da se lahko vsa sporna vprašanja, ki se nanašajo na Tržaško ozemlje, rešijo sporazumno med direktno zainteresiranima: Jugoslavijo in Italijo. Sovjeti so torej skušali avstrijsko vprašanje povezati s tržaškim in tako napraviti medvedjo uslugo italijanski reakciji, ki bi najraje preko guvernerja povezala Tržaško ozemlje z Italijo. Ti poskusi pa so že vnaprej obsojeni na neuspeh.

Proti Jugoslaviji je Informburo tudi v tem letu nadaljeval organizirano kampanjo. Medtem ko se je v 1949. letu Sovjetska zveza v tem pogledu, vsaj v začetku, država nekoliko postrani in prepustila glavno vlogo v klevetanju svojim podložnikom, pa se je že konec 1949. leta, posebno pa v tem letu, v polni meri sama angažirala v obrekovanju našega državnega in partijskega vodstva.

Ta kampanja, ki se je za mednarodno javnost pričela z objavo resolucije Informburoja, na tihem pa se je izvajala že prej, je šla skozi razne faze, kakor so pač zahtevale trenutne razmere, trenutni pogoji. Bila je prilagojena

potrebam sovjetske zunanje politike, stremela je za tem, da okrepi sovjetsko politiko nadvlade in utrjuje monopolističen položaj SZ v sistemu, ki ga je le-ta sama pomagala ustvariti.

»Jugoslovansko vprašanje«, o katerem se danes tako mnogo govori in piše po svetu, je nekaj povsem novega v moderni zgodovini, saj nima nobene primere v dosedanjem razvoju. Po drugi svetovni vojni je nastala v vzhodni Evropi vrsta ljudskodemokratskih držav, s tem pa tudi povsem nov kompleks novih vprašanj. Kako reševati probleme in vprašanja, ki nastajajo v odnosu med temi državami. Monopol SZ, ki je bila vse do druge svetovne vojne edina socialistična država na svetu, je prenehal, s tem pa tudi parola o kapitalistični obkrožitvi SZ. Pojavilo se je povsem novo vprašanje, kako reševati odnose med posameznimi socialističnimi državami. SZ, ki je od vsega začetka nastopala v pozi zmagovalca in soustvaritelja držav ljudske demokracije, je skušala vsa ta vprašanja, ki so nujno morala nastati, reševati tako, kot se rešujejo med kapitalističnimi državami. To nesocialistično reševanje je SZ skušala vsiliti vsem državam vzhodne Evrope. Med njimi tudi naši državi.

Zaradi odločnega stališča našega državnega in partijskega vodstva pa SZ ni mogla naši državi vsiliti neenakopravnih odnosov. Čeprav se je vprašanje neenakopravnih odnosov postavilo najprej prav na primeru Jugoslavije, ki se je odločno uprla, da bi sprejemala navodila od zunaj in vodila politiko, ki bi ne imela nič skupnega s pravicami in težnjami naših narodov, pa vendar ne smemo tega vprašanja jemati kot izrazito jugoslovansko vprašanje. Vprašanje neenakopravnih odnosov, ki jih skuša SZ diktirati državam svojega bloka, je namreč širše vprašanje, ki zanima prav tako tudi druge države, ne le države vzhodne Evrope.

S pionirske razstave v Trstu.

arrogant M. BAMBIČ

Kitajska in Kitajci

Dr. DUŠAN SAVNIK

Dogodki zadnjih let — narodnoosvobodilne vojne v Indokini, nemiri v Malaji in Burmi, novi državi: Indija in Indonezija, vojna na Koreji — posebno pa zmaga revolucije na Kitajskem — so vzrok, da so se oči vsega sveta obrnile v Azijo.

Naši ljudje — tudi izobraženci — prav tako kot drugi Evropejci, še vedno malo vedo o deželah, kjer se prav sedaj pišejo nove strani svetovne zgodovine. Z našim samodopadanjem in skoraj otroško omejenostjo beremo v različnih knjigah (tudi učbenikih), kakor da se je vse pomembno v zgodovini človeštva zgodilo v Egiptu, v Babiloniji, v Atenah ali Rimu, skratka nekje v bližini Sredozemskega morja: vsa naša kultura in civilizacija ima te izvore — in s tem znanjem se zadovoljujemo.

Toda na azijskem vzhodu, ki mu šele v zadnjem času posvečamo nekoliko več pozornosti, kjer so prostrane dežele in živijo druga ljudstva, je zibelka starodavne kulture in razvite civilizacije, od katere je tudi zahodni svet veliko pridobil. Med temi deželami je najpomembnejša Kitajska — največja in najbolj obljubena država sveta.

Naj bi kratek oris o Kitajski, njeni zemljepisni legi, življenjskih pogojih, kulturnem razvoju in zgodovini od pradednih časov do najnovejših dni — olajšal bralcu razumevanje tistih velikih in dalekosežnih sprememb, ki se danes dogajajo v tem delu sveta.

VSAK PETI ZEMLJAN JE KITAJEC

Srednji del Azije, ki ga na vzhodu obliha skrajni del Tihega oceana in ki se v razsežnih stopnicah dviga proti zahodu, se imenuje Kitajska.* Potrebno je, da ločimo kitajsko državo od prave Kitajske, kajti slednjo sestavlja 18 pokrajin, medtem ko spadajo h kitajski državi še obširne dežele: Mandžurija na severu, del Mongolije na severovzhodu,

Sinkjang (Vzhodni Turkestan) na zahodu in Tibet na jugozahodu.

Meje kitajske države se ne skladajo vselej z naravnimi mejami, tako da imajo meje sodobne Kitajske čisto politični ali strateški značaj. To seveda ne velja za obalo, ki jo obliha Tihi ocean ali bolje povedano — njegovi podaljški — razna obrobna morja. Od južne Azije je to področje ločeno z najvišjimi gorami sveta (Himalaja, 8882 m), od Sovjetske zveze na zahodu, severozahodu in severu pa ga ločijo prav tako nizi visokih gora (Pamir, Tjanšan, Sojansko pogorje itd.). Nenaravna in slaba meja loči kitajsko državo od sovjetske Sibirije: politične meje leže večinoma na rekah (Amur, Ušini). Na jugovzhodu tudi ni naravne meje in se kitajsko ozemlje nevidno zliva z Indokino. V vzhodnem Pamirju (Vzhodni Turkestan) doseže kitajska država svojo najzahodnejšo točko. Države, ki meje na Kitajsko so: Koreja (Severna), Sovjetska zveza (Sibirija), Sovj. Turkestan, Afganistan, Indija, Burma in Indokina (Vietnam).

Topografski podatki še danes niso popolnoma preverjeni (nekateri se še vedno oslanjajo na podatke iz leta 1718, ko so jezuitski misionarji narisali prvi zemljevid Kitajske):

1. Področje 18 pokrajin	
prave Kitajske obsega	4.053.900 kv. km
2. Mandžurija	940.000 kv. km
3. Sinkjang (Zah. Kitajska)	1.425.000 kv. km
4. Notranja Mongolija*	500.000 kv. km
5. Tibet	1.575.000 kv. km
6. Formoza**	36.000 kv. km
	8.592.000 kv. km

Za lažjo predstavlo navačamo, da ima ves evropski kontinent 9,9 milijonov kv. km. Kitajska država je za 3,3 krat večja od ZDA, 2,8 krat večja od ZSSR in 32 krat večja od Jugoslavije.

* Vsa Mongolija — Notranja in Zunan — obsega 3.336.000 kv. km. Toda leta 1924 se je Zunan Mongolija odcepila od Kitajske in se proglasila za neodvisno Mongolsko ljudsko republiko, ki jo je leta 1945 priznala tudi Kitajska.

** Formoza spada k japonskemu otočju. Toda že od srednjega veka je bila kitajska pokrajina. V notranjosti prebivajo prvotni prebivalci, ob obalah pa Kitajci. Leta 1879 je zasedla in anektirala Formozo Japonska. Po porazu Japonske v drugi svetovni vojni je bilo določeno, da dobi Kitajska zopet Formozo. Po porazu Kuomintangovih čet na kitajski celini se je Čangkajšek s preostalo protirevolucionarno vojsko umaknil na Formozo.

* Ime »Kitajska« smo Slovenci prevzeli od Rusov (Kitaj), ki so od Slovarov prvi prišli v stik z azijskim ljudstvi. Ime izvira iz izraza »Kataja«, naziv, ki je bil znan v srednjem veku in ki je veljal za mongolsko državo Ki-tan, ki je ležala približno tam, kjer nahajamo danes severno Kitajsko in ki jo je osnovalo pleme Kitan. Ime Kitan (ali pravilneje — Cina), ki ga uporabljajo zahodni narodi (pa tudi Hrvati in Srbi), izvira iz starerega skupnega zemljepisnega pojma za Južno Kitajsko in Indokino, ki so ju domačini imenovali Dži-nan. Medtem ko so se Rusi približali Kitajski s severa, so jo zahodni narodi spoznali najprej na jugu.

Število vseh prebivalcev cenijo na 450 milijonov (po drugih podatkih celo na 485 milijonov). To pomeni, da ima Kitajska 40% vsega prebivalstva Azije in 23% vsega človeštva zemeljske oble. Tako je torej povprečno vsak peti zemljan — Kitajec.

Lego Kitajske — posebno glede na njene podnebne raznolikosti — si najlažje predstavljamo, če jo primerjamo z Evropo in področjem ob Sredozemskem morju. Severna meja Kitajske v Mandžuriji (približno 530 30' severne širine) bi ležala v Evropi približno njeve v severni Nemčiji, južna točka otoka Hainana pa sovpada s krajem Berber v Britanskem Sudanu (18 stop. sev. šir.). Lega Harbina v središču Mandžurije odgovarja nekako legi Berna v Švici, lega Pekinga sovpada z lego Madrida, Nanking leži na širni Tripolisa na afriški obali Sredozemskega morja, Kanton pa približno tam, kjer Vadi-Haifa ob srednjem toku Nila.

TRIJE VELETOKI

Glavne kitajske reke — ali bolje veletoki — so Hoanho (Rumena reka), ki je dolga 4.100 km (s pritoki — 980.000 km), dalje Jangcejang (Modra reka), ki je dolga 5.200 km (s pritoki vred — 1.775.000 km) in Sikjang, katere dolžina je 1.300 km. Zaradi precejšnje padca reka Hoanho skoraj ni plovna, ladje lahko plovejo samo v spodnjem toku. Za časa poletnega dežja poplavlja čisto obšir-

na prostranstva in večkrat menja strugo, zato jo domačini imenujejo »Kitajska nesreča«. Reka Jangce in njeni veliki pritoki so plovni skoraj po vsej dolžini (do 1.000 km). Reka Sikjang je prav tako plovna po vsej dolžini toka.

Prava Kitajska je razdeljena na tri naravne dele, od katerih vsak bolj ali manj sovpada s porečjem enega izmed kitajskih veletokov: Severna Kitajska (Hoanho), Srednja Kitajska (Jangcejang) in Južna Kitajska (Sikjang).

Severna Kitajska je prirodno dokaj jasno oddeljena od Srednje Kitajske. Med njima se vije nizek, a pomemben gorski greben Cinkjang, ki je podaljšek Kuenluna, pogorja, ki zapira tibetansko visokogorje. Zahodni del Severne Kitajske je gorat. Ozemlje pa se spušča k morju. Tu imamo veliko severno-kitajsko nižino, ki jo pokriva puhlica — naplavina reke Hoanho.

Srednja Kitajska je velika nižina (Rdeča kotlina), ki leži med nizkim pogorjem. Poplave so redke, ker reka Jangce le redkokdaj prestopa bregove.

Južna Kitajska je razmeroma gorata. Srednjevisoko hribovje se menja z dolinami, ki so zelo rodovitne.

Rastlinstvo zaradi velike razsežnosti Kitajske ni enotno: nahajamo prav tako južno kakor severno (sibirsko rastlinstvo). Gozdovi so se ohranili le v gorah. V Severni Kitajski so listnat gozdovi (hrast, bukev, javor, breza, kostanj, murva) pa tudi iglavci. Južna Kitajska je značilna zaradi vedno zelenega rastlinstva: magnolija (ena izmed njih je čajno drevo), lovor, akacija, vedno zeleni hrast in na skrajnem jugu — palme. Divje živali so se ohranile v glavnem le v goratih predelih na jugozahodu. Tu je mogoče najti merjasce, divje mačke, pa tudi tiger in panter nista redka, na severu pa ris, kuna in zveri, ki prebivajo v tajgi. Značilni ptiči so fazani, pavi in pelikani.

KDO SO KITAJCI?

Ce si predstavljamo razsežnost ozemlja, na katerem se razprostira kitajska država, različno podnebje in raznovrstne življenjske pogoje, lahko razumemo, da prebivalstvo ni enotno. Kolikor lahko uganemo preteklost, so prvotni Kitajci imeli dobre zveze in veliko sličnost s svojimi južnimi sosedi, medtem ko so morale biti znatne razlike s tibetanskimi plemeni na zahodu, s starimi indogermanskimi prebivalci osrednje Azije, s turkotatarskimi in mongolskimi nomadi na severozahodu in s Tunguzi na severu.

Potem ko so indogermanska ljudstva v osrednji Aziji izginila, štejemo vse prebivalstvo kitajske države k mongolski rasi, ki se deli na številne skupine. Te skupine kažejo sicer precejšnjo sorodnost, med njimi pa so tudi velike razlike.

Maoceiung, voditelj kitajskega ljudstva.

Kitajski kmet sedaj obdeluje svojo zemljo.

Razlika med prebivalci Severne in Južne Kitajske je približno prav tako kot med severnimi in južnimi Evropejci. Prvi so bolj postavni, svetlejši polti in las, obraze imajo podolgovate in ožje, drugi so nižje rasti, temnejše polti in las, obraz pa imajo večinoma okrogel in širok.

MATERIALNA KULTURA

Se dandanes sloni kitajska civilizacija na poljedelstvu. Na severu Kitajske obdelujejo zemljo s plugom, v katerega je vprežena živina, v Srednji in deloma Južni Kitajski obdelujejo zemljo z motiko in lopato, ker to omogoča mehka zemlja — puhlica, toda niso daleč časi, ko so plug vlekli ljudje.

Izredno gosta naseljenost je sama prisilila ljudi, da so zemljo skrbno obdelovali in izkoristili vsako ped. Zelo dobro so zgrajene namakalne naprave, posebno v tistih krajih, kjer sejejo riž, ki potrebuje stalno vlago. Če Evropejec gleda skrbno obdelovana polja, se mu zdi, kakor da bi gledal vrsto vrtov.

Na severu sejejo pšenico (tudi nekatere posebne vrste), rž, ječmen, oves, ajdo in bob — posebno pa sojo, ki je za severne Kitajce najvažnejše prehranjevalno sredstvo. Na jugu je najpomembnejši riž, v Severni in Srednji Kitajski tudi koruza, prav na jugu sadijo sladkorni trst.

Najbolj razširjena pijača je čaj, ki je bodisi črn ali zelen. Domača je tudi vinska trta. Omembe vreden je mak za proizvodnjo opija, tobak pa sadijo v glavnem v dolini reke Jangce.

Skromnejši pomen ima živinoreja. Na severu je razširjen konj (mongolski). Za prevoz uporabljajo — tovarne in jezdne osle in mule, na severozahodu dvogrbno kamele (puščava Gobi). Na severu redijo tudi kratkonogo govedo, na jugu bivole, od pokrajine Kuangsi do Tibeta pa je razširjen — jak. Reja ovac je malopomembna. Pač pa je zelo razširjena reja prašičev (črna svinja). Koko-

ši in race goji vsak kitajski kmet. Rečni ribolov na Jangceekjangu in na južnih rekah je velikega pomena. Pri ribarjenju uporabljajo za lov ptice kormoran. Ob južnih morskih obrežjih je razvit morski ribolov.

Na Kitajskem so prvi začeli gojiti sviloprejk. Se danes je tam sviloprejka razširjena posebno v pokrajini Kuangsi, Hunan, Kuantung in Sečuan.

Zaradi goste naseljenosti prevladuje bivanje v strnjanih naseljih: v mestih in vaseh. Velikost in oblika naselij je različna, mnoga naselja so obzidana kot utrjena mesta. Obzidje je običajno zgrajeno v obliki pravičnega četverokota. Večina podeželskih hiš je napravljena kar iz zemlje, ker drugega materiala nimajo na razpolago. Hiše imajo tloris kvadrata. Izjemno građe v Santungu in Sansiju okrogle ilovnate koče s stožčasto streho, na jugu Kitajske pa niso redke stavbe na koleh. Večkrat je hiša postavljena na zidane temelje in je enonadstropna. Za gradbeni material uporabljajo Kitajci glino, glinasto opeko in kamenje. Pročelje je običajno obrnjeno proti jugu. Notranja oprema podeželske hiše je bila skromna: omembe vreden je »kong«, iz slame oz. opeke sestavljeno ležišče.

POGOJI ZA INDUSTRIALIZACIJO SO UGODNI

Po količinah in raznolikosti rudnin je Kitajska ena med prvimi državami na svetu, toda načini pridobivanja so zelo preprosti. Največji rudniki so pripadali tujcem. Glavne rude, ki jih kopljejo na Kitajskem, so: premog, železo, baker in antimon. Glavna rudninska središča so v pokrajinah Sansi (premog), Hopej, Santung in Mandžurija (nafta). Zaloge premoga cenijo na preko 1000 milijonov ton, globina nahajališč je približno 2000 metrov. V zadnjem času so baje odkrili v Sinkjangu ležišča uranove rude, za katero se zanima Sovjetska zveza.

Na Kitajskem je še v današnjih dneh visoko razvita rokodelsko-obrtniška proizvodnja, industrijsko-tovarniška proizvodnja pa je še mlada in nerazvita, kajti prve tovarne so se na Kitajskem pojavile komaj pred kakimi 45 leti. Od industrijskih panog je na prvem mestu tekstilna industrija, ki se je hitro in uspešno razvila. Tekstilne tovarne se bavijo v glavnem s predelavo bombaža. Razvita je tudi proizvodnja prave svile bodisi kot rokodelstvo, bodisi kot tovarniška predelava. Kovinska industrija in industrija obdelovalnih strojev je le malo razvita, pač pa ima Kitajska vse možnosti, da v kratkem razdobju razvije svojo težko industrijo, saj razpolaga z velikimi in ugodno razporejenimi zalogami premoga in železne rude. Od drugih industrijskih panog je v razvoju industrija tobaka in sladkorja, mlinarstvo in predelava olja, nadalje kemična industrija in druge. Precejšen pomen je ohranila stara umetniško-obrtniška proizvodnja n. pr. papirja, lakastih in porce-

lanskih izdelkov, rezbarjenje slonove kosti, lesa in kamna, pletenje slame in podobno.

Glede prometnih zvez velja povedati naslednje: Kitajska je dežela velikih in plovnih rek. Dolžina za avtomobilski promet sposobnih cest znaša kakih 200.000 km, železniško omrežje znaša približno 30.000 km. Večino teh prog so zgradili tujci. Zveza z drugimi državami gre skoraj izključno po morju. Glavna pristanišča so Sanghaj, Kanton in Tiencin. Glavna mesta so zvezana s telegrafskimi linijami. V zadnjih letih je prišel do veljave zračni promet in radijske zveze.

5000 LET KITAJSKE KULTURE

Kitajščina je najstarejši in najbolj razširjen kulturni jezik vsega sveta. Spada v siamsko-kitajsko skupino indokitajske jezikovne družine. Kitajščina je nepregibna (se ne sklanja ali sprega), besede so enozložne in imajo zvočkovne naglase. Besedni koreni so stalni, misel pa se izraža z razporeditvijo zlogov, s povezavo med seboj in s pomožnimi besedami. Kitajščina ni enoten jezik, marveč je sestavljena iz neštetihi narečij. Ta narečja pa so včasih tako različna, da se ljudje različnih pokrajin med seboj sploh ne morejo razumeti. V govoru je najbolj razširjen »uradniški jezik«, ki ga razume preko 300 milijonov Kitajcev na severu in jugozahodu.

Kitajce najbolj družijo njihova pisava. Vsa Kitajska namreč uporablja isti pisani jezik, čeprav se pojmovni znaki izgovarjajo na različne načine, približno tako kot arabske številke v Evropi, ki pomenijo povsod isto, se pa izgovarjajo povsem drugače n. pr.: 55 — v angleščini »fifty-five«, v nemščini — »fuenfundfuenzig«, — v francoščini — »ciquante-cinq«, v slovenščini — »petinpetdeset«. To pisavo uporabljajo Kitajci že od davnih časov. Kitajska pisava je nastala iz pravih slik oz. simbolov, ki so predstavljali bodisi glas, bodisi misel. Ze iz starih časov je v rabi, da pišejo Kitajci svoje znake v navpični črti od vrha pa navzdol in od desne proti levi. Oblika podobpisja se je v teku časa večkrat spremenila, kar je bilo odvisno od orodja, s katerim so pisali: najprej so namreč »pisali« z bambusovimi trstikami, pozneje so uporabljali čopič (220 pred n. št.), po iznajdbi papirja in tiska se je podobpis precej poenostavil. Teh znakov je približno 45.000, toda za branje časopisa je dovolj, če človek pozna »samo« 3 do 4 tisoč znakov. Veliko je bilo že govora, da bi sestavili kitajsko abecedo, toda tehnične ovire so bile doslej nepremostljive.

Kitajska literatura po količini in po raznovrstnosti literarnih proizvodov nedvomno prednjači in je tudi najbogatejša na svetu. Najstarejši literarni spomenik Su-Čing (»Knjiga o zgodovini«) sega v 2. tisočletje pred našim štetjem.

Glavno množino predstavljajo klasična dela s področja morale, filozofije in zgodovine

(Konfucij in njegovi učenci). Umetniška literatura (pesnika Litajpo — 705 — 762 in Tu-fu — 712 — 770) se je uveljavila v izobraženih krogih. V klasični literaturi imajo svoje literarne oblike, ki so veljale za obrazec dolga stoletja. Slovarji izvirajo iz 12. stoletja pred našim štetjem. Dramatika je doživela svoj vzpon pod Mongoli. Moderna kitajska literatura se naslanja po obliki na evropske vzore. Poseben vpliv ima anglosaksonska literatura. Za ljudske revolucije je bilo opaziti tudi vpliv ruske literature.

Kitajska umetnost ima svoj izvor v pradednih časih (celo 2000 let pred našim štetjem). Najstarejši umetnostni spomeniki, ki jih doslej poznamo, so iz 11. stoletja pred našim štetjem. To so arhitektonska dela. V arhitekturi prevladuje lahek material — les in opeka, zaradi česar je razumljivo, da se je le malo ohranilo do današnjih dni. Po svoji obliki pa celo najmogočnejše stavbe (svetišča, dvorci) predstavljajo umetniško izvedbo prvotnega prebivališča — hiše. Značilne so strehe, ki imajo navzgor zavihane robove, nadalje tudi sistem stebrišč. S prodorom budi-zma iz Indije so prišli na Kitajsko tudi indijske arhitektonske prvine (n. pr. večnadstropna pagoda).

Veliko bolj so ohranjene stare kitajske plastike, večinoma kipi iz bron, ki predstavljajo različne bogove in boginje. Ze v predbudistični dobi se je uveljavilo kiparstvo, ki je uporabljalo kamen. Kipi, ki predstavljajo ljudi, so lepo izdelani, najbolj značilni pa so kipi, ki predstavljajo živali (predvsem konje).

Izreden razvoj je na Kitajskem doživelo slikarstvo, ki predstavlja umetnost, v kateri Kitajci prednjačijo. Slikali so večinoma na svilo, pozneje tudi na papir, in sicer z vodnimi barvami ali tušem. Okrog 7. stoletja je bil že poznan naturalistični portret, slike pokrajin, živali, cvetlic in podobno. Posebno je bilo razvito slikanje pokrajin, ki dokazujejo mojstrsko tehniko, dobro poznanje perspektive in skrbno niansiranje barvnih odtenkov.

Tudi glasba je doživela lep razvoj. Znana je kitajska pettonska skala.

Na področju umetniške obrti (porcelan, laki, slonova kost, obdelava trdega kamna kot sta jaspis in ahaf) Kitajska ni nikoli imela tekmeča niti no popolnosti tehnike niti po raznovrstnosti oblik.

Kitajska umetnost je vplivala na vse dežele Azije, med drugimi tudi na Japonsko, od koder je prodril njen vpliv tudi v Evropo.

IZ STARIH CASOV

Zgodovinarji cenijo, da so prvotni prebivalci Kitajske 9000 do 7000 let pred našim štetjem naselili ozemlje, ki ga danes poznamo pod imenom Kitajska. Nekaj v razdobju 3000 do 2000 let pred n. št. naj bi prišli iz osrednje Azije — iz »krota narodov« — predniki sedanjih Kitajcev. Okrog leta 2700 je na ozemlju Kitajske vladal prvi znani cesar Ci. V tem

razdobju so Kitajci že spremenili prvotni način svojega življenja: opustili so nomadske pastiško življenje, naselili so se za stalno in postali kmetovalci.

Za več kot tisoč poznejših let zgodovinski viri povedo le malo, Sele ko stopi v zgodovino dinastija Cou (1122–256), se zgodovinski viri pomnožijo. To je bila doba prvega razcveta kitajske kulture. Ze tedaj je bil prva razdobje, o čemer nam pričajo številni literarni spomeniki iz tistih davnih časov.

To je bila doba bolj ali manj razvitega fevdalizma. Iz družbene ureditve, ki je vladala za dinastije Cou, izvira tudi sistem «birokratskega in centraliziranega» fevdalizma, ki je obveljal v poznejšem kitajskem družbenem razvoju. Nekateri raziskovalci kitajske zgodovine vidijo vzroke, ki so silili k osredotočenju kitajskega fevdalizma, v potrebi po enotnem državnem vodstvu pri namakalnih delih in napravah, kar je bilo važno zaradi neurejenega toka kitajskih rek.

Razdobje razpada fevdalne ureditve dinastije Cou je značilna zaradi ostre politične borbe, ki se je pojavila kot posledica različnih filozofsko-političnih tokov (najprej filozofija Laccija, pozneje Konfucija). Posebej je treba opozoriti na posebno vlogo v kitajski zgodovini, ki jo je imel nauk Konfucija. Ta nauk je bil vodilna sila pri organizaciji birokratičnega oblika družbenega ustroja. V poznejši dobi se je Konfucijev nauk delno spremenil ter postal osnova državne ideologije in državnega sistema na Kitajskem. Konfucijev nauk se je razvil v državno religijo kitajskega cesarstva.

VELIKI KITAJSKI ZID

V letih, ko je vladala dinastija Cin (221 do 207), pride do popolne centralizacije državne uprave, cesarji so vladali absolutistično. V tistem času so se sežigali knjige, med njimi tudi Konfucijeva dela. Kitajski vladarji tiste dobe so vzdolž reke Hoanho razširili državo vse do morja, na zahodu so zavojevali pokrajino Sečuan. Dograjen je bil «Veliki kitajski zid». «Kitajski zid», ki je dolg 2.450 km, je nedvomno še danes največje gradbeno delo

Kitajska osvobodilna vojska stopa v osvobojeno mesto.

na svetu. Višina zidu je prilagojena pokrajini, skozi katero se vije: v gorah je nižji, v ravnini višji. Povprečna višina pa znaša 16 m, ob tleh pa je zid širok 8 m, na vrhu pa 4 m. «Veliki kitajski zid» je bil zgrajen zato, da prepreči neprestane nomadske vdore v kitajsko državo. Ta zid je skozi dolga stoletja varoval kitajsko kulturo pred barbarskimi plemen.

Doba dinastije Han (206–220 po našem štetju) je razdobje razvoja trgovskega kapitala. Zopet je bil dan prost razmah znanosti, tudi trgovina je cvetela. Kitajsko cesarstvo se je silno razširilo, ko je kitajska vojska zasedla južnokitajsko pokrajino. Siam, Burma, Aman in Koreja so povečale Kitajski podložniški davek. Kitajci, so šli tudi preko morja in odkrili japonske otoke.

Cim bolj je prihajalo do veljave zedinjenosti Kitajske, toliko bolj so odpadale ovire za zveze z zunanjim svetom, posebno s kulturnimi ljudstvi osrednje Azije, z Indijo, Prednjo Azijo in posredno tudi z rimskim cesarstvom. Leta 196. je rimski cesar Mark Avrelj poslal posebne odposlance na kitajski cesarski dvor. V tem času so Kitajci iznašli tudi papir, kar je pomenilo pravi preokret v tedanjem kulturnem življenju.

Sredi prvega stoletja po našem štetju je na Kitajsko iz Indije proniknil budizem, ki je kot filozofija imel skupaj z naukom Konfucija važno zgodovinsko vlogo v razvoju kitajskega družbenega življenja.

Roparski način izkoriščanja kmečkega prebivalstva je oviral razvoj države in je istočasno porajal večje ali manjše — kmečke upore. Po zatonu dinastije Han je postala Kitajska področje fevdalne anarhije. V tem času je prišlo do večjih vpadov nomadov (Hunov, Tatarov, Mongolov) na kitajsko ozemlje, kar je še povečalo notranje nered.

Po tej dobi razdrobljenosti nastane nova doba združevanja pod dinastijo Tangov (618 do 907), kar je bilo povezano z močnim vzponom trgovskega kapitala. Po uspešnih vojnah je postala Kitajska ena najmočnejših držav tedanjega sveta. Kitajska literatura je v dobi Tangov dosegla naravnost zavirljivo stopnjo popolnosti, posebno kar se tiče pesništva.

VDOR DŽINGIS KANA

Dinastija Sungov, ki je bila osnovana v začetku 12. stoletja, je bila po borbah s Kitani (nomadsko pleme severovzhodne Azije) prisiljena umakniti se proti jugu. Leta 1215 pride do zloma kitajske države. Kitajci so klonili pred silnim valom Mongolov, ki jih je vodil Džingis kan. Džingis kan je po zavzetju Kitajske peljal svoje vojske preko Himalaje v Perzijo, Armenijo, Georgijo in Malo Azijo, podjarmil je Rusijo, ki je bila pod mongolskim jarmom vse do leta 1480.

Džingis kanovi potomci Otagaj, Mangu in Kublaj dokončno pokorijo vso Kitajsko in ustanovijo dinastijo Juan. V letu 1280–1388 si je Kublaj kan zgradil novo prestolnico — Peking. Značilen dogodek tega časa je prihod Benečana Marca Pola na Kitajsko (1271–1292). Polo je bil prvi znanilec evropskega trgovskega kapitala na Kitajskem.

Pod Kublaj kanom se je Kitajska država še bolj razširila, toda ponesrečili so se poskusi, da bi podjarmili Japonsko. Mongolska cesarska dinastija je težila po tem, da razvije trgovske zveze z zahodom. Kitajska je utrjevala trgovske zveze s tujimi deželami in je postala tudi v gospodarskem smislu najbogatейša država sveta. Kakor je razvidno iz popisa Marca Pola in drugih virov, je na dvoru Kublaj kana bila kultura v razcvetu.

pristanišče v Makao. Iz tega je pozneje nastala portugalska kolonija, ki obstaja še danes.

V istom času je morala kitajska država braniti Severno Kitajsko pred vpadi Tatarov in Mandžurcev. Po padcu dinastije Mingov je prišlo do ostrih borb za prestol, kar so spretno izkoristili Mandžurci, ki so podjarmili Kitajsko in ustanovili svojo dinastijo, ki je vladala vse do leta 1911.

»BARBARI« IZ EVROPE

V začetku se Kitajci niso upirali pronicanju tuje trgovine v svojo državo. Toda pravcato ropanje in grdo ravnanje evropskih trgovcev, ki so jih omikani in kulturni Kitajci upravičeno imeli za »barbare«, je prisilila kitajske oblasti, da so omejile stik s tujimi trgovci samo na Kanton. Medtem ko je tra-

Zemljevid Kitajske.

Po koncu mongolskega cesarstva leta 1368 je prevzela oblast kitajska dinastija Mingov (1358–1662). Ta doba je značilna zaradi krize, ki je nastala, ker so pomorske zveze začele izpodrivati suhozemske trgovske poti. Moč kitajskega trgovskega kapitala je silno upadla in velik del države se je vrnil k nekdanjim oblikam naturalnega gospodarstva. V tem času doživi Kitajska prve konkretnejše stike z evropskim trgovskim kapitalom. Prvi od evropskih trgovcev se na Kitajskem izkrcajo Portugalci (1516), za njimi so prišli Holandci (1604) in Angleži. Španija pa si je že prej prisvojila Filipinske otoke, ki so bili pod kitajsko nadoblastjo (1521). Leta 1557 je kitajski dvor dovolil Portugalcem, da so si uredili

jala ostra konkurenčna borba za kitajska tržišča med Portugalski, Holandci, Francozi in Angleži, je leta 1748 priplula v Kanton prva ameriška ladja.

V letih 1754–1792 pride do najmočnejšega razvoja dinastije Mandžu: Mandžurija in dežela ob Amuru v Sibiriji je bila priključena h Kitajski. Prav tako so imeli Kitajci trdno v svoji oblasti vzhodni Turkestan, varstvo nad Mongolijo in Tibetom, Zadnja Indija in Siam pa sta priznavali kitajsko nadoblast.

Zunanjo trgovino s tujino je kitajska vlada organizirala tako, da je 12 kitajskim trgovcem poverila zunanjetrgovski monopol, tako imenovani Kohong. Toda ta sistem ni ugajal angleški buržoaziji. V ta namen so Angleži iz-

koristili prepoved kitajske vlade glede uvoza opija na Kitajsko. Ker je kitajska vlada skušala onemogočiti tihotapstvo opija, je to služilo za povod prve opijske vojne (1839 do 1842), ki se je končala z mirom v Nankingu, s katerim so Angleži vsilili Kitajcem neenakopravne pogoje in odnose: kitajski zunanjetrgovinski monopol je bil uničen; Kitajci so morali odpreti pet pristanišč za evropsko trgovino, med njimi Sanghaj; prepustiti so morali Hongkong Angležem, plačati vojno škodo, priznati angleškim državljanom eksteritorialnost, dovoliti konzularno jurisdikcijo in zmanjšati uvozne carine.

TAIPINGOVA AGRARNO - KOMUNISTIČNA DRŽAVA

Za zgodovino Kitajske 19. stoletja ni značilno samo prodiranje inozemskega kapitala v deželo, marveč tudi veliki kmečki upori. Poleg upora v Junanu (1856—1873) je fevdalno-oderuški izkoriščevanje kmečkega prebivalstva izzvalo tudi velik upor kmetov pod vodstvom Taipinga (1850—1864). Na ozemlju, ki so ga zasedli uporniki, je bila uničena državna uprava. Taipingovci so zasegli plemiško in samostansko zemljo, ki so jo dali v obdelovanje kmetom in uvedli na vsem zasedenem ozemlju agrarno-komunistično upravo. Ta uprava je izzvala bojazen tako pri trgovsko-oderuški buržoaziji kakor pri premožnih kmetih. Mandžurske čete so zatrle Taipingovo državo v potokih krvi. Baje je v bojih in pri poznejšem obračunavanju izgubilo življenje 20 milijonov ljudi (v drugi svetovni vojni 1939—1945 je bilo približno 20.000.000 žrtev!).

S tem da je bila Južna Kitajska odprta tujim kapitalistom, evropski in ameriški kapitalisti še vedno niso bili zadovoljni. Sprožili so drugo opijsko vojno. Mir je bil sklenjen v Tiencinu leta 1858. Nasproti Kitajski so takrat stale Anglija, Francija, Rusija in ZDA. Kitajska vlada je morala pristati, da bo odslej tudi Srednja in Severna Kitajska odprta inozemski trgovini.

Francosko kolonialno zavojevanje na daljnem Vzhodu se je začelo v drugi polovici 19. stoletja. Francija je anektirala Košinsino (1862) in razglasila protektorat nad Kambožjo (1863) in nad Anamom (1884). Težnja francoskih kolonizatorjev, da bi si prisvojili tudi Tonkin, je privedla do francosko-kitajske vojne, ki se je končala z mirom v Tiencinu (1885), s katerim se je Kitajska odpovedala svoji oblasti v Indokini. Anglija se je zbal, da bo s tem Francija preveč razširila svoj vpliv v jugovzhodni Aziji. Zato je zgradila trgovsko-strateško cesto iz Indije na Kitajsko in si prisvojila Burmo in Malajski polotok (1886). Tudi ruska zavojevalna politika nasproti Kitajski je prišla do izraza v drugi polovici 19. stoletja. Na podlagi sporazuma v Simonoseki je Rusija zasedla levi breg Amurja, pozneje pa še nekatera druga področja. Prizadevanje Ja-

ponske, da bi prišla na azijsko celino, je sprožilo leta 1894 japonsko-kitajsko vojno, po kateri so morali Kitajci priznati prejšnjo aneksijo Formoze in se umakniti s Koreje. Japonsko-kitajska vojna pomeni začetek gospodarstva tujih kapitalistov na Kitajskem in spreminjanje Kitajske v polkolonijo.

RAZDELITEV «VPLIVNIH PODROČIJ»

Simonoseški mir je pomenil začetek «borbe za koncesije» na Kitajskem, ki naj bi odtehtale japonske pridobitve. Ze naslednje leto (1896) je Rusija podpisala s Kitajsko pogodbo o graditvi vzhodne železnice v Mandžuriji; leta 1898 je Nemčija z vojaško silo zasedla Cingtau v Santungu, Rusija si je prisvojila južno Mandžurijo (polotok Liaotung) s pristaniščem Port Arturjem in začela izgrajevati pristanišče Daljni (Dairen), Anglija ni hotela zaostajati in se je usidrala v pristanišču Vei-hai-vei, prav tako so položaj izkoristili Francozi in zasedli Kvang-čou-van. Ker je Rusija dobila koncesijo za graditev mandžurske železnice, so isto zahtevali tudi Angleži, Kitajsko so si imperialistične sile razdelile na vplivna področja, s čimer je bila zapečaten kitajska neodvisnost. Značilna je tudi zahteva ZDA, ki so leta 1899 s svojo noto o «odprtih vratih» prisilile Kitajsko, da je postala nezaščiten področje, kjer je prihajala do ostrega izraza konkurenčna borba kapitalističnih držav.

Zasedba nekaterih delov kitajskega ozemlja in bojazen, da bodo zahodne države popolnoma raztelesile Kitajsko in jo spremenile v kolonijo, je izzvala revolucionarno nacionalno buržoazijo. Leta 1900 je izbruhnila bokserska vstaja. Boksersko gibanje je bilo najprej naperjeno proti dinastiji Mandžu, obrnila pa se je proti tujcem. Ker so inozemskim diplomatom na Kitajskem popolnoma onemogočili gibanje in delovanje, so čete zahodnih zaveznikov vkorakale v Peking. Obstajala je bojazen, da si bodo zahodni imperialisti Kitajsko razdelili in jo spremenili v vrsto kolonij. Vendar so nasprotja med imperialisti to zamisel preprečila, tako da je prišlo samo do novih gospodarskih koncesij.

ODPOR PROTI TUJCEM

Toda odpor proti tujcem se je zaradi tega še povečal. V letih 1905—1911 se je po vsej Kitajski razvijala borba, ki jo je vodila buržoazija za ustavo in avtonomijo pokrajin. Buržoazija je proglasila za svoje vodilno geslo borbo proti imperializmu. V tem času se začne porajati tudi kmečko in delavsko gibanje; pride do velikih neredov (leta 1906 v Santungu in veliki delavski neredi v premogovnikih v Hunanu, leta 1907 pa oborožene kmečke vstaje v Sečuanu in drugih pokrajinah).

Po ruskem porazu v vojni z Japonsko leta 1905 si je Japonska prisvojila vse ruske posesti v južni Mandžuriji, leta 1910 pa so si Japonci tudi formalno prisvojili Korejo.

Nezadovoljstvo na Kitajskem je iz dneva v dan naraščalo. Buržoazna revolucija, ki jo je podpiralo kmečko in delavsko gibanje, je uspela. Leta 1911 je bila pregnana dinastija Mandžu (zadnjega cesarja Puja so pozneje Japonci ustoličili za cesarja Mandžurije) in proglašena je bila republika.

Toda kitajska buržoazija, ki je prišla na oblast, je klavrno klonila pod pritiskom imperialistov, ohranila je v veljavi neenakopravne zunanje politične pogodbe, obveznosti do inozemskih posojil in privilegije tujcev. Zaradi naraščajočega kmečkega gibanja in bojazni pred njim je kitajska buržoazija klonila tudi pred fevdalci.

Na novo leto 1912 je dr. Sun Jat Sen postal provizorični predsednik kitajske republike. Toda na tem položaju je dr. Sun ostal samo dober mesec, kajti odrekel se je oblasti v korist Juan Si Kaja, predstavnika fevdalne kitajske gospode, ki je potem, ko je dobil denarno pomoč iz inozemstva, zatrl kmečko in delavsko gibanje ter razpusil parlament. Dr. Sun Jat Sen pa je ustanovil Kuomintang kot opozicijsko stranko, ki se je borila proti Juan Si Kaju in njegovim monarhističnim težnjam. Decembra 1915 se je Juan namreč proglasil za kitajskega cesarja. Moral pa se je kmalu odreči prestolu.

Razvoj v Severni Kitajski pod vodstvom reakcionarnih fevdalno-buržoaznih sil je prisilil dr. Sun Jat Sena, da je decembra 1916 odšel v Kanton, kjer je prevzel oblast v svoje roke. Organiziral je vlado Kuomintanga in pripravil vojaški pohod na sever. V tem času (doba prve svetovne vojne; Japonska si je prisvojila nemške posesti na Kitajskem) je Južna Kitajska proglasila svojo neodvisnost od Severne Kitajske. Nastala je državljanska vojna. Po smrti Juan Si Kaja (1916) pride do razpada Kitajske na posamezna področja, ki so bila v oblasti raznih generalov, še v razdobju leta 1919—1925 traja borba med posameznimi generali in reakcionarnimi klikami za oblast. V tem času je Kuomintang ne glede na trenutne poraze, okreplil svojo oblast v Južni Kitajski.

Agresivno delovanje Japonske nasproti Kitajski v dobi prve svetovne vojne in odločbe versajske mirovne pogodbe, s katerimi je bila Kitajska prisiljena prepustiti Japonski pokrajino Santung, je leta 1919 izzvalo po vsej Kitajski močno protijaponsko in protimperialistično gibanje. Veliki študentski štrajk je zajel vso Kitajsko. Ljudske množice so protestirale proti japonskemu imperializmu. To gibanje je pripomoglo, da je bila v Peking strmoglavljena japonsko usmerjena klika (stranka Aifu). Kot rezultat postrane borbe med japonskimi in angleškimi imperialisti, ki so na vsak način hoteli zmanjšati japonski vpliv v Aziji, je prišlo do Washingtonske konference, kjer je Kitajska dobila vrnjeno pokrajino Santung in mesto Cingtau.

Sanghaj, milijonsko mesto, ki je do osvoboditve služilo tujim imperializmom.

Leta 1921 se je Kuomintangova vlada v Kantonu proglasila za vlado vse Kitajske. Za predsednika republike je bil izbran dr. Sun Jat Sen. Isto leto je bila v Sanghaju ustanovljena Komunistična partija Kitajske.

Uspeh ruske Velike oktobrske socialistične revolucije je močno odjeknil tudi na Kitajskem. Dr. Sun je smatral, da Kitajska še ni zrela za socialistično revolucijo, prosil pa je Sovjetsko zvezo za pomoč, da bi lahko izvedel napredno buržoazno revolucijo. Na Kitajsko je prišel sovjetski odposlanec Borodin, ki je imel močan vpliv na poznejši politični razvoj na Kitajskem. Leta 1923 je bila sklenjena pogodba med Sovjetsko zvezo in republiko Kitajsko. Dr. Sun Jat Sen je organiziral Kuomintang na osnovi treh načel: nacionalizem, demokracija in ljudska blaginja. Na tej osnovi je bil sklenjen sporazum o sodelovanju med Kuomintangom in KP Kitajske. Protimperialistično gibanje kitajskega ljudstva je dobivalo vedno večji razmah. V britanski koloniji Hongkong se je leta 1925 začela velika stavka proti angleškim imperialistom. Ta stavka je bila najdaljša, kar jih pozna zgodovina, saj je trajala polnih 16 mesecev.

PRELOM MED KP KITAJSKJE IN KUOMINTANGOM

Po smrti dr. Sun Jat Sena, »očeta kitajske revolucije«, prevzame v Kuomintangu vodstvo Cangkajšek. V posameznih predelih pa so še vedno imeli oblast reakcionarni kitajski mi-

litaristi. Junija 1926 se je proti njim začel pohod revolucionarne armade. Ta pohod je imel uspeh: osvobojena so bila mesta Hankou, Vučang (na reki Jangce), nadalje Nanking. Marca 1927 je prišlo do vstaje v Sanghaju. Komunisti so osvobodili mesto in upostavili ljudsko oblast.

Ti uspehi revolucije na Kitajskem pa niso bili po godu desničarskim silam v Kuomintang. Cangkajšek je začel snovati kontrarevolucijo. Leta 1927 postavi kontrarevolucionarno vlado v Nankingu in začne neusmiljeno preganjati vse napredne sile. Zaradi tega je prišlo do odločilnega preloma KP Kitajske s Kuomintangom in do nove državljanske vojne. Teror Cangkajškovih sil je bil strašen. Samo leta 1927 je izgubilo življenje 127.000 pristašev revolucije.

Meseca avgusta 1927 pripravijo Ho Lung, Je Ting in Cu De upor v dvajseti kuomintanški armadi, s katero zasedejo mesto Nangčang. Mesec nato pride do velikega kmečkega upora v pokrajini Hunan, ki ga je pripravil Mao Ce Tung. Obenem je Mao Ce Tung postavil na noge tudi prvo proletarsko divizijo kitajske rdeče armade. Decembra 1927 pride do oborožene vstaje v Kantonu. Kantonski delavci osvojijo mesto in proglasijo kantonsko komuno, ki pa ni dolgo trajala, ker so jo Cangkajškove čete surovo zatrlje. Jedro revolucionarnih sil se je umaknilo iz Kantona in se pridružijo rdeči armadi v pokrajini Kiangsi.

Naslednje leto so se združile v pokrajini Kiangsi vse revolucionarne armade. Tedaj je bila v osrednjih pokrajinah Južne Kitajske proglašena sovjetska republika, kjer je bila svržena tudi sovjetska centralna vlada za vso Kitajsko.

VDOR JAPONCEV

Leta 1931 so vkorakali Japonci v Mandžurijo. Aprila 1932 je Mao Ce Tungova revolucionarna vlada objavila japonskim osvajalcem vojno in pozvala Kuomintang na sodelovanje in skupno borbo proti japonskim imperialistom. Namesto da bi Cangkajšek to ponudbo sprejel, je razpisal nagrado za vsakega vlovljenega komunista in sprožil vrsto ofenziv proti ozemlju, ki so ga držale revolucionarne sile. Te ofenzive so bile razbite.

Oktober 1933 se je začela peta Cangkajškova ofenziva, ki je trajala vse leto. Preko milijon Kuomintangovih vojakov je korak za korakom zoževalo obroč na ozemlju, kjer so bile koncentrirane revolucionarne armade. Pod vodstvom nemških vojaških strokovnjakov je Cangkajšek gradil okrog in okrog obkoljenega področja sistem bunkerjev. Vsako ped osvojenega ozemlja so Cangkajškove čete močno utrdile. Napravljeni so bili štirje obroči utrdb in s tem popolna blokada. Ta blokada v peti ofenzivi je privedla do vojne krize na osvojenem ozemlju. Potrebno je bilo utvariti novo strategijo in rešiti revolucijo. V tem po-

ložaju je KP Kitajske sklenila, da naj kitajska rdeča armada izprazni osvojeno ozemlje v Kiangsiju in se skozi obroč prebije v pokrajino Sensi na severozapadu Kitajske, v bližino Mandžurije, ki so jo Japonci v tem času skoraj brez odpora že zasedli.

VELIKI POHOD

24. oktobra 1934 se je začel veliki pohod, največja epopeja kitajske revolucije. Brez slehernih prevoznih sredstev je morala revolucionarna vojska prehoditi 10.000–15.000 km (za lažjo predstavo: razdalja od Ljubljane do Beograda znaša približno 550 km!)... Ta pohod je trajal vse leto, kajti šele oktobra 1935 je rdeča armada dosegla svoj cilj; prišla je v Sensi. Pohodu sta poveljevala Mao Ce Tung in Cu De. Samo 20.000 preživelih je doseglo določeni cilj. Ti ljudje so predstavljali cvet kitajske revolucije.

Toda že po nekaj mesecih se začne nova (šesta) ofenziva Cangkajškovih čet proti novemu osvojenemu ozemlju v Sensiju. Napadi so bili odbiti. V decembru 1936 je Cangkajšek sam odšel na fronto v Sensiju, da bi se prepričal, koliko je bilo resnice na vesteh, da se Kuomintangove čete pod varstvom maršala Cang-Hsue-Lijanga ne borijo s kitajsko rdečo armado, marveč da je prišlo do sporazuma o skupni borbi proti Japoncem. Ko je Cangkajšek prišel v mesto Sijan, so ga ujeli vojaki maršala Cang-Hsue-Lijanga. Cangkajšek je bil vse dotlej zaprt, dokler ni pristal, da bo končal z borbo proti rdeči armadi in s tem nehal nevarno državljansko vojno. Združene sile vse Kitajske naj bi enotno nastopile v borbi proti japonskim osvajalcem.

Medtem ko so se Kuomintangove čete umikale in prepuščale kitajsko ozemlje Japoncem, ki so leta 1937 začeli splošno ofenzivo, je stala nasproti dvema armadama narodnoosvobodilne vojske polovica vseh čet, ki jih je Japonska imela na Kitajskem. Narodnoosvobodilna vojska je imela težke borbe z Japonci, ki so hoteli za vsako ceno streti njeno moč in uničiti svobodno ozemlje v Sensiju (od konca leta 1944 do japonskega zloma je imela narodnoosvobodilna vojska 9.000 bitk!). V borbi se je narodnoosvobodilna vojska izgrajevala in opremljala. Uspehi niso izostali. Ceda-lje bolj pogosti so bili japonski porazi in osvojen ozemlje se je širilo. Na osvojenem ozemlju je bila postavljena ljudska oblast in izvedena agrarna reforma. Ob koncu vojne je bilo osvojenega že veliko ozemlja s 100 milijoni prebivalcev. Kapitulacija Japonske je omogočila, da se je narodnoosvobodilna vojska bogato opremila, s čimer je bila omogočena mobilizacija in organizacija novih armad.

ZLOM JAPONSKE IN NOVA CANGKAJSKOVA OFENZIVA

Takoj po zlomu japonskega vojaškega stroja (leta 1945) je Cangkajšek, ki je vso voj-

no skrbno čuval milijon z ameriško pomočjo in z najmodernejšim orožjem opremljenih vojakov, zahteval, da naj 2 milijona borcev kitajske narodnoosvobodilne vojske položi orožje. Poleg tega je zahteval, da naj se ukine ljudska oblast in da naj komunistične čete zapustijo vsa mesta, ki so jih osvobodile. Komunistična partija Kitajske je to zahtevo gladko odbila.

Februarja 1946 začne Cangkajšek z novimi napadi proti kitajski narodnoosvobodilni vojski. Njegove čete so zasedle mesto Sanhailkuan. Tedaj je prišel na Kitajsko ameriški general George Marshall, posebni odposlanec predsednika ZDA — Trumana. Na Kitajskem je Marshall ostal 11 mesecev. Vse leto 1946 je poteklo v ofenzivah Cangkajškovih čet (zasedle so nato še Cančung, Harbin, Cangte in Kalgan na severu Kitajske, maja 1947 pa celo Jenan, glavno mesto Sensija, kjer je bila vse do konca «velikega pohoda» baza revolucionarnega gibanja. Tedaj je Cangkajšek izjavil, da bo nastopil zlom kitajske narodnoosvobodilne vojske najkasneje v treh mesecih. Toda vodstvo kitajske narodnoosvobodilne vojske, ki je vse do začetka napada (leta 1946) izvajalo taktiko umika, hitrih protinapadov in izpraznjevanja težko branljivih mest — pri čemer so imele Cangkajškove čete velike izgube — je nenadoma spremenilo svoj način bojevanja in prešlo s svojimi armadami v ofenzivo.

Junija 1948 se konča prvo razdobje ofenzive NOV Kitajske. S to ofenzivo je NOV osvojila ozemlje 2,300.000 kv. km s 168.000.000 prebivalci. Cangkajšek pa je izgubil 2,640.000 vojakov in neizmerne količine vojaškega materiala. Narodnoosvobodilna vojska je bila sedaj dovolj opremljena in močna, da je lahko začela z napadi tudi na večja in utrjena mesta.

Že za protiofenzive (leta 1947) je bil razglašen splošni zakon o agrarni reformi, ki je močno odjeknil med kmečkim prebivalstvom, tako med tistim, ki ga je osvobodila NOV kakor med tistim, ki je še trpel pod Cangkajškovo oblastjo. Ljudstvo je pozdravljalo prihod narodnoosvobodilne vojske in se ji pridruževalo. Avgusta 1948 je bila ustanovljena začasna revolucionarna vlada za vso Kitajsko. Zlom Cangkajškove moči ni bil več daleč.

OSVOBODITEV

Novembra je bilo osvobodeno glavno mesto Mandžurije — Mukden in s tem vsa Mandžurija. Vojna je stopila v odločilno razdobje. Ofenziva narodnoosvobodilne vojske proti jugu se je nadaljevala s še večjo hitrostjo. Fronta se je razširila in oddelki narodnoosvobodilne vojske so čistili zaledeje.

Sredi januarja 1949 je začasna revolucionarna vlada nakazala možnost miru in predlagala osem točk, ki jih pa Cangkajšek ni sprejel. Vojna se je zato nadaljevala. V kratkem času so bila osvobojena važna kitajska me-

sta kot: Tiencin in Pengpu. Revolucionarne čete so prodrle v bližino prestolnice — Nanking. Kuomintangova vlada je tedaj zbežala v Kanton in Cangkajšek je podal ostavko. 22. januarja 1949 je bil osvobojen Peking ki je bil proglašen za glavno mesto svobodne Kitajske. Pohod proti jugu se je nadaljeval še vse nadaljnje mesece z nezmajšano silovitostjo. Odporna sila Kuomintangovih armad je popolnoma odpovedala. Cele armade so se predajale brez strela. Osvobojen je bil Nanking, prekoračena reka Jangce, zavzet Cungsking na zahodu in končno še Kanton. Kuomintangovi veljaki so zbežali na Formozo. Osvoboditev kitajskega ozemlja je bila dejansko dokončana.

REVOLUCIJA JE ZMAGALA

V prisotnosti 636 predstavnikov vseh kitajskih demokratičnih strank in skupin, ljudskih organizacij in narodnoosvobodilne vojske, ki so bili na zasedanju kitajskega ljudskega političnega posvetovalnega sveta, je predsednik Komunistične partije Kitajske — Mao Ce Tung — 20. septembra 1949 proglasil ustanovitev Ljudske republike Kitajske. Ta zgodovinski dogodek pomeni zmagoviti konec dvajsetletne borbe kitajskega ljudstva proti fevdalizmu in imperializmu.

Istega dne je prevzela osrednja kitajska vlada posle v novi prestolnici — Pekingu. Svet osrednje ljudske vlade je pa sklenil sporočiti vladam vseh drugih držav, da je ta vlada edina, ki predstavlja narode Ljudske republike Kitajske.

Na svojem prvem zasedanju je kitajski ljudski politični posvetovalni svet sprejel sklep o nacionalni zastavi: rdeča zastava s petokrako zvezdo v zgornjem oglu, v polkrogu nad veliko zvezdo pa štiri manjše. Sprejel je bil tudi sklep o uvedbi gregorijanskega koledarja, «Koračnica prostovoljcev» pa je postala državna himna.

Kitajska ljudska republika je s tem dobila tudi zunanje znake države. Nova osrednja vlada pod vodstvom Mao Ce Tunga je začela z delom. Konec je bilo tiste dobe, ko so imeli Kitajce za necivilizirane. «Pojavili se bomo kot visoko civilizirana nacija. S svojimi neomejenimi naporji bo kitajsko ljudstvo doseglo svoje cilje», je ob rojstvu nove države poudaril njen voditelj — Mao Ce Tung.

STARA IN NOVA POTA

Zmaga revolucije na Kitajskem pomeni popoln polom Cangkajškovega reakcionarnega režima in tudi ameriške strategije in politike na daljnem Vzhodu. Cangkajšku je sicer uspel beg na Formozo, toda v noveletni poslanici (1. januarja 1950) centralnega komiteja KP Kitajske so bile nakazane nove borbene naloge: osvoboditev otokov Hainana na skrajnem jugu (to nalogo so kitajske revolucionarne čete že izpolnile), nadalje Cangkajškovega

oporišča na Formozi, kamor Američani še vedno pošiljajo svoje orožje, in teokratično-federalne države Tibeta, ki pa jo njen verski upravni poglavar Dalaj-lama proglašaja za «neodvisno».

Nastanek nove Kitajske pa je spravil na površje vrsto novih vprašanj: najprej notranjo ureditev ogromnega prostanstva kitajske republike, ureditev gospodarstva, ki je bilo v dolgih letih vojne zelo prizadeto, poleg tega pa pravilno vzpostaviti stike z zunanjim svetom — z drugimi državami.

Nekatere druge države — n. pr. Sovjetska zveza in Jugoslavija — so takoj priznale novo kitajsko vlado, druge — n. pr. Velika Britanija — po daljšem oklevanju, Združene države Amerike pa še nadalje podpirajo Cankajška na Formozi in nočejo priznati dejanskega stanja — zmage revolucije na Kitajskem. Ko je to vprašanje prišlo pred Organizacijo združenih narodov, se je ta razlika v pogledih jasno odrazila. Ko bi moral vprašanje kitajskega predstavnštva v OZN rešiti Varnostni svet, pri glasovanju ni prišlo do soglasja, ker ameriška delegacija doslej ni hotela popustiti v tem vprašanju in uradno priznati nove kitajske vlade. Zaradi kitajskega vprašanja je prišlo do zaostritve v Organizaciji združenih narodov, ker je Sovjetska zveza (in z njo CSR in Poljska) odklonila vsako nadaljnje sodelovanje v kateremkoli odboru OZN, dokler bo Kitajsko predstavljala Cankajškova delegacija. Sovjetska zveza je s tem naredila slabo uslugo kitajski ljudski republiki: namesto da bi se za njene pravice — predvsem za njeno priznanje — borila tam, kjer je za to največ možnosti, «rešuje» vprašanje stališča svojih — bolj ali manj — sebičnih interesov.

Ti posebni sovjetski interesi so prišli najbolj do izraza pri sklepanju prve mednarodne pogodbe, ki jo je sklenila vlada Ljudske republike Kitajske.

SOVJETSKA »VELIKODUŠNOST«

Med Sovjetsko zvezo in LR Kitajsko je bilo po dvomesečnem bivanju Mao Ce Tunga v Moskvi sklenjena pogodba o prijateljstvu in vzajemni pomoči, sporazum o čenčuški železnici, Port Arturju in Daljnem ter sporazum o posojilu Sovjetske zveze Kitajski. Dolgo je svet čakal na sklenitev te pogodbe, ko pa je bila pogodba sklenjena, so se pojavila različna mišljenja.

Tisk LR Kitajske in Sovjetske zveze (seveda tudi vsi tisti, ki izhajajo v Sovjetski zvezi podrejenih držav ter vsa glasila Informbiroja) je ocenil ta sporazum kot pomemben in zgodovinski. Moskovska «Pravda» je navedla, da pomenijo te pogodbe «novo obdobje v razvoju in utrditvi prijateljstva med narodi Sovjetske zveze in Kitajske». Toda zahodni tisk je na to pogodbo reagiral s precejšnjim sum-

Cu De, poveljnik kitajske narodnoosvobodilne vojske.

ničanjem, kajti v pogodbi je veliko napisanega o tem, koliko «odstopa» Sovjetska zveza Kitajski, nikjer pa ni omenjeno kitajsko popuščanje.

Nekateri listi so opozorili, da so moskovski voditelji naleteli na velike težave, ker so morali voditi razgovore s takšno osebnostjo kot je Mao Ce Tung, ki je v svoji politični karieri ne samo enkrat padel v nemilost pri sovjetskih voditeljih. (Znano je namreč, da so iz Moskve v dvajsetih letih, ko je trajala kitajska revolucija, večkrat ostro kritizirali i taktiko i politično smer, ki jo je zagovarjal in razglašal Mao Ce Tung).

Zelo zanimivo je dejstvo, da se pogodba iz leta 1950, sklenjena z Mao Ce Tungom, bistveno ne razlikuje od pogodbe, ki jo je leta 1945 sklenila Sovjetska zveza s Cankajškom. Tudi v tej pogodbi je bilo govora o prijateljstvu, pomoči, Port Arturju, Daljnem in mandžurski železnici. Kakšne bodo posledice — dobre ali slabe — prve kitajske mednarodne pogodbe je težko predvideti, dejstvo pa je, da je denarno posojilo v znesku 300 milijonov dolarjev sila skromno in da si razrušena Kitajska s to vsoto ne bo mogla bog ve koliko pomagati pri obnovi. Kar se tiče drugih pogodb, o katerih pravijo v Moskvi, da so dokaz sovjetske «velikodušnosti», velja pripomniti naslednje: čeprav bo Sovjetska zveza v obljubljenem roku prepustila Kitajski čančunsko železnico, Daljni in Port Artur v celoti, tudi tedaj bi ne bilo uместno govoriti o «velikodušnosti», ko je vendar splošno zna-

no zgodovinsko in imperialistično ozadje teh »koncesij«, ki so nastale konec 19. in v začetku 20. stoletja kot posledice izrazite kolonialno-osvojevalne politike carske Rusije. Prva socialistična država sploh ne bi smela trgovati s temi ozemlji in koncesijami in jih izkoriščati za diplomatski pritisk. V Moskvi so »podarili« Kitajski tisto, kar je kitajsko. Dva meseca se je moral Mao Ce Tung boriti v Moskvi, da je od sedanje sovjetske vlade dobil del tistega, česar se je za Oktobrske revolucije sovjetska vlada s svečano deklaracijo prostovoljna odrekla. Tudi drugi (dodatni) sporazumi kažejo, da je moskovska vlada glede na Kitajsko krenila po isti poti, ki jo uporabljala v svojih odnosih do drugih držav, ki so pod njeno »zaščito«. Sporazum o ustanavljanju mešanih trgovskih družb (posebno se Rusi zanimajo za Singjang, kjer so nahajališča nafte, rud in urana) na osnovi »paritete« jasno nakazuje sovjetske hegemonistične težnje nasproti Kitajski, težnje, ki so se preveč očitno pokazale pri nekaterih vzhodnoevropskih deželah. Za novo Kitajsko se zato načenja novo vprašanje — ki pa ni novo v kitajski zgodovini — o tem, ali bo mogla ta velika država resnično voditi svojo politiko neodvisno in samostojno ter v resnično korist svojega ljudstva.

JUGOSLOVANI IN NOVA KITAJSKA

Kljub temu, da je Kitajska silno daleč od naše domovine, pa so naši narodi z veliko pozornostjo — posebno zadnja leta — dan za dnem budno spremljali potek in razvoj revolucionarnega gibanja na Kitajskem.

Zmaga revolucije in nastanek nove Kitajske je bilo veselje tudi za naše narode, posebno zato, ker je bila pot, ki jo je do zmage prehodil veliki kitajski narod, podobna poti, po kateri so šli narodi Jugoslavije. Lepo primerjavo o tej sorodnosti je podal generalni polkovnik Peko Dapčević.

»Posebno smo veseli«, pravi Peko Dapčević — »ker sta vojski, ki smo jih ustvarjali na dveh krajih zemeljske oble, način, kako smo jih ustvarjali in vodstvo teh dveh vojsk — njen komandni kader, njuna taktika in strategija — blizu druga drugi in podobni. Posebno pa smo veseli zato, ker bo zmaga ljudske revolucije na Kitajskem še enkrat dokazala, da marksizem-leninizem ni dogma niti prazna fraza, temveč revolucionarna teorija, ki služi kot vodilo v praktični borbi proletariata. Ona nam dokazuje, da revolucionarna duša marksizma-leninizma brez izjeme zmaguje nasproti poskusom, da bi jo spremenile v mrtve šablone in dogme. Posebno smo veseli ob zmagi kitajskega naroda tudi zato, ker je to še en poraz imperialistov, obenem pa tudi ena največjih zmag novе demokracije«.

Prvo leto osvobodilnega boja Ljubljane

Prof. JANKO JARC

I.

V večernih urah 11. aprila 1941 so prišli v Ljubljano prvi oddelki italijanske vojske; v noči med 8. in 9. majem 1945 so odšle iz Ljubljane zadnje nemške in domobranske enote. Ves ta čas je Ljubljana z ogromno večino svojega prebivalstva trdno stala v prvi bojni vrsti naše narodnoosvobodilne borbe. Njen vzgled je bil izpodbuda borcev v svobodnih gozdovih ter opora upanja v daljnih taboriščih in ječah trpečim in mučenim Slovincem. Nje podoba je blestela v ugašajočih očeh talcev, ki so s svojo krvjo posvetili njena tla.

II.

Ko se je v jeseni 1939. leta v Evropi razbesnel vihar druge svetovne vojne, je bilo pri nas vsakemu razboritemu človeku očitno, da bo tudi na Balkan in ob Jugoslavijo slej ali prej butnila vseuničujoča lava nacističnih in fašističnih vojsk. V velikih ločitvi duhov sodobnega sveta so vse resnično napredne struje pri nas s Partijo na čelu stale v odločno protifašističnem taboru in združevale okoli sebe vse širše in širše plasti jugoslovan-

skih narodov. Predvojni protiljudski režimi Jugoslavije so skušali rešiti svoje pozicije in svojo oblast z vse večjim vdinjanjem nacistični Nemčiji in fašistični Italiji, kar je dobilo svoj uradni pečat 25. marca 1941 s podpisom takratnega predsednika jugoslovanske vlade Cvetkovića in njegovega zunanjega ministra Cincar-Markovića na paktu o pristopu Jugoslavije k nemško-italijanski zvezi. Dva dni kasneje pa so ogorčeni jugoslovanski narodi že pogнали izdajsko vlado.

Zdaj ni bilo nobenega dvoma več, da bosta Nemčija in njen italijanski zaveznik z orožjem svojih armad hoteli uresničiti to, kar je diplomatom prekrizal narodni upor 27. marca. Še istega dne so v Hitlerjevem glavnem stanu onim nemškim armadam, ki so že mesec pred tem bile zbrane na avstrijskih, madžarskih in bolgarskih tleh izdali povelja za vdor v Jugoslavijo. Prav tako je tudi fašistična Italija zbiralala v Benečiji in na Primorskem svoje armadne zборе, da vdoro v Slovenijo in v Hrvatsko ter proti Dalmaciji, one iz Albanije pa proti Ohridu in v Crno goro.

Vsakemu našemu človeku je predobro znan davni italijanski pohlep po našem morju in naši zemlji. Mussolinijev fašizem je vsem tem stremljenjem dal značaj oficijalne politike italijanske vlade in jih hotel z vsemi sredstvi uresničiti: proslulih Mussolinijevih 8 milijonov bajonetov naj bi novemu rimskemu imperiju osvojilo tudi našo zemljo. Ko se je začela druga svetovna vojna, je bila proti jeseni 1939 na naši zapadni meji že zbrana posebna armada, ki ji je poveljeval znani vojni zločinec maršal Graziani. Tiste dni je zunanji minister grof Ciano zapisal v svoj dnevnik: «Moramo čakati in biti pripravljeni, da tudi mi ugrabimo svoj kos plena v Hrvaški in Dalmaciji». Ker pa italijanska armada še ni bila zadosti pripravljena za vojno, se je Mussolini vdal nasvetom generalitete in odgodil napad.

Takrat pa, ko je Hitler goltal državo za državo, je Duceja resno zaskrbelo, da bi ne prišel prepozno in bil opeharjen za plen. Zato je 10. junija 1940 zahrbtno napadel Francijo, katero so že teptale motorizirane nacistične horde in v avgustu 1940 ob naši meji zopet zbral večje število divizij, razporejenih v treh armadah pod skupnim poveljstvom prestolonaslednika Umberta.

To pot pa je bil Hitler, ki je krotil Mussolinija in ga z ozirom na svoje načrte še zadržal od napada na Jugoslavojo. Italijanski vojni stroj se je zato v oktobru 1940 zagnal proti Grčiji, tam pa je italijanska vojska tako »zmagovala«, da bi se kmalu znašla — v Jadranskem morju. Sele na sestanku Mussolinija s Hitlerjem v Salzburgu januarja 1941 je bilo končno dogovorjeno, da prično v marcu istega leta s skupno akcijo na Balkanu, to je z vojno proti Jugoslaviji, če bi se ta ne udala političnemu pritisku. Zdaj so se ob Soči in v sosednji Furlanski ravnini ponovno začele zbirati italijanske divizije. Skupno jih je bilo zbranih 14, razporejenih v XI., VI. in V. armadnega korpusa, v dveh korpusih s konjeniško ter motorizirano divizijo in eno oklopno divizijo ter posebno alpsko skupino. Pridati jim je treba še graničarske enote ter posadne bataljone obmejnih odsekov. Vrhavno poveljstvo je imel armadni general Vittorio Ambrosio.

Ko je torej izpodletela marčevska diplomatska ofenziva na Jugoslavojo, so se 6. aprila 1941 začele na naših mejah sovražnosti. Po predhodnem italijansko-nemškem sporazumu sta si imela Slovenijo deliti oba okupatorja in Ljubljana je bila glavni strateški cilj XI. armadnega korpusa, ki mu je poveljeval general Mario Robotti.

Med tem ko so nemške divizije takoj po začetku sovražnosti na več mestih prekoračile jugoslovansko mejo in zlasti v južnih predelih države vdrle globoko v notranjost, se je italijanska vojska obotavljala na mejah in se pet dni ni upala premakniti iz svojih po-

ložajev. Se več, ko je v noči na 9. april jugoslovanska graničarska patrulja prekoračila mejo na cerkljanskem odseku, je nastal med italijanskimi četami in bataljoni tak preplah, da so v begu izpraznili Cerkno in so se celo v Gorici začeli pripravljati na evakuacijo. Jugoslovanska patrulja pa je bila ta čas že zdavnaj zopet v svoji postojanki tostran meje. Sele nemško prodiranje daleč v notranjost Jugoslavije je prisililo italijansko poveljstvo, da je 10. aprila izdalo zapoved za prekoračenje jugoslovanske meje in prodiranje proti Ljubljani, Karlovcu in Dalmaciji.

Ljubljano so hoteli Italijani doseči iz dveh smeri. Alpska skupina je prodirala po dolini Save od Kranjske gore preko Jesenic in po Selški in Poljanski dolini proti Skofji Loki, enote XI. armadnega korpusa pa preko Žirov in po cesti proti Logatcu in Vrhniki ter dalje proti Ljubljani. Prodiranje preko Gorenjske je zaustavil nemški diktat, enote pod Robottijevim poveljstvom pa so se motale tako počasi, da je moral poseč vmes sam šef generalnega štaba Mario Roatta, ki je brez vednosti ostalih poveljnikov na lastno pest ukazal bersaljerjem in oklopnemu oddelku, da za vsako ceno čimprej prodrejo v Ljubljano. Italijanski general Giacomo Zanussi pravi v svoji knjigi «Vojna in katastrofa Italije», da je bilo samo s tem pravzaprav nepravilnim postopkom generala Roatte omogočeno, da so italijanske čete prišle vsaj v Ljubljano nekaj ur prej — kot Nemci.

Tako so v večernih urah 11. aprila že prišli prvi oddelki bersaljerjev v Ljubljano in zavozili pred takratno bansko palačo in od tam proti pošti. Njim je sledilo nekaj tankov, še isti večer pa je prišel tudi komandant divizije «Isonzo» general Federico Romero, ki se je ustavil na rotovžu.

Poveljnik XI. armadnega korpusa general Robotti je seveda pozneje v svojem obširnem poročilu o zasedbi Slovenije prikazoval prodiranje italijanskih čet in zavzetje Ljubljane s tako nabrekli, resnico potvarjajočimi besedami, da more imeti človek danes, ko jih prebira, samo pomilovalen nasmeh za vse to papirnato junaštvo. Vsakdo pri nas ve, da se je italijanska vojska upala preko meje šele takrat, ko je nemška vojska zavzela že precejšen del Jugoslavije in je bila tako tudi v Sloveniji popolnoma onemogočena dokončna obrambna razporeditev jugoslovanskih vojaških enot. Tako italijanska vojska ni niti v Sloveniji niti v Hrvaški niti v Dalmaciji ali kjerkoli zadela na količjak resnejši odpor ter je prodirala brez boja. To seveda takrat ni oviralo in ne ovira še danes — raznih uradnih in poluradnih trobil iz tabora fašistične okupatorja, da bi sebe in svet ne prepričevali o veličini svojih zmag. Še več. V pomanjkanju resničnih bojov so si izmišljevali celo bajke o silnih bitkah za razne trdnjave, ki so obstajale samo v njihovi domišljiji.

Kakšna pa je bila Ljubljana v tistih dneh?

Pri vrednotenju dogodkov kot so se razvijali v Ljubljani od začetka aprila 1941 do zasedbe, moramo ostro ločiti med ravnanjem ljubljanskega prebivalstva in med ravnanjem takratnih voditeljev bivših slovenskih političnih strank. Medtem ko je prebivalstvo bilo trdno odločeno, da se z vsemi sredstvi postavi okupatorju v bran in se je na poziv Partije do dva tisoč še ne mobiliziranih Ljubljančanov priglaševalo v prostovoljske zборе, so se predstavniki bivših političnih strank na poziv bana Natlačen zbrali v banski palači in 6. aprila popoldne ustanovili tako zvani «Narodni svet». Zahtevo Partije po sodelovanju so odklonili z utemeljitvijo, da morejo «Narodni svet» sestavljati le predstavniki javno organiziranih in priznanih političnih strank. Delo tega samozvanega «Narodnega sveta» pa je bilo tiste dni predvsem v tem, da bi okupatorskim vojskam kar najbolj olajšal nemo teno prodiranje. Zato je Natlačen stopal v stike s posameznimi poveljniki jugoslovanskih enot in jih prepričeval, da ne smejo razstreljevati važnih cestnih in železniških mostov ter je 10. aprila na Ježici celo zagrozil, da bo velel ustreliti vsakega našega vojaka, ki bi se približal obema mostovima z namenom, da ju požene v zrak. Po nemški zasedbi Zagreba in postavitvi Paveličeve Nezavisne države Hrvatske je «Narodni svet» sklenil, da prevzame v Sloveniji vso oblast v roke in si hotel podrediti tudi še v Sloveniji nahaajoče se enote jugoslovanske vojske. Poleg njih naj bi bile osnovane tako zvane «Slovenske narodne straže». Prebivalstvu pa je bil izdan poziv, naj v nobenem primeru z orožjem ne napada vdirajočega sovražnika. Ves dan 11. aprila je Natlačen lovil zvezo z nastopajočo nemško vojsko, da bi preko nje prišel v stik z osrednjim nemškim političnim vodstvom v Berlinu. Istega dne je v svojem uradu sprejel predstavništvo ljubljanskih Nemcev in ga prosil, naj bodo ljubljanski Nemci njegovi zagovorniki pred nemško okupacijsko oblastjo ter se skliceval na to, da ni nikdar nobenemu Nemcu skrivil lasu in da ni bil nihče od kulturnobundovcev kdajkoli interniran v notranjosti države. 12. aprila je Natlačen že z dovoljenjem italijanskega generala res odšel v Celje, se tam sestal z nemškim generalom Lantzem in prosil za zvezo z zunanjim uradom v Berlinu, da bi dosegel nemško zasedbo celotne Slovenije. Ker pa je bilo med okupatorjema že dogovorjeno, da si Slovenijo razdelita med šebaj — le Madžarski so vrgli Prekmurje — je bila ta pot brezuspešna. Sloveniji je bila prihranjena popolna zasedba po Nemcih ter s tem usoda nekakšnega nemškega «protektorata», za kar se je po izjavi dr. Bičanića že leta 1940 na Dunaju dogovarjal dr. Anton Korošec. Natlačen se je vrnil v Ljubljano in prebivalstvo Ljubljane ter vse slovensko ljudstvo je bil odslej priča poniževalni in izdajalski

vlogi tako zvanih voditeljev slovenskega naroda, ki so se preHITEVALI v dajanju hlapčevskih izjav nenehne zvestobe fašističnim osvajačem.

To so posebno glasno ponavljali ob ustanovitvi tako zvane «Ljubljanske pokrajine» in njeni priključitvi k Italiji 3. maja 1941. Ljubljanski škof dr. G. Rožman, ki je dober mesec prej pel hvalnice svojemu bogu ob nastopu vlade Petra Karadjordjevića, je sedaj Mussoliniju v posebni poslanici zase in za svojo duhovščino obljubljal brezpogojno vdanost in sodelovanje. «Slovenec» pa je 6. maja 1941 zapisal celo tole:

«Tako se uvrščamo v Veliko Italijo z veseljem in hvaležni, da nam je zagotovljeno lastno kulturno življenje, ki se bo ob polnem razumevanju zmagovalca s pridom lahko okoristilo z italijanskim duhom in italijansko tišočletno kulturo».

Z gnusom in odporom je naše ljudstvo prebiralo take in podobne izjave. Ko pa je bila sestavljena tako imenovana «Consulta» in je le ta odšla na poklonitev Duceju in papežu v Rim, je ljubljansko kot tudi ostalo slovensko prebivalstvo na sestankih organizacij Osvobodilne fronte ta dejanja obsodilo in je Sovetu odreklo pravico govoriti in pogajati se v imenu slovenskega naroda. Vsako sodelovanje z okupatorjem je bilo že označeno kot narodno izdajstvo.

Za Ljubljano pa se je na večer 11. aprila začelo dobra štiri leta trajajoče obdobje velikega trpljenja, pa tudi obdobje velikega junaštva, zmag in časti, ki si jih je Ljubljana priborila v svojem boju s fašističnim okupatorjem in njegovimi hlapci.

Obdobje med leti 1941—1945 moremo razdeliti na tri večje dele: 1. čas od okupacije do sredine maja 1942, ko je Ljubljana sedež osrednjega vojaškega in političnega vodstva osvobodilnega gibanja, 2. od srede maja 1942 do kapitulacije Italije, in 3. čas do osvoboditve, ko je nad Ljubljano besnel nemško-domobrski teror. V prvem delu sta opazni zopet dve razdobji, ki ju meji akt z dne 19. januarja 1942, po katerem dobij vojska vso moč v svoje roke. In prvo razdobje tega dela nas v tem spisu podrobneje zanima.

III.

Po vojaškem zlomu Jugoslavije in kapitulaciji takratnih meščanskih političnih strank borbeni duh v naših delovnih množicah ni zamrl. Treba ga je bilo samo s smotno organizacijo zajeti, treba je bilo postaviti novo vodstvo in roke, ki so že same segale po zavržnem orožju, združiti v bojne enote ter začeti z borbo. Pri nas Slovencih se je to zgodilo s tem, da je bila najprej postavljena enotna politična organizacija Osvobodilne fronte, ki je bila ustanovljena 27. aprila 1941 v Vidmarjevi vili na Večni poti št. 3.

Aktivisti KP in ostalih v Osvobodilni fronti združenih naprednih struj so takoj začeli s kar najintenzivnejšo agitacijo proti nemškemu in italijanskemu osvajaču. Na stotine je bilo sestankov, na katerih so Ljubljancem pojasnjevali pomen in vlogo Osvobodilne fronte in na njih formirali frontne odbore, katerih število je v poletju 1941 naraslo na 200, razdeljenih na osem rajonov z rajonskimi odbori na čelu. Organizacija Osvobodilne fronte se je tako vedno bolj širila med vsemi plastmi ljubljanskega prebivalstva in zajemala vse stanovne.

Za mladino je bila organizirana posebna mladinska Osvobodilna fronta. Ta je bila s SKOJ-em na čelu v vedni borbi proti fašizaciji šol, proti rimskemu pozdravu, proti fašističnim organizacijam na univerzi in na srednjih šolah, bila pa je tudi izredno aktivna v demonstrativnih nastopih proti okupatorju. Vse večje število ljubljanskih mladincev je postopoma prehajalo tudi v bojne enote slovenskih partizanov. Iz SKOJ-a je izšel Darko Marušič, ki je svojo aktivnost v Ljubljani kmalu zamenjal z uspešnim in pomembnim delom v Trstu in na Primorskem ter ga podpečatil s svojo krvjo v jeseni 1943.

Vsporedno z razvojem politične organizacije so tekale tudi priprave za oboroženo borbo. Takoj po okupaciji so bili pri ljubljanskem okrožnem in pri ostalih rajonskih komitejih, kasneje pa tudi pri nekaterih odborih OF, sestavljeni posebni vojaški komiteji, ki so skrbeli za zbiranje orožja in opreme, izvrševali mobilizacijo itd. V Ljubljani in njeni okolici so bile kmalu zbrane velike množine orožja in municije, kar je bilo shranjeno v bunkerjih v Zalogu, na Brdu, v Kosezah, v Dravljah, v Črni vasi, v Siški, v šoli na Smarčinski cesti itd.

22. junija 1941 je Nemčija napadla Sovjetsko zvezo. Istega dne ji je sledila Italija in za tem ostale satelitske države. V Ljubljani, kjer sta bila CK KPS in IOOF, je bilo istega dne ustanovljeno Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet in Ljubljana je tako postala poleg središča politične organizacije osvobodilnega pokreta tudi žarišče oboroženega upora proti okupatorjem.

V poletju 1941 je ljubljanski okrožni komite formiral partizansko četo na Motniku in Rašiško četo. Vanju so odhajali povečini delavci iz ljubljanskih tovarn. S formiranjem ostalih čet na podeželju je odhajalo iz Ljubljane vedno več novih borcev, katerih število je že v prvih mesecih naraslo na kakih 400 po ljubljanskih rajonih mobiliziranih partizanov. Jedra Krimskega bataljona, Dolomitskega odreda in kasneje tudi II. štajerske in III. notranjske grupe odredov so sestavljali pretežno Ljubljanci.

V Ljubljani sami se je že v poletju 1941 začela formirati Narodna zaščita, prav poseb-

ne naloge pa je izvrševala smotno organizirana intendantska organizacija Osvobodilne fronte, ki je zrastle iz organizacij Ljudske pomoči.

Obleka, oprema, živež, sanitetni material kot tudi orožje in propagandno gradivo, zbrano, izdelano, kupljeno ali zaplenjeno tudi pri okupatorju, so iz ljubljanskih skladišč in bunkerjev spravljali na deželo z vsemi možnimi sredstvi od otroških vozičkov do kamionov in železniških voz.

Visoki komisar Emilio Grazioli, preizkušeni uničevalec gospodarskih in kulturnih organizacij primorskih Slovencev, ki je bil postavljen za šefa civilnih zadev Ljubljanske pokrajine, je spočetka menil, da bo s postopnim uvažanjem raznih organizacij fašistične stranke in številnimi upravno političnimi ukrepi izvedel na kar najbolj neopazen način italijanizacijo našega ozemlja. Vse stanovske organizacije je preusmeril na fašistični korporativni sistem, s posebno vneto pa se je vrigel na mladino in jo zlepa in zgrda vabil in silil v fašistično mladinsko raznarodovalno organizacijo. Uvedel je dvojezičnost v uradno poslovanje in pripravljati ter deloma že izvajal italijanizacijo krajevnih imen. Predvsem pa je hotel najpopolneje izrabiti gospodarsko kapaciteto zasedenega ozemlja. Na tihem je pripravljati tudi že načrte za mobilizacijo Slovencev v vojaško službo, čeprav je akt z dne 3. maja 1941 zagotavljal nasprotno. S pojavom organiziranega uporniškega gibanja si Grazioli spočetka, zanašajoč se na brezpogojno vdanost «vtilnih krogov», ni več belil glave in je bil prepričan, da bodo za njegovo zadušitev zadostovali policijski ukrepi pod vodstvom njegovega kvestorja. Z 28. aprila 1941 je na primer Grazioli razposlal vsem karabinerskim postajam seznam 32 najbolj znanih komunistov z nalogo, da jih izsledijo in aretirajo. Na tem seznamu so bila poleg drugih imena tovarišev Kardelja, Leskoška, Tomšiča, bratov Kraigerjev, Beblerja, Kidriča, Stermeckgea itd. Obenem so karabinjerji in agenti kvesture ta čas aretirali večje število oseb, ki so predvsem po javnih lokalih izražali svoje protifašistično in protiokupatorsko mnenje. Ves ta postopek politične oblasti je izviraj iz mnenja, da je z aktom dne 3. maja in priključitvijo tako imenovane Ljubljanske pokrajine k italijanski državi konec vojaških operacij na zasedenem slovenskem ozemlju in je treba za vzdrževanje javnega miru in reda uporabljati le one Mussolinijeve odredbe, s katerimi je bila vsa borba proti komunističnemu gibanju poverjena izključno kvestorjem in njihovim policijskim organom. Da gre v Sloveniji kakor tudi v vsej ostali Jugoslaviji za resničen in široko razpreden in dobro organiziran upor proti okupatorju pod vodstvom KP, političnim oblastnikom ni bilo čisto jasno.

Vojaško poveljstvo okupacijskih čet pa je nasprotno bilo mnenja, da s priključitvijo dela Slovenije k Italiji ni še konec vojaških operacij na zasednem ozemlju, pri čemer ga je posebej krepilo dognanje, da je dobršen del orožja bivše jugoslovanske vojske na slovenskih tleh neznankam izginil in da se je tudi vojska razšla, tako da vojaške okupacijske oblasti niso imele zadostne kontrole nad bivšimi jugoslovanskimi vojaki.

Iz tega različnega pojmovanja položaja je polagoma nastal vse ostrejši spor med politično in med vojaško okupacijsko oblastjo in končno je Gazioli pri Mussoliniju dosegel, da se je poveljstvo XI. armadnega korpusa preselilo iz Ljubljane in 14. julija 1941 premestilo svoj sedež v grad Planino ob bivši jugoslovansko - italijanski meji. O tem je kasneje general Robotti zapisal, da je bilo njegovo poveljstvo tja poslano «v karanteno».

Z ustanovitvijo Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet pa se začena obdobje prave osvobodilne vojne Slovencev, ki tudi na ljubljanskih tleh dobiva vse vidnejše oblike.

Prvi javni znak upora je bil že «Slovenski poročevalec», ki je začel maja 1941 ponovno izhajati in je postal glasilo Osvobodilne fronte. Ilegalne tehnike, ki jih je organiziral narodni heroj Tone Tomšič, so že v septembru 1941 dobile svoje dopolnilo v pravi tiskarni, imenovani «Podmornica». Nameščena je bila v bunkerju na Brdu pri Ljubljani in «Slovenskemu poročevalcu» se je sedaj pridružil tudi tiskani list «Osvobodilna fronta», ki je izšel šestkrat na štirih do osmih straneh v nakladi 6000 izvodov. Poleg Borovih pesmi v 4000 izvodih je ta tiskarna tiskala tudi brošuro «Zakaj je propadla Jugoslavija» in na tisoče in tisoče parol in letakov, ki so bili v mnogih trosilnih akcijah razsuti po ljubljanskih ulicah.

7. in 8. junija se pojavijo prvi protifašistični znaki in napisi na Blaznikovi tiskarni, na romunskem konzulatu in na stebrih ograje ob srednji tehnični šoli. Mali incident med vojaki in meščani so vse pogostejši; od demonstrativnega ploskanja godbam, ki so po javnih lokalih morale ponavljati razne narodne pesmi, od javnega smešenja in oponašanja grenadirske godbe, kar so si privoščili mladinci 5. julija na poti od Tivolija do tromostvja ter pri tem želi bučen smeh številnega občinstva, pa še preko vse pogostejših napisnih akcij in sabotažnih dejanj, se je narodni odpor stopnjeval do prvih napadov na italijanske vojaške, pri čemer so bili mnogi razoroženi, nekateri pa tudi pobiti.

Ze 24. junija je zato poveljstvo okupacijske vojske izdalo podrejenim enotam ukaz, s katerim je bilo posameznim vojakom prepovedano pohajanje izven sedežev posameznih posadk in zapovedana najstrožja budnost. Sredi julija so okupatorsko vojsko predvsem v Ljubljani vznemirili glasovi o neposrednem

izbruhu oboroženega upora, kar naj bi se zgodilo 14. julija, na dan obletnice francoske revolucije. Vsa mnogoštevilna ljubljanska posadka je bila zato med 12. in 16. julijem v najstrožji pripravljenosti, vojakom pa naročeno, da pri najmanjšem sumljivem znaku uporabijo orožje. Vse tiste dni pa se seveda ni zgodilo nič in revolucije, kot so si jo zamišljali in jo pričakovali Italijani, ni bilo. Povzročila pa je okupatorju le kupe strahu, ki je bil tudi vzrok, da so italijanski vojaki v noči med 14 in 15. julijem na Cesti na Rožnik brez povoda ustrelili slovenskega znastvenika in prešernoslovca dr. Avgusta Žigona.

Med tem pa je upor Ljubljane vedno bolj naraščal. Ne samo da so bile napisne in listkovne akcije vse pogostejše in da je bilo vedno več posameznih okupatorskih vojakov in oficirjev razoroženih na ljubljanskih ulicah, temveč je tudi vedno večje število Ljubljančanov odhajalo v prve partizanske borbene enote na Motniku, v Iškem Vintgarju in pri Rašici. V tovarnah in na železnicah so se vse pogostejše pojavile sabotažne akcije, telefonski in brzojavni vodi so bili vse pogostejše pretrgani in 29. julija 1941 je v Gledališki stolbi ob poslopju Glasbene matice Marijan Majcen sprožil strel in ubil nemškega vojaka. Ko je 10. avgusta Marijan Majcen v Tugomerjevi ulici padel pod krogli kvesturinov, pred tem pa še ubil slovenskega agenta v italijanski službi, je general Orlando opozoril nadrejene, da prehaja slovensko uporno gibanje v posebno akutno stanje.

Politične osumljence so zapirali predvsem v šentpetrsko vojašnico. Od tu sta n. pr. 7. avgusta pobegnila z nekaterimi tovariši Fr. Leskošek-Luka in Milan Majcen, potem ko so z vtihotapljenjo pilo prepilili mreže na oknu. 13. avgusta dopoldne se je s petnadstropne hiše v Cankarjevi ulici na presenečene vojaške in oficirje, ki so pohajkovali okoli «Emone», vsulo na stotine letakov s pozivi na boj proti okupatorju, 25. avgusta pa se jih je zvečer ob pol 22 uri prav tam vsulo toliko, da so zapisali Italijani: «Padali so, kot da bi snežilo». 21. septembra so mladinci med zadnjo predstavo v kinu Sloga prav tako z balkonov zasuli gledalce z letaki in čeprav so navzoči oficirji takoj začeli s preiskavo in aretirali 14 obiskovalcev, trosilec niso prišli na sled. Prav tako ne onim, ki so istočasno z enakimi letaki popisali ljubljanske ulice.

Napeljave visoke napetosti so bile posebno priljubljene za izobešanje uporniških zastav, ker se jim vojaki dolgo časa niso upali približati, da bi jih sneli.

8. avgusta je bomba razdejala transformator na šišenski postaji, bombe pa so kasneje padale tudi v menzi oficirjev v Mostah in kvesturinov na Tržaški cesti ter v prostore vojaške zadrage na Cankarjevi cesti, bili pa so jih deležni tudi nekateri kulturbundovci. Živčnost italijanskih vojakov je bila že tako da-

leč, da so večkrat za prazen nič streljali kar med ljudi, spopadli so se pa tudi med seboj in so tako vojaki pri artilerijski vojašnici ubili dva policijska agenta.

Da bi prišli na sled organizatorjem in izvrševalcem sabotažnih akcij ter vsega uporniškega gibanja, so si Italijani sicer skušali ustvariti mrežo konfidentov, ki pa jo je varnostno obveščevalna služba Osvobodilne fronte stalno razkrinkavala in razbijala. Ljubljanska kvestura je že od avgusta dalje pošiljala v konfinacijo mnoge progresivno misleče slovenske kulturne delavce, visoki komisar pa je 11. septembra izdal posebne «Ukrepe za zaščito javne varnosti», s katerimi je bila objavljena ustanovitve posebnega izrednega sodišča in je bila za vrsto dejanj, ki bi bila kakorkoli naperjena proti okupatorju, posebej pa za posest, prenašanje ali skrivanje orožja, določena smrtna kazen. 8. oktobra so bili pred sodiščem obsojeni na smrt trije Ljubljanci, ki so jih dva dni pred tem zalotili pri prenašanju orožja za partizansko četo v Dolomiti. Vendar jim je bila kasneje kazen spremenjena in so bili obsojeni na 25 let ječe.

V septembru so sabotažne, napisne in listkovne akcije še bolj naraščale — samo med 9. septembrom in 31. oktobrom je bilo v Ljubljani 27 večjih akcij, napadi na vojake pa so postali že tako pogosti, da je Orlando ves besen zahteval od svojih vojakov, naj napravijo luknjo v trebuh vsakemu, ki jim je sumljiv ali se jim zdi nevaren. Se več, za usmrnitev Slovenca v takih okoliščinah je obljubil mesec dni dopusta.

Karabinjerji in agenti policije so do poletja dalje izvrševali nad ljubljanskim prebivalstvom stalne osebne in hišne preiskave, ki so v jesenskih dneh dosegle tudi število po 600 in več na dan. V noči med 1. in 2. avgustom so bile v delu Ljubljane, ki je bil najbolj osumljen kot središče upora, množične racije, pa jih je izvrševalo tisoč vojakov sardinskih grenadirjev. Zaporj na sodišču in v šentpetrski vojašnici so se polnili vedno bolj in bolj. 31. oktobra je bilo samo na sodišču zaprtih 420, po veliki večini političnih jetnikov. Osvobodilna fronta je z organi varnostne obveščevalne službe seveda znala najti pota in sredstva, da je odprla tudi vrata ječ ali pa je politične jetnike reševala iz bolnišnic, kjer so bili na zdravljenju. V decembru je list «Osvobodilna fronta» zapisal: «Preko 700 zaprednih Slovencev in Slovencev je stlačenih v prenapolnjenih zaporih in Suhi bajer, kjer je že avstrijska soldateska pobijala naše ljudi, je postal ponovno kraj, kjer telesa naših do smrti izmučenih trpinov najdejo svoje zadnje prebivališče».

V času, ko so med septembrom in novembrom 1941 začeli Nemci ob sodelovanju četnikov vseh vrst svojo prvo ofenzivo proti jedru narodnoosvobodilne vojske in proti Vrhovnemu štabu v zapadni Srbiji, so tudi Itali-

jani v Sloveniji začeli svojo prvo ofenzivo proti partizanom. Spremljana je bila ta ofenziva z enako nemško na Gorenjskem in Stajerskem. Enoto divizij «Granatieri di Sardegna» in «Isonzo» so bile od septembra dalje v stalni pripravljenosti. Obenem z njima tudi vsa ostala številna vojska fašistične milice, karabinjerjev in finančnih stražnikov.

Pri prvih akcijah proti partizanom na Motniku in v Iški je sicer italijanska vojska sodelovala samo kot policiji dodeljena pomožna sila, ker pa so bile te akcije brez vsakega uspeha, je začelo v oktobru vojaško poveljstvo svojo lastno ofenzivo. Prvi sunek je bil namenjen Krimu, katerega je general Orlando označil kot partizansko trdnjavo na jugu Ljubljane in kateri je po besedah istega generala bližina Ljubljane omogočala najtesnejše stike z voditelji upora ter tudi oskrbovanje s hrano, z opremo in orožjem in v katero je iz Ljubljane pritekal vedno močnejši tok novih borcev.

Na to ofenzivo, ki je trajala od 6. oktobra do prvih dni novembra, je Ljubljana odgovorila z vse večjim upornim poletom. Ze 6. oktobra 1941 sta ob zunanjem zidu velesoja — dan pred njegovo otvoritvijo po fašističnem ministru Ricciu — eksplodirali dve bombi in partizanska napada na Lož in na Bezuljak 19. in 20. oktobra 1941 sta Ljubljance navdala še z večjo borbenostjo. 29. oktobra je tako Ljubljana na poziv Osvobodilne fronte uprizorila svojo prvo masovno demonstracijo: tega dne je vse ljubljansko prebivalstvo ob 19. uri izpraznilo ulice in javne lokale ter jih po 20. uri zopet napolnilo. Med tem časom pa je bila izvedena zelo intenzivna napisna in listkovna akcija, zastave pa so bile razobešene na magistratu, na Gradu, na trnovski in jezuitski cerkvi, na remizi in tobačni tovarni. Sole so demonstrirale z dvehminutnim molkom.

V oktobru je začela delovati tudi tajna oddajna postaja Osvobodilne fronte, ki je ob določeni uri oddajala s svojih položajev na Ježici ali v Bežigradski in Jernejevi ulici v Ljubljani, na Siškem hribu, v Rožni dolini ali na Rudniku.

Po oktobrski ofenzivi je ljubljansko prebivalstvo dajalo zatočišče in oskrbovalo s hrano vse partizane, ki so se zatekli v Ljubljano. Zdravniki ljubljanski bolnišnice, predvsem v sanatoriju Emona, so zdravili ranjene partizane in opravljali potrebne operacije. V bolnišnici na Studencu pri Ljubljani je bila stalna partizanska ambulanca, ljubljanski zdravniki pa so odhajali tudi na teren in tam opravljali zdravniške posežke.

Zato ni čuda, da je italijanski komandant ljubljanske posadke general Orlando Taddeo ob koncu novembra 1941 zapisal v svojih poročilih:

«Ljubljana je organizacijski center oboroženih uporniških čet, bodisi po tem, da so

sestavljene iz njenega prebivalstva, bodisi po tem, da jih Ljubljana oskrbuje, ali pa po tem, da so v Ljubljani njih voditelji».

General Robotti je ob podpori svojih podrejenih poveljnikov ta čas stalno predlagal, da naj bo «pomirjenje» Slovenije in Ljubljane zaupano izključno le vojski. V začetku novembra 1941 je bilo res ukinjeno po civilni oblasti postavljeno izredno sodišče in je začelo poslovati vojaško sodišče, ki je delovalo kot ljubljanski oddelek vojaškega sodišča pri poveljstvu 2. armade na Sušaku. 19. januarja 1942 je pa bila s posebnim Mussolinijevim dekretom tudi Ljubljanska pokrajina proglašena za vojaško operacijsko področje, s čimer je dobila vojska vso moč v svoje roke.

Se pred izidom tega dekreta je vojaško sodišče 6. decembra 1941 obsodilo na smrt prvega slovenskega partizana. Bil je to pri Gorenjih Lazah na Dolenjskem po izdaji ujeti komisar I. belokranjske čete Jože Mihelčič, ki je bil tri dni za tem ustreljen na strelišču ob Dolenjski cesti. Drugič pa je to sodišče izreklo smrtno obsodbo 19. decembra 1941 nad komandantom krimskega bataljona, narodnim herojem Ljubom Sercerjem in njegovimi tovariši, ki so bili 22. decembra ustreljeni pri Tomišlju. Trupla vseh teh so bila prepeljana v Trst oziroma v Tržič pri Trstu in bila tam pokopana, «da bi se izognili manifestacijam in prinašanju cvetja na grobove», kot je zapisano v italijanskih akth.

1. decembra so Ljubljančani na zapoved

Osvobodilne fronte med 19. in 20. uro zopet izpraznili ulice in javne lokale. Na ulicah nahajajoče se italijanske vojake je prevzel tak strah, da so pri tromostovju takoj po 19. uri začeli brez poviada streljati med ljudi, ki so hiteli proti svojim domovom in pri tem ubili tri Ljubljančane. Istega dne so po ljubljanskih kakor ostalih srednjih šolah dijaki demonstrirali proti okupatorju s tem, da so med poukom z enominutnim stanjem v pozoru izpričali svojo privrženost osvobodilnemu pokretu. 14. decembra 1941 je bila izvršena velika sabotažna akcija v kemični tovarni v Mostah, pri kateri je med drugimi sodeloval tudi kasneje padli narodni heroj Ivan Kavčič, s partizanskim imenom Nande Kovač. Eksplozija je povzročila poldrugi milijon škode. Tej sabotaži je sledila še vrsta drugih manjšega obsega, 3. januarja 1942 pa je Ljubljana z enakimi demonstracijami kot 1. XII. in 29. X. počastila spomin padlih in na smrt obsojenih ter ustreljenih borcev.

Med tem pa se je že bližal 19. januar in po izidu zgoraj omenjenega Mussolinijevega dekreta je sedaj vojaško poveljstvo pripravljalo, lahko rečemo svojo prvo veliko ofenzivo proti Ljubljani sami, ki se je začela s tem, da so jo obdali z žičnimi ovirami in bunkerji, in nadaljevala z množičnimi racijami in prvim odganjanjem v koncentracijska taborišča ter ječe. Boj Ljubljane za svobodo je s tem prehajal v svojo novo, vse bolj ostro obdobje.

Prihod Slovencev

Univ. prof. MILKO KOS

Ali smo Slovenci na zemlji, na kateri prebivamo še danes in na mnogo večjem ozemlju, na katerem so naši predniki živeli pred tisoč in več leti, že od nekdaj, ali pa smo se v našo sedanjo in nekdaj domovino, v Vzhodne Alpe, v zapadno obrobje Panonske nižine in na Kras, priselili šele v nekem poznejšem času? Ali ima prav naš Valentin Vodnik, ki je v svoji Iliriji oživilni pred blizu 140 leti pel «Od prvega tukaj stanuje moj rod, če ve kdo za drugaj, naj reče od kod?», ali pa je dati prav onim, ki pravijo, da pred 6. stoletjem našega letostetja Slovencev med Donavo in Jadranom ni bilo, Slovenci od kdaj in od kod, to je stara snov razpravljanja slovenskega zgodovinskega. Za prvotnost Slovencev ali njihovo avtohtonost, kakor pravijo s tujo besedo, so se kaj radi navduševali mnogi naših starejših bolj domoljubov kot zgodovincev. Njihovo stališče je odločno zavrnila novejša šola naših zgodovinarjev, ki se je pri svojih izvajanjih strogo opirala na podatke pisanih in nepisanih virov o naših prednikih. Vprašanje prvotnosti

ali neprvotnosti Slovencev se je pa zopet v sicer nekoliko drugačni obliki pojavilo v zvezi z vprašanjem izvora in nastanka Slovanov vobče v novejši sovjetsko-ruski znanosti. Saj pravi eden sodobnih sovjetsko-ruskih zgodovinarjev (I. S. Deržavin), da so se Slovenci tako kot drugi slovanski narodi zložili, vzrastli in izoblikovali na svojem zgodovinskem tlu v posebno narodnostno skupino ali narodnostni tip v dolgotrajnem razvoju križanj s svojimi sosedi Liguri, Iliri, Reti, Galci in drugimi, s katerimi so preživeli do svojega izoblikovanja v slovansko indoevropski tip, predindoevropsko stopnjo razvoja. Ali je s to trditvijo sovjetsko-ruskega zgodovinarja postavljena zopet v razpravo stara pravda o slovenski prvotnosti ali neprvotnosti: z njo načeto vprašanje, od kod in od kdaj smo Slovenci, iz katerih korenin smo vzrastli in od kod smo prišli ter kako smo se izoblikovali v posebno narodnostno skupino?

Narodi imajo svoja imena pa bodisi, da se z njimi označujejo sami in je to njihovo domače ime ali jih pa s tem ali kakim drugim

imenom imenujejo sosedu in tujcu. Poglejmo, od kdaj in kje ime Slovenec na zemlji, kjer ta danes prebiva ali je nekdaj prebival. Mogoče nas bo to pripeljalo k rešitvi enega zgoraj zastavljenih vprašanj o izvoru in prihodu Slovencev. Če vzamemo v roke stare kronike in listine s podatki za ozemlja, kjer stanujejo danes in so pred tisoč in še več leti stanovali Slovenci, bomo videli, da tuji pisci in viri imenujejo naše prednike na dva načina: z imenom Vinedi, Veneti ali podobno in pa z imenom Sklavi, Sklaveni in temu podobno. Obe označbi sta prav isti kot za Slovane v onem času vobče.

Vinedi, Veneti ali podobno to je označba tujcev in sosedov za nas, to kar Vindiše za Slovence pri Nemcih še današnji dan. Sklavi, Sklaven je pa staro domače ime za Slované ali Slované vobče, ki smo ga mi Slovenci v nekoliko spremenjeni obliki za moškega Slovenec (Sloveni) in v obliki za žensko Slovenka (Slovenke) ter v pridevniški obliki slovenski, slovenj ohranili.

Od kdaj te označbe za Slovence na slovenskih tleh? Če jim sledimo v pisanih virih, bomo našli, da se pojavljajo pred koncem 6. stoletja našega letostetja. Naj navedemo nekaj najstarejših podatkov. Okoli leta 593 je prišlo nekje v območju zgornje Drave do prvega iz zgodovinskih virov znanega nam sovražnega spopada med Sklavi, to je Slovenci, in nemškimi Bavarci, ki so prav takrat začeli od zapada sem siliti proti zgornji Dravi. Bavarski vojvoda Tasilo je z vojsko vdrl v deželo Slovencev, jih premagal in se z velikim plenom vrnil domov. Slovenci mu pa niso ostali dolžni povračila. Prišli so jim v pomoč turško-tatarski Obri in do 2000 Bavarcev je — tako pravi zgodovinski vir — obležalo mrtvih. To pot so še Obri pomagali Slovincem, da so se znebili bavarskega pritiska. Nekaj desetletij kasneje pa, ko je bila sila Obrov v propadanju in je knez Samo v obliki državne zveze razširil svojo oblast tudi preko Slovencev v Alpah, se Slovenci vojskujejo na lastno pest z Bavarci, stopijo nasproti njim v ofenzivo in jih okoli leta 628 premagajo blizu tirolskega mesta Lienza v skrajnem zgornjem povodju reke Drave. Blizu tam, nedaleč od izvirov Drave se še 150 let kasneje omenjajo meje Slovencev na točki, ki je za več kot 120 km po Dravi navzdol oddaljena od Beljaka, kjer začenja danes slovenska govorica.

Prav ob istem času kot v zgornjem povodju Drave, na meji proti nemškim Bavarcem, se pojavi ime Slovenec na zapadu v Istri in ob mejah Furlanije. Istra je bila takrat, okoli leta 600, v rokah naslednika rimskega gospodstva na vzhodu, Bizanca, sosednja Furlanija pa pod oblastjo germanskih Langobardov, ki so si v onih časih uredili v Italiji svojo državo. Na bizantinske gospodarje v Istri in na Langobarde v Furlaniji so trčili naši predniki, ko so v zadnjih letih 6. in v prvih desetletjih 7. stoletja začeli prodirati preko Krasa na mor-

je in siliti proti ravni Furlaniji. Prav leta 600 piše takratni papež Gregorij I. v enem svojih pism, da je zelo potrj in vznemirjen zaradi Slovencev, ki da so preko Istre že začeli siliti v Italijo. Vse do sredine 8. stoletja se omenjajo ofenzivni napadi Slovencev proti langobardski Furlaniji. Vzporedno s temi napadi v Istro in proti Furlaniji pa gre naseljevanje naših prednikov na Krasu in v obrobni furlanski predelih, to je ob zgornji Nadiži ter ob Soči in njenih pritokih.

Lahko rečemo torej: približno okoli leta 600 se pojavijo Slovenci z imenom, s katerim so se sami imenovali, v zgodovinskih virih in na ozemlju, na katerem stanujejo še danes ali pa so pred trinajstimi stoletji že prebivali. Pojav Slovencev v Vzhodnih Alpah, Istri in na mejah Furlanije ob koncu 6. in v 7. stoletju spravljajo zgodovinarji v zvezo z obćim premikanjem slovanskih rodov izza Karpatov v srednje Podonavje in na Balkan, ki je začelo v prvi polovici 6. stoletja. Med temi slovanskimi rodovi so bili tudi predniki onih Slovanov, ki so prodrli na jugu najdlje proti zapadu.

Pri tem prihodu Slovencev v Alpe, na Kras in do skrajnega severnovzhodnega roba zgoranjeitalijanske ravnine se pa pojavi dvojje vprašanj: ali so prihajali Slovenci na to ozemlje pred 1350 leti sami ali v družbi s kakim drugim ljudstvom, ali so na tem ozemlju nalezeli ob svojem prihodu še na stanovalce iz prejšnjih časov. Eno kot drugo obeh vprašanj je bilo in je predmet razgibanega razpravljanja v novejšem zgodovinopisju.

Ze smo v zvezi z napadi in spopadi Slovencev na bavarskih in furlanskih mejah omenili Obre. Obri so nomadsko ljudstvo turško-tatarskega izvora; Obre so jih imenovali Slovani, Avare pa Bizantinci in zapadna Evropa. Od kraja malo zapaženi se pojavijo Obri okoli leta 564 na obćnomorsko-podonavsko-balkanskem pozorišču in dosežejo tukaj ob trenju ljudstev, ki jim je bilo do oblasti in zemlje, kmalu veliko vlogo. V srednjem Podonavju je postal obrski vpliv posebno moćan, ko so se od tam v Italijo leta 568 izselili germanski Langobardi.

Odhod Langobardov v Italijo, kamor je te gnalo staro hrepenenje germanskih ljudstev po bogastvu in zemlji, kamor so jih k vmešavanju vabile takratne tamkajšnje politične razmere in jih je po drugi strani iz Podonavja gnal strah pred sosesćino mogoćnih Obrov, je nad vse važen dogodek za prihod drugega ljudstva na ozemlje, ki so na njem sredi 6. stoletja in do leta 568 stanovali Langobardi, to je Slovencev. Pod oblastjo Langobardov je sredi 6. stoletja ozemlje od zgornje Save pa do panonskih nizin, prav v to ozemlje in še preko njegovih meja pa vdirajo in ga po letu 568 naseljujejo predniki Slovencev. Toda ti niso sami. Z njimi, med njimi in deloma nad njimi so turško-tatarski Obri.

Z njimi: viri govore o skupnih navalih Obrov in Slovencev, o pomoči, ki jo Obri nudijo Slovincem. Med njimi: nedvomno so bili marsikateri predeli naseljeni z Obri in Slovenci, posebno bo veljalo to za nižinski svet v srednjem Podonavju, ki je bil bolj prikladen za gibanje obrskih konjeniških krdel kot pa na primer tesne gorske kotline in doline v Alpah, kamor so tudi Slovenci takrat začeli vdirati. Nad njimi: obrsko gospodstvo nad Slovani in Slovenci je nedvomo obstajalo, vendar ne povsod in ni bilo trajno.

O kakem občem ali trajnem zasužnjenju Slovanov in z njimi Slovencev po Obrih ne moremo govoriti. Slovanom in Slovincem ob njihovem prodiranju proti jugu na Balkan in proti zapadu v Alpe ter na Kras ne gre odrekati lastne iniciativne akcije; ob vsej obrski pomoči in ob obrskem vzmetu, ki je marsikje mogel sproževati vojne in plenilne akcije Slovanov. Marsikateri predel svoje nove domovine so Slovenci nemara laže naselili, ker so imeli ob strani in v bližini Obre in njihove vojne pohode, njihovo taktiko in pomoč; tako mogoče predele ob vdornih poteh Obrov iz srednjega Podonavja proti zgornji Italiji. Drugod po so se Slovenci sami naseljevali, se sami bili s sosedi, kajti priučili in znali so sukati meč prav tako kot večina osvajalskih ljudstev za časa velikih selitev. Kolikor je bilo podložništva pod Obri, ni to moglo biti povsod enako. Ponekod je bilo nemara res hlapčevsko suženjstvo, drugod pa se je približevalo oblikam zaveznitstva; ponekod je bilo težko občutno, drugod skoraj ni bilo. Način sosedstva obeh ljudstev, številčna moč enega in drugega ter krajevne razmere so mogle vplivati na različne načine sožitja med Slovani in Obri.

Ni pa bila oblast Obrov nad Slovenci, kolikor je bilo, trajna. V 3. desetletju 7. stoletja se je razmerje Obrov do Slovanov vobče in tudi do Slovencev temeljito spremenilo. Takrat se je velik del Slovencev osvobodil obrske nadoblasti in si položil temelje lastne državnosti. Bilo je to za časa kneza Sama, ki je stopil na čelo dela severnih Slovanov, jih osvobodil obrskega jarma, uredil močno državno tvorbo in njene meje kmalu razširil tudi preko Slovencev v Vzhodnih Alpah. Velik poraz Obrov, ki so ga ti leta 626 doživeli pri obleganju Carigrada, je od druge strani strl takratno obrsko silo. V vojnih in političnih akcijah onega časa, za dobe kneza Sama in propadanja obrske sile, se pojavi prva slovenska kneževina v Karantaniji, ki je od obrske oblasti že neodvisna, v svoji notranjosti samostojna državna tvorba in ki jo ščiti predvsem zveza s Samovo državo.

Dokler je ta obstajala, so, kot kaže, imeli Slovenci pred Obri mir. Ko pa je Samova država po smrti svojega ustanovitelja propadla, postanejo Obri zopet aktivnejši, ogražajo tudi karantansko slovensko kneževino, kar je

po proti sredini 8. stoletja prisililo, da je zaprosila nemške Bavarce za pomoč proti Obrom; korak, ki je izpodkopal zametke lastne slovenske državnosti in uravnaval slovensko zgodovino v nove in druge tokove. Toda tudi samostojnost Obrov ni imela dolgega obstanka. Pol stoletja za tem, ko so zaprosili Slovenci pri Bavarcih za pomoč proti Obrom, je v vojnah, ki jih vodi frankovska država proti njim, uničena obrska sila v srednjem Podonavju. Obri kmalu izginejo iz zgodovine, ne tako hitro pa spomin nanje med Slovani.

To je v kratkih besedah vloga Obrov v slovenski zgodovini, posebno ob prihodu Slovencev v novo domovino. Slovenci in Obri so pa v deželah, v katere od konca 6. stoletja vdirajo oziroma jih naseljujejo, naleteli nedvomno še na staro prebivalstvo, ki je tamkaj stanovalo izza rimskih ali pa še starejših časov ali pa se tamkaj obdržalo izza časov, ki jih zgodovinopisje imenuje tudi dobo selitve ljudstev.

Slovenska zemlja je bila obljudena že v časih, ki jih imenujemo prazgodovinske. sledovi njene obljudenosti segajo nazaj notri do dobe, ki ji pravimo stara kamena doba. Posebno in sorazmerno pa je bila obljudenost slovenske zemlje v sledečih obdobjih, tako v mlajši kameni dobi, v dobi bronu in železa, vse do časov, ko so bili naši kraji v časih obstanka rimske države vključeni v njene meje. Po imenu vemo na naših tleh za Ilire s številnimi plemeni pa za Kelte in potem v rimskih časih za razne doseljence, ki so govorili latinski jezik; ne pa na primer za Ligure ali Rete, kakor hoče v začetku tega članka navedeni pisec, ki pravi, da so tudi Liguri in Reti bili soudeleženi pri nastajanju bodočih Slovencev.

Rimsko gospodstvo nad našimi kraji je povzročilo da je marsikateri staroprebivalec prevzel latinski jezik ali je, kakor pravimo, zapadel romanizaciji, čeprav ta ni bila tako močna, kakor se večkrat napačno misli. Za rimske dobe, še bolj pa za časov, ki jih v zgodovini imenujemo tudi dobo selitve ljudstev, se je tudi marsikatero germansko ljudstvo za delj ali manj časa pojavilo na kasnejših slovenskih tleh in ga celo za krajšo dobo vključilo v svoje nove, po propadu zapadne rimske države nastale državne tvorbe. Taki Germani so bili Goti, Franki in Langobardi.

Ni dvoma, da so se deli ali drobci teh ljudstev oziroma staroprebivalcev ohranili in da so ostali na ozemlju, ki so ga od konca 8. stoletja začeli naseljevati Slovenci. Zato imamo dokaze predvsem v imenih nekaterih krajev. Na Slovenskem poznamo kraje z imeni kot Lahoče, Laška vas, Laško, Vašinke (kar je nastalo iz Lašnje) in še druge te vrste. V teh imenih tiči beseda Lah. Z označbo Vlah ali Lah so pa imenovali Slovenci pri doseljevanju in po naselitvi takò svoje romanske sosedbe in romanizirano prebivalstvo ob

svojih zapadnih mejah kakor tudi romanizirane stanovale, na katere so še naleteli ob prihodu v novo domovino in s katerimi so potem še stoletja živeli v tesni sosesčini. Vse dotlej, dokler se niso ti Lahii ali Vlahii stopili s Slovenci, oziroma so v onih krajih prvotnega slovenskega kolonizacijskega ozemlja, ki so ga germanizirali Nemci, hkrati s tamkajšnjimi Slovenci zapadli germanizaciji. Nemci so takemu Lahu ali Vlahu dejali Valh, zato so tudi razni kraji, ki jih mi označujemo na Slovenskem kot «laške», v nemški prireditvi zadevnega krajevnega imena v zvezi z besedo Valh, na primer Lahovče pri Cerkljah na Gorenjskem Walchschorf in podobno. V pred-slovensko dobo segajoče najdbe predmetov in grobov na mestu ali v bližini starih «laških» krajev dokazujejo, da gre pri teh resnično za naselja prebivalcev, ki so nanje Slovenci ob prihodu v svojo novo domovino še naleteli. V kasnejših stoletjih so Slovenci imenovali Lahe tudi pozneje mednje naseljene ali dodeljene Romane, tako Italijane ali Francoze, in še danes imenujejo Slovenci svojega soseda na zapadu Laha.

Kaže, da so Slovenci te stare Lahe ali Vlah-e ob naseljevanju potiskali proti zapadu, oziroma da so se ti pred Slovenci umikali v večjem številu proti zapadnim stranem. To kažejo številna pred-slovenska krajevna imena, ki so bila v uporabi pri teh Vlahih, in je takih imen več v zapadnem slovenskem jezikovnem območju kot v vzhodnem; to kaže tudi pogosto omenjanje in sorazmerna številna naselja takih Vlahov takoj onstran sedanjega in nekdanjega slovenskega jezikovnega območja na zapadu, na primer v Furlaniji, v vzhodnem delu Tirolske, na Salzburškem in na Zgornjem Avstrijskem.

Da se je na ozemlju, ki so ga naselili Slovenci, ohranilo še staro prebivalstvo, kažejo krajevna imena, ki so bila na naših tleh znana in v uporabi v starem veku, to je v pred-slovanski dobi. Kdo bi jih sicer mogel sporočiti prihajajočim Slovencem kot predvsem ti Lahii ali Vlahii? Največ je bilo prevzetih imen tekočih voda, manj imen naseljenih krajev, najmanj pa imen gora. Večje število imen je prevzetih in ohranjenih ob zapadnem robu slovenskega narodnostnega ozemlja, kjer so bile zveze s starim prebivalstvom močnejše in kjer se je to tudi med Slovenci deloma ohranilo. Od imen tekočih voda so Slovenci prevzeli označbe za skoraj vse velike reke, kot Savo, Dravo, Sočo, Krko, Kolpo, Nadižo, Muro in še druge; po teh imenih so Slovenci na podlagi starega naziva tudi za pritoke večjih rek oblikovali nazive kot Murica, Krčica, Savica, Kokrica, Savinja, Dravinja. Od imen naseljenih krajev so se nekatera ohranila za kraje, nastale na mestu ali v bližini stare naselbine, na primer Poetovio - Ptuj, Celeia-Celje, Carnium-Kranj, Longaticum-Logatec, Bilachinium-Beljak, Atrans-Trojane. Od starih

imen gora, gorovja in podobnih niso nekatera postala živa v slovenskem jeziku, na primer ne Alpes Juliae — Julijske Alpe, Carvancas — Karavanke; pač pa so Slovenci prevzeli stari Carusadius za Kras, Ad pirum (kar pomeni «pri hruški») pa so prestavili v Hrušica.

S številom, vlogo in z ostanki pred-slovenskega prebivalstva ob naseljevanju in prihodu Slovencev pa ne gre pretiravati. Naloga novejših slovenske zgodovinske znanosti je bila in bo še določiti pred-slovenskemu prebivalstvu pravi delež. Še posebej pa ne gre germanskim ljudstvom, ki so se za daljšo ali krajšo dobo pojavila ali zadrževala na ozemlju, naseljenem kasneje po Slovencih, dajati tak pomen, kot so jim ga hoteli dati razni nemški pisci novejših dobe, posebno neposredno pred in za časa zadnje vojne. Pisanje teh piscev je bilo bolj v službi političnega nemštva in njegovega ekspanzionizma kot pa resnične znanosti. Pojav Germanov na našem ozemlju pred prihodom Slovencev se je od te strani naglašal s posebnim poudarkom v zvezi s kasnejšim prihodom Nemcev, ki so se v naše kraje začeli naseljevati v 9. stoletju; skušale so se najti ali dokazati nepretrgane zveze v germanstvu območja, ki so ga v zgodnjem srednjem veku naselili Slovenci, najti s silo most med Germani izza časa tako imenovanih selitev in Nemci srednjega veka na slovenskih tleh.

Nesporno je, da so se Germani pred Slovenci za daljša ali krajša obdobja pojavljali na ozemlju, ki so ga kasneje naselili Slovenci. Toda teh Germanov ni bilo toliko po številu in niso se toliko časa zadrževali na kasnejšem slovenskem ozemlju, da bi jim mogli prisojati tako vlogo in pomen, kot so to hoteli nekateri, še manj pa, da bi se preko njih dal napraviti nepretrgan most, ki bi družil te Germane izza časa pred prihodom Slovencev z Nemci, ki so nekoliko stoletij kasneje prišli med Slovence. Dokazi, ki so jih za nepretrgano zvezo med enim in drugimi Germani iskali in navajali ti novejši nemški pisci, so zelo majavi in nezanesljivi. Najdbe raznih predmetov, kot na primer zapestnic in zaponk, ki po svoji izdelavi kažejo na germanske Gote, so skromne po številu in še oddaleč ne morejo biti členi in dokazi nepretrganega germanstva Koroške od pred 1400 leti pa do visokega srednjega veka in do danes, kot se je to tako rado naglašalo in trdilo. Gotstvo Koroške tudi ne dokazujejo razna krajevna imena, iz katerih so hoteli nekateri napraviti kar cele naselbine Gotov na Koroškem. Ni potrebno mnogo dokazovanja, kako nemogoči, trhlji in prisiljeni so dokazi o Gotih na Koroškem, po sili sestavljeni na podlagi nekaj krajevnih imen, ki so dejansko izpeljana od osebnih imen in nimajo s starim ljudstvom Gotov nobene neposredne zveze.

Podobno kot z Goti se je pretiravalo in delala sila z germanskimi Langobardi, čeprav

moramo reči, da imamo o njih več arheoloških najdb in več dokazov za njihovo začasno zadrževanje na slovenskih tleh. Skušalo se pa je preko tega dokazati, da je obstajal na Koroškem in Kranjskem velik utrjen pas z utrdkami in nastanjen z vojaki, ki da je branil Italijo in so ga obvladovala razna ljudstva, nazadnje Langobardi: ob in v tem utrjenem pasu pa da so bili nastanjeni graničarji germanskega rodu, ki da so se prejkone ohranili še izza rimske dobe notri do tistih časov, ko so prišli v te kraje nemški Bavarci. Prihod Slovencev se sicer priznava, toda le kar tako mimogrede; ti Slovenci pa so našli v Alpah še staro prebivalstvo, predvsem Germane in na čelu karantanske države se kmalu pojavijo germanski vojniki; slovenska vojvodina v Karantaniji se je razvila v odvisnosti in pod ustavnopravnim vplivom germanskih Langobardov. V zvezi s tem se je za imena raznih krajev na Slovenskem skušalo najti germansko razlago ter obstoj, ki sega v čase Gotov in Langobardov; s tem imeni se je hotelo ustvariti kar cela stara germanska jedra med Slovenci. Na te starogermanske okoliše in ta imena, katerih germanstvo je zelo dvomljivo ali pa celo nemogoče, naj bi navezalo zgodnje nemštvo v naših krajih. To pa naj bi bilo že tako zgodnje in močno, da je bila že pred sredino 8. stoletja po Nemcih naseljena celovška okolica in Savinjska dolina s Celjem, pred letom 800 že Celovška kotlina, Gorenjska, kraji ob spodnji Krki na Dolenjskem ter ob spodnji Sotli, del Podravja in srednja Štajerska. Vse to se je skušalo pokazati tudi na zemljevidu.

Te in take trditve so zgrajene na zelo trhljih in majavih podlagah. Resna znanost jih je in jih more z lahkoto ovreči. Ono malo, kar vemo o Germanih pred Slovenci, se je močno pretiravalo in napihvalo s slabo prikrito namero, najti in dokazati na slovenskih tleh kar največ zgodnjega germanstva, najti most med predсловenskim germanstvom in kasnejšim nemštvom in pri vsem tem izločiti iz zgodovine v čim večji meri Slovence in njihovo naselitev.

Vprašajmo se končno, kako se je ta naselitev po prihodu Slovencev izvršila? Tudi to vprašanje je bilo ter je predmet živahnega razpravljanja v novejši slovenski zgodovinski znanosti. Velike reke, ki tečejo iz Alp v srednje Podonavje, so bile glavni kažipot slovenskemu prodiranju in naseljevanju proti zapadu. Od zgornjega Posavja so se slovenski naseljeni tokovi obrnili tudi na Kras ter so preko Krasa dosegli morje in skrajni severovzhodni rob zgornjeitalijanske ravnine. Naselitev Slovencev se je podobno kot naselitev Slovanov vobče izvršila v sorazmeroma zelo kratkem času. Pojav te po času zelo nagle naselitve in raprostranitve bo tudi pri Slovencih razložiti z delno ohranitvijo in pretopitvijo še preostalega predсловenskega prebivalstva.

Veliko več kot si včasih mislimo, je od staroprebivalcev prešlo v slovenske prišleke. Ne samo po krvi, marveč tudi pridobitev materialne kulture. Ne gre pa pri tem pretiravati ali celo potvarjati. Ne v smislu namernih priditev raznih nemških piscev o neprekinjenem germanstvu na slovenskih tleh, kar smo že povedali. Ne gre pa pri tem tudi pretiravati v smislu neke prvotnosti ali avtohtonizma Slovencev, ki da so nedosljeni od drugod od nekda; rastle in izrastle iz ljudstev na ozemlju, na katerem prebivajo še danes, kakor hočete to v nasprotju z neizpodbitnim zgodovinskimi dokazi nekateri novejši rusko sovjetski znanstveniki.

Zemlja in njene površinske oblike, gozd in že od staroprebivalstva za obdelavo pridobljene zemlje, z vodo bogata ali revna zemlja, kakovost in s tem plodnost in neplodnost zemlje, vse to je predstavljalo glavne gospodarske pogoje slovenske naselitve. Zemlja, ki je bila že od prejšnjega prebivalstva obljudena in kultivirana, je to območje, ki se je vanj Slovenec po svojem prihodu najprej usmeril in ga naselil. Pri naselitvi Slovencev moremo razlikovati večje število naselitvenih tokov, jeder in okolišev. V gorskem svetu so jih na prirodni način obmejevale in zaokroževale večje doline in kotline. Drugod zopet je bil neprodiren in tudi po staroprebivalcih še neizkrcen gozd, ki je črtal meje starejšim slovenskim naselitvenim območjem. Nižji gričevnati in nižjegorski svet, pasovi in predeli ob robu ravnin in dolinskih tal, prisojni položaji pa tudi na široko odprte kraške planjave — to so bili predeli, ki jih je Slovenec po svojem prihodu v novo domovino najprej in najraje naselil. Podroben pregled slovenskega naseljevanja od pokrajine do pokrajine bi nam to pokazal in potrdil. Pokazal bi nam predele, ki so bili v stoletjih po prihodu naših prednikov najprej naseljeni.

Toda tako razpravljanje sega že izven okvira tega spisa, ki je hotel predvsem pokazati na nekatera glavna vprašanja, ki so predmet novejšega zgodovinopisja glede prihoda Slovencev in njihove prve razprostranjenosti na ozemlju med Donavo in skrajnim zgornjim Jadranom ter med Panonsko nižino in izviri velikih vzhodnoalpskih rek pred več kot trinajstimi stoletji. V usodnem tisočletnem procesu, ki mu pravimo germanizacija slovenske zemlje, so Slovenci velik del tega ozemlja izgubljali in ga izgubili. Vse do pred približno pol tisočletja, ko se je ta proces do neke mere ustavil, ko se je izoblikovala več ali manj strnjena slovensko-nemška jezikovna meja in so se odtlej Slovenci obdržali na zemlji, na kateri žive še danes.

V starih časih človek še ni vedel, da krijejo oceani s sredozemskimi in stranskimi morji dvainpolkrat toliko površine, kot je vseh celin in otokov. Morje mu je tedaj veljalo za brezmejno vodovje, po katerem je plavala velikanska želva in nosila na svojem mogočnem oklepu — našo Zemljo. — Stari Grki, ki so verovali v bogove, so imeli celo morskobožanstvo, Pozejdona. Ta jim je v svoji jezi tresel ocean in tako ustvarjal valove, da so požirali nejeverne in predrzne pomorščake. Tako in podobno so si mislili naš svet pred tisoč in več leti.

Napačne pojme o naravi in življenjskih pojavih, ki nas obdajajo, je človek polagoma in stežka ovrgel. Pa ni čudno, saj ga je to tudi prepogostoma stalo mnogo žrtev in še danes plačuje človeštvo visok davek oceanu in sploh naravi v prizadevanju, da ji zagospodari. Prvo objadranje sveta je zahtevalo neverjetno veliko žrtev: od dve sto petinsedemdeset udeležencev se jih je vrnilo v domovino le osemnajst. Se pred sto leti je stala plovba iz Evrope do rtiča Dobre nade na jugu Afrike po eno človeško življenje. Nič čudnega zatorej, da se je prava slika o obsežnosti in velikosti oceanov le polagoma izpopolnjevala iz stoletja v stoletje, od ekspedicije do ekspedicije prav do današnjih dni.

Se bolj površno in celo mračno predstavo pa je imel človek o življenju v morju in njegovih pojavih. Niti sto let ni od tega, ko so se bili znanstveniki prepričani, da v velikih morskih globinah ni življenja. Kakšno naj bi tudi bilo to življenje, ki si je izbralo in vzdržalo skrajno neugodne življenjske pogoje, kot jih srečujemo v morskih globinah, kamor nikdar ne prodre niti najslabotnejši sončni žarek, kjer je velikanski pritisk in hud mraz. Še več, znanstveniki, ki so dognali, da toplota pada, čim bolj je morje globoko, so sklepali, da je v globinah večni led brez vsakršnega življenja.

Verjetno bi tako napačno naziranje vladalo še doka časa, tedaj pa se je zgodilo nekaj nepričakovanega. Ko je Great Eastern (čitaj Grejt Istn), prvi kolos med parniki, polagal v letu 1866 telefonski kabel iz Evrope do Amerike, so istočasno potegnili z morskega dna kabel, ki je bil že prej položen, a pretrgan. Ta kabel je ležal že nekaj let na morskem dnu in nanj so se naselile raznovrstne globokomorske živalice skorjastih oblik, kot so spužve, mahovnjaki in podobno. To so bila prva bitja, ki jih je človek privlekel iz temnih oceanskih globin. Tako se je dokončno razpršil vsakršen dvom o globokomorskem življenju.

Kmalu potem, ko so odkrili prve znake globokomorskega življenja, je izplula konec leta 1872 iz portsmutske luke angleška korveta

Challenger (čitaj Celendžer) na prvo globokomorsko ekspedicijo. V štirih letih so najodličnejši znanstveniki prekrizarili in raziskovali vse oceane od površine do dna, izmerili so največje morske globine ter nalovili najraznovrstnejše in do tedaj še nepoznane živali, ki žive na globokomorskem dnu. Nabrali so toliko gradiva, da so postavili čvrste temelje moderni znanosti o oceanu. Zavesa, ki nam je zakrivala oceanske globine, se je pričela trgati. Odsihdob so se znanstvene odprave množile in vrstile druga za drugo, posebno ko so se tehnični pripomočki za prodiranje v tajne oceanskega življenja vse bolj izpopolnjevali. Danes izmerijo z jekomerom* že v nekaj sekundah tudi največje globine natančno, medtem ko so še pred sto leti potrebovali za tako merjenje po več ur in pri tem delu delali vedno manjše ali večje napake. Naše znanje o oceanu je postajalo na ta način vse bolj temeljito.

Tako je človek obračunal s starimi mitološkimi bajkami in bogovi, ovrgel srednjeveške mračne nazore in začel v zadnjem stoletju našega veka prodirati globoko v bistvo narave, v tajne oceana.

Ko se bližamo morski obali, nas preseneti široko obrobje, ki bi ga lahko imenovali mejni pas med zemljo in morjem. Čeprav je to področje še kopna zemlja, se tam vendar že tolikanj uveljavlja morje, da se naseli prvo nekaj polžkov, rakcev in podobnih trdoživih morskih prebivalcev in nič več. Živahneje obljuden je obalni pas, ki ga morje poplavlja v rednih presledkih dvakrat dnevno in ga prav tolikokrat tudi razgali, da ga božajo in suše žgoči sončni žarki. Ta značilni pojav morja imenujemo plimo in oseko; morska gladina se približno vsakih dvanaest ur nekoliko dvigne in vmes prav tolikokrat zniža. V Jadranu je tako redno dviganje in nižanje morske površine majhno in ne presega niti enega metra. Drugod v svetu pa je lahko plima prav mogočen val, ki poplavi tudi do deset in več metrov visoko obalo. Seveda je tam tudi oseka velika, da se pokaže širok obrežni pas, dokler ga ne poplavi naslednja plima. V plimi so se bitja v tem področju tako ali drugače zavarovala, da jih ne odrta morsko valovje ali ne izsuši žgoče sonce, ko nastopi oseka. Zato so tu živali zaščitene z

* Jekomer je priprava, s katero merijo morske globine: kratke zvočne valove pošilja posebna priprava na ladji proti morskem dnu; tu se odbijejo in pridejo ponovno do ladje. Globino izračunajo iz časovne razlike in znane valovne hitrosti.

močnimi apnenčastimi ogrodji in se tesno oprimejo skale; tu in tam se celo zasvedrajo v živo skalo ali pa se poskrijejo v razpoke in pod kamenje, si izkopljejo peščen rov ali podobno. Značilni prebivalci tega življenjskega sveta so živi svedri, školjke, ki si vrtajo prave rove v žive skale, v kamnite pomole, v betonske zgradbe, pa tudi v lesena bruna, deske in celo v lesene ladje. Tam tiče skriti in zavarovani pred sovražnikom in morskimi valovi. Z doraščanjem si svoje rove širijo in poglobljajo ter žo pri tem drobne organske delce, drobir, ki jim ga naplavlja morje. Živi svedri so svojevrstni mojstri v kamnosestvu in neverjetno učinkoviti rušilci kamnitih morskobal. Prav tako pa tudi škodijo posebno lesenim zgradbam in ladjam. Se danes se proti njim bori pomorščak in graditelj ladij z vsemi sredstvi, kar jih pozna.

doživnjaki, pa tudi mahovnjaki, školjkice in še mnogo drugega pisanega živega sveta.

Se slikovitejša so morska pobočja v tropškem področju, ki jih obraščajo mirijade apnenčastih koralnikov, združenih v čvrste podmorske grebene, korališča. Majhni koralniki z apnenčastim ogradjem brste drug na drugem in s tem ustvarjajo že v kratkem času velikske množine morskega dna, sipine; te postajajo sčasoma zaradi svoje hitre rasti in kamnite trdnosti nevarne plovbi in ladjam. Tudi tu se razvije prav pisana družba živali in živalic neverjetnih barv in oblik, kakršne premore le tropsko življenje. Ugodne življenjske razmere, predvsem pa dovolj sončne svetlobe, toplote in hrane ter primerni življenjski prostor, so omogočili veliko obljudenost na plitvomorskem obalnem področju; tu vrvi bujno življenje v najsrdečiji borbi za vsak-

Rački samotarci.

Poletna vedrina in jutranja tišina imata prav svojevrsten čar ob prebujajoči se morski kamnitni obali. Kako gladko in bistro je tedaj morje! Skozi kristalno vodo prodira naš pogled globoko do dna; tu se poigravajo urne srebrnkaste ribice v jutranjem sončnem žarku med algami, koralniki in drugim svetom čudežnih oblik, barv in življenja obmorskega sveta. Tukaj je življenje najživahnije. Primerna trda podmorska pobočja nudijo ugodno prijemališče morskemu rastlinstvu, algam, ki se pri zadostni sončni svetlobi bohotno razvijajo in tako ustvarjajo kar najugodnejše življenjske razmere plitvomorskemu živalstvu. Nikjer drugod ni življenje v morju tako pisano in bogato kot prav v plitvomorskem obrežnem področju. Med kosatimi rjavimi, rdečimi in zelenimi algami prebiva nešteto majhnih, za oko predrobni enoceličarjev, črvičev in rakcev, po stebelcih se lepijo polžki, tam se pritirjajo razni koralniki in tem podobni tr-

danji kruh in obstoj vrste. Nikjer drugod ne srečamo tako različen način življenja in nikjer drugod ni toliko različna tehnika pri napadu in v obrambi.

V področju, kjer je še znaten vpliv valovanja, so živali trdno zgrajene in imajo močno apnenčasto ogrodje; če pa so nizkih rasti, se privijejo k tlom ali poskrijejo med košatostjo alg. Morski ježki se si prisesanimi nožicami oprimejo skal in si sčasoma celo izkopljejo plitve jamice, iz katerih jih morje zlepa ne odnese. Čeprav so dobro oboroženi z dolgimi bodicami, se tudi spretno krijejo in zakrinkavajo, kot na primer sovražnik v vojni. Na svoj oklep si devajo drobne kamenčke in morske alge, kar jih ščiti pred sovražnikovim pogledom in preveliko svetlobo. Vendar jim vsa ta obramba prav malo koristi, če jih odkrije morska zvezda, velika roparica, ki se loti in zlahka obvlada razne oklopnike, kot so školjke, polži in morski ježki. Naj bo je-

žek še tako oklopljen, ga zvezda vendar obda s petimi kraki, izviha nanj svoj raztezljivi želodec ter ga prebavi kar izven telesa.

Tudi mnoge rakovice, mali kratkorepi raki se radi zakrinkavajo. S kleščami si natrgajo nekakšne vejice morskih alg in jih pritrdijo na svoj oklep; tako so podobne prej šopom alg kot raku. Mnogi rakci se spravijo s svojimi zadkom v polževo prazno lupino in branijo z dolgimi kleščami morebitnemu vsiljivcu vhod v svoj dom. Nekatere ribe pa jim s svojimi grbastim zobovjem zlahka zdrobe ta umetni oklep in jih pojedo. Dostikrat si tak rak-samotar, kakor mu pravimo, nadene na svojo polževo lupino morsko spužvo (gobo), ki ga kmalu popoloma obraste; nič ne de, če jo le s težavo prenaša po težko prehodnem morskem dnu, varen je pa le. Tako in podobno zakrinkavanje najdemo na vsakem koraku v morju.

Zanimivo je življenje na plitvomorski obali. Nekatere ribe, ki tu žive, imajo celo strupene bodice; bosonogi človek, ki stopi na tako ribo, začuti pekočo bolečino, ki lahko traja tudi po več dni. Mnoge ribe se zakopavajo v pesek in tam preže neopazne na svoj plen ali pa se tako spretno prilagodijo barvi v področju, kjer žive, da so varne pred sovražnikom. Mnoge obalne ribe skrbе na poseben način za svoje malčke, jim grade mala gnezda ter jih ščitijo pred valovi in sovražnikom. Zanimivo je, kako skrbi morski konjiček za svoje potomstvo. Samica mu izleže jajčeca v trebušno vrečko, kjer se ta razvijajo v majhne konjičke, ki zapuste to svojo čudno zibelko šele tedaj, ko so že sposobni, da začno samostojno življenje.

Veliki glavonožec hotbnica si gradi svoj dom iz robatega kamenja, ki ga zapuša ponoči, ko gre na lov. Mnogi polži rijejo kar pod peskom, od koder iznenada napadajo svojo žrtev. Nekateri med njimi navrtajo zaprti školjko in jo izsesajo z dolgim iztezljivim rilčkom; drugi izločajo jedko slino, ki topi školjkam, polžem in drugim oklopljenim živalim lupine, a tretji imajo strupen ugriz, ki je celo človeku nevaren.

Morsko dno ni povsod kamnito; pravzaprav je takega morskega dna prav malo, saj ga kmalu pokrijejo drobne usedline, pesek in blato, ostanki živalskih ogradij in glina, ki jo z obale izpirata dež in voda. Seveda se je tudi življenje razvijalo tako, kakor so se spreminjale razmere v življenjskem področju. Na peščenoblatnem morskem dnu rastejo morske trave, ki ustvarjajo nekake podmorske pašnike do globine dvajset ali trideset metrov; globlje je že pre malo svetlobe za njihov razvoj. Alge uspevajo tudi globlje, vendar so pri sto do dvesto metrih redke. Zato imajo živali v večjih globinah drugačne življenjske razmere kot v plitvokomorskem področju, kjer je še dovolj rastlinstva, svetlobe, prezračevanja in drugega.

Sončna energija je prav gotovo najmočnejši vir, ki upravlja življenje na našem planetu; to vidimo na kopnem in v morju. Tam kot tu je sončna svetloba potrebna zeleni rastlini celici, da proizvaja iz ogljikovega dvokisa in vode organsko tvar, škrob. Čim več je sonca, tem večja je proizvodnja, tem bujnejša je rast.

Sončni žarki pa ne prodro kdo ve kako globoko v morje; že razmeroma tanek sloj vode jih upija. V globini, kamor sončna svetloba slabo prodira, je tudi rastlinstvo redko in se zato razvija le v površinskem delu. Če v globini približno enega metra je sončni žarek oslabljen za polovico, a v globini sto do dvesto metrov zgubi popolnoma svoj vpliv. Globlje v morju rastlinstvo ne uspeva, saj nima potrebne sončne energije, osnovnega pogoja za obstoj. Tako ima sončna svetloba tudi odločilen, čeprav le posreden pomen za živalstvo na morskem dnu. Na plitvem dnu, ki ga sonce še osvetljuje, se bo naselila rastlina in prav tako tudi živalstvo, saj bo tam imelo obilo rastlinske hrane; zato se prehranjuje živalstvo v obrežnem pasu še predvsem z rastlinsko hrano, čeprav tam tudi mesojedov ne manjka. Na globokomorskem dnu pa prebivajo le take živali, ki žrjo živalsko hrano ali pa se zadovoljujejo le z organskim drobirjem; ta nenehno pada, nekako «dežuje» iz zgornjih osvetljenih slojev in se kopiči na morskem dnu kot ostanek poginulih in razpadlih rastlin.

Naš pogled ne prodre globoko v morsko globino. Se v našem Jadranu, ki ga štejejo med najbolj bistra morja, zgubimo dno prav kmalu z vida; to je v globini približno dvajset metrov, večinoma pa še prej. Kar je globlje, ne vidimo več. Tedaj si pač moramo pomagati na drug način, saj nam neposredno opazovanje ne koristi; oceanografi love s posebnimi pripravami živali na morskem dnu. Po kamnitem in sploh trdem dnu stružijo s posebnim strugalom, a na blatno in peščeno dno spuščajo grabilce, ki zajemajo nekaj morskega dna z vsemi živalmi, ki se tam skrivajo. Z veliko večnostjo mrežo vlačnico, ki jo vlečejo po morskem dnu, polove bežeče ribice, nad dnom plavajoče glavonožce, rake in drugo, kar se tam potika. Vendar tudi to ni popolnoma zadovoljilo človeka, ki je hotel spoznati življenje na globokomorskem dnu. Končno se je znanstvenik sam spravil na morsko dno. V posebni potapljaški napravi, ki jo imenujejo skafander, je potapljaec prišel celo sto metrov globoko, globlje zaradi prevelikega pritiska ni mogel. Zato so tehniki zgradili posebne kovinske krogle in valje, v katerih so lahko skozi debela steklena okena opazovali in fotografirali morske živali v velikih globinah. S takimi potapljaškimi celicami so do danes prišli skoro tisoč metrov globoko. Ta največja globina, do katere je kdaj koli prišel človek, pa je le desetina največje oceanske globine.

Globokomorske živali kažejo nekaj svojevrstnih značilnosti, ki se zelo ujemajo z nenavadnim življenjskim okoljem, kjer je tema, mraz in velik pritisk. Globoko morje je predvsem mirno; tudi najsilnejši viharji ga ne razburkajo. Ze v globini sto, dvesto metrov je vpliv valov malenkosten, tako da se tam že lahko kopiči blato, ki je v obalnem področju še kopenskega izvora. Nasprotno pa je morsko dno daleč od kopnine, sredi morij in oceanov sestavljeno le iz drobnih živalskih ogrodi, kot so apnenčaste lupinice enoceličarjev, kremenčaste iglice morskih spužev, polže hišice in podobno. Na takem mehkelem dnu se živali udirajo pri vsakem koraku, celo pri vsakem gibu v mehko kašnato blato. Na tem področju imajo mnoge živali navadno dolge noge ali pa so ploskih oblik, da se laže obdrže na površini. Znana japonska rakovica, ki živi na globokomorskem dnu, ima do dva metra dolge členaste noge, čeprav je telo komaj četr metra dolgo ohraneno široko. To je izrazit prebivalec globokega, mirnega morja, saj ga na plitvi morski obali razbije že prvi večji val.

Globokomorske živali imajo le slabotno ogrodje; v mirni vodi ga ne potrebujejo. Krhke morske spužve imajo le tanke kremenčaste iglice, ki so véasih tudi več kot meter dolge. Tudi peterosomerni oklepniki, morske zvezde in ježki, ki so pred silo valov na obalah dobro zavarovani v svojem čvrstem apnenča-

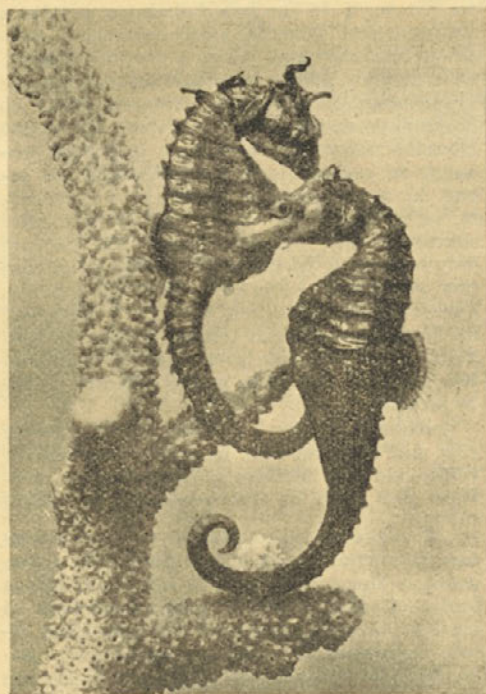
stem oklepu, imajo na globokomorskem dnu le tanke in rahlo spojene skeletne ploščice. Prav tako imajo tudi školjke in polži v globokem morju le tanke in skoraj prozorne lupinice.

V polpolni temi so oči najslabše čutilo, zato so tako rekoč odveč; ko si globokomorska žival išče hrane, sta ji tip in voh zanesljivejša. Kadar se slepi globokomorski raki pari, se najdejo le po vohu; tipalnice in sploh vsi občutljivi izrastki na nogah in trupu so izredno dolgi in so zategadelj dobro čutilo za tip. Tudi ribe imajo dolge kožne priveske za tip, medtem ko jim vidni organi krne. Čim globlje gremo, tem bolj pogosto srečujemo ribice samo s slabo razvitimi in celo pokrnelimi očmi; premalo je svetlobe tudi za najbolj občutljivo oko. Pač pa imajo ribe iz tistih globin, kjer je vsaj še nekaj svetlobe, to je nekako med pet sto in tisoč metri, izredno dobro razvite oči, ki mole iz glave kot nekaki teleskopi. Take povečane in izbuljene oči ujamejo še tako slaboten sončni žarek, ki se v teh globinah le medlo poigrava na enoličnih barvah globokomorskih živali.

Za ribe, rake, glavonožce in druge živali iz globokega morja se je biolog še prav posebno zanimal zaradi svojevrstnih svetilnih organov. Nikjer drugje na zemlji ne opažamo toliko bogatega fosforesciranja, bioluminescence ali živega svetlikanja, kakor pravimo; vsaj petina vseh globokomorskih živali se svetlika bodi po vsej telesni površini ali pa samo na določenih in nalašč za to oblikovanih svetilnih organih. Taka globokomorska ribica ali glavonožec je posejana z drobnimi lučkami, da se zdi kot vlak ali parnik v mračni noči.

Znanstveniki in neznantstveniki so v tem globokomorskem svetlikanju iskali namen in pomen. Cemu se živo bitje v temni globini svetlika, kakšen smoter naj bi imele raznobarvne lučke, ki so pri tej globokomorski ribici take, pri drugi drugačne? Tako in podobno so se vpraševali strokovnjaki še v prejšnjem stoletju in celo danes zaide v tako slepo ulico marsikdo, ki ne stoji trdno na tleh prirodo-slovja. Smoter je pač človeškemu pojmovanju in inteligenci blizu, ni pa seveda živali ali rastlini. Darwinov nauk* o razvoju življenja, ki ga priznava danes vsa biološka znanost, nam tolmači, da so bolj ali manj vse prilagoditve le nujna posledica prirodnega izbora. Prilagoditve niso nastale neposredno kot raba in neraba posameznega organa ali sklopa organov. Tako na primer nimajo globokomorske ribe slabo razvitih oči, ker jih v temi niso uporabljale in bi jim zaradi tega pokrnele.

* O razvoju življenja, evoluciji, ki jo je jasno začrtal velik angleški biolog Darwin, je napisal nalašč za bralce Prešernove knjige prof. Polenec Anton knjigo «Kako so nastala živa bitja».

Morski konjiček.

Verjetneje je, da je zaradi pičle hrane v globokomorskem področju štednja zajela predvsem tiste organe, ki so bili najmanj potrebni. Prirodni izbor in vsakdanja borba za obstoj vrste sta dajala prednost tistim oblikam, ki so bile tudi najprimerneje razvite. Samo na tak način moremo in moramo gledati, kako so se razvile prilagoditve, kako so nastale pisane barve, zlasti pa, kako so se razvili različni organi, oči, tipalke in tudi svetilni organi.

Mnogo globokomorskih ribic se medsebojno razpoznavajo po raznobarnih lučkah, ki jih imajo po svojem telesu razvrščene v najraznovrstnejših vzorcih tako kot barve na kakšnem našem narodnem ornametu. Nekatere imajo te lučke zbrane v nekeke žaromete in si z njimi osvetlujejo pot pred seboj. Nekatere celo prižigajo in ugašajo te svoje lampičke na živčni dražljaj. Posebnost teh drobcenih lučk je, kako so svojevrstno razporejene po telesu; te so pri vsaki vrsti drugačne barve v vseh mavričnih odtenkih od zelene, rumene, modre do oranžne, rdeče in vijolične, kar nas zelo spominja na barve pri dnevnih živalih. Prav gotovo se tako različno osvetljeni samčki in samice laže najdejo in plode.

Razvoj svetilnih organov in oči pri globokomorskih ribicah je tu in tam na prvi pogled tudi protisloven. V globokem morju živi ribica, ki si «osvetluje» z lepimi svetlečimi reflektorji na temenu glave svoje temno življenjsko področje, a je pri vsem tem brez oči. Tu bi odnehali tudi najbolj zagrizeni predstavniki, ki zagovarjajo, da so se prilagoditve neposredno razvile. Ta pojav si pač razlagamo tako, da so oči hitreje pokrnele kot svetilni organi; verjetno pa bodo prej ali slej tudi ti pokrnele. Prirodni izbor kot neizprosna metla čisti in izpopolnjuje življenje.

Svetlikanje globokomorskih živali bi lahko imeli tudi za pomemben in neuporaben proizvod žive snovi in celo za nekaj neškodljiv parazitizem. Tako vemo, da se svetlikajo tudi razne globokomorske zvezde, celo spužve in druge živali, ki niso in nikoli ne bodo imele kakršnih koli primernih čutil za vid.

In kaj so vse te lučke globokomorskih ribic, glavonožcev in drugih živali iz temnih morskih globin? Navadno so to podkožne tvorbe, ki imajo tu in tam celo nekakšno lečo in reflektor, da odbijajo svetlobo. V teh organih se razvijajo posebne bakterije, ki se svetlikajo in proizvajajo tako imenovano hladno svetlobo (kjer se ne razvija toplota) ter se prenašajo že na samem zarodku iz roda v rod. Večina svetilnih organov pa so žleze, ki izločajo svetlečo sluz.

V morskih globinah, kjer ne uspeva več rastlinstvo, ni bujnega življenja; v tem področju so živali redke, poleg tega so tudi slabotne in majhne. Mnoge pa imajo razmeroma velika usta in žrelo ter morejo požreti tudi večjo žrtev kot so same. Živali v globokem

morju stradajo, ne najdejo si nitj najnujnejše hrane, kaj šele da bi si privoščile kakšen priboljšek. Zato tudi pograbijo vsako redko morebitno priliko, ki se jim nudi, pa čeprav je napadena večja riba kot so same; želodec se jim pri tem lahko tako raztegne, da postane večji kot vse telo. Takih grizljajev pa je seveda malo. Siromašno globokomorsko področje ne dopušča, da bi se te živali razvile v orjake, kot jih srečujemo v plitvem morju ali na kopni zemlji. Zaradi velike štednje, ki je posledica pičle hrane, so pokrnele različni organi, a živali same niso mogle nikoli postati velike. Nekaj podobnega najdemo tudi pri naših jamskih živalih, ki žive v prav siromašnem življenjskem področju. Štednja na materialu je prizadela razvoj oči, ki so v tem nepotrebne, čvrsta ogrinja so postala rahla, tanka in slabotna, saj so v mirni vodi odveč, a sama rast je zaostala. V globokem morju vlada veliko siromaštvo.

In vendar so bili ljudje dolgo prepričani in še danes radi verjamejo, da žive v temnem globokomorskem področju prav velike, pošastne, zobate ribe, raznovrstni velikanski polipi*, raki in razne fantastične prikazni. Ali bomo res razočarani?

V primernih globinah, ne sicer največjih, živi eden teh velikanov, veleliganj ali orjaški glavonožec, ki je tako velik, tako hud razbojnik, da je prava globokomorska pošast. Deset dolgih lovk, ki obkroža glavo in ima mnogo prisedkov, kaže, kakšen velik krvolok je to. Če se ti že majhna hobotnica privije z lovkami okoli noge, ko stojiš do kolen v morju na kamniti obali in te s svojimi prisedki ne izpusti, si lahko predstavljaš, kaj pomeni globokomorski veleliganj. Njegove lovke so do petnajst metrov dolge in debele kot močno človeško bedro; kar primajo z orjaškimi prisedki, ne spuste zlepa. Le velikanski kit zobač, ki se prehranjuje predvsem z glavonožci, se jim lahko iztrga; ta jim je tudi edini sovražnik, kar pričajo ostanki odgriznjenih dolgih lovk v njegovem želodcu. Veleliganj ima veliko oko, ki je celo večje kot krožnik, kar je jasen dokaz, da prebiva v globinah, ki še niso popolnoma temne. Vendar je tudi globina tisoč metrov, ki je njegovo domovinsko področje, za naše pojme izredno velika in mračna.

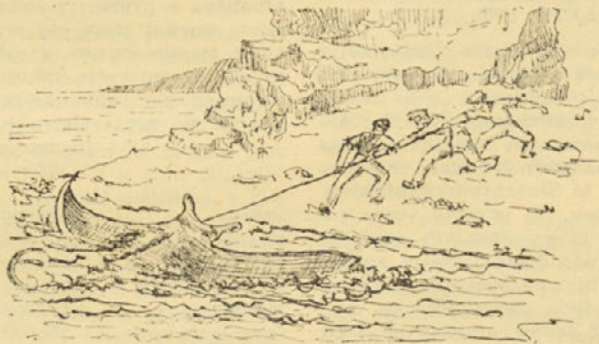
Veliki morski somi in skati, ki so največje ribe, kar jih poznamo, ne gredo nasplošno v velike globine. Večinoma prebivajo na morskem dnu; drže se bolj površine, so odlični

* V vsakdanjem govoru sta polip in hobotnica sinonima, izraza, ki isto pomenita; v znanosti pa sta si bolj različna kot sta si izraza ščuka ali slon! Polip je majhna živalca, ki brsti na stebelcu koraljnikov in sorodnih živali; hobotnica je nasprotno posamezna velika žival, ki ima na glavi dolge lovke, živi navadno na morskem dnu ter je nevarna tu in tam tudi človeku.

plavalci in zato razširjeni po vseh morjih. Nasprotno pa so skati — izredno ploščate ribe hrustančice — izrazitj stanovalci morskoga dna. Skat se le tu in tam dvigne z morskega dna, zaplahuta s svojimi velikimi prsnimi plavutmi kot netopir v zraku in se kmalu spusti ponovno na blatno ali peščeno dno, kjer se hrani in plodi. Med skati pa je tudi izjema prav svojevrstna velikanska manta, ki se povzpne na morskovo površino in tam preganja majhne ribice in druge živali. Mislite si morskoga skata, ki ima obliko romba in meri po širokem in po dolgem do šest metrov ter tehta več kot toni! Tako velikanska manta pa še prav posebno spretno plava in se poganja tudi iznad morske površine. Ko plane ta velikan dva do tri metre visoko iznad morja in čofne plosko na morskovo površino, ga čujejo tudi nekaj kilometrov daleč. Domačini Karibskega morja, ki se potapljajo na morske bisere, se ga zelo boje, ker so prepričani, da jih lahko pokrije s ploskimi plavutami in poje. Ta orjak pa človeku ni nevaren, okoravno lahko prevrne tudi manjši čoln z udarcem svoje plavuti; ko ga zadenejo s harpuno

raznašali na vse strani, podobno kot prenaša veter cvetni prah žitaric, iglavcev in drugega rastlinstva. Oplojena jajčeca, lahka kot morska voda, so se razvijala kar v morju in postala drobne ličinke še preden so potonila ponovno na dno; te so potem še nekaj časa krožile z morskimi tokovi. Ko pa so postale velike in pretežke, so se sesedle na dno morja in pričele staro življenje svojih staršev. Tako so ostale mnoge ličinke le malo časa neodvisne od morskoga dna, a nekatere med njimi so se sčasoma celo popolnoma osamosvojile in postale izraziiti prebivalci visokega morja. Tam so dozorevali, se plodili in tudi poginjali prepuščeni slej ko prej morskim valovom in tokovom, ki so jih prenašali iz kraja v kraj. Tako se je pričela kolonizacija morskoga prostora, tretje razsežnosti, pričelo se je naseljevanje pelagiala, kakor pravimo po grškem izrazoslovju. Najrazličnejši prebivalci tega področja pa so se razvili šele pozno, saj so to razmeroma visoko razvite ribe, ki jih še v prvih geoloških dobah ne najdemo v morju niti v rekah.

Tretja razsežnost, globina morja, je imela

Morski hudič.

(sulica na vrvi) zbeži takoj na morskovo dno in vleče za seboj še po več ur ribiški čoln, preden se popolnoma ne utruji.

Ze v prvih dneh, ko se je v svetovnem oceanu prebujalo in razvijalo se najpreprostejše življenje, so se bitja pričela širiti iz svoje prvotne zibelke — plitvomorske obale — na vse strani. Neizprosno življenje, borba za obstoj vrste jih je prav kmalu prisililo, da so pričela zapuščati kolikor toliko ugodne življenjske razmere na plitvomorskem dnu. Umaknila so se pred sposobnejšimi in močnejšimi vrstami ter pričela osvajati tudi manj ustrezna, toda varnejša morska področja. Nekatera bitja so prehajala celo na kopno in ga počasi tudi naselila. Drugi ubežniki s plitvomorske obale, ki so ostali zvesti morju, pa so se selili v večje globine in se sčasoma popolnoma prilagodili novim življenjskim razmeram.

Živali z morskoga dna so se večinoma plovile tako, da so trosile svoje spolne celice, semenčice in jajčeca kar v okolje, torej enostavno v morskovo vodo; morskimi tokovi so jih

odlično pomen, da se je življenje v morju tako vsestransko razvilo. V tem se tudi morje bistveno razlikuje od kopne zemlje. Res je, da so si tretjo razsežnost na kopni zemlji, višino, osvojile ptice in žuželke, vendar so tudi te priklovane na površino zemlje, saj se tam prehranjujejo in tudi gnezde. Za živa bitja je ocean prostor in ne le površina, kot je nasprotno kopna zemlja. Morje je torej nepriemerno večji življenjski prostor kot kopnina.

Morje je tudi svojevrstno razgiban življenjski prostor. Morski tokovi ga zavrtje od temnega dna do sinje površine, od ledenega tečaja do žgočega ravnika. Morsko strujanje prenaša na vse strani večino morskih živalic in rastlinic, ki so sicer nesposobne, da aktivno plavajo, in jih tako razširja, da se ne kopičijo na majhnem prostoru. Prav tako raznaša drobne ličinke, ki pripadajo negibno pritrjenim živalim na morskem dnu, tudi v daljna področja, da postanejo na ta način celo prihrščene živali tako rekoč svetovljani.

MALO TEGA IN ONEGA

Število prebivalcev v Jugoslaviji

(Iz «Slovenskega poročevalca»)

V Jugoslaviji je bil 15. marca 1948 splošen popis prebivalstva, ki je imel nalogo pokazati daljnosežne družbeno-ekonomske spremembe in ugotoviti posledice vojne glede števila in strukture prebivalstva, hrati pa dati najrazličnejše podatke, ki so važni za pravilno in realno planiranje v gospodarstvu, v kulturno prosvetnem delu, zdravstvu itd. Zvezni statistični urad je že leta 1948 objavil prve izide tega popisa. Po obsežni obdelavi zbrane gradiva pa je 1950. leta izdal **Statistični bilten**, ki vsebuje podrobnejše izide po socialnih skupinah in gospodarski delavnosti, sektorju lastništva, poklicu in velikostnih skupinah posestev, nadalje po narodnosti, šolski izobrazbi, pismenosti in po razporeditvi na gospodinjstva.

CENITEV ŠTEVILA PREBIVALCEV ZA LETO 1950

Na dan popisa je imela Jugoslavija 15.772.000 prebivalcev (za okrog 20 tisoč več, kakor je bilo sprva objavljeno). Če to število primerjamo s predvojnimi podatki, tedaj dobimo naslednji prikaz: Ob zadnjem popisu leta 1931 je bilo na področju stare Jugoslavije skupaj z Istro in Slovenskim Primorjem 14.438.000 prebivalcev, ob izbruhu vojne pa 16.760.000. Če ne bi bilo velikanskih izgub, ki so jih utrpeli narodi Jugoslavije v zadnji vojni in če ne bi bilo nazadovanja porodov v vojnih letih, bi šela Jugoslavija na dan popisa že okrog 18.300.000 prebivalcev. To pomeni, da znaša primanjkljaj zaradi žrtev vojne in nazadovanja porodov v vojnih letih okrog 2 in pol milijona ljudi.

Ob naglem izboljšanju življenjskih in zdravstvenih razmer se je začelo prebivalstvo Jugoslavije po vojni spet naglo dvigati. Upoštevajoč število porodov in umrljivost ter druge spremembe, ceni zvezni statistični urad, da je do sredine 1950. leta skupno število prebivalcev v državi naraslo na 16.250.000, to je za skoraj pol milijona ali za 3.1% več kakor ob popisu. V zadnjih 3 desetletjih se je skupno število prebivalcev Jugoslavije gibalo takole:

	na področju stare Jugosl.	skupaj z Istro in Sl. Prim.
popis 1948	11.985.000	
popis 1921	13.934.000	14.438.000
popis 1931	16.220.000	16.760.000
cenitev 1941	—	15.772.000
cenitev 1950	—	16.250.000

Jugoslavija ima danes približno toliko prebivalcev, kakor jih je imela pred vojno v

starih mejah; v primeri s predvojnimi številom prebivalcev na današnjem področju (skupaj z Istro in Slovenskim Primorjem) pa imamo še vedno primanjkljaj okrog pol milijona ljudi.

Navzlic tem izgubam lahko Jugoslavijo prištevamo med srednje velike države v Evropi. Za primerjavo lahko navedemo, da ima Jugoslavija danes skoraj štirikrat toliko prebivalcev kakor n. pr. Finska (4 mil.), Danska (4.2 mil.) ali Švica (4.6 mil.), približno dvakrat toliko kakor Švedska (6.9 mil.), Bolgarija (7.1 mil.), Grčija (7.8 mil.) ali Belgija (8.6 mil.), pa tudi več kakor Madžarska (9.2 mil.), Češkoslovaška (12.5 mil.) ali Romunija (15.9 mil.).

SEDANJE PREBIVALSTVO PO REPUBLIKAH

Statistika navaja tudi cenitev prebivalstva po republikah sredi leta 1950. Prirastek prebivalstva v primeri z zadnjim popisom seveda ni povsod enak, saj je znano, da je relativno število rojstev v južnih predelih naše države precej večje kakor n. pr. v Sloveniji. Za posamezne republike so izračunali naslednje število prebivalstva (v tisočih):

	15. marca 1948	sredi l. 1950	prirastek v %
Srbija	6.528.000	6.711.000	2.8
Hrvatska	3.757.000	3.829.000	1.9
Slovenija	1.392.000	1.422.000	2.1
Bosna in Herc.	2.565.000	2.679.000	4.5
Makedonija	1.153.000	1.216.000	5.5
Crna gora	377.000	393.000	4.2
Skupaj	15.772.000	16.250.000	3.1

Za posamezne pokrajine LR Srbije navaja statistika naslednje cenitev za leto 1950: ožja Srbija 4.137.000 preb., avtonomna pokrajina Vojvodina 1 mil. preb., avtonomna kosovska - metohijska oblast 720.000 prebivalcev.

Šiptarji so najštevilnejša narodna manjšina

Prvič so objavljeni tudi izidi popisa po narodnosti. Pripadnikov jugoslovanskih narodov: Srbov, Hrvatov, Slovencev, Makedoncev, Crnogorcev in neopredeljenih muslimanov (muslimani turške narodnosti so šteti posebej) — je bilo ob popisu leta 1948:

	v % celotnega števila prebiv.
Srbov	6.547.000 41.5
Hrvatov	3.785.000 24.0
Slovencev	1.415.000 9.0
Makedoncev	810.000 5.1
Crnogorcev	426.000 2.7
Neopredeljenih muslimanov	809.000 5.1
Skupaj	13.792.000 87.4

Prednjih podatkov ni mogoče primerjati s popisom iz leta 1931, ker je takratni režim tudi ob popisu skušal prikazati, da obstaja nekakšen »jugoslovanski narod« in je dopuščal popis le v tem smislu. Tako izkazuje popis iz leta 1931, da je bilo takrat v Jugoslaviji 82,9% pripadnikov »jugoslovanskega naroda«. O narodnih manjšinah pa daje popis naslednji prikaz:

	število	v % celotnega št. preb.
Siptarjev	750.000	4.77
Madžarov	496.000	3.15
Vlahov	103.000	0.65
Turkov	98.000	0.62
Slovakov	84.000	0.53
Italijanov	80.000	0.51
Ciganov	73.000	0.46
Romunov	64.000	0.41
Bolgarov	61.000	0.38
Nemcev	55.000	0.35
Cehov	39.000	0.95
Ukrajincev	37.000	0.23
Rusov	20.000	0.13
Zidov	7.000	0.05

Le po nekaj tisoč zaznamuje statistika Poljakov, Avstrijcev, Grkov in Francozov. Pred vojno so bili Nemci največja narodna manjšina v Jugoslaviji. Njih število pa se je zmanjšalo od 590.000 (leta 1931) na 55.000. Glede števila Siptarjev so podatki iz popisa leta 1931 netočni. Siptarji so bili v stari Jugoslaviji najbolj zatirana narodna manjšina, v novi Jugoslaviji pa so dobili vse pravice. Ob popisu leta 1931 so mnoge Siptarje vpisali kot pripadnike »jugoslovanskega naroda«. Le tako si lahko tolmačimo, da je število Siptarjev od zadnjega popisa naraslo od 510.000 na 750.000, oziroma od 3,67% na 4,77% vsega prebivalstva. Madžarov so leta 1931 našli okrog 540.000, sedaj pa jih je blizu pol milijona. Vlahov, ki so sedaj med narodnimi manjšinami na tretjem mestu, pa pri popisu v stari Jugoslaviji sploh niso poznali.

NARODNOSTI PO POSAMEZNIH REPUBLIKAH

Med vsemi ljudskimi republikami je Slovenija glede narodne pripadnosti prebivalstva najbolj homogena. Od skupnega števila prebivalcev je na dan popisa odpadlo na Slovence 1,350.000, na ostale narode pa le 42.000 ali 3%. (16.100 Hrvatov, 10.600 Madžarov, 7000 Srbov, 1800 Nemcev, 1460 Italijanov itd.). Omeniti je še, da živi v drugih ljudskih republikah 65.300 Slovencev, od tega na Hrvatskem 39.000 in v Srbiji 21.000.

V Srbiji živi poleg 4.824.000 Srbov, 170.000 Hrvatov in 131.000 pripadnikov drugih jugoslovanskih narodov, ki vsi skupaj predstavljajo 78,6% celotnega prebivalstva Srbije, še 532.000 Siptarjev (predvsem na Kosmetu), 434.000 Madžarov, 93.400 Vlahov, 73.000 Slovakov, 63.000 Romunov, 52.500 Bolgarov.

Razmeroma malo narodnih manjšin ima Hrvatska. Poleg 2,975.000 Hrvatov, 544.000 Srbov in 44.000 drugih Jugoslovancev je 193.000 pripadnikov drugih narodov (5,1%), med katerimi je največ Italijanov (76.000) in Madžarov (51.000).

Narodnostno najbolj pomešano je prebivalstvo Bosne in Hercegovine. Tu živi 1,136.000 Srbov (44% vseh prebivalcev republike), nadalje 788.000 neopredeljenih muslimanov (31 odst.) in 614.000 Hrvatov (24%), razen tega pa je še 26.000 pripadnikov drugih narodov (1 odstotek).

Precej narodnih manjšin ima Makedonija. Pripadniki makedonskega naroda, ki jih je 789.000, predstavljajo 69% vseh prebivalcev te republike. Srbov je le 31.000, med narodnimi manjšinami pa so najmočnejši Siptarji, ki jih je 197.400 (17%), medtem ko je Turkov 96.000 (8,5%).

Od celotnega števila prebivalcev Crne gore odpade 91% ali 342.000 na Crnogorce, a pomembnejša narodna manjšina v tej republiki so le Siptarji, ki jih je 19.400.

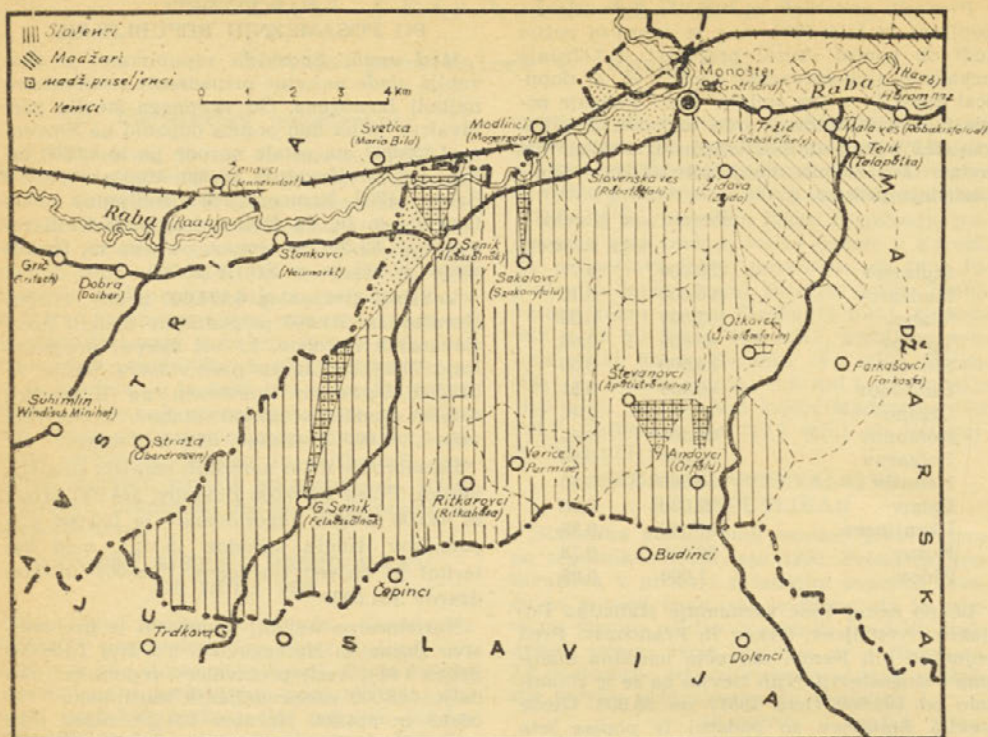
Nekaj o porabskih Slovencih

MIROSLAV RAVBAR

Severni del slovenskega jezikovnega ozemlja, ki se onstran reke Mure razprostira po ravnini in nizkih gričih, poraslih z borovimi gozdovi, imenujemo Prekmurje. Vršiček tega ozemlja, ki meji na Avstrijo in spada pod Madžarsko republiko, je del Prekmurja in je znan kot Slovensko Porabje.

Porabski Slovenci živijo v devetih vaseh med naseljem Trdkovo, ki je v Sloveniji, in mestom Monoštrum, kjer je nekoč živel mnogo več Slovencev kakor Madžarov. Ta predel slovenske zemlje je po trianonski pogodbi

pripadel Madžarski. Ze tedaj so odločali o naši usodi Američani in Angleži: maja 1919 je bil sprejet Johnsonov predlog, naj poteka meja med Jugoslavijo in Madžarsko po razvodnici med rekama Muro in Rabo. Tako so ostali porabski Slovenci na Ogrskem, kjer so jih še petindvajset let raznarodovali in tlačili kakor v prejšnjih časih. Po osvoboditvi — v aprilu 1945 je pokrajino zasedla Rdeča armada — smo pričakovali, da se bodo porabski Slovenci združili z vsemi Slovenci v skupni domovini. Toda to upanje se ni izpol-

Zemljevid ozemlja porabskih Slovencev.

nilo. Ljudsko-demokratska Madžarska je vsem svojim manjšinam obljubila narodne in kulturne pravice. Nekaj časa je obljubo držala, po resoluciji Informbiroja pa je nadaljevala z raznarodovanjem in pritiskom, ki ga je prej izvajala fašistična Madžarska.

Porabski Slovenci so ostanek panonskih Slovanov, ki so si ob naselitvi izbrali Panonsko ravnino, prostrana polja in pašnike onstran Donave, Drave in Mure. Ti Slovani so nekaj časa — v 9. stoletju — živeli v svoji državi, katere središče je bilo mesto Blatograd ob Blatnem jezeru in ki ji je vladal knez Kocelj. Madžari, ugrofijsko nomadsko plemo, je uničilo ali zaslužnjilo velik del teh Slovanov, ki so izgubljali svoje narodnostno ozemlje in postali podrejeno prebivalstvo. Turški vpadi so neznozen položaj slovenskega ljudstva, večinoma tlačanov in poljedelcev, še poslabšali. V 19. stoletju se je vršilo nasilno in smotno pomadžarjevanje, ki so ga podpirale država, šola in cerkev. Z narodnim zatiranjem je bilo seveda združeno socialno in gospodarsko. V šolah so poučevali samo ogrski, raba domače besede je bila prepovedana. Ljudstvo ni smelo uporabljati svojega starega imena, dali so mu umeten naziv »Vendi«, kar naj bi dokazovalo, da so potomci Keltoy ali Vandalov in ne slovanski rod. Čeprav je bil ta del slovenskega ozemlja vso zgodovino odtrgan od

ostalih Slovencev, vendar so se njegovi prebivalci sami vedno imenovali »Slovenje« in so ohranili slovensko narodno zavest in svoj jezik.

Porabskih Slovencev ni mnogo — razen v svojih devetih vaseh žive raztreseni tudi v okolici —, toda tudi zanje zahteva pravica, da se združijo z drugimi Slovenci v eni domovini. Madžarska statistika jim je bila vedno krivična in je skušala dokazati, kako malo jih je; v devetih porabskih vaseh so našli: 1890 - 4447, 1900 - 4886, 1910 - 4917 in 1921 - 4690 Slovencev. Vsaj polovico premalo!

Da bomo nekoliko bolj spoznali tudi te zamejske Slovence, opišimo še njihove vasi.

Porabci žive v vaseh: Gornji in Dolnji Senik, Ritkarovci, Verice, Andovci, Stevanovci, Otkovci, Sakalovci, Slovenska ves; nekaj jih živi v mestu Monostru; vasi Farkašovci, Žida in Trošče (Tržić) so že pomadžarjene.

Gornji Senik ima okrog 300 hiš s 1700 prebivalci. Vas ima občinski urad, pošto, telegraf in telefon, šolo in župnijo. Leži v dolini Seniškega potoka, na pobočju in na slemenih; daje podobo raztresenega naselja. Središče vasi je ob cesti v dolini. V odnosih med družinami se je do neke mere ohranila zadržna oblika. Prebivalci se bavijo s sadjarstvom; glavni sad je sliva, na glasu so tudi seniška jabolka. Nekoč so se vaščani bavili tudi s

tkalstvom in lončarstvom. Največ dohodkov jim prinašajo poljedelstvo, živinoreja, gozdarstvo in čebelarstvo; pridelajo tudi precej bučnega olja in slivovke. Dobre pitna vode nimajo. Vas pošilja na sezonsko delo kakih 400 delavcev.

Dolnji Senik s 150 hišami in nad 700 prebivalci leži v ravnini ob cesti proti Monostru. V vasi živi tudi okrog 150 Nemcev in 70 Madžarov. Imajo notarja in pošto, župnišče in šolo. Razen s kmetijstvom in živinorejo se mučijo še s sadjarstvom. Ker dajejo gozdovi v okolici mnogo bukovnega in borovega lesa, se je razvilo tudi mizarstvo. Vendar so razmere zelo težke in se je mnogo vaščanov moral izseliti v Ameriko za kruhom.

Ritkarovci leže ob potoku Berek in imajo 44 hiš, ki so vse v eni ulici, in 220 prebivalcev. Večina vaščanov hodi na sezonsko delo, ker je zemlja slaba. Nekaj dohodkov donasajo sadje, bučno olje, lan in slivovka.

Verice imajo približno enako število hiš in prebivalcev. V njihovo šolo hodijo tudi otroci iz Ritkarovcev. Zemlja je nerodovitna, pridelajo največ ajde, a tudi nekaj pšenice, rži in ovsa. Vas je zelo siromašna, zato so se mnogi izselili v tujino za zaslužkom.

Andovci imajo nad 50 hiš in okrog 300 prebivalcev. Vaščani se bavijo s poljedelstvom in živinorejo, sadjarstvom in gozdarstvom — toda vsega tega je premalo za potrebe vasi.

Na kratko o Svobodnem tržaškem ozemlju

Svobodno tržaško ozemlje je bilo osnovano kot samostojna država pod nadzorstvom Organizacije združenih narodov z mirovno pogodbo z Italijo z dne 15. septembra 1947. Po tej mednarodni pogodbi je prenehala oblast Italije nad Trstom.

Tržaško ozemlje meri 783 km²; od nje ne odpade niti ena tretjina na angloameriško področje (približno 220 km²). Zato pa ima to od celotnega števila prebivalcev približno 350.000, okrog 275.000 duš v samem Trstu. Med tem pa šteje v jugoslovanskem področju Piran, ki je največje naselje, komaj 14.000 ljudi, Koper pa 12.000.

edino bučnega olja in slivovke ostane nekaj za prodaj.

Stevanovci, hribovita vas z zelo lepo lego, ima 170 hiš in skoraj 800 prebivalcev. V vasi imajo notarja, šolo, pošto in župnišče. Vas obdajajo lepi gozdovi in leži na levem bregu potoka, hiše so raztresene tudi po gričevju. Poljedelstvo, sadjarstvo, gozdarstvo vzdržujejo prebivalce.

Otkovci, ki spadajo pod Stevanovce, leže tudi ob potoku. Vas je zelo pasivna, hiše lesene, prebivalci revni; bavijo se s sadjarstvom, žgejo opeko in oglje.

Sakalovce (650 prebivalcev, 120 hiš) obdajajo okrog in okrog gozdovi, hiše stoje v dolini in po gričih. Vas ima šolo in notarja. Pomembne gospodarske panoge so: nabiranje zdravilnih zelišč in gob, pridelovanje lanu in sadja.

Slovenska ves ima okrog 1000 prebivalcev. Vas, ki ima svojo šolo, se razprostira ob Rabi in Slovenskem potoku. V dolini je zemlja rodovitna, na pobočjih pa slaba. Vaščane redke polje, živina, sadje in čebele, mnogi pa hodijo delat v monoštrske tovarne.

Največje naselje v Porabju je nemško-madžarsko mesto Monošter ali Sentgotard (nad 3000 prebivalcev), ki leži ob reki Rabi. Ima različne urade, gimnazijo, tovarno za svilo, tobačno tovarno; v mestu izdelujejo kose, lopate in motike, bavijo se z lesno trgovino in urarstvom. V mestu živi tudi nekaj Slovencev.

Ozemlje STO je geološko iz iste dobe, vendar pa različnega sestava. Od meje pri Timavju pa nekako do Grljana segajo zadnji odrastki Krasa. Ta del je najbolj skalovit, zato najmanj ploden in najrevnejši. Za kmetijstvo pa je mnogo važnejši, ker plodnejši, vzhodni del, ki sega od Grljana pa do Skofij na angloameriškem področju. To ozemlje pa sestavlja lapornata, skrilava, bolj globoka zemlja, zato tu dobro uspevata sadjarstvo in vrtnarstvo.

Angloameriško področje Tržaškega ozemlja ima svojo zemljo tako obdelano: orna zemlja 2.493 ha, travniki in pašniki 7.993 ha, vinogradi in sadovnjaki 1.395 ha, gozdovi 4.768 ha, plodna neobdelana površina 3.781 ha.

Koristno za kmete

Sejmi in živinski trgi

ANGLOAMERISKO PODROCJE STO

Prosek, 11. novembra

Nabrežina, živinski sejem na prvi torek vsak mesec.

Skofije, sejem 10. vsak mesec.

JUGOSLOVANSKO PODROCJE STO

28. januarja, Buje

3. februarja, Grožnjan

25. februarja, Buje

25. marca, Buje

16. aprila, Koper

24. aprila, Smarje

29. aprila, Buje

23. maja, Umag

27. maja, Buje

22. junija, Grožnjan

24. junija, Buje

29. julija, Buje

10. avgusta, Izola
 16. avgusta, Brtonigla — Crni vrh (Vrtenelj)
 26. avgusta, Buje
 28. avgusta, Novi grad
 8. septembra, Smarje
 21. septembra, Grljan
 30. septembra, Buje
 28. oktobra, Buje
 4. novembra, Marezige
 11. novembra, Momjan
 25. novembra, Buje
 30. decembra, Buje

GORICA

Letni sejmi:

16. marca, na dan sv. Hilarija
 24. avgusta, na dan sv. Jerneja.

Ce pade sv. Hilarij ali sv. Jernej na nedeljo, se vrši sejem dan pozneje, na ponedeljek.
 29. septembra, na dan sv. Mihaela
 30. novembra, na dan sv. Andreja

Oba sejma se vršita v ponedeljek po sv. Mihaelu in po sv. Andreju.

Mesečni sejmi:

Vsak drugi in zadnji četrtek v mesecu.

Plemenilne postaje na Tržaškem

Na področju je 18 plemenilnih postaj; od teh so tri zasebne.

Občina Devin - Nabrežina:

Stivan pri Devinu, na posestvu kneza Turn in Taxisa (Torre in Tasso), zasebna.
 Devin, brata Josip in Karel Legiša, hšt. 5
 Mavhinje, Venceslav Legiša, hšt. 15

Občina Dolina:

Gročana, Viktor Fonda, hšt. 27
 Boljunec, Josip Strajn, hšt. 225
 Mačkovlje, Maks Parovel, hšt. 81

Občina Milje:

Plavje, Anton Eler, hšt. 163

Občina Trst:

Opčine, Josip Sosič, Narodna cesta hšt. 90
 Bazovica, Avguštin Fonda, hšt. 18
 Gropada, Just Kalc, hšt. 153
 Lonjer, Stanko Cok, Lonjerska cesta, hšt. 408
 Sv. Marija Magd. Spod., Anton Antoni, hšt. 1077 (zasebna)
 Sv. Marija Magd. Spod., posestvo občine Trst, hšt. 507
 Sv. Marija Magd. Zgor., Kocijančič Nazarij, hšt. 740 (zasebna)

Občina Zgonik:

Samatorca, Angel Gruden, hšt. 17
 Deviščina (Prosek), Emil Daneu
 Salež, Josip Gruden, hšt. 25
 Salež, Anton Milič, hšt. 27

Uporabnost moških živali (samcev) za plemo

Moške živali (samci) so uporabni za plemo:
 bik od 1 1/2 do 6. leta
 merjasec od 1/3 do 3. leta

oven od 1 1/4 do 6. leta
 petelin od 1/2 do 6. leta
 zrebec od 3. do 6. leta

Kako spoznamo starost krave

Po številu zarezkov na rogovih in po številu vdrtin na hrbtenici se da spoznati, koliko je imela krava telet (seveda ako ni jalovka). Starost po doženemo, ako po številu zarezkov na rogovih oziroma številu vdrtin na hrbtenici dodamo še tri do štiri leta.

Kako določimo starost pri konjih

Starost konja spoznamo po zobeh. Seveda zahteva to precejšnje vaje za živinorejca. Tu podamo samo nekaj glavnih znakov.

Konj ostane brez zob od enega tedna do enega meseca. Mlečni zobje (prednji), ki zrastejo za tem, se obrablajo od 10 do 18 mesecev. Stalni prednji zobje zrastejo šele po 2 letih in pol in popolnoma dorastejo šele po 3 letih in pol. Kasnejša doba se spozna po tem, kdaj izgine jedro prednjih zob: po 6. letu, po tem, kako rastejo srednji zobje in krajni.

O gnojilih in hlevskem gnoju

Hlevski gnoj je najboljše gnojilo, mnogo je boljši od vseh umetnih gnojil, ker ima v sebi vse redilne snovi, potrebne za rast rastlin. Toda zato pa je potrebno, da je gnoj popolnoma ohranjen, da se nobena snov ne porazgubi. Ako hočemo to doseči, je neobhodno potrebno, da zgradimo sodoben gnojnik, kakor ga vidiš pri sosedu, dobrem kmetovalcu. Brez tega nam vse najbolj redilne snovi izpuhte na soncu v zrak ali pa se z vodo odcede po dvoriščih. V zadnjih letih je mnogo naših kmetov zgradilo moderne gnojilnike in še neprestano grade. Ko se odločiš, da ga zgradiš, vprašaj pri kmetijskih oblastvih za podporo, ki ti jo gotovo dajo. Gnojnik je tudi potreben zaradi zdravja v hiši in čistoči okrog hiše. Pazi, da gnoj pravilno zori, posebno prvih 6 mesecev. Gnoj pokrij z zemljo, da ne izpuhteva na soncu in ga ne brskajo kokoši. Pazi, da bo imel gnojnik dobro gnojnično jamo. Brez gnojnice je gnoj kup prazne slame skoro brez hranilne vrednosti.

1 m³ tehta pri navadnem vskladiščenju

Snov:	kg
Pšenica	700—800
ječmen	580—640
oves	400—500
fižol	840—880
koruza	700—800
krompir	625—675
trava, travniška	325—345
travniško seno, stisnjeno	90—100
slama stročnic	200—270
hlevski gnoj	720—840

Mali vodič po Tržaškem in med drugimi zamejskimi Slovenci

Upravna razdelitev Slovencev na Tržaškem ozemlju

ANGLOAMERISKO PODROCJE STO (Občine, frakcije in naselja)

Devin - Nabrežina: Nabrežina, Nabrežina-kamnolomi, Nabrežina - postaja, Sempolaj, Praprot, Trnovica, Slivno, Prečnik, Mavhinje, Cerovlje, Sosljan, Vižovlje, Devin, Stivan, Medja vas.

Dolina: Dolina, Kroglice, Prebenek, Mačkovlje, Boljunec, Ricmanje, Log, Boršt, Zatrežec, Jezero, Draga, Gročana, Botač, Sv. Mihael, Domjo.

Milje: Milje, Stare Milje, Plavje, Badiha, Skofije, Stramar, Srednje Skofije, Spodnje Skofije, Jelarji, Sv. Barbara, Hrvatini, Sv. Bida, Draga Sv. Jerneja, Sv. Rok, Zavljje.

Trst: Lonjer, Sv. Križ, Prosek, Kontovel, Opčine, Bane, Trebče, Padriče, Bazovica, Miramar, Grljan.

Repentabor: Veliki Repen, Col, Fernetiči.

Zgonik: Salež, Samotorca, Gabrovec, Briški, Mali Repen, Koludrovca, Devinsčina, Zagrad, Prosek - postaja.

ISTRSKO PODROCJE STO

Koperski okraj

(Mestni in krajevni ljudski odbori)

Ankaran

Bertoki

Boršt

Cezarji - Pobegi

Dekani

Izola

Kampel - Salara

Koper

Korte

Koštabona - Puče

Marezige

Osp

Portorož

Piran

Sečjole

Semedela

Strunjan

Sv. Anton

Sv. Lucija

Sv. Peter

Skofije

Vangel

Goriška pokrajina

(Občine, frakcije in naselja)

Dolenje: Lože, Breg, Mirnik, Rutarji, Jenkovo, Skrljevo.

Gradišče: Molamata, Bidiškini, Merkaduc,

Tintor, Venjer, Sv. Marija Magdalena, Trevizan, Jeruzalem, Basiol.

Doberdob: Poljane, Jamlje.

Gorica: Standrež, Ločnik, Podgora, Pevma, Oslavije, Steverjan.

Kopriva: Morar, Sv. Lovrenc pri Moši, Moša.

Krmin: Borjan, Bračan, Jasih, Sv. Rok pri Bračanu, Medeja, Plešiva, Cegla.

Tržič: Sempola in Darež.

Ronke: Romjan Selce.

Zagrad: Zdravščina, Sv. Martin na Krasu, Sovodnje, Vrh Sv. Mihaela, Peč, Rupa, Gabrije.

Beneška Slovenija

(Občine, frakcije in naselja)

Ajel: Ivanic.

Ahten: Podvrata, Malina, Porčinj, Subit.

Artin: Salt, Gorjani, Curminje, Izola, Filipan, Ovšje, Breg.

Brdo: Sedlišče, Muzec, Njivice, Ter, Podbrdo, Zavrh.

Cedad: Kravarija, Fornalis, Grupinjan, Ruais, Viola, Rubinjak, Spesa.

Dreka: Kras, Laze, Trinko, Praprotnica, Klobučarji, Debenje, Zavrt.

Fojda: Canobla, Vile, Koloreda, Pedroza, Ronki, Raščak, Vale.

Grmek: Klodiči, Selca, Zverinec, Topolovo, Kostne, Lombaj, Lesa, Platac.

Naborjet - Ovčja vas: Naborjet - Kuk, Uve, Ovčja vas, Sv. Katerina, Lužice.

Neme: Trijan, Romandol, Vizon, Krnica, Cerneja, Podbreg, Dobje.

Podbonesec: Log, Brišče, Mršin, Marseu, Rbeč, Počejda, Črni vrh, Tarčet, Laze, Bijače.

Ponteba: Pontabel, Gornje Studeno, Dolnje Studeno, Lipalja vas.

Praprotno: Kraopeto, Ibana, Stara gora, Teje, Cela, Obroče, Cubec, Kodermaci.

Rezija (Ravenca): Ravenca, Bito, Njiva, Osejani, Stolbica, Učjeja.

Sovodnje: Križnar, Brica, Cepletišče, Mašeri, Trčmun, Mataj, Strmica.

Srednje: Cernetiči, Obilica, Gorenji Trbilj, Gnidovica.

St. Lenart: Gorenje Mjerse, Skrutovo, Dolenja Mjerša, Klastra, Kozica, Kravar, Utana.

St. Peter Slovenov: Ažla, Dolenji Barnas, Gorenji Barnas, Pontjak, Klenja.

Tajpana: Karnahta, Debelez, Viškorša, Brezje, Platišče, Prosnj.

Tarčet: Aprato, Madona, Čižerje, Sedila, Kuja, Smrdeča, Senjak, Lonerjak.

Trbiž: Zabnica, Rabelj, Kokovo, Gornje Kokovo, Bela Peč (Fužine), Rovte.

Naslovi uradov in ustanov v Trstu

URADI VOJASKE UPRAVE

Glavni stan ZVU — Ljudski dom, ul. Teatro Romano - tel. 29701, 29794 (inform.)

Pravni oddelek — Palača javnih del, ul. Teatro Romano 17

Urad za gospodarstvo in finance, Ljudski dom
Oddelek za proizvodnjo, ul. Macchiavelli 1
Oddelek za trgovino, ul. Canal Piccolo 1

Urad za socialno skrbstvo, ul. Canal Piccolo 1

Urad za razseljene osebe in manjšinske zadeve, Obala 3. novembra

Urad za javno zdravstvo, ul. Canal Piccolo 1

Prosvetni urad, ul. vojvode d'Aosta 4

Urad dela, Oberdanov trg

Urad za kmetijstvo in ribištvo, ul. Sv. Nikolaja 7

Luški nadzorstveni urad, trg Edinstva, palača tržaškega Lloyda

Oddelek za pošto in telegraf, trg Vittorio Veneto, poštna palača

Oddelek za prevoz, trg Vittorio Veneto, železniška palača

Urad za obveščanje javnosti (PIO), Ljudski dom

Urad za javno varnost, sodna palača, ul. Coroneo

Urad za nadzorstvo cen, ul. Canal Piccolo 1

DRŽAVNI URADI

Predsedstvo cone, trg Edinosti 8, tel. 4451, 4452, 4453

Pokrajina, ul. Geppa 21, tel. 3441

Finančna uprava:

Glavna direkcija, Largo Panfilij 2, tel. 3893

Nadzorstvo za neposredne davke, ul. Mercadante 1/I, tel. 3050

Urad za neposredne davke, Largo Panfilij 2, tel. 3892

Pokrajinski zakladni urad, Korzo Cavour 6, tel. 8451

Nadzorstvo za posredne davščine, ul. Valdirivo 42, tel. 7063

Urad za kolek, Largo Panfilij 2, tel. 3893

Davek na poslovni promet (IGE), ul. Udine 1, tel. 29944

Registar za civilne akte, Largo Panfilij 2, tel. 6209

Urad za sodne akte, Largo Panfilij 2, telefon 3893

Državni monopol, Korzo Cavour 6, tel. 4992

Tehnični erarialni urad, Korzo Cavour 6/III, IV, tel. 5527, 4990

Katastralni urad, Largo Panfilij 2, tel. 3932

Tehnični urad za davek na proizvodnjo, ul. Palestrina 4, tel. 29567

Carinski urad, Korzo Cavour 6, tel. 5106

Javna dela:

Državni tehnični urad (Genio civile), ul. Teatro Romano 17, tel. 3934

Urad za ceste in promet (USVS), ul. Teatro Romano 17, tel. 7888

Kmetijsko nadzorstvo:

Ravnateljstvo in tajništvo, ul. Roma 20, telefon 5156

Tennicni oddelek, ul. Ghenga 6, tel. 8673

Konzorcij za melioracije, ul. Roma 28/IV, tel. 3984

Poljedelska eksperimentalna postaja, ul. sv. Nikolaja 7, tel. 3984

Montanistični urad, ul. 30. oktobra 7, telefon 4285

Sodstvo:

Prizivno sodišče, ul. Coroneo 20, tel. 95926

Splošno javno tožilstvo, ul. Coroneo 20, telefon 95926

Okrožno sodišče, ul. Coroneo 20/III, telefon 94291, 93541, 29265

Javno tožilstvo, ul. Coroneo 20/III

Okrajno sodišče (pretura), ul. Coroneo 20/IV

Sodišče za mladoletne, ul. Coroneo 20/III

Tavolarni urad, ul. Coroneo 20 prit., tel. 3496

Solsko nadzorstvo, ul. vojvode d'Aosta 4, telefon 3938, 8053

Železniška uprava, trg Vittorio Veneto 3

Luško glavarstvo, Obala 3. novembra 13, telefon 3937, 4148, 4149, 7175

Pošta in telegraf, trg Vittorio Veneto, tel. 3924

Nadzorništvo za motorizacijo, ul. Bellini 3, tel. 4364

Urad za registracijo avtovozil, trg Edinosti 7, tel. 4377

OBCINE

Tržaška občina, tel. 5053, 8482

Tajništvo, kabinet, splošne zadeve, protokol, osebje, vojna škoda, policija, knjigovodstvo, ekonomat, prosveta in statistika, trg Edinosti 4

Zdravstvo, ul. Cavana 18, tel. 4903

Davki, ul. Rettori 3/III

Tehnični urad, ul. Teatro 5, tel. 4254, 4255

Licence in obrtnice, ul. Madonna del mare

Občinske delegacije: I. (Madonna del Mare), tel. 8243 — II. (Muda Vecchia), tel. 8188

— III. (ul. Giulia), tel. 95729 — IV. (ul. Solitario), tel. 90641 — V. (ul. Guardia), tel. 90766 — VI. (Carbola zgornja 422), tel. 9041 — VII. (Lonjerska cesta), tel. 95530

— VIII. (Barkovlje), tel. 29960 — IX. (Opčine), tel. 91098 — X. (Prosek), tel. 2423.

Mestna klavnica pri Sv. Savi, tel. 93246

Pomožna klavnica, ul. Cologna, tel. 95205

Osrednji trg sadja in zelenjave, Oktavianska obala, tel. 5512

Ribji trg, Obala N. Sauro 1, tel. 5470

ACEGAT, ul. Genova 6, tel. 4151, 6344

Občinska podporna ustanova (ECA), ul. Pascoli 31, tel. 93009, 93010

Urad za trošarinski davek, ul. Mazzini 6, tel. 7364

Izterjevalnica, ul. Nordio 11, tel. 94075, 94076 in 93408

Miljska občina, tel. 95827

Dolinska občina, tel. 92586

Nabrežinska občina, tel. 6

Repentaborska občina, tel. 2

Zgoniška občina, brez telefonske zveze

GOSPODARSKE USTANOVE

Zbornica za trgovino, industrijo in kmetijstvo, ul. Bors 2 in ul. Canal Piccolo 2, tel. 5941 in 5945

Javna skladišča (Magazzini generali), Storo prosto pristanišče, tel. 7041, 7012, 7858, 7243

Ustanova za industrijsko pristanišče v Zavljah, ul. Bors 2 tel. 7085, 5933, 3338

Ustanova za tržaški vzorčni velesejem, ul. Milano 10, tel. 29402

Ustanova za turizem in gostinstvo, ul. Cassa di Risparmio 6/II, tel. 29123

Ustanova za ljudske hiše (IACP), ul. 30. oktobra 4, tel. 3451, 3452

Zavod za socialno skrbstvo (INPS), ul. Carducci 6, tel. 29108

Delavske zadruge, ul. Sv. Andreja 68, telefon 93072, 90174, 90540

ZNANSTVENE USTANOVE

Slovenska študijska knjižnica, ul. Geppa 9/IV, tel. 8402

Mestna knjižnica, trg Hortis 4, tel. 3550

Geofizični zavod, drevored Gessi 2

Zvezdarna, ul. Tiepolo 15, tel. 93921

Prirodoslovni muzej, trg Hortis 4, tel. 3550

Morski muzej, ul. Annunziata 7

Blagovni muzej, ul. Lazzaretto Vecchio 14

Muzej «Revolte», ul. A. Diaz 27, tel. 5429

Botanični vrt, ul. Marchesetti 2, tel. 90045

POLITICNE, KULTURNE IN STROKOVNE ORGANIZACIJE

Osvobodilna fronta slovenskega naroda za STO - Trst, ul. Ruggero Manna 29, tel. 29582

I. okraj OF - ul. Machiavelli 13/II, telefon 6491

III. okraj OF - ul. Molino a Vento 158 (gostilna Gregori)

IV. okraj OF - ul. di Sercola 54 - Skedenj

V. okraj OF - dolinsko miljski - Boršt 130

VI. okraj OF - Opčine, ul. Ginepri 7

VII. okraj OF - Devin - Nabrežina — Nabrežina

Zveza Partizanov za Tržaško ozemlje, ul. R. Manna 29, tel. 29582

Slovensko - italijanska antifašistična Unija, ul. Ruggero Manna 29, tel. 29779

Sindikalni akcijski odbor za obnovo razrednih sindikatov STO, ul. R. Manna 29, tel. 29779 in 29683

Enotni razredni sindikati industrijskih delavcev, ul. Machiavelli 13/II, tel. 6491

Enotni razredni sindikati pekovskih delavcev, ul. Machiavelli 13/II, tel. 6491

Enotni razredni sindikati grafičnih delavcev, ul. Machiavelli 13/II, tel. 6491

Zveza prosv. delavcev, piazza Cornelia Romana 2/I (prof. Jelinčič)

Glavni odbor SHPZ, ul. Ruggero Manna 29, tel. 29779 in 29683

Odsek za ljudsko prosveto, corso Garibaldi 4/III, tel. 95392

Glasbeni odsek, ul. Sv. Frančiška 22/I (Pečar), tel. 4527

Narodna in študijska knjižnica, ul. Geppa 9, tel. 8402

Glasbena šola, ul. Slataper 1/I (Carrara), telefon 96116

Glasbena Matica, ul. Sv. Frančiška 22. (Pečar), tel. 4527

Antifašistična slovensko - italijanska ženska zveza — Glavni in mestni odbor, ul. Ruggero Manna 29, tel. 29779, 29683 — I. rajon, ul. Machiavelli 3, tel. 6491

Kmečka zveza v Trstu, ul. Fabio Filzi 10, telefon 5458

Slovensko gospodarsko združenje, ul. Fabio Filzi 10, tel. 7808

CASOPISI IN REVIIJE

Primorski dnevnik — Uprava ul. Sv. Frančiška 20, tel. 7338; Uredništvo ul. Montecchi 6, tel. 98808, 94638

Ljudski tednik — Uprava, ul. Sv. Frančiška 20, tel. 7338; Uredništvo, ul. Montecchi 6/II, tel. 95823

Razgledi — Uprava in uredništvo, ul. Sv. Frančiška 20, tel. 7338

Glas mladih — Uprava, ul. Sv. Frančiška 20, tel. 7338; Uredništvo, ul. Montecchi 6/II, telefon 95823

Gospodarstvo — Uprava in uredništvo, ul. Geppa 9/II, tel. 8933

Il Progresso — Uprava in uredništvo, ul. Montecchi 6/II, tel. 95136

La Voce di Trieste — Uprava in uredništvo, ul. Montecchi 6/II, tel. 95136

Il Comunista — Uredništvo ul. R. Manna 29, tel. 27847

INOZEMSKA PREDSTAVNISTVA

Jugoslovanska gospodarska delegacija, cesta del Friuli 54, tel. 4969 — oddelek za potne liste: cesta del Friuli 54, tel. 4969 — trgovinski oddelek: ul. Cicerone 8, tel. 29157.

Italijanska misija, ul. S. Caterina di Siena 2, tel. 8282

Cehoslovaški narodni odbor, ul. Valdirivo 21, tel. 6642

Svicarski konzulat, ul. Stuparich 19, tel. 95446

Svedski konzulat, ul. Chiadino 1, tel. 94480

Francoska delegacija v Trstu, ul. Tor Bandena 1, tel. 6159

Avstrijski urad za potne liste, ul. S. Caterina 7, tel. 6159

Zbornica za pospeševanje trgovine med Avstrijo in Trstom, ul. Mazzini 35, tel. 7441

Pavlihova resnična kronika svetega leta 1950

Pobožno smo začeli s svetim letom, prepričani, da vse bo šlo na bolje, predali smo se všečnim že ometom, češ dnevi bodo tekli kakor olje.

Suhljati smo računali: debeli do konca leta bomo kakor bobri, berači bodo vsi obogateli, politiki si bodo zopet dobri

in tepci bodo končno se zresnili. Zazibani v podobne lepe sanje, smo se, seve, nemalo začudili, ko zlodej je pobral pričakovanje

o blagostanju, miru in o spravi. Že prve dni smo morali spoznati, da bodo norci še po svoji glavi ukrepali; se pravi: diplomati

za sveto leto niso se zmenili, še malo ne! Može iz Washingtona z vodikovim orožjem so grozili podaviti zemljane brez pardona,

če Kremelj se ne strezne pravočasno. Odmev iz Moskve na grozečo šalo Amerikanov je odjeknil glasno — na daljnem Vzhodu je zaropotalo!

A s svetoletnim plesom smo začeli še mnogo prej; če vzamemo, s procesi, ki skrite grehe so nam razodeli. Pokazalo se je, da interesi

premamiijo pobožnega kaplana enako kakor šibke posvetnjake. Don Cippico je bolj od Vatikana in vere namreč ljubil — tisočake.

Obnovljeni procesi so dognali nadalje, da politični patroni so madrepatrio zabarantali s sladkorjem eni, drugi z milijoni.

Za nas Slovence, kajpada, posluje še zdaj specialni tribunal. Pravice nam sodi, kakor primer dokazuje Avgusta Sfiligoja iz Gorice.

No, Anum Domini se na procese krivične ni oziral, ker je sklenil, da ravno letos nam ne prizanese. In kakor kaže, nam je res namenil

vse ono, proti čemer litanije pri Bogu in svetnikih se borijo: potrese, vojno in epidemije! Zaman okrog nosili so Marijo,

zaman stotisoči so v Rim hodili in tam prižigali debele sveče. Dogodki žalostni so se vrstili naprej, ponavljale so se nesreče

po rudnikih, na morju in z letali; celo v procesijah so otročiči življenja brez potrebe žrtvovali. Če vzamemo na kratko, so hudiči

imeli letos mnogo več uspehov od posvečenih vatikanskih boncev, ki leno se vrte krog polnih mehov, mošnjikov, skled in mastnih loncev,

prepuščajoč ostali svet nesreči. Skrbijo le, da ne zgube prestiža in da naberejo v pobožni gneči za Vatikan in Rim čimveč drobiža.

Prav s tem namenom v Trstu so nabrali denarje za zgraditev lemenata in k otvoritvi milostno poslali visokega cerkvenega prelata.

Edina lanska zanimiva farsa so bile švigajoče pokrivače, ki dol so jih baje metali z Marsa kot stare, že obrabljene igrače.

Veselja in zabave nismo vžili v preteklem letu; le kominformisti so tu in tam ljudi razveselili s pobiranjem podpisov. Pacifisti

hoteli so postati v svetem letu. Dokazujoč iskrenost te ideje nevernim, so razglasili po svetu, naj si ogledajo primer Koreje.

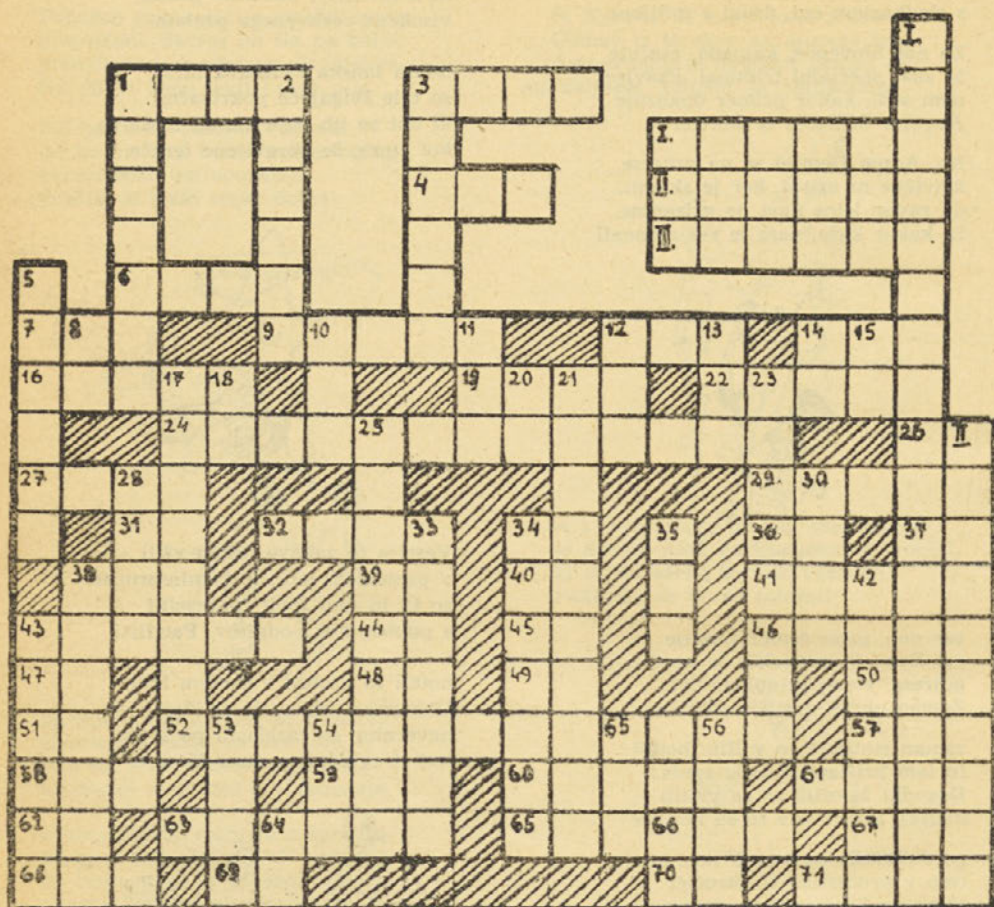

Seveda, s tem zaprav še ni rečeno, da smo morda našeli vse nezgode v tem čudnem letu. Z vestnejšo oceno bi bržkone dognali, da v zablode

podobne je mogoče v dobri veri zaiti menda le ob svetem letu, za kar se moramo v največji meri zahvaliti pač svetemu očetu.

Pravični sodbi pa so se ognili kot bivši črnosrajčniki priznani, čeprav že davno vrv so zaslužili. Med temi vsekakor maršal Graziani.

Za zabavo in smeh

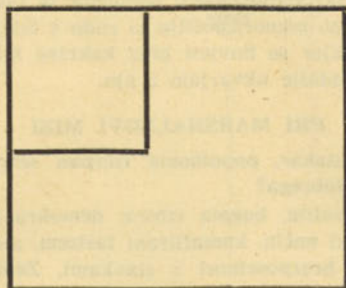

Vodoravno: 1. mesto; 3. Zupančičeva pesnitev; 4. zdravilo; 6. nepopustljivost; 7. vrsta papirge; 9. del jopiča; 12. nikalnica; 14. umetnost (latinsko); 16. burka; 19. del stanovanja; 22. vas v severni Istri; 24. naslov Prešernove pesnitve; 26. ono (nemško); 27. Kajnov brat; 29. slovenski jezikoslovec; 31. osebni zaimek; 32. vodopad; 34. kazalni zaimek; 36. pod (tujka); 37. začetnice sodobnega slovenskega pisatelja (Splavarji, Krapi, Lukarji); 38. soha; 39. krajevni zaimek; 40. najpogostejša končnica ruskih in bolgarskih priimkov; 41. mesteca (srbohrv.); 43. pomorščak; 44. in (latinsko); 45. pogojnik; 46. posedovati; 47. pivo; 48. kratica za italijansko republiko; 49. začetnice imena in priimka ruskega pisatelja; 50. kakor 14 vod.; 51. kralj (tujka); 52. razvrstitev; 57. izraz pri nogometu; 58. žensko ime; 59. razjeda kovino; 60. žensko ime; 61 okras, ponos; 62. predlog; 63. veže snope (tudi fašist); 65. črtati; 67. jašek; 68. naplačilo; 69. začetnice imena in priimka ital. pesnice in pisateljice;

70. pomožni glagol; 71. gospe. V treh vrstah zastavice (I. II. III.): prvi stih S. Jenkove udarne pesmi.

Navpično: 1. mož iz Trente; 2. izdeluje torbe; 3. globel; 5. židovsko oblačilo; 8. egiptsko božanstvo; 10. konica; 11. nedoločni števniki; 12. onostranstvo (starosl.); 13. odeja; 14. ploskovna mera; 15. ime grške črke, s katero znamujemo polmer vértanega kroga; 17. vez pri lesenih gradnjah; 18. kakor 14. navp.; 20. središče kolesa; 21. prebivalci Bazovice; 23. gibanje morja; 25. ameriška ravan; 28. arabski knez; 30. prvi človek; 33. židovski veljak; 34. trafikant; 35. sila; 38. imaš pred sabo; 42. kaže odpor; 43. smrt; 53. mesec; 54. rezilo; 55. označba v notnem sistemu; 56. krdela, skupine; 64. osebni zaimek; 66. igralna karta. V dvojnem drugu zastave (I. in II.) navpično boš pri pravilni rešitvi križanke prebral najbolj poudarjen stih iz Prešernove pesnitve, katere naslov boš našel pod 24 vodoravno.

Kmet je ostarel, umrl in zapustil petim sinovom obsežno ledino v obliki kvadrata. Najstarejšemu je kot glavnemu dediču začrtal v oporoki četrtino, za ostale tri četrtine pa naročil, naj si jih štirje mlajši sinovi razdele tako, da pripade vsakemu enak del ne le po ploščini, marveč tudi po obliki. «V primeru», je pripomnil stari, «da bi si moji štirje mlajši sinovi ne znali pomagati v enem dnevu po prečitanem testamentu, zapade vsa ledina najstarejšemu». Preizkušeni štirje bratje so se vrgli z vnelo na delo in že v nekaj trenutkih povoljno rešili nerodno zadevo na način, kakor je zahteval pokojni oče in kar se bo gotovo posrečilo tudi našim ugankarjem.

3.

Osem sestradanih rokomavhrov je vdrl v zapuščeno planšarsko kolibo in pretaknilo vse kote, da bi našli kaj za pod zob. V nekem kotu so res iztaknili doberšen hlebec sira ter že planili po njem in ga hoteli raztrgati, ko je zarjovel razbojniški poglavar: «Živine! Na tak način boste hlebec zmaličili in nihče se ne bo mogel nasititi». Nato je potegnil bodalo in s tremi rezi razdelil sir na osem enakih delov. Vsak izmed osmih lakotnikov je na ta način prišel do izdatnega zaloga ter pri sebi hvalil modrost umnega poglavarja.

Kako se je spretne razbojniku to posrečilo?

Razpis nagrad za pravilne rešitve

1. nagrada, ki jo dobi, kdor pravilno reši (če bi bilo več rešilcev, jo dobi prvi izžreban) vse tri naloge, pod 1., 2. in 3. Nagrada obsega sledeče vezane knjige: 1. Anton Slodnjak, Pogine naj pes, 1. in 2. del. 2. France Bevk, Kaplan Cedermac, 3. Jože Pahor, Matija Gorjan. 4. France Bevk, Med dvema vojnama. 5. Boris Pahor, Moj tržaški naslov. 6. France Bevk, Morje luči. 7. Venceslav Vinkler, Mladec Dragožit.

2. nagrado prejme, kdor kot drugi pošlje pravilno rešitev vseh treh nalog ali v primeru več rešiteljev, kdor bi bil kot drugi izžreban. Nagrada obsega sledeče knjige: 1. Miško Kranjec, Pomlad. 2. France Bevk, Kaplan Cedermac. 3. Jože Pahor, Matija Gorjan. 4.

France Bevk, Med dvema vojnama. 5. Boris Pahor, Moj tržaški naslov. 6. Venceslav Vinkler, Mladec Dragožit.

3. nagrado prejme, kdor pravilno reši 1. in 2. nalogo in bo kot prvi izžreban. Nagrada obsega sledeče knjige: 1. Miško Kranjec, Majhne so te stvari. 2. France Bevk, Kaplan Cedermac. 3. Jože Pahor, Matija Gorjan. 4. France Bevk, Med dvema vojnama.

4. nagrado prejme, kdor pravilno reši 1. in 2. nalogo in če bo kot drugi izžreban v primeru, da je več rešilcev. Obsega sledeče knjige: 1. Peter Petrovič Njegoš, Gorski venec. 2. Jože Pahor, Matija Gorjan. 3. France Bevk, Med dvema vojnama. 4. Boris Pahor, Moj tržaški naslov.

5. nagrado prejme, kdor pravilno reši 1. in 3. nalogo ter bo kot prvi izžreban v primeru, da bo več rešilcev. Knjige so sledeče: 1. Edvard Kardelj, Pot nove Jugoslavije. 2. France Bevk, Med dvema vojnama. 3. Boris Pahor, Moj tržaški naslov. 4. France Bevk, Morje luči.

6. nagrado prejme, kdor pravilno reši 1. in 3. nalogo in bo kot drugi izžreban. Knjige za nagrado so sledeče: 1. Vinko Moederndorfer, Običaji Slovencev. 2. France Bevk, Morje luči. 3. Venceslav Vinkler, Mladec Dragožit.

7. nagrado prejme, kdor pravilno reši 2. in 3. nalogo in bo izžreban kot prvi. Nagrada je sledeča: 1. Bruno Frank, Cervantes. 2. France Bevk, Kaplan Cedermac. 3. Venceslav Vinkler, Mladec Dragožit.

8. nagrado prejme, kdor pravilno reši 2. in 3. nalogo in bo izžreban kot drugi. Prejme sledeče knjige: 1. Velika proletarska revolucija. 2. Jože Pahor, Matija Gorjan. 3. France Bevk, Med dvema vojnama.

9. nagrada. Kdor pravilno reši prvo nalogo in bo kot prvi izžreban: 1. France Bevk, Kaplan Cedermac. 2. France Bevk, Med dvema vojnama.

11. nagrada. Kdor pravilno reši 1. nalogo in bo kot tretji izžreban: 1. Boris Pahor, Moj tržaški naslov. 2. France Bevk, Morje luči.

12. nagrada. Kdor pravilno reši 2. nalogo in bo kot prvi izžreban: 1. France Bevk, Kaplan Cedermac.

13. nagrada. Kdor pravilno reši 2. nalogo in bo kot drugi izžreban. 1. Jože Pahor, Matija Gorjan.

14. nagrada. Kdor pravilno reši 2. nalogo in bo kot tretji izžreban: France Bevk, Med dvema vojnama.

15. nagrada. Kdor pravilno reši 3. nalogo in bo prvi izžreban: Boris Pahor, Moj tržaški naslov.

16. nagrada. Kdor pravilno reši 3. nalogo in bo drugi izžreban: France Bevk, Morje luči.

17. nagrada. Kdor pravilno reši 3. nalogo in bo tretji izžreban: Venceslav Vinkler, Mladec Dragožit.

UČINKOVITA POMOČ

Zdaj vam bomo navedli nekaj števil, ki kažejo, kako veliko pomoč so med vojno prejeli narodi Jugoslavije od Sovjetske zveze: vlada Sovjetske zveze jim je za borbo proti okupatorju poslala 2852 telegramov s skupaj 5639 stavki oziroma s 65.183 besedami...

KULTUREN RAZGOVOR

— Kako Vam pa ugaja Verdi, gospodična Mija?

— Ah, ne razumem se na italijanska vina.

— Oprostite, Verdi je vendar sir!

UTRINEK

Vsa velika odkritja v zgodovini so zasluge ruskih znanstvenikov, učenjakov, »odkrivate-ljev«. Velika ameriška razpošiljalnica Sears Rvebuck ima katalog, v katerem je opisano vse, kar v Ameriki lahko kupiš in prodaš. Uradnik sovjetskega poslanstva v New Yorku je dobil tak katalog. Lista po njem, bere in znanjuje z glavo: »Glej, glej, kaj vse bomo v prihodnjih letih še odkrili!»

TUDI ENAKOPRAVNOST — PO STAREM

Slovensko prebivalstvo v Italiji se res ne more pritoževati, saj uživa iste pravice kakor italijansko. Italijanske oblasti ne delajo niti najmanjše razlike med Slovenci in Italijani. Če italijanski otroci hodijo v italijanske šole, naj tudi slovenski! To je enakost! Tak postopek vendar ni protizakonit, celo s fašističnimi zakoni ni v nasprotju

LOGIČNO

Bivši italijanski partizani so se do nedavnega časa spraševali, kako je mogoče, da srečujejo toliko svobodnih fašističnih zločincev po ulicah, češ »po kakšni logiki uživajo ti lopovi enako svobodo kakor mi?»

Italijanski partizani se sedaj tega več ne sprašujejo — nič koliko jih je po zaporih in obsojenih. Pa naj kdo reče, da v Italiji ni logike!?

TEZKA UGANKA

Te dni je bolgarska vlada poslala dve noti: prvo diplomatsko, pisano v finem diplomatskem jeziku, drugo pa tako, da niti po obliki, kaj šele po vsebini ne zasluži imena diplomatskega dokumenta.

Uganite, katero izmed teh dveh je poslala vladi imperialistične Amerike, katero pa vladi socialistične Jugoslavije?

INFORMLOGIKA

— Evo, kakšni so ti Jugoslovani! Namesto da bi stradali pod našo prijateljsko blokado, pa trgujejo z našimi razrednimi sovražniki — prav kakor mi!...

PRVA POMOČ

— Kakšna nesramnost: državljana STO-ja, bivša partizana Metlika in Zagarja so Angloameričani poklicali na zaslišanje zaradi »dezerterstva« iz Mussolinijeve vojske!

— Kaj bi se čudili: to je prva vojaška pomoč Amerike italijanski vojski!

SE EN DOKAZ O BRATSKI POMOČI

Sofija: Stokrat je že dokazano, kako ogromna je sovjetska pomoč Bolgariji. Navajamo še en primer te pomoči. Rudnik urana v bližini Sofije je pod sovjetsko stražo, samo da je mogoče čim večjemu številu Bolgarov kopati uranovo rudo. Da bi se bolgarska vlada po skromnih močeh oddolžila za tako velikodušno pomoč, pošilja to rudo v Sovjetsko zvezo, kjer se Sovjeti brez kakršne koli pomoči nadalje ukvarjajo z njo.

PRI MARSHALLOVI MIZI

— Natakar, popolnoma izčrpan sem! Kaj imate dobrega?

— Izvolite, bogata izbira: demokracija na ameriški način, kamuflirani fašizem, atomska vojna, brezposelnost s stavkami, Zedinjena Evropa à la ameriška kolonija, konzerve...

— Hvala, hvala! Sem že sit...

PARISKI LAZNIVEC

«Očka», pravi mali Jacques svojemu očetu, »prej si mi večkrat dejal, da sem največji laznivec, kar jih poznaš. Zdaj pa tega že dolgo nisem slišal. Pobiljšal sem se, kajne?»

«To ne, toda zadnjič sem videl na cesti urednika časopisa „Humanité“». (francoski kominformistični list).

UBOGI MIR

— Tri sto ljudi potrebuješ, praviš? Cemu pa ti bodo?

— No, zasebno vojsko zbiram.

? ! ?

— Kaj bi se čudil, to je zdaj moderno: atlantski pakt jo bo imel, De Gasperijeva stranka jo zbira, zakaj je ne bi še jaz?

— A čemu bodo vse te vojske?

— Za ohranitev miru vendar!...

PRESNE MORSKE RIBE

Sprevodnik je našel zavoj presnih morskih rib, ki jih je potnik pozabil v vlaku. Sprevodnik je najdeni predmet izročil prometniku. Ta je še enkrat ugotovil vsebino zavoja, nato pa resno izjavil.

— Če se v štirinajstih dneh ne bo oglasil lastnik, bodo ribe tvoje.

PRIMORSKI DNEVNIK

GLASILO OSVOBODILNE FRONTE SLOVENSKEGA
NARODA ZA TRŽAŠKO OZEMIJE

EDINI SLOVENSKI DNEVNIK NA TRŽAŠKEM
OZEMLJU

Dopise in članke pošiljajte **uredništvu**:

Ulica Montecchi št. 6 - III. nadstr., poštni predal 502
tel. 93-808 in 94-638

List naročajte pri **upravi**: Ul. S. Francesco 20/I
tel. 73-38

*

DOPISUJTE IN SODELUJTE
V PRIMORSKEM DNEVNIKU!

*

PRIMORSKI DNEVNIK izhaja vsak dan na štirih straneh velikega
formata s „TEDENSKO PRILOGO“ vsako nedeljo

Mesečna naročnina 260 lir.

Trst K

[Signature]

KOLEDAR Osvob
1951

050 92(450 361 Trst)

019551099

PROPOZICJA
KRAJOWA TRST

COBISS •